

ISTORIA

LIMBEI ȘI LITERATUREI ROMÂNE

DE

AR. DENSUȘIANU

Profesorŭ la Universitate.

EDIȚIUNEA A DÓUA

IASI.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No. 17.

1894.

ISTORIA
LIMBEĬ ȘI LITERATUREĬ ROMÂNE

ISTORIA
LIMBEI ȘI LITERATUREI ROMÂNE

DE

AR. DENSUȘIANU
Profesorŭ la Universitate.

EDIȚIUNEA A DÓUA

IASI.
TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER Str. PRIMĂRIEI No. 17.
1894.

Aronnsiann

PREFAȚĂ.

Edițiunea de față nu se deosebesce ca fondŭ întru nimicŭ de cea dintâiŭ. Cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ amŭ trebuitŭ sĕ păstrămŭ şi sistema, care s'a recunoscutŭ de toțĭ, ca cea maĭ bună pentru a înfățișa o icónă limpede a evoluțiuneĭ nóstre literare și culturale. In acestŭ scopŭ și caracteristica periódelorŭ amŭ trecut'o la capitolele speciale din partea generală, căștigândŭ astŭ-felŭ o maĭ mare omogenitate și concentrare, precum și o maĭ mare limpedime în espunere. Amŭ ținutŭ ca partea generală s'o turnămŭ de noŭ întroducêndŭ cestiunĭ nóuĕ și lămurindu-le tóte maĭ pe largŭ ca în ântâia edițiune. In partea specială amŭ făcutŭ adaugerile și întregirile necesare.

In generalŭ ne-amŭ ocupatŭ și cu acéstă ocasiune cu scriitoriĭ până la 1860, și cu ceĭ care nu maĭ suntŭ în viéță. In apreţiarea scriitorilorŭ amŭ preferitŭ și acum caracterisărĭ *scurte* și *precise*, care se imprimă multŭ maĭ bine în memoria fie-căruia, de câtŭ lungĭ analise. Acésta amŭ putut'o face cu atâtŭ maĭ multŭ, căcĭ asupra scriitorilorŭ maĭ însemnațĭ, cum și asupra altorŭ cestiunĭ de însemnătate din istoria literatureĭ române noĭ amŭ publicatŭ deja studiĭ și analise critice amênunțite în *Cercetărĭ literare* (Iașĭ 1887) și în *Revista critică-literară*, ér' pentru ușurare amŭ arătatŭ la fie-care cestiune și scriitorŭ studiile speciale făcute maĭ înadinsŭ și publicate de noĭ și de alțiĭ. In chipulŭ acesta amŭ înlesnitŭ informațiunile și studiile speciale pentru orĭ-cine și maĭ alesŭ pentru profesorĭ.

Pentru a ușura consultarea s'a adausŭ la fine unŭ *Indice* de lucrurĭ și altulŭ alŭ scriitorilorŭ.

Acéstă a dóua edițiune îmbunătățită în multe privințe, sperămŭ că va întimpina celŭ puținŭ aceeașĭ primire de care s'a bucuratŭ ântâia edițiune, care, peste așteptarea nóstră, a fostŭ bine primită nu numaĭ de presa română, dar și de cea străină, și atâtŭ în țéră, câtŭ și în străinătate, în scrierĭ seriόse referitόre la literatura română, s'aŭ primitŭ vederile espuse de noĭ.

Décă, precum se vede, cercetările și aprețierile nóstre aŭ fostŭ drepte, credemŭ că acésta avemŭ s'o mulțămimŭ și împregiurăriĭ, că noĭ în tótă viéța nóstră de scriitorŭ nu ne-amŭ amestecatŭ în nicĭ o coterie literară, în carĭ de regulă se cultivă particularismulŭ și multe alte rele deprinderĭ, care mărginescŭ orisonulŭ ideilorŭ, corumpŭ bunulŭ simțŭ, întunecă judecata séŭ o forțéză în direcțiunĭ false.

Rĕmânêndŭ noĭ în chipulŭ acesta cu totulŭ independențĭ, amŭ putută în cercetările și aprețierile nóstre sĕ urmămŭ neturburațĭ principiile sciințifice, care singure trebue sĕ ne conducă, décă nu voimŭ sĕ rătĕcimŭ înșine și sĕ rătĕcimŭ și pe alțiĭ.

Nimicŭ nu ne trece maĭ puținŭ prin minte, de câtŭ că amŭ fi fără greșelĭ, când sĕ scie că materia este destulŭ de grea și că amŭ fostŭ nevoițĭ sĕ batemŭ noĭ ceĭ dintâiŭ acéstă cale anevoiόsă. Pentru aceea vomŭ primi cu mare mulțămire observările și îndreptările, care arŭ puté sĕ îmbunătățéscă o a treia edițiune, când amŭ ajunge s'o facemŭ, căcĭ bine scimŭ că progresulŭ atâtŭ celŭ individualŭ, câtŭ și celŭ generalŭ nu se póte face de câtŭ prin selecțiunea și primirea ideilorŭ și achisițiunilorŭ maĭ bune. Și precum noĭ ne ținemŭ fericițĭ a face acésta, avemŭ dreptulŭ sĕ ceremŭ s'o facă și alțiĭ—pentru binele nostru alŭ tuturorŭ!

Iașĭ, Augustŭ 1894.

Autorulŭ.

TABLA DE MATERII

PARTEA GENERALA

CAPITOLŬ I.

Originea şi formaţiunea limbeĭ române.

Limba română s'a născutŭ din graiulŭ vechiuluĭ Poporŭ-Romanŭ, séŭ, maĭ dreptŭ vorbindŭ, este o continuare a acestuĭ graiŭ. Faptulŭ, prin care limba română 'șĭ ie o posițiune a sa deosebită și cu timpulŭ 'șĭ creéză o viéță proprie, este învingerea totală a Dacilorŭ la 107 [1]) d. Ch. de către Traianŭ, împĕratulŭ Romanilorŭ. Invingĕtorulŭ nu se mulțămesce a preface Dacia în provincie romană, ci în urma rĕsboiuluĭ îndelungatŭ rĕmănêndŭ țéra gólă de locuitorĭ, totŭ-odată o și coloniséză [2]), va sĕ dică o romaniséză, pentru-ca sĕ devină romană nu numaĭ de dreptŭ, dar și de faptŭ, prin însășĭ originea locuitorilorŭ.

Până când Dacia s'a aflatŭ sub Romanĭ, și limba coloniеĭ a statŭ sub înfluința limbeĭ latine și a graiuluĭ vulgarŭ romanŭ, atâtŭ prin legăturile de administrațiune publică și militară, câtŭ și prin comerciŭ și peste totŭ prin legăturile sociale. Dreptŭ-aceea limba coloniеĭ nu putea sĕ-se deosebéscă într'unŭ modŭ simțitŭ de graiulŭ generalŭ alŭ Poporuluĭ-Romanŭ. Tótă deosebirea ce s'a pututŭ face în acestŭ timpŭ, este, că graiulŭ coloniеĭ, prin separațiune de patria-mamă, s'a abstrasŭ

---

1). Mommsen, Corp I. Lat III n. 550.—Gooss, Studien zur Geographie und Geschichte des Traianischen Daciens. Hermannstadt. 1874. p. 53

2). Eutropius. VIII, 3: victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

încâtŭ-va din curentulŭ celŭ mare alŭ graiuluĭ romanŭ, a întratŭ în o viéță maĭ lină, maĭ puținŭ agitată, și prin urmare trebuia sĕ remână în desvoltarea luĭ maĭ conservativŭ de câtŭ graiulŭ generalŭ romanŭ. D'aicĭ provinŭ o sumă de vechĭ particularitățĭ, carĭ limba românéscă le-a conservatŭ din graiulŭ vechiŭ romanŭ, pe când cele-l-alte limbĭ neo-latine le-aŭ perdutŭ în parte séŭ de totŭ.

Limba colonieĭ începe o viéță a sa proprie și independentă numaĭ atuncĭ, când patria-mamă o părăsesce retrăgêndu-șĭ pe la a. 274 protecțiunea și administrațiunea. Acesta este punctulŭ din care colonia începe a se specifica ca poporŭ deosebitŭ; de atuncĭ limba, legile și elementele sale, începŭ a se desvolta în unŭ modŭ alŭ seŭ propriŭ, conformŭ nóueĭ patrie, conformŭ împregiurărilorŭ și trebuințelorŭ ce i se impuneaŭ. Colonia romană începe a deveni *Poporŭ-Românŭ*, graiulŭ romanŭ *limbă românéscă*. Pentru-ca sĕ ne putemŭ lămuri asupra evoluțiuneĭ limbeĭ române, trebue sĕ precisămŭ maĭ de aprópe elementulŭ din care ea a eșitŭ, și în ce stare de evoluțiune se afla acesta când limba română s'a despărțitŭ din elŭ.

Limba latină clasică n'a fostŭ graiulŭ Poporuluĭ-Romanŭ, ci limba claseĭ culte, limba statuluĭ și cu deosebire a scriitorilorŭ. Limba latină încă s'a născutŭ din graiulŭ popularŭ de tóte dilele perfecționându-se și poleindu-se în modŭ măestritŭ sub înfluința și după modelulŭ limbeĭ grecescĭ. Prin acésta latina cultă s'a depărtatŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ de trunchiulŭ din care a eșitŭ. Dreptŭ-aceea pentru limba românéscă, în linia ântâie și de unŭ deosebitŭ interesŭ, suntŭ urmele ce aŭ pututŭ scăpa și ajunge până la noĭ din graiulŭ vulgarŭ alŭ Poporuluĭ-Romanŭ, câtŭ și din vechile dialecte italice, care aŭ participatŭ la alcătuirea graiuluĭ romanŭ.

Pentru a lămuri însĕ posițiunea limbeĭ române față cu graiulŭ vulgarŭ romanŭ, trebue sĕ arătămŭ, în tră-

săturĭ generale, cum s'a formatŭ limba română din acestŭ graiŭ și în ce s'a deosebitŭ de elŭ.

In fonetică particularitățile principale ale limbeĭ române suntŭ :

1) sunetele obscure *ă* (ъ) și *â* (ѫ),
2) șuerătórele *ce*, *ci* ; *ge*, *gi* ; *ḑ*, *ț*, *ș*, *z* (din *j*).
3) tocirile desinențelorŭ cu deosebire la temele în *u* (o).

ă, *â*.

In privința acestorŭ sunete este de însemnatŭ, că ele se află constantŭ în tóte cuvintele curatŭ românescĭ, prin urmare suntŭ fórte vechĭ, maĭ vechĭ de câtŭ orĭ-ce cuvinte străine întroduse în limbă. Afară de acésta, cuvintele atâtŭ străine, câtŭ și nóuĕ, suntŭ în generalŭ refractare fată cu aceste sunete, ceea ce indică atâtŭ vechimea câtŭ și proprietatea și particularitatea lorŭ eminamente românéscă. Aceste dóuĕ sunete, ce esistă aḑĭ deosebite în limba română și în dialectele macedo-românŭ și istrianŭ [3]), în monumentele vechĭ până cătră finele sec. XVII nu se deosebeaŭ în scriere unulŭ de altulŭ, pentru aceea le aflămŭ scrise de-amesteculŭ cu ъ și ѫ. Acésta însĕ nu probéză că sunetele în graiŭ nu se deosebeaŭ, ci arată numaĭ neîndemânarea de a scrie ortograficŭ pe acele timpurĭ, ceea ce se întêmplă maĭ rarŭ cu aceste sunete chiar și astăḑĭ, ba uniĭ credŭ, fórte greșitŭ, că ar' fi numaĭ unŭ sunetŭ obscurŭ ***ă***. Probabilŭ într'unŭ timpŭ îndepărtatŭ sunetulŭ obscurŭ

---

3). Este absolutŭ falsŭ ce susținŭ uniĭ, că în dialectulŭ istrianŭ ar' lipsi sunetulŭ *â* (ѫ). Adevĕratŭ testele și glosarele publicate păn'acum nu suntŭ lămurite căcĭ în unele cuvinte este semnatŭ *â*, în altele unde ar' trebui sĕ fie, nu e însemnatŭ, séŭ e semnatŭ cu *ă* (ъ). *Itinerarulŭ* luĭ I. Maiorescu, așa cum s'a publicatŭ, este cu totulŭ impropriŭ pentru studiĭ filologice, testele și glosariulŭ luĭ Miklosich, ceva maĭ cu îngrijire dar' nu-sŭ scutite de confusiunĭ și nesiguranțe. Din publicațiunile de păn' acum se vede că este maĭ rarŭ, dar este. Despre esistența luĭ *â* în dialectulŭ din insula Veglia veḑĭ Ascoli, Arhivo glottolog v. I. 438.

a fostŭ numaĭ unulŭ, care apoĭ s'a variatŭ și bifurcatŭ cu timpulŭ. Că acestŭ timpŭ a trebuitŭ sĕ fie fórte îndepărtatŭ ne probéză faptulŭ, că amêndóuĕ sunetele sĕ află și în cele dóuĕ dialecte m.-românŭ și istrianŭ, care și-aŭ ruptŭ legăturile cu limba română din Dacia-Traiană înainte de anulŭ 1000 d. Ch. (v. cap. II).

In vechile dialecte italice și chiar în limba latină esistaŭ sunete obscure. In dialectulŭ umbricŭ și oscicŭ adese orĭ *a* neaccentuatŭ în silabele finale se întunecă într'unŭ sunetŭ representatŭ în inscripţiĭ prin unŭ *u* cu punctŭ de-asupra, va sĕ dică unŭ sunetŭ între *o* și *u*, de esemplu :

umbricŭ : *panta* muta și etantu mutu.
,, quanta resp. tanta muta.
,, veskla și vesklu.
,, arvia, arviu, arvio [4]).
oscicŭ : viu uruvu molto = via curva multa [5]).

O întunecare a luĭ *a* în *e* o constată și vechiĭ gramaticĭ latinĭ : *tarterum* în locŭ de tartarum, *fetigati* în locŭ de fatigati, *secratum* în locŭ de sacratum [6]). In limba latină deftongulŭ *ae* în sine și după aceea trecerea acestuia, începêndŭ încă din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ, în *e* [7]), precum și vacilanţa între *i* și *e*[8]), *i* și *u* (max*u*mus și max*i*mus) [9]) ; tóte acestea proveniaŭ din causă, că era unŭ sunetŭ obscurŭ pentru care nu esista unŭ anumitŭ semnŭ graficŭ spre a-lŭ puté fixa, precum nu avemŭ nicĭ noĭ anumite litere pentru *ă* și *â*. Décă vomŭ considera, că asemenea

---

4). Huschke Die Iguv. Tafeln p. 532 și 534.
5). Enderis, Osk. Formenlehre p. LVII.
6). Consentius, ed. K. V. 392. 17 : barbarismus si quis dicat tarterum pro tartarum.—Probus, de nom. ed. K. IV. 212, 4 : fetigati aut fatigati? melius fetigati, quod fetigo dicatur et fessi.
7). Schuchardt, Vocalismus, II 1—91.
8). Quintilianŭ I, 4, 8 : „in herē neque ē plane neque ī auditur".
9) Veliŭ Longŭ : „*I* scribitur et paene *u* enuntiatur".

sunete esistă și în dialectele italiene moderne[10]), vomŭ trebui sĕ admitemŭ că aceste sunete obscure (*ă*, *â*) suntŭ o vechie moștenire în limba română. Prin urmare părerea acelora, carĭ susținŭ că aceste sunete arŭ fi o moștenire din vechia limbă ilirică[11]), merită cu atâtŭ maĭ puțină atențiune, căcĭ limba ilirică este cu totulŭ necunoscută.

ce, ci.

Deja în dialectulŭ umbricŭ k (c) înainte de *e* și *i* se slăbise într'unŭ sunetŭ șuerătorŭ representatŭ acum cu *ç* acum cu *s*: *Çerfie*, *Saçe* (lat. *Sancius)*, *puniçate* și *punisiater*, *vestiça* pe lângă *vesticia* și *vestisa*, *açetus*, *taçez* (de la taceo), *pase* și *pacer*, *façia* și *façiu* (de la *facio)*, oscicŭ: *fasia*[12]).

In inscripțiunile latine asemenea representatŭ prin *z*, *s*, *ss* și *tci*, *tsi* :

Luziae (Muratori 1704, 3).
Muzzie (z=t séŭ c?) ibid. 1892, 12.
Lissinia (Ephem. epigr, II. 602).
Felissiosa (Renier I. A. 2358).
Urbîtcius (Gruter 1059 III[13]).

In *Tsierna* (statio Tsiernensis C I. L III 1568) din o inscripție din Dacia dela a. 157 d. Chr. este evidentŭ acela-șĭ sunetŭ a luĭ *c* în aceeașĭ localitate alŭ căreĭ nume a rĕmasŭ totŭ acolo la Mehadia în rîulŭ *Cerna*.

---

10). Papanti. *I parlari italiani*. p. 322: „Le vocali *a e*, sulle quale posa l'accento circonflesso (â, ê,) și pronunciano come l' *eu* dei francesi, ma temperato al quanto; cosi in *Sânt* (santo) l' *a* si risolve quasi in trittongo (Saeunt). e il suono si assomiglia a quello d'una campana fessa". ér la pag. 618: Indico con *eî* quel suono misto (non diftongo), che sta tra l' *e* e l' *i*. prevalendo però l' *i* ....: è quel suono che l Arhivo Glott. vol I 443 in nota. rapresenta col segno *ei* od *ĕi*; ed a pag 447.... con *ê* ed al uscita *ĕi*.

11). Dr Fr Miklosich. Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialecte. Vocalismus. I Wien 1881 p. 9

12). E. Huschke, op. cit. p 557—560 Enderis op cit p. XXXI.

13). Cf. Seelmann, die Aussprache des Latein p. 324.

ge, gi.

Deşi *g* înainte de *e* şi *i* urmate de vocale şi maĭ alesŭ în casulŭ când *e* şi *i* suntŭ urmate de vre-o consonantă, nu ne oferŭ esemple numeróse de slăbire séŭ sibilare, cu tóte acestea, orĭ câtŭ de puţine, dar esemple suntŭ. Deja în dialectulŭ oscicŭ avemŭ *maiiui*, *mai*, dela magius maius; *maiε*-magis, *maimas*-maximae [14]), precum din *magis* rom. *maĭ*, francesŭ *mais*, lat. *maiestas* din magestas, *maior-maius* din magior-magius, *inienium* din ingenium, *veienti* din viginti m.-românŭ *ĭiinţĭ*. Asibilatŭ în:

Giove în locŭ de Iove I R N. 695
Genoarias „ „ „ Ianuarias (C I L. XII, 934 3189).
Genarius, Genaria, Cogiunta } Seelmann op. cit. 239

ḑ.

Pe *d* slăbitŭ în ḑ (z) l'aflămŭ în:

Oscicul̆ zico,—zicelei, — zicolom—ziculud (lat. *dicx* după Huschke, ér' după Zvetaieff *dies*).

Sabinicŭ: Clausus=Claudius; marsicŭ: aisos=aïdios. lat. z=zes=dies, (C I L. V.+1667). [15]).

Zebus=diebus (Muratori 1571, 1).
Oze=hodie, (C I L. VIII. 8424).
Zi=dies (Rossi 400, a. 392 d. Chr.).
Kalenzonis=Kalendionis (C I L. VIII. 9114).
Zaconus=Diaconus (C I L. III 2654).
Zonisius=Dionisius (C I L. VIII 7933).

ţ.

In inscripţiunile latine *ti* urmatŭ de vocală este adeseorĭ asibilatŭ şi representatŭ prin *tz*, *z*, *ts*, *si*, *ss*, *s*:

---

14). I. Zvetaieff, Sylloge Inscript. Osc. Petropoli, 1878 p. 37 şi Ph. Ed. Huschke, Die oskischen u. Sabell. Sprachdenkmäler. Elberfeld 1856 p. 35. 64 şi 289.

15). Ph. Ed. Huschke op. cit. 299–300.

Caritze=Caritia (Fabretti VIII, XXIV).
Bonizza=Bonitia (Ibid. X 473).
Aequisia=Aequitia (I R N 5727).
Crescentsiam (Gruter p. 128 VII. 1. a. 140 d. Chr.).
Consiensia=Conscientia (Le Blant I G. 428).
Bansae=Bantiae, oscicŭ Th. Ed Huschke op. cit. 300.
Vessius=Vetius (Renier I A. 1283).
Sepsies=Septies (Le Blant I G. 411).
Diposisio=depositio (Ibid. 458 r).
Terensus=Terentius (C I L. VIII, 9927).
idus Marsas=idus Martias (Renier 3480).

ș, *j* (*z*)

Incâtŭ pentru *ș*, în monumentele graiuluĭ latinŭ pân'acum nu s'aŭ aflatŭ urme representate prin anumite semne diacritice. Dar între nenumĕratele afecțiunĭ ale luĭ *s* de care ne vorbescŭ vechiĭ gramaticĭ latinĭ nu-ĭ cu neputință sĕ fie esistatŭ și acestŭ sunetŭ și póte numaĭ greutățiĭ de a se face evidentŭ sunetuluĭ în scrisŭ este a se atribui lipsa orĭ-căreĭ urme despre unŭ asemenea sunetŭ. In acéstă credință ne întăresce unŭ pasagiŭ din Quintilianŭ, care vorbesce de sunetele dulcĭ și plăcute ale luĭ *s* [16]), și fără îndoiélă *ș* este unŭ asemenea sunetŭ. In dialectele italiene [17]) încă esistă *ș*, și în altŭ locŭ (capit. IV) 'lŭ vomŭ vedé și în limba română fórte vechiŭ.

Alte fenomene fonetice, care parŭ la prima vedere particularitățĭ ale limbeĭ române, suntŭ asemenea vechĭ moștenirĭ din graiulŭ romanŭ. Așa este *z* din *j* în *zacu* (jaceo) întocmaĭ ca în graiulŭ romanŭ :
Zunior (=junior) Le Blant I G. 11.
Κοζους (=coniux) C I L. X. 719.
Zesu (=Iesu) Gruter p. 1858, 6.

---

16). Quint Instit. I. 11.6 : „Ne illas quidem circa *s* literam *delicias* hic magister feret.
17). Biondelli, Saggio sui Dial. Gall.-ital. pag. 198.

Zanuaric C I L. X 2466.
Ζουλιαε C I Gr. 6710.

Vacilanţa între *e* şi *i* şi între *o* şi *u* este asemenea moştenită din graiulŭ romanŭ.—Alte fenomene caracteristice :

In limba română :	*In graiulŭ vulg. romanŭ* :
fiiĭ	fiios=filios C I L. VI. 667, fiies=filiis C I L. VI 5183.
fieĭ	fiae, Muratori, 1185, 12.
viŭ	vius C I L II 2988 3070, XII 2707, 4123 Ephem. IV 359. V·+1741.
	viu C I L. III 4586.
noŭ	noum C I L. II. 4969, 3.
ajutorŭ	aiutor C I L. III 1967.
bĕtrânŭ	Betranus C I L (Auct.) Nr. 491.
viéţa	Viatia=Vivatia C I L. II. p. 450.
sântŭ	Santo C I L. VI. 736. V 8136, santa Le Blant I G. II. 178. santorum C I L. VIII 9285.
braţŭ	bracio C I L. I 198, 52.
părete	paretem, paretes C I L. VI. 3714.
ḑeŭ	Dieo C I L. VIII 9181.
omŭ	omo C I L. VIII 6442.
óspe	ospite C I L. III 2013.
óste	ostes C I L. III 3800.
cătra	cotra C I L. V+1716,+6249
érbă	erba C I L. III 6108.
avere	abere C I L. V. 4488.
mésă	mesa C I L. VIII+2189 8767 a. 8769. 8770, 8871. VI 3722, mesam VI. 1685+6249.
marturŭ	martura C I L. I. 909
	marturibus Le Blant I G. 412.
Troianŭ	Troia(no) Ephem. epigr. IV. 781. Troian(opoli) IV. 894 d. 30 Troianus Decius C I L. V. 1163.

Gladŭ (nume propriŭ istoricŭ)	Cladio C I L. II 4638. Cladius C I L. VI. 667 Cladius și Claudio C I L. VI 15055.

Trecêndŭ la evoluțiunile flesionare, maĭ însemnate suntŭ următórele fenomene: în flesiunea nominală s'aŭ perdutŭ tóte desinențele consonantice și în specialŭ *-m* și *-s* ca cele maĭ dese. Acésta însĕ s'a întêmplatŭ și în graiulŭ românŭ și încă din timpurile cele maĭ vechĭ, cum se vede din tóte inscripțiunile dela cele maĭ vechĭ până la cele maĭ nóuĕ:

Sub republică.

s omisŭ în nominat.: (în epitafulŭ unuĭ Scipionŭ: Cornelio (I L. I. 31). Sexto, Usoro. Roscio, Opio, Lorelano, Trebonio, Herenio (C I L. 127, 143, 190, 158, 124—127, 111. 29, 31, 115). Albinu, Floru, Secundu, Theodoru, Longinu, Mariu, belissimu, optandu, barbaricu (Corssen, Ueber Aussprache etc. I. 291—292). — Antiocu, locu, tectu (C I L. 1023, 1095, 1313).

m. omisŭ atâtŭ în nominat. câtŭ și acc.: epit. Scipionilorŭ: Hunc *oino* consentiont *optumo* fuise *viro*.—pater regem *Antioco* subeget. — te in gremiu recepit terra. (C I L. I, 32, 35, 33). in montem Lemurino infumo (Ibid I. 149), donu dat și donu dant (Ibid. I. 168, 1175).

în acc.; Taurasia Cisauna cepit, cepit Corsica Aleriaque urbe.—magna sapientia... posidet. (C I L. I. 30, 32, 34).

Sub imperiŭ.

s omisŭ: ampliu (C I L. V. 4488).
Crescentinu (Ibid. V+6203).

Mukianu (ibid. V. 3555).
Severu (ibid. V. 2039).
Veteranu (ibid. VIII 504).
Suru (ibid. VIII. 9493).
maritu (ibid. VIII 3613).
bonu, minu, titulu, anno, pieta (ibid. X. 4539).
unu (ibid. X. 5939).
m. omisŭ : donu (C I L. XIV. 2891, 3562, 25).
longu (ibid. XIV. 3002, 1427).
anu (ibid. XIV. 691. annu V.+5189).
circu (ibid. XIV. 1866).
Concessa (ibid. XIV. 1456).
cu (ibid. XIV 1868. co ibid. III. 2072).
cura agere (XIV. 102, 462, 2258).
dece (ibid. XIV 1646 bis).
donatu (ibid. XIV. 692).
eoru (ibid. XIV. 209, 581, 583).
fabroru (ibid. XIV. 299).
latu (ibid. XIV. 644, 1427).
meu (ibid. XIV. 1236).
sacru (ibid. VI. 10848. XIV. 1490).
septe (C I L. II 4331. V+1646, 4148. VIII. 1040. 4076.+8639. 9126. XIV 2148).
seppte (ibid. XIV. 3344).
monumentu (ibid. XIV, 1153 bis, 1417).
nemine (ibid. XIV 553).
su =sum (ibid. XIV. 914).
testamentu (ibid. XIV. 2934).
unu (ibid. XIV. 795. V+6257).
dece (ibid. VIII, 1040).
dece et septe (Rossi 14. a. 279 d. Ch.).
undeci anos (C I L. V+1745).
Quindeci (ibid. II 4331).
Sedeci (ibid. VI. 7260).
Mense unu } (ibid. V.+6257
Consulatu } (a 409 d. Ch.).
longitudine (ibid. VI. 10241. a. 136 d. Ch.).

onore (ibid. IV. 1396).
salute (ibid. IV. 1237, 1593, 1684).
ventre (ibid. IV. 1391).
aliu (ibid. IV. 2070).
plenu (bid. IV. 1391).
sinceru (ibid. IV. 2776).

Acéstă disparițiune a luĭ *m* și *s* finalŭ nu era numaĭ în graiulŭ vulgarŭ, ci și în alŭ claseĭ culte [18]).

Tocirea luĭ -us -um s'a impusŭ în multe cuvinte chiar și în latina clasică, în câtŭ unele cuvinte aŭ rĕmasŭ numaĭ cu forma tocită: liber, faber, minister, cancer, caper, ager etc., altele s'aŭ susținutŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ cu amêndóuĕ formele:

socer și socerus
puer și puerus
uter și uterus
exter și exterus
infer și inferus
super și superus
hexameter și hexametrus
famulus și famul
cornicen și cornicinus
oscen și oscinum [19])
fidicen și fidicinum.

---

18). Cicero, Orator 48. 161: quin etiam, quod iam subrusticum videtur olim autem politius eorum verborum quorum eaedem erant postremae duae litterae quae sint „*in optimus*" postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Cf. Quintilianŭ I 9. 38. Er' despre *m* finalŭ Quintil. IX. 4. 39: etiamsi scribitur tamen parum exprimitur — Câtŭ de generală și puternică era disparițiunea luĭ *m* și *s* finalŭ se vede și maĭ limpede din împregiurarea, că în poesia archaică latină *s* finalŭ nu forma posițiune necesarminte, ér' *m* finalŭ în tótă evoluțiunea poesieĭ latine precesŭ de vocală și urmatŭ de unŭ cuvêntŭ începĕtoriŭ cu vocală séŭ *h*. forma hiatŭ. O împregiurare acésta din cele maĭ caracteristice pentru tocirea străvechie a luĭ *m* și *s* finalŭ în graiulŭ romanŭ.

19). Fr. Neue, Formenlehre der lat. Sprache I^2. 75 seqq. II^2 4 seq.—Corssen op. cit. II 593.

Trecêndŭ la flesiunea nominală, maĭ ântâiŭ trebue sĕ ne întrebămŭ: nominativulŭ substantivelorŭ în limba română cu care casŭ corespunde din limba latină? S'a admisŭ în generalŭ, că nominativulŭ în limbile romanice, ca formă, corespunde cu acusativulŭ singularŭ latinŭ lăsându-se afară *-m*. Acéstă regulă se constată maĭ bine la temele în *-e*: sórte (sorte-m), mórte (morte-m), pesce (pisce-m), frate (fratre-m), însĕ într'altele apare când nominativulŭ: gûtŭ (guttu-r), sânge (sângui-s), peptŭ (pectu-s), timpŭ (tempu-s), lume (lume-n), mare (mare), jude (jude-x), șerpe (serpen-s), vulturŭ (vultur) dar și vulture, arborŭ (arbor) dar și arbore, omŭ (homo), leŭ (leo), când ablativulŭ: miere (melle), fiere (felle), lapte (lacte) [21]). In câtŭ pentru temele în -a şĭ -o séŭ decl. 1 și 2, s'a vĕḍutŭ din cele de maĭ nainte că atâtŭ *-s* și *-m* în nominativŭ, cât și *-m* în acusativŭ, deja în cele maĭ vechĭ monumente ale limbeĭ latine se tocise deja, séŭ cu alte cuvinte, în limba populară latină încă din epoca străvechie acusativulŭ adese-orĭ nu se deosebia de nominativŭ, și apoĭ décă acésta se află deja în monumente scrise, care totŭ-de-una suntŭ supuse unorŭ regule maĭ artificiale și maĭ conservative, apoĭ ce a trebuitŭ sĕ fie în graiulŭ viŭ? Și după-ce în tótă poesia latină *-m* finalŭ urmatŭ de unŭ cuvêntŭ începĕtorŭ cu vocală séŭ ca *h* se lasă afară în rostirea versuluĭ dinpreună cu vocala premergĕtóre, ér' în poesia archaică se lasă afară și *s* finalŭ înaintea unuĭ cuvêntŭ începătorŭ cu consónă, conclusiunea logică nu póte fi altă de câtŭ că *-m* și *-s* eraŭ maĭ multŭ o pompă grafică, de câtŭ unŭ sunetŭ realŭ, cum adese orĭ s'a întêmplatŭ și se întêmplă până adĭ în scrierea limbilorŭ d. e. grécă, francesă, englesă, germană etc.

De-aicĭ resultă, că limbile romanice, prin urmare și

---

20). Este de observatŭ că esistă și forme populare *lacte*, *sanguen*.
21). E. Seelmann, Aussprache des Latein p 314 seqq. și 356 seqq.

româna, în evoluțiunea lorŭ populară ascedentă, în totŭ timpulŭ istoricŭ aparŭ egalisândŭ nominativulŭ și acusativulŭ, pentru aceea, după părerea nóstră, formarea nominativuluĭ romanicŭ dela acusativulŭ latinŭ, admisă ca regulă generală, are o premisă greșită, căcĭ ea se întemeéză pe presupunerea, că nominativulŭ romanicŭ s'ar' fi formatŭ din latina așa cum se aflä scrisă în carte, pre când chiar susținătoriĭ acesteĭ regule admitŭ evoluțiunea limbilorŭ romanice din graiulŭ popularŭ latinŭ.

Trebue sĕ recunóscemŭ de altă parte, că limbile romanice din apusŭ fiindŭ supuse înfluințeĭ latineĭ scrise atâtŭ în biserică până adĭ, câtŭ și în viéța publică în totŭ timpulŭ evuluĭ mediu, naturalminte s'aŭ asemĕnatŭ maĭ multŭ cu formele latineĭ scrise în ceea ce privesce nominativulŭ formatŭ séŭ înfluințatŭ de acusativulŭ latinŭ, limba română însĕ, care n'a fostŭ supusă în aceeașĭ mĕsură și atâta timpŭ la înfluința latineĭ, a continuatŭ maĭ curată, maĭ nealterată și în acéstă direcțiune evoluțiunea graiuluĭ popularŭ romanŭ. Prin urmare o sumă de ipoteze fonologice, ce s'aŭ întemeiatŭ la noĭ pe pretinsa înfluință a luĭ -m din acusativulŭ latinŭ asupra vocaleĭ premergĕtóre, s'aŭ născutŭ din necunoscința evoluțiuneĭ istorice și pentru aceea trecŭ în domeniulŭ fantasieĭ.

In privința casurilorŭ constatămŭ, că limba română, dintre tóte limbile romanice, a păstratŭ maĭ multe forme flesionare. Pe când celelalte limbĭ romanice pentru flesiunea nominală aŭ generalminte numaĭ dóuĕ terminațiunĭ, una pentru sing. și alta pentru plur., limba română are cincĭ, și anume treĭ pentru sing: nom.-acus. genit.-dat. și voc., ér' dóuĕ pentru plur: nom.-acus., genet.-dat., vocativulŭ se alătură la aceste dóuĕ. Intre acestea este caracteristică păstrarea sufixuluĭ *e* în vocativŭ, pe când în tóte celelalte limbĭ romanice a dispărutŭ.

Cea maĭ caracteristică deosebire în flesiunea nomi-

nală între limba română de o parte, ér' d'alta între graiulŭ românŭ și limbile neolatine, se crede a fi punerea articolulŭ îndĕrĕptulŭ substantivuluĭ. Limba grécă care numaĭ maĭ târḍiŭ și-a pusŭ articolŭ și înaintea cuvêntuluĭ, precum și limba latină, aveaŭ desinențele flesionare îndĕrĕptulŭ cuvêntuluĭ. In deosebĭ latina literară n'a întrebuințatŭ nicĭ-odată articolŭ înaintea cuvêntuluĭ, ci acesta se așéḍă în propozițiune numaĭ prin schimbarea desinențeĭ. Graiulŭ romanŭ a începutŭ a perde fórte de timpuriŭ desinențele flesionare. Limba română a continuatŭ și maĭ departe acéstă operațiune până și le-a perdutŭ aprópe de totŭ. Dreptŭ-aceea pentru-ca limba sĕ nu cadă în paralisie totală, geniulŭ eĭ a reparatŭ acéstă perdere pe altă cale. In loculŭ desinențeĭ flesionare vechĭ, care o perduse, substitue totŭ în acelașĭ locŭ, adecă la finele cuvêntuluĭ, o altă desinență flesionară, séŭ așa numitulŭ articolŭ de aḍĭ. De óre-ce în limba română cuvêntulŭ slăbise și primise așa ḍicêndŭ o rană la fine, era naturalŭ ca totŭ acolo sĕ-se pună și leaculŭ.

Décă celelalte limbĭ romanice aŭ pusŭ articolulŭ înaintea cuvêntuluĭ, ér' nu îndĕrĕptŭ ca noĭ, acésta a provenitŭ din o causă fórte naturală. Celelalte limbĭ romanice nu-șĭ tocise de totŭ desinențele când aŭ începutŭ a întrebuința articolulŭ, și dreptŭ-aceea în tocmaĭ ca și vechia limbă grecéscă, pentru a maĭ releva în câtŭ-va înțelesulŭ cuvêntuluĭ, aŭ pusŭ articolulŭ înaintea cuvêntuluĭ, căcĭ décă 'lŭ puneaŭ îndĕrĕptŭ, cuvêntulŭ devenia prea lungŭ și neeufonicŭ.

In fine evoluțiunea limbilorŭ ne arată, că unŭ ramŭ alŭ aceleiașĭ limbĭ pune articolulŭ înainte și altulŭ îndĕrĕptŭ, d. e. limba scandinavă cu art. indĕrĕptŭ și mamă-sa germană înainte; ér' Negri ḍicŭ *batala*, francesa : *le bateau* [22]). Limba română, punêndŭ articolulŭ îndĕrĕptulŭ cuvêntuluĭ nu numaĭ a procesŭ după legea

22). Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas, I, p 33.

naturală şi necesitatea psichologică de a întări cuvêntulŭ unde era slăbitŭ, dar ceea ce este maĭ însemnatŭ, ea totŭ-odată a rĕmasŭ maĭ credinciósă geniuluĭ vechiŭ alŭ graiuluĭ romanŭ şi peste totŭ alŭ limbilorŭ indo-europene, carĭ sunetele ce determină relaţiunea (adecă articoluluŭ) 'lŭ lipescŭ la finele rădĕcineĭ, nicĭ-odată la începutŭ [23]).

Sĕ vedemŭ décă în graiulŭ vechiŭ romanŭ nu aflămŭ urme de articolŭ.

Din timpulŭ celŭ maĭ vechiŭ până târḑiŭ în latina bisericéscă, aflămŭ întrebuinţatŭ pe *unus* ca articolŭ nedefinitŭ :

Plautŭ. Truc. II. 1, 39 :	est huic *unus* servus violentissimus.
,, Pseud. V. 1, 38 :	ibidem *una* aderat mulier lepida.
,, Merc. arg. II. 2 :	*unius* ancillam hospitis.
Terenţiu, Andr, I. 1. 90 :	inter mulieres quae ibi aderant forte *unam* aspicio adolescentulam.
Cicero. Ad. fam. I. 9 :	de *uno* acerrimo viro.
,, De oratore I. 29 :	sicut *unus* paterfamilias his rebus desiderat.
,, Pilipp. I. 3, 7 :	tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, non cum *uno* gladiatore nequissimo.
Curtius, IV. 54 :	Alexander *unum* animal est.

In latina bisericéscă :

Io. 6, 9 :	est puer *unus* hic qui habet etc.
Mt. 26, 69 :	accessit ad eum *una* ancilla.
Mc. 12, 42 :	cum venisset autem *una* vidua pauper.

---

23). Schleicher, Compendium der vergl. Gram der indogerm. Sprachen ed. 4. p. 379.

Totŭ asemenea aflămŭ întrebuințatŭ ca articolŭ pe *hic*, *ipse*, și *is* [24]).

Fiindŭ-că la noĭ articolulŭ s'a formatŭ din *ille*, archaicŭ *ollus* și *illus*, ne intereséză fórte multŭ sĕ vedemŭ déca nu cumva deja în graiulŭ romanŭ avea înclinațiunea de a deveni articolŭ. Dar tocmaĭ când nu amŭ afla urme în limba latină, din faptulŭ că din *ille* s'a formatŭ articolulŭ în tóte limbile romanice, resultă că elŭ trebue sĕ fie esistatŭ în graiulŭ romanŭ cu multŭ înainte de colonisarea provincielorŭ romane în afară de Italia și la tótă întêmplarea articolulŭ trebue sĕ fi esistatŭ desvoltatŭ destulŭ de bine în epoca colonisăriĭ Dacieĭ, căcĭ déca coloniile luĭ Traianŭ nu l'arŭ fi adusŭ deja atuncĭ în graiulŭ lorŭ ajunsŭ într'unŭ stadiu de desvoltare, maĭ târḑiŭ nu l'arŭ maĭ fi putut primi, prea fiindŭ isclațĭ de Italia și în fine către capetulŭ sec. III-lea tăiațĭ cu totulŭ.

In limba latină nu aflămŭ pe *ille* cu funcțiune de articolŭ, de nu cumva se simte o asemenea înclinațiune în espresiunĭ ca: *dies ille..*, *annus ille... quo*. O particularitate prețiósă însĕ care 'lŭ prepară pe *ille* pentru articolŭ și maĭ alesŭ în limba română, este de-o parte scurtimea prosodică a luĭ *i* (ĭlle) cu care se aflä adeseorĭ aplicatŭ la Plautŭ și Terențiu, și enclitisarea luĭ în combinare cu *en* séŭ *ecce*: ellam, ellum [25]). Dar înclinațiunea luĭ *ille* de a deveni articolŭ o aflămŭ fórte bine pronunțată în latina bisericéscă:

Luc. 15, 12: cito proferte mihi stolam *illam* primam et induite illum.

Luc. 15, 23: et aducite vitulum *illum* saginatum et occidite (eum).

Io. 14, 22: Iudas non *illė* Scarioth (ὁ Ἰσκαριώτης).

---

24). Rönsch. Itala und Vulgata

25). Corssen, op. cit. II², 624 seqq. C. Müller,—Plaut. Prosod. p. 282 seqq.

Io. 18, 17 :	dicit (dixit) ergo Petro *illa* ancila (ἡ παιδίσκη) ostiaria.
Io. 20, 4 :	et *ille* alius (ὁ ἄλλος) discipulus praecucurit citius Petro.
Io. 21, 8 :	*illi* alii (οἱ δὲ ἄλλοι) discipuli navigarunt.
Gol. 2, 13 :	in *illa* (τῇ) simulatione.
Erech. 26, 17 :	civitas *illa* (ἡ) laudabilis.
Baruch. 3, 36 :	gigantes nominati *illi*. 6, 18. *illa* vasa aurea [26]).

La unŭ scriitorŭ latinŭ din secolulŭ alŭ VI-lea aflămŭ : mediolum illud, Trucanti illi, species illa, illa faba, illa aqua ș. a. în care *ille* are funcțiune de articolŭ [27]).

Din tóte acestea resultă, că *ille* posedea deja din vechiŭ în graiulŭ popularŭ romanŭ tóte calitățile de a deveni articolŭ în limbile neo-latine și în specialŭ în limba română ca encliticŭ séŭ postpusŭ [28]). Pentru enclitisarea și postpunerea luĭ *ille* maĭ esistă și alte fenomene ale acestuĭ pronume, care l'aŭ predistinatŭ la acéstă funcțiune.

In latina literară, dar' maĭ alesŭ în graiulŭ vulgarŭ acelașĭ cuvêntŭ se deosebia în privința energieĭ și precisiuneĭ înțelesuluĭ după accentulŭ ce i se da. Așa *iste*, *ipse*, *ille* cu înțelesŭ deicticŭ 'șĭ ținŭ accentulŭ regulatŭ pe întâia silabă, ér' determinătorŭ séŭ cu nuanță de articolŭ se accentuéză pe silaba ultimă : isté ipsé, illé [29]). In chipulŭ acesta slăbindŭ silaba ântâie cu timpulŭ, a cădutŭ cu totulŭ, și *ille* în limbile romanice cu escepțiune luĭ *il* a devenitŭ le, lo (lu), la (a), ér' *ipse* în unele dialecte italiene (Sardinia) ca articolŭ *so, sa.*

---

26) Rönsch, Itala u. Vulgata p. 419—423.

27). Epistola Anthimi de observat. ciborum ad Theodoricum regem. citată la Dr. I. Iung, Die rom. Land. p. 475.

28). In unŭ testŭ vechiŭ dealectalŭ italianŭ (genovesŭ se află articolulŭ fem -*a* postpusŭ. Papanti, op. cit p 21, 23 nota 15.

29). E. Seelmann, op. cit. p. 49 50

In conjugațiune limba română a conservatŭ unele particularitățĭ, carĭ le-aŭ perdutŭ celelalte surorĭ, d. e.: în impf. și plus-qperf. indic. a păstratŭ sufixele personale în *-m*, perfectulŭ în *-uĭ*, vechiulŭ perfectŭ cond. în *-rem*, la Macedo-Românĭ usitatŭ și adĭ în *-rim*; supinulŭ și forma participială în *-toriu* usitată cu funcțiune verbală, cu deosebire în cărțile vechĭ. In fine sufixulŭ *-m* în *sum* și *am*, care'lŭ aflămŭ întocmaĭ și în dialectulŭ brescianŭ[30]).

Ce se ține de timpurile compuse séŭ ausiliare, acestea eraŭ o necesitate, după ce limba română ca și surorile sale, a perdutŭ multe din timpurile simple. Dar' și usulŭ ausiliaruluĭ l' aflămŭ deja în limba latină, căcĭ și ea forméză o sumă de timpurĭ cu ausiliarulŭ *sum*. Limba română, ca și surorile sale, și-a maĭ înmulțitŭ nu numaĭ timpurile ausiliare, dar a maĭ formatŭ afară de *sum* și alte dóuĕ ausiliare, pe *am* și *voiŭ*. Pe amêndóuĕ acestea, *habeo* și *volo*, le aflămŭ deja în limba latină întrebuințate icĭ colea cu funcțiune ausiliară, d. e.

Plautŭ, Pseud. 581: illa omnia *missa habeo*, quae ante occepi.

„ Stich. 362: imo omnes res *relictas habeo*...

„ Bach. 550 seqq.: Me... accuratum habuit quod posset mali facere in me.

Hieronymus, Ep. 26, 1 (Ed. Vallarsi și Maffei): ipsa quaesisti, quid ea verba, quae ex Hebraeo in Latinum non *habemus expressa* apud suos sonarent.

Volo cu infinitivŭ, ca la noĭ, în sensŭ de viitoriŭ:

Hieronym. Ep. 27, 2: scitote, cum ista legeris,.... meum, si fieri potest, os digito *velle comprimere* (=compresurum).

---

30). Gabrielle Rosa, Dialetti, costumi e tradizioni delle provinci di Bergamo e di Brescia, Bergamo 1855 p. 12: „Am=dobbiamo, in questo modo *am de'n da*=dobiamo andare... *Am* poi più frequente si usa per noi così *am sè*=noi siamo.

Hieronym. Ep. 119, 12: *volens* ad alias questiunculas *respondere* (=responsurus)... a fratre Sisinio admonitus sum, ut et ad nos et ad ceteros sanctos fratres... litteras scriberem.

„ Ep. 119, 11: haec celeri sermone dictavi, quid eruditi viri de utroque sentirent loco, et quibus argumentis suas *vellent probare* sententias etc.

Ca în română aflămŭ și în latina vulgară infinitivalŭ prepositionalŭ cu ad, rom. *a.*:

Io. 6, 52. quomodo potest hic nobis carnem dare *ad manducare.*

Sirac. 45, 20: ipsum elegit ab omni vivente *ad offere* sacrificium deo [31]).

Sufixele personale *-s* și *-t* aŭ dispărutŭ, s'a păstratŭ însĕ *-m* (mus) din 1. pers. plur.

In a dóua pers. sing. pasivŭ *-s* dispăruse în graiulŭ vulgarŭ latinŭ deja din timpurile cele maĭ vechĭ, și forma tocită în *-re* din *ris* s'a impusŭ și în literatură în tóte timpurile, ceea ce arată energia acestuĭ fenomenŭ în graiulŭ viŭ [32]). In câtŭ pentru *-t* din a 3-a pers. sing. și *-nt* 3 pers. plur. se află nu togmaĭ rarŭ căḑutŭ în inscripțiunile latine:

în a 3-a pers. sing.: ama
vota
peria
valia
nosci } C I L. IV. 1173

31). Rönsch op. cit p. 430 *Habeo* și *volo* se află desŭ și la clasicĭ cu nuanță de ausiliare; numĕróse esemple a se vedé la Dr. R. Kühner. Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache Hannover 1878 II. p. 528 și 571.

32). Dr. R. Kühner, op. cit. I. p. 441.

e (=est) Rossi 48 a. 338 a. Chr. Orelli 5043.
es (=est) C I N. IV. 1234.
dete (=dedit) C I L. I. 62, 169, 180
de(de)e (=dedit) C I L. V. 926.
fece (=fecit) C I L. V. 926.
posi (=posuit) C I L. V. + 1685.
vixi (=vixit) C I L. VIII. + 52.
nt în a 3-a pers. plur.: feceru C I L. V. 1325.
(d)edero C I L. XIV. 2891.

In privinţa sintaxeĭ, décă amŭ lua de normă sintaxa latineĭ clasice, naturalminte amŭ afla o mare deosebire. Lucrulŭ se schimbă însĕ cu totulŭ când vomŭ lăsa la o parte sintaxa măestrită şi grecisată a clacisităţiĭ latine şi ne vomŭ îndrepta atenţiunea la sintaxa graiuluĭ vulgarŭ. Adevĕratŭ graiulŭ vulgarŭ nu-lŭ cunóscemŭ de câtŭ în urmele ce s'aŭ străcuratŭ în uniĭ scriitorĭ şi în inscripţiunĭ. Pentru cestiunea nóstră însĕ aceste urme suntŭ de-ajunsŭ spre a ne lămuri asupra posiţiuneĭ limbeĭ române faţă cu sintaxa graiuluĭ romanŭ. Limba latină arată multă măestrie în aplicarea casurilorŭ, timpurilorŭ şi a modurilorŭ. Tóte acestea făceaŭ ca stilulŭ sĕ fie deasemenea fórte măestritŭ, alcătuitŭ cu multe fineţe, împletiturĭ şi întorsurĭ care numaĭ cu anevoe se puteaŭ înţelege de ceĭ fără sciinţă de carte. Aceste măestriĭ n'aŭ esistatŭ însĕ nicĭ în scrierile latine maĭ vechĭ, când adecă graiulŭ popularŭ nu fusese cu totulŭ năbuşitŭ, precum acésta se vede din poeţiĭ comicĭ şi maĭ alesŭ din Plautŭ şi din prosa luĭ Cato celŭ bĕtrânŭ în opera *De re rustica*, — nicĭ în unele scrierĭ din timpulŭ decadenţeĭ, când adecă graiulŭ popularŭ ajunsese érăşĭ sĕ-şĭ eserciteze înfluinţa asupra limbeĭ scrise, şi astŭ-felŭ în aşa numiţiĭ *scriptores historiae augustae*, în Petroniu Arbiter, precum şi în aşa numitele *Itinerariĭ* aflămŭ unŭ stilŭ naturalŭ, simplu şi uşorŭ. Stilulŭ celŭ maĭ popularŭ 'lŭ aflămŭ în scriitoriĭ crestinĭ şi maĭ alesŭ

în fragmentele bibliei latine *Itala* și *Vulgata*. In inscripțiunĭ aflămŭ asemenea nenumĕrate și prețióse urme de simplicitate sintactică.

Unŭ fenomenŭ importantŭ sintacticŭ în generalŭ pentru limbile neo-latine și în specialŭ pentru limba română față cu latina, este forma, numĕrulŭ și regimulŭ prepositiunilorŭ. In latina literară prepositiunile eraŭ multŭ maĭ puține și cu funcțiunĭ multŭ maĭ restrinse, în graiulŭ popularŭ romanŭ însĕ ele eraŭ multŭ maĭ numĕróse și aveaŭ o viéță multŭ maĭ puternică și maĭ variată. Așa aflămŭ unŭ mare uumĕrŭ de prepositiunĭ compuse, care aŭ trecutŭ și în limba română:

depost — de-apoĭ
deretro — în-dĕreptŭ
inpost — în-apoĭ
deforis — de-afară
aforas, aforis — afară
deintus — dintru
deinter — dintre
decontra — de cătră
insuper — inspre (moldov.)
desuper — despre
asuper, adsuper, asupra — asupra
desupra — desupra, de-asupra
desubtus — desubtŭ
desub — de sub
deprope — de-aprópe
aprope — aprópe
perin — prin, arch. prein
inante — înainte [33]).

In câtŭ se atinge de elementulŭ lexicalŭ alŭ limbeĭ române față cu limba latină și cu limbile neo-latine, tre-

---

33). Archiv für lat. Lexicographie und Grammatik V. 321—368 VII. 408. — Rönsch Itala und Vulgata p. 231, 235.

bue sĕ observămŭ, că după starea actuală a cunoscinţiĭ materialuluĭ lexicalŭ alŭ limbeĭ române, comparaţiunea, din punctŭ de vedere alŭ cantităţiĭ elementuluĭ romanicŭ, lasă încă de doritŭ. căcĭ s'ar' păré şi uniĭ aŭ şi susţinut'o, că elementele străine arŭ fi multŭ maĭ numĕróse de câtŭ fondulŭ latinŭ.

Asupra acesteĭ cestiunĭ se va vorbi maĭ în josŭ. Cu acéstă ocasiune punemŭ în vedere următórele:

Elementulŭ lexicalŭ nu s'a adunatŭ încă din graiulŭ viŭ, nicĭ chiar din monumentele scrise. Indată ce sgândărimŭ ceva maĭ adâncŭ în graiulŭ viŭ alŭ poporuluĭ şi în monumentele vechĭ dămŭ peste-o avuţie neaşteptată de cuvinte latine, din care alegemŭ in următórele unŭ micŭ specimenŭ [34]).

Acera, vulturŭ (S. Fl. Marianŭ, Ornit.).

Acirŭ, (M. Etimolog.) cerŭ, pretindŭ, aşteptŭ, (acquiro).

† *Adĕvăsescŭ*, risipescŭ, cheltuescŭ (Varlaam, Dositeiŭ); convasare=adunŭ, la Ter. Phorm. 192, prin urmare de la *ad-de-vasare*.

Agestŭ, iezitură, zăgazŭ (aggestus, Tacitŭ, Aur. Vict.).

Agetŭ, (M. Etim.), dorinţă, tendinţă, (agito).

† *Agru*, (P. CV.) ogorŭ (ager).

† *Albugine*, (C.) albéţă.

† *Arină* (Ps. Cv.), nasipŭ (arena).

† *Auă* (A), strugurŭ (uva).

Bală, féră, (belua).

Balţŭ, legătóre, chiotóre, baerŭ, (bulteus).

Bĕlŭ, frumosŭ, blondŭ, (bellus).

Bibanŭ, bĕutorŭ mare, lacomŭ (bibo, Firmicus Maternus).

---

34). Cuvintele însemnate cu (†) suntŭ din monumente vechĭ şi anume: Ps=Psaltirea Scheiană; CV=Cod. voroneţianŭ, P=Cipariu, Principia, A=Analecte; C=Cuvinte din Bĕtrânĭ. Cele semnate cu stea (*) suntŭ din Frâncu-Candrea, *Româniĭ din munţiĭ apuseni*, care dimpreună cu cele fără semnŭ suntŭ tóte din graiulŭ viŭ.

Bostanŭ, (V. Haţeg.) locŭ unde staŭ boiĭ de amédĭ (Isidor. Gloss *bostar*, locus ubi stant boves).

* *Căpară*, arvună (capere arram).

Cărete, verme din brânză (carietem).

† *Căróre*, căldură (calor), la Cipariŭ.

Cércănŭ, cerculŭ de aburĭ în giurulŭ luneĭ ; cerculŭ negru în giurulŭ ochilorŭ. (*Circanea* dicitur avis quae volans circuitum facit, Festŭ).

Cobêrnă, casă în pămêntŭ (Columm. l. Traianŭ 1876 No. 5 (2) p. 93. dialect. Bănatŭ)

* *Contra* (a), a contradice (lat. contra).

Corfă, coşŭ, panerŭ (corbula, Cato R. R. 33).

Covata, gavata (Isid. XX, 4, 11).

† *Cura*, (Ps), a curăţi.

Cutescŭ, batŭ, alungŭ viţelulŭ de la vacă (lat. cutere, obvine numaĭ compusŭ).

Dăunosŭ, lacomŭ. lat. damnosus (Terenţiu).

† *Deregŭ* (Ps), îndreptezŭ, orientezŭ (dirigo).

† *Deşirŭ* (Ps), dorescŭ ;+*deşideratŭ* (Ps), dorinţă (desidero, desideratum).

† *Despunŭ* (P), stăpânescŭ (dispono).

Dolorescŭ (Crişŭ), zacŭ în durerĭ marĭ.

Dorónţe (V. Haţeguluĭ), persecĭ tarĭ, lat. *duracinus* C I L. III Edict. Dioclet.—uba ibid. 6.59, 6, 80. Isidor XVII 7.7. dela *duro*, *durantia*.

Feregă, lat. filix.

Fiulare, spetéza ce légă policióra cu jugulŭ, la fiecare jugŭ suntŭ dóuĕ fiulărĭ lat. fibulare.

† *Funicelŭ* (C), ulceraţiune (fungus).

Gaiŭ şi *sgaiŭ*, deşişŭ, tufişŭ, spinişŭ, (Gaium, Du Cange).

Gârgăloţŭ, gâtlegiŭ (lat. Gargalio, Du Cange).

† *Ghintŭ* (Ps), gintă (gens).

† *Incărescŭ* (C V). încăldescŭ, (incalesco).

Iie, mólele fóleluĭ la vite (ilia).

Imŭ, necuraţie (limus).

Infărtăţescŭ (refl)=me facŭ frate de cruce séŭ fărtatŭ. In Tablele Iguvine *fratreca*=ad fratres pertinente, *fratrecate*=collegio fratrum, Huschke p. 306, 684.

† *Intortŭ* (P), sucitŭ, perversŭ (intortus).

Inturvinatŭ (V. Haţeg.), aţiţatŭ, iritatŭ, mâniosŭ (torvus).

Invescŭ şi *învesţiŭ* (P), îmbracŭ (investio).

Involbŭ (P). învĕlescŭ (involvo).

Libră, femeie depravată (liber).

Lucină, poénă luminósă în pădure (S. Fl. Marianu, Ornit).

† *Lucóre* (CV. Dositeiŭ) lucire.

† *Lucru* (C), căştigŭ, în ḑicerea: fără lucru=de-agéba, în deşertŭ, (lucrum).

† *Lume* (PS), lumină (lumen).

Macru, slabŭ (macer).

Mârcedŭ, slabŭ, topitŭ (murcidus, S Aug.).

Matronŭ-ă, bĕtrânŭ (matrona). Tribuna 1890 nr. 83. 95

* *Meriḑusŭ*, Oltenia: *meriḑŭ*, loculŭ unde staŭ vitele véra de améḑĭ (meridies).

† *Mescŭ*, tornŭ vinŭ (misceo).

† *Meserŭ*, *meserescŭ*, *meserezŭ*, *meseretate*, *meserăciune* lat. miser etc. (fórte desŭ).

* *Mete*, semnulŭ ce desparte hotarele (meta).

Mócă, femeie próstă (maccus. Apuleius).

Móre, zamă de varḑă (muria).

Morónţe (V. Haţeguluĭ), perseci carĭ se cocŭ târḑiŭ şi suntŭ tarĭ. (Festus: *Moracias nuces*. Titinius duras esse ait unde diminutivum moracillum). Dela lat. moror, morantia=întârḑietóre.

Mucóre, muceḑélă, lat. mucorem.

Numenescŭ (A), numescŭ (nominare).

† *Opŭ* (A. P. Ps), nevoe, necesitate (opus est).

† *Oratoriŭ* (P), cuvêntătoriŭ, solŭ (orator).

Pălancŭ, gardŭ de scândurĭ (planca, Festus).

Panĕtŭ, suferinţă, năcazŭ; *pănĕtezŭ*, sufĕrŭ, mĕ năcăjescŭ, (lat. poenitere).

Păstură, mâncarea trântoriloru în stupŭ. lat. pastura.
Pausŭ, sacrificiŭ, darŭ pentru odihna sufletuluĭ (pasus).
u *Pecuinĭ*, oĭ, și în specialŭ cu lapte (pecus).
Pêrluescu, spĕlŭ, opărescŭ, ferbŭ albiturile lat. perluo.
Plăsezŭ (Ps), a aplauda (plaudo, plausum).
Răcănelŭ, brotăcelŭ verde, buratecŭ, lat. racanare =a orăcăi.
Ramctŭ, larmă, vuetŭ (lat. adrumat=rumorem facit Festŭ).
† *Rapŭ*, răpescŭ (rapio).
Rênĭ, regiunea rărunchiloru (renes).
Rurĭ, mergŭ în rurĭ=la câmpŭ (Gaz. Trans. 1891 No 167, și 1887 N. 261 — Revista crit.-lit. II No. 2. p 96, (dialect. Năseudŭ).
† *Sărutŭ* (CV), salutŭ (saluto)
Scand (Crișŭ), scaunŭ (scando)
* *Scóre*, sgură (scoria).
† *Seva* (CV), séŭ (sive).
† *scriptŭ* (P), lat. scriptum.
Sicrétă, singuratate, pustietate (secretum),
† *Șiștariŭ* (V. Haț.), vasŭ de mulsŭ (sestarius Cato R R. 158).
* *Șole*, opincĭ (solea, pop. sola).
Ștercŭ (A), gunoiŭ (stercus).
Sunŭ rot. *surŭ* (PS), sunetŭ (sonus).
Tășilă (V. Hațeg.) traistă de pele, lat. tascula la Festŭ.
Têmplă, în graiulŭ popularŭ însémnă păretele de lemnŭ care desparte altarulŭ de restulŭ bisericeĭ, Dict. de Buda : frons altaris, die Fronte oder Vorderseite des Altars ; Laurianŭ-Massimŭ : fațada sanctuariuluĭ pe care staŭ icónele (εἰκονοστάσις). La Festus ed. C. Müller p. 367 cetimŭ : Templum significat et aedificium deo sacratum, *et tignun quod in aedificio transversum ponitur.*
† *Temóre* (Ps), témă (timor).
* *Téră*, urdéla învêrtită pe sulŭ, lat. tela.

† *Ţéră* (Ps), ţerînă (terra).
Têrgolescŭ (mĕ), mĕ daŭ pe spete, mĕ svêrcolescŭ pe locŭ cu spatele (lat. tergum).
Terţiŭ şi *tretinŭ*, de treĭ anĭ (vite).
Ţestŭ, căpacŭ mare de pétră sub care se cóce şi se frige (lat. testu).
Toriŭ (Bănatŭ), remăşiţă de fênŭ şi tuleĭ, v. Revista crit. lit. I. (1893) p. 559, *torenescŭ*, gunoescŭ cu acele remăşiţe (turio, odraslă la Columella 12, 50), de-aicĭ: *turjanŭ*, tuleŭ (Gazeta Trans. 1887 No. 26).
Tronŭ, coşciugŭ, sicriŭ. lat. strunnus, loculus, feretrum (Du Cange).
Usură (Trans. nord.) camătă (lat. usura).
Va, *Veţĭ*! du-te, plecaţĭ (vado).
Voşmêntăĭ şi *hosmêntăĭ* (V. Haţeguluĭ), cărnurile de la unŭ porcŭ tăiatŭ, lat. hostimentum dela hostio, a lovi, ucide.
† *Vestitŭ* (Dositeiŭ) îmbrăcatŭ (vestitus).
Vincŭ (Ps), învingu (vinco).
Viptŭ (P), fructŭ, bucate (victus).

Cuvintele următóre suntŭ unele latine populare, ér' altele, deşi latine clasice, aŭ însĕ şi unele acepţiunĭ populare, şi tóte se află în limba română.

Accapitare, capĕtŭ (ml. Diez).
Adaeque, adecă (Plautŭ, Apuleiŭ).
Adjutare, ajuta (Terenţiu, Lucreţiu, Varro ş. a.).
Admissarius, armăsariŭ (Script. R R).
Alveus, albie (Cato R R 81. 87).
Appropiare, apropia (Sulpiciŭ Severŭ, S. Hieronimŭ, Vulgata).
Bathrum, vatră (C I L. III 2072).
battualia şi *batalia*, bătaie (Adamantinus la Cassiodor p. 2300 ed. P.: quae vulgo battualia dicuntur, exercitationes militum vel gladiatorum significant).
Berbex, berbece (Petroniu).
Bietus, bietŭ, slabŭ, amărîtŭ. (Rhein. Mus. f. Philolog, N. Folge XIV. 325).

Bisacium, desagă (Petroniu), cuvêntulŭ românŭ dela o formă *disagium*.
Bombizatio, bombăi, (Festus: est sonus apium).
Bount, vuescŭ (Riebbek. Pac. 223).
Branca, brâncă (Lachmann p. 309, Diez).
Caldarea, căldare (Greg. de Tours).
Camara, cămară (Varro, R R. I. 59).
Camisia, cămeşă, (Isidor. XIX. 22, 29. Hier. Ep. 64. 11. Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant.
(ex) *Cambiare*, schimba (Siculus Flaccus, Apuleiŭ, Charisius).
Caminus, căminŭ (Cato R R. 37).
Canna, cană (Du Cange).
Capere, în-căpé (Vulgata).
Carricare, încărca (Hier. la Du Cange).
Casa, casă (*casa* est agreste habitaculum palis atque virgultis arundinibusque contextum, Isidor).
C tus (felis), m. rom. cătuşă, (Palladiŭ, Anthologie).
Catare, căta (Isid. XII. 238: catat id est videt).
Caviae, Festus, 57: Caviares hostiae dicebantur quod caviae. id est pars hostiae cauda tenus, dicitur. In Valea Haţeguluĭ *cobie* însémnă la paserĭ partea dela aripĭ până la códă, care se numesce şi «bucătura popiĭ». Găinele se numescŭ în generalŭ şi *cobiĭ*.
Cellarium, celariŭ, pivniţă (Rönsch, Itala u. Vulgata).
Circare, cerca (Gloss. Isidor.).
Cingere, închinga (calulŭ), chingă (Gloss. Isidor).
Collocare, a se culca (Terentius, Eun. 3. 5, 45: Deinde eam in lectum illae collocant. Catullus, 61, 188).
Conventare, cuvênta (Solinŭ).
Cooperimentum, coperemêntŭ (Aul. Gelliu).
Cors, curte (Cato. R R. 38. Var. R. R. I. 13).
Cossi, coşĭ (Festus).
Credere, împrumuta, lua, da în credinţă (Plautŭ).
Cucus pro *Cuculus*, cucu (Plautŭ).
Curator fani, curatorŭ bisericeĭ (C I L. I. 603).

Cusire, a cóse (Gloss. Isidor).
Directum adecă *jus*, dreptŭ, dreptate (Form. Marculf).
Discoperire, a descoperi (Luc. 5. 19 et discoperuerunt tectum. Rönsch op. cit. 207. Hier. în Is. XVI ad. 57, 9 =discooperio).
Doga, dógă (Vopiscus).
Domus, mormêntŭ (C I L III 3171, 2165); cosciugulŭ și la noĭ pe unele locurĭ se dice *casă*.
Ducere se, a se duce: *duc te*, *duxit se foras*, *ducat se*, la Plautŭ și Terențiu și Itala et Vulgata p. 361.
Eradicare, arădica, rădica (Plautŭ, Terențiu, Varro).
Esca, éscă (Isidorŭ XVII 14. 18).
Excaldare, scălda (Vulcatius Gallicanus, Apicius, Marcellus Empiricus).
Extraneare, a străina și înstrăina (Apuleiŭ ?).
Facere se, a se duce, pleca, depărta (Apuleiŭ, Tertull.), *facessere* cu acelașĭ sensŭ (Terențiŭ, Liviu); *facere*, cu sensulŭ de a petrece: am făcutŭ Pascile la țéră, mi-am făcutŭ copilăria în scólă: ut diem Pentecostes *faceret* Ierosolymis; pueritiam omnem in domo parentis Pinarii fecit. (Hieronym).
Ficatum, ficatŭ (Gloss. Isidorŭ; Edict. Dioclet. (C L. III. 4. 6).
Filiaster, fiastru (arch), fiŭ vitregŭ (Inscripțiunĭ).
Focacius, *focacia*, pogace. (Isidor XX. 2, 15).
Forfices, fórfecĭ (C I L. III 1952).
Galbanus, galben (Gloss. Philox).
Galgulus, grangurŭ (Pliniŭ H. Nat.)
Gavia, gaie (Plin. H. N).
Grossus, grosŭ (Vulgata, Sulp. Sev.).
Gulerum, gulerŭ (Du Cange).
Hibernum și *hiberna*, iérnă (Tertul. Mart. Totus annus hibernum. Minuc. Felix 34. 11: arbores in hiberno).
Hirrio, hîrîiŭ (Sidon. Ep. 73; 9, 10).
Homo (?) pro *servo*, ca la noĭ omŭ=servitorŭ, C I L. I. 166).

Hostis în locŭ de *exercitus*, óste (Leg. barb. Greg. celŭ Mare).

Iejunare, ajuna (Tertulianŭ).

Impedicare, împedeca (Amm. Marcelinŭ).

Incrassare, îngrăşa (Tortulianŭ).

Insufflare, însufla (Hier., c. Ioan. 21 : insuflatum est spiraculum vitae in faciem eius. Did. Sp. Sct. 2 : cum insuflasset in faciem discipulorum).

Leoşteanŭ, o plântă (Levisticum, Vegeţiu 3, 42).

Luminare, luminare (Hier. în Is. III ad. 6, 4 : Sublatum luminare Templi).

Mamma, mamă (Varo la Noniu).

Manducare, mânca (lat. târḑie).

Manere, a mâné peste nópte, a poposi, a sălăşlui. Lamp. Heliog. 30, 4 : manere in palatio. Hier. Ep. 47, 3 ; 77, 8.

Manicare=mane surgere, a mâneca, a pleca de diminéţă (Hier. Vulg. Luc. 21, 38 : et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.—Schol. Iuv. ad I, 79.

Mansus : Venies in Gabinianum pro mansu (C I L. IV. 1314)=vei veni de *masŭ* în Gabinianŭ.

Masticare, mesteca (Apuleiŭ, Theod., Priscianŭ, Macer.)

Medus, miedŭ (Isidor XX. 3. 13).

Mensurare, a mĕsura (Vegeţiu ; S. Hier. in Ierem. III. ad. 13, 24 seqq. ; in qua enim mensura mensuraverit, remetietur illi).

Merenda, (merinde) atiqui dicebant pro prandio, quod scilicet medio die caperetur. Festius 123 v. Nonius p. 28, 22. Isidor. XX, 2, 12. Varro L L. VI 4. Glossar Labb : Merenda, ἄριστον δειλινόν δειλινή).

Minare, a mêna. (Festus, Apuleiŭ, ér' în Exod. : quoqunque *minaset gregem* ad interiora deserti ;—stravitque asinam et praecepit puero : Mina et propera !—Şi la Sulpiciu Severiu).

Momar, Festŭ : *Momar* Siculi stultum appelant ; românesce : *momârlanŭ*, prostŭ, bădăranŭ.

Morsicare, murseca, morsoca, (Apuleiŭ).
Morticinus, mortĕcină (Varro R R. II. 9).
Mulier, soţie, ca pop. muiere (C I L. II 4084 : Minerve Aug. Mercurius et *mulier* ex voto).
Murcidus, mârcedŭ (St. Augustinŭ).
Musio, mâţŭ (Isidor. XII. 2, 38. v. Diez Etym. Wrtrb. I. 3. 276).
Necare, *negare*, a neca, înneca (L. Burg. et Alam. la Diez) a ucide.
Nixurire, nĕsui (Nigidius la Noniu).
Pausare, rĕ-păusa şi rĕ-posa=a muri (C I L. III 3257 XII 483, 673, 965 1739, 2111.
Pensa, pênză (Isidor. XIX. 29, 4 : pensa et impensa netum).
Petiolus, piciorŭ (Afraniu la Noniu, Celsŭ, Columella).
Pilare, pili (despoia. fura) la Amm. Marcellinŭ.
Pisare, pisa (Varro R R. I. 63).
Pila, piuă (Isidor. IV 11. 4).
Plecto, îm-pletescŭ (Vulgata).
Porca, *porculetum*, porcoiŭ, porculete, (Festus p. 239 : «porcas, quae in agris fiunt, ait Varro dici, quod porrigant frumentum», ér' la p. 103 : Imporcitor, qui porcas facit arando. Porca autem est inter duos sulcos terra eminens. Pliniu H. N. 17, 22, 35. § 171).
Qudcnaeus, gutâiŭ, gutâniŭ în V. Haţeguluĭ. (Edict. Dioclet. C I L. III 6, 73, 74).
Rancor, răncóre (Palladiu, Marc. Emp., Heronymus, Isidor).
Rostrum, rostŭ (Plautŭ, Luciliu, Varro, Petroniu).
Rudis=rudă (Catto R R. 79).
Rumigare, rumega (Apuleiŭ).
Sappa, sapă (Rönsch, Gröbers Zeitschrft f. rom. Philolog. I. 420).
Scrofa, scrófă (Varro R R. passim).
Septimana, sĕptĕmână (Varro L L. VI. 27. Vulgata.
Stare (despre opiniunĭ — acésta nu stă, n'are valóre (Hier. : sic stare potest illa sententia.—non mihi videtur sermonis stare contextus).

Striga, strigă, strigóie (Petroniu, Apuleiŭ, Isidor).
Sufferentia, suferinţă (Rönsch It. u. Vulg., 50).
Tabanus, tăunŭ (Varro R R. II. 5).
Tata, tată (Varr. ap Non. 81 : cum cibum ac potionem *buas* ac *pappas* vocant, et matrem mammam patrem tatam.—Orelli 2813, 2814.—Gruter, 605, 5.—Fabr. 142, 152 tatulus.
Termonem (Ennius), ţermure.
Tornare, a se înturna (Sulpiciu Severŭ).
Tragula, trăgulă séŭ pompă cu care se scóte vinŭ (Varro, Pliniu).
Transpungere=străpunge (Rönsch : It. u. Vulg. 202).
Verres, vierŭ (Script. r. r.).
Volentia, voinţă (Apuleiŭ, Solinŭ).

Din vechile dialecte italice ne-aŭ rĕmasŭ unŭ materialŭ lexicalŭ fórte restrînsŭ, cu tóte acestea din cele următóre ne putemŭ convinge, că limba română a păstratŭ cuvinte şi din acele străvechĭ dialecte.

Din dialectulŭ umbricŭ:

Fratrecate=colegio fratrum, înfărtăţescŭ (Cuv. din bĕtr.)=a se face frate de cruce, fărtatŭ. (v. p. 24).
Hondra prep. contra ; românesce în Valea Haţeguluĭ : hóndră, cértă ; omŭ certăreţŭ ; *hondromănescŭ*, mĕ certŭ [35]).
Peiu, *peia*, piceus ; Laurianŭ—Massimŭ : *peiu* s. m. se dice de unŭ calŭ : badius, spadix, gilvus.... galbinŭ roşieticŭ.
Pelmner=pulmentariĭ , românesce în Valea Haţeguluĭ pelmŭ=făină fină (pollin Cato R R. 157).
Sorsos, acervus, globus, rom. Dict. Buda : Surzuescŭ, adaugŭ, augere, adaugeo, addo, superaddo.
Sve, oscicŭ *svae* şi *svai*, lat. si, séŭ, rom. archaicŭ *sĕvaĭ*.

---

35) Pe la Clujŭ : *cóntră*, cértă sfădă ; ciondromănescŭ mĕ certŭ, mĕ mâncŭ în vorbe (Columna luĭ Traianŭ 1876 No 5 (2) p. 93.

Spanti, coxa, rom. spate.

Struhçla și *Struçla*, struicula, strues, struix, rom. grămăjóră,=*struțŭ*, gramajóră, legătură, buchetŭ de florĭ.

Tefrom, oscicŭ tefurum, sacrificium, de unde rom. terfarŭ. [36]).

Termnos, terminus, Festus : *termonem* Ennius terminum dixit ; rom. țermure [36]).

Din dialectulŭ oscicŭ :

Perek și *perca*, lat. pertica, rom. pêrghie din unŭ diminutivŭ percula.

Passtata, porticum, rom. postată.

Terum. terra, ager ; rom. tĕrîmŭ.

Kavla, lat. caula ; în Valea Hațeguluĭ *haulă*, odae mare gólă ; casă părăsită și ruinată.

Mais, magis, maĭ : *maimas*, maximae.

In o înscripțiune etruscă se află unŭ cuvêntŭ împrumutatŭ de la Romanĭ anume *mezu* (din *metium* dela *meta* [37]), cu înțelesŭ de semnŭ de hotarŭ, care la noĭ se află în cuvêntulŭ *mezuină*.

Cele înșirate pân' aicĭ aŭ o deosebită însemnătate în originea limbeĭ din punctŭ-de-vedere alŭ formeĭ și alŭ materialuluĭ lexicalŭ, ér' idiotismiĭ și proverbele de maĭ josŭ ne arată cum limba română a moștenitŭ și chipulŭ de a cugeta și a vedé lucrurile, și ceea-ce adese orĭ te pune în mirare este fără îndoiélă că la Românĭ s'aŭ păstratŭ nu numaĭ ideile, dar adese orĭ chiar și cuvintele séŭ sinonimele lorŭ.

---

36) Despre cuvintele umbrice a se vedé E. Huschke Die Iguv. Tafeln, *Glossar* și Enderis, Versuch einer Lehre der oskischen Sprache Despre *tefrom* a se vedé și Revista crit -lit. I p. 194.

37) Pentru dialectulŭ oscicŭ a se vedé Ph. E. Huschke, Die Oskischen und Sabellischen Sprachdenkmäler.—I. Svetaieff, Sylloge Inscript. Oscar. prs prior.

38) Corssen, Beiträge zur italischen Sprachkunde p. 294.

A ajunsŭ la sapă de lemnŭ=ad rastros res rediit. (Terenţiu, Haut. v. 931).

A pune uleiŭ în focŭ=oleum addere camino (Horaţiu, Sat. II. 3, 321).

Udŭ ca unŭ şórece=udi tanquam mures. (Petroniu, Sat. c. 51).

Se îmflă ca o bróscă=inflat se tanquam rana. (Idem c. 78).

Omŭ între ómenĭ=homo inter homines (Idem, c. 39, 57, 74).

A unge ochiĭ cuĭ-va=os alicui sublinere. (Plautŭ, Miles v. 110).

Capulŭ rĕlelorŭ=scelerum caput. (Idem, Miles v. 495).

Te mâncă spatele=ita dorsus totus prurit. (Idem, Miles, v. 398).

A atinge pe cineva unde-lŭ dóre s. la bubă=ulcus tangere. (Ter., Phorm. v. 690).

Ca sĕ nu-ĭ pótă ajunge aŭ sĕmĕnatŭ meiŭ pe cale (în poveştĭ)=moram quaeres, sparge milium (C I L. IV 2069).

A tăia fuga=viam secare (Virgiliu, Eneida VI. 900).

Décă nu-ĭ capŭ la ce suntŭ bune piciórele=lanquente capite, membra incasum vigent.

A-şĭ da cóste=femori conserere femur. (Tibulŭ, I. 8, 26)

A fugi mâncândŭ pămêntulŭ=viam vorare (Catul. 38. 7)

A-ĭ mânca cuiva poména=credidi silicernium eius me esse esurum (Festŭ p. 295).

A sălta s. sări de bucurie=gaudimonio dissilire (Petroniu).

I-a maĭ plăcutŭ luĭ d-ḑeŭ! se ḑice despre cine-va care a muritŭ tinĕrŭ=placita Deo. (Orelli, 4657).

Aĭ nimerit'o ca cu aculŭ=rem acu tetigisti (Pl., Rud. 5, 6, 19).

Are ochĭ şi în céfă=in occipitio quoque habet oculos (Plautŭ, Aul. I, 1, 25).

A-ĭ lua cuiva bucătura din gură=bolum eripere e faucibus (Terenţiu, Haut. 673).

I-a ajunsŭ funia la gâtŭ=ad restim res redit. (Ter. Phorm. 686).

Paserea pe limba eĭ pere=ipsa sibi avis mortem creat (Fragm. inc. Bipont. 190)

A trăi din sĕulŭ seŭ=suo sibi suco vivont (Plautŭ, Capt. 81).

Numaĭ óse și pele=ossa atque pellis (Pl, Aul. 3, 4, 17).

Din tălpĭ până în creștetŭ=ab unguiculo ad capillum summum (Plautŭ. Ep. 5, 1, 17).

Sémĕnă ca dóuĕ picăturĭ de apă=neque aqua aquae... similius (Plautŭ, Men. 5, 9, 30).

Vaĭ de capulŭ tĕŭ=Vae capiti tuo (Plautŭ, Amph. 74. Curc. 314. Men. 3, 2, 47. Rud. 375. Capt. 885.

A scóte mielulŭ din gura lupuluĭ=lupo agnum eripere (Plautŭ, Poen. 3, 5, 31).

A vorbi cu morțiĭ s. cu dușiĭ din lume=verba facere emortuo (Plautŭ, Poen. 4, 2, 18)

A căra apă cu ciuru=imbrem in cribrum ingerere (Plautŭ, Pseid. 102).

Vorbă multă sărăcie=verba sine penu et pecunia (Pl. Capt. 472).

N'are nicĭ capŭ, nicĭ picióre=neque pes neque caput cumparet. (Pl Capt. 614. As. 729).

In o mână bucătura—în alta sburătura=altera mana fert lapidem, panem ostentat altera (Pl. Aul· 2. 2, 18).

De unde nu-ĭ focŭ nu ese fumŭ=flamma fumo est proxima (Plautŭ. Curc. 1, 1, 13).

Lucrulŭ are unŭ cârligŭ=haeret haec res. (Pl. Pseud. 4, 2, 28 etc.).

S'a înglodatŭ=în lato haeret (Pl. Pers. 4, 3, 66).

Pe cine-lŭ iubesce d-ḑeŭ móre curênd=quem dii diligunt, adolescens moritur (Pl. Bacch. 816).

A atârna de unŭ firŭ de ață=a fi în pericolŭ=Tenui pendere filo. (Ov. P. 4, 3, 35. V. Max. 816).

Ițĭ suntŭ spinŭ în ochĭ=stimulus sum tibi (Pl. Cas. 2, 6, 8).

Din firŭ în pĕrŭ=de filo ad pilum.

A căuta nodŭ în papură=nodum in scirpo quaerere. (Pl. Men. 2, 1, 22).

Cantare in alio=a descânta în aiŭ (Cato R R. 160).

Prin cele desfăşurate pân'aicĭ s'a lămuritŭ şi posiţiunea ce ocupă limba română atâtŭ faţă cu limba latină, câtŭ şi cu limbile neo-latine.

Faţă cu limba latină, limba română represintă graiulŭ popularŭ romanŭ, din care latina s'a desvoltatŭ măestritŭ şi sub înfluinţa limbeĭ grecescĭ. Ţinêndŭ apoĭ samă, că elementulŭ din care aŭ eşitŭ Româniĭ s'a ruptŭ din marele corpŭ alŭ Poporuluĭ-romanŭ la începutulŭ sec. II d. Chr. când graiulŭ romanŭ nu fusese încă năbuşitŭ de elemente străine, naturalminte că acelŭ elementŭ colonialŭ a adusŭ cu sine în Dacia unŭ graiŭ popularŭ încă vechiŭ şi curatŭ. Acestŭ graiŭ apoĭ maĭ târḑiŭ, pe la finele sec III-lea d. Chr, s'a isolatŭ de orĭ-ce înfluinţă a graiuluĭ generalŭ alŭ Poporuluĭ-romanŭ urmându-şĭ desvoltarea sa independentă până la încheierea formaţiuneĭ sale prin sec. VI-lea după Chr. (Cap. IV).

Prin urmare limba română este representantulŭ celŭ maĭ vechiŭ şi maĭ autorisatŭ alŭ graiuluĭ popularŭ romanŭ. Pentru-aceea în evoluţiunea ideomelorŭ romane, limba română forméză veriga între vechiulŭ graiŭ romanŭ şi evoluţiunea ulterióră a limbilorŭ neo-latine, şi, în acéstă calitate, în cestiunile grele ale filologieĭ romane, limba română forméză elementulŭ de controlŭ.

Multe cestiunĭ din cele maĭ grele şi maĭ importante, din causa necunoscinţiĭ limbeĭ române, aŭ rĕmasŭ încă nelămurite orĭ interpretate greşitŭ. Este de ajunsŭ sĕ amintimŭ asibilarea luĭ *c*, *d*, *t*., căcĭ din esistenţa asibilăriĭ lorŭ în limba română resultă că esistaŭ cu multŭ maĭ din vechiŭ în graiulŭ romanŭ, de cum se admite în generalŭ.

CAPITOLŬ II.

Teritoriulŭ şi nomenclatura etnică.

Teritoriulŭ limbeĭ române este adĭ multŭ maĭ restrînsŭ de cum a fostŭ odată. Acestŭ teritoriŭ 'lŭ putemŭ împărţi în dóuĕ marĭ regiunĭ deosebite fie-care atâtŭ prin configuraţiunea geografică, câtŭ şi prin vicisitudinile istorice prin carĭ a trecutŭ fie-care, anume în regiunea de-adrépta şi cea de-astânga Dunăreĭ séŭ aşa numita Dacie şi Peninsula tracică lirică.

Romaniĭ începură a face cucerirĭ pe ţermuriĭ iliricĭ de pe la 229 a. Chr. La 168 a. Chr. Iliriculŭ fu prefăcutŭ în provincie romană. Augustŭ ocupă Mesia (Serbia şi Bulgaria) între aniĭ 35—39 a. Chr., ér' între aniĭ 41—54 d. Chr. Claudiu cuceresce Tracia Prin aceste cucerirĭ s'a întemeiatŭ succesivŭ graiulŭ romanŭ între Adriatica, Dunăre şi Marea-négră In urmă Romaniĭ cucerindŭ şi Dacia şi colonisând'o se puse temeiulŭ elementuluĭ romanŭ în rĕsăritulŭ Europeĭ.

Câtŭ de compactŭ şi de puternicŭ a trebuitŭ sĕ devină elementulŭ romanŭ în acestŭ mare teritoriŭ, în câtŭ pentru Dacia, probéză locuitoriĭ eĭ de adĭ, Poporulŭ-românŭ, ér' pentru Peninsula tracică-ilirică ne vorbescŭ următórele fapte istorice: *ântâiŭ*, s'a vĕdutŭ a fi elementŭ destulŭ de numĕrosŭ şi puternicŭ pentru ca, prin împărţirea vechĭuluĭ imperiŭ romanŭ, sĕ-se constitue în rĕsăritŭ o împĕrăţie romană deosebită; *a dóua*, elementulŭ romanŭ, chiar şi după-ce Greciĭ puseră mâna pe domnie, nu încetă a avé mare însemnătate istorică, formândŭ în unire cu Bulgariĭ unŭ statŭ independentŭ; *a treia*, după cum ni-lŭ descriŭ chiar istoriciĭ grecĭ-bizantinĭ, elementulŭ romanŭ era per excellentiam elementulŭ rĕsboinicŭ în Peninsula tracică-ilirică, căcĭ elementulŭ grecŭ nu era

de nicĭ o trébă pentru rĕsboiŭ [1]; *a patra*, pe acestŭ teritoriŭ esistă până adĭ numĕrosŭ elementŭ romanŭ, cu datinele şi limba luĭ proprie.

Continuitatea geografică a elementuluĭ romanŭ a suferitŭ între secoliĭ 4—9 prin invasiile barbarilorŭ marĭ spargerĭ.

Slaviĭ învadândŭ prin sec. VI d. Chr. aŭ dislocatŭ şi aŭ spartŭ vêrîndu-se prin elementulŭ romanŭ din ţinutulŭ panonicŭ şi iliricŭ. Invasiunea Bulgarilorŭ în sec. VII a împinsŭ cea maĭ mare parte din Româniĭ de-a stânga Dunăreĭ peste Balcanĭ, rupêndŭ prin acésta legătura strînsă dintre Româniĭ de-astânga Dunăreĭ şi între ceĭ din Peninsula-balcanică. Invasiunea Ungurilorŭ a ruptŭ legătura între Româniĭ din Dacia şi între ceĭ din părţile apusene ale Iliriculuĭ unde astădi se maĭ află numaĭ unŭ micŭ restŭ, aşa numiţiĭ Românĭ-istrienĭ.

Elementulŭ Românŭ din Peninsula tracică-ilirică s'a perdutŭ cea maĭ mare parte, numele luĭ însĕ se vede peste tótă acéstă Peninsulă până în diua de astădĭ, chiar şi acolo unde adĭ nu maĭ esistă elementŭ românŭ séŭ numaĭ resturĭ, şi anume se vede în nomenclatura topografică. Numele de Vlachia se află presăratŭ peste tótă regiunea dintre Adriatica, Marea-négră şi Marea-egee. In secoliĭ trecuţĭ pe litoralulŭ Adriaticeĭ şi chiar prin insule [2] era numĕrosŭ elementulŭ romanescŭ, care se numeaŭ *Mauro-vlachĭ* adecă Românĭ negri, ér' în Croaţia şi Slavonia ţinutulŭ de pe lângă Ilova se numea *Vlachia-maior* şi *Vlachia-minor* [3].

---

1). Vedĭ maĭ în josŭ nota 15

2). A se vedé G. . Ascoli, Archivo glott. I. 435 unŭ dialectŭ vechiŭ şi importantŭ italianŭ-românŭ în insula Veglia.

3). Miklosich, Ueber Wanderungen der Rumunen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten. Wien, 1879.—Idem, Die slavischen Elemente im Rum. p 2. Intr unŭ tratatŭ dela 1357 între Ragusa şi Stefanŭ Uroşŭ, ţarulŭ Sêrbilorŭ se amintescŭ ţinuturile în care locuescŭ Românĭ, anume Sclavonia (imperiulŭ Sêrbescŭ), Bosnia, Trebinie, Canale, Chelmo până în basenulŭ dela Nevesnye Zupa Dracevĭča, Vermo etc Iricek, Die

Prin pădurile Croaţieĭ şi Bosnieĭ esistă şi astădĭ resturĭ de Românĭ carĭ 'şĭ păstréză limba [4]). In Serbia între Ibar şi Drin este unŭ ţinutŭ numitŭ Stari-Vlah (Valachia-vechie) [5]).

Afară de coloniile de maĭ nainte Diocleţianŭ a aşedatŭ în Dalmaţia marĭ coloniĭ aduse din Roma, despre care Constantinŭ Porfirogenitulŭ, împĕratŭ bizantinŭ (a. 911—959), spune că-'şĭ păstraŭ încă şi pe timpulŭ seŭ numele de Romanĭ (*Ρωμᾶνοι*) [6]), ér' Wilhelm Tyrius spune că Ragusaniĭ vorbiaŭ încă în sec. 11-lea latinesce va se dică latina vulgară [7]). In vechile documente re-

---

Wlachen u. Mauro-wlachen in den Denkmälern v. Ragusa, p. 4—5. — Nic. Densuşianu, Albumulŭ macedo-românŭ: Macedo-Româniĭ în Croaţia şi Slavonia p. 39—41. — Hurmuzachi, Documente, III p. 312, 313 şi 317. IV part. 1 pag. 568, 609—612 şi 657; la acéstă pagină din urmă este reprodusŭ unŭ fórte interesantŭ documentŭ, care ne arată cum străiniĭ acolo ca şi aiurea aŭ desnaţionalisatŭ pe Românĭ prin religiune. Noĭ reproducemŭ din elŭ următórele şire: „Quibus ita factis et ritus Graecus apud illos parcelatim sepeliri, et ritus Romanus in medium illorum induci posset. Sic factum esse perhibetur in Istria (la Româniĭ istirianĭ), quam licet nunc similis inhabitaret natio, attamen succesu temporis opera *bonorum Pastorum* catolicorum, ritum graecum relinquentes, Romanum assumpserunt, quem etiam de facto retinerent et ipsos Croatas potius quam Valachos apellarent. — Biedermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich, operă importantă pentru numerósele fântânĭ utilisate, dar lipsită de orientare.

4). Nic. Densuşianu, Gazeta Transilvanieĭ din 1890 N-. 254 şi 255 Hacquet, Oryctographia Carniolica, Leipzig 1789, vorbesce despre, Româniĭ din Croaţia şi Istria intercalândŭ şi portrete, citatŭ la Engel. Geschsichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien. Halle, 1798 p. 177 seqq.

5). W. St. Karadzit, Srbski rječnik etc. Dess. Danica 1827 p. 56 In chrisovulŭ luĭ Duşan din 1348, dela Drinulŭ sudicŭ până în Istria se aflăo sumă de nume propriĭ române. Nemania (1198—1199) regele Sêrbilorŭ donéză mănăstireĭ Chilindarŭ din Atosŭ 170 familiĭ românescĭ din Serbia de sudŭ. Uroşŭ I. 30 familiĭ rom. dela rîulŭ Drinŭ, Uroşŭ II donéză Româniĭ dela Banja (ţinutulŭ dela Scupia) v. Pic. Abstammunng der Romänen pag. 56).

6). Const. Porphyrogenitus, ed. Bonn, De adm. imper. Cap. 29 şi 35. p. 125—127, 162.

7). A se vedé la Const. Porphyrogenitus, op. cit. animadversiones Banderii ed. Bonn p. 336.

lative la regiunea ilirică se vorbesce de «Romani» Dalmatiae în sec. alŭ 9-lea, și cu începere de pe la an. 850 până la 1100 obvinŭ nume propriĭ românescĭ ca Vilcana, Vilcan, Domnana (Dómna Ana?) călugăriță, Stresina, Iculus, Tuduru, Danielu, Graulu, Mikula, Negulus, Mezulus, Duculus etc. [8]).

Constantinŭ Porphirogenitulŭ vorbindŭ de coloniile romane aduse de Diocleţianŭ în Iliria spune espresŭ că Iliria a fostŭ romanisată până la Dunăre [9]).

Elementulŭ românŭ din Dacia cu tóte învasiunile barbarilorŭ s'a susținutŭ în munțĭ, și prin unŭ traiŭ vigurosŭ și lupte neîntrerupte se prepară pentru o viéță nóuă care 'șĭ-o reia îndată ce încetéză invasiunile pe la finele sec. alŭ 13-lea, întemeindŭ state independente la Dunăre. Mulțimea elementuluĭ românŭ în Dacia se probéză prin ramificațiunile sale care aŭ pĕtrunsŭ departe spre apusŭ și méḑă-nópte. Ramificațiunĭ fórte puternice de elementŭ românŭ aŭ ajunsŭ până în Moravia unde se numescŭ Morlachĭ, alŭ cărorŭ centru este orașulŭ Walachisch—Messeritsch. Acestĭ Românĭ slavisațĭ maĭ păstrézā rĕmășițe de limbă românéscă: jintiță, putyra (putină), jurep (șnépĕnŭ), fluyara (fluerŭ), brezaia [10]).

Colinda românéscă a pĕtrunsŭ până la Riesengebirhg și numele de valachŭ este în usŭ în tótă Bohemia [11]). Populațiunea prin unele ținuturĭ din Silesia se numesce *Vlassinĭ* [13]).

---

8). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium Zagrabiae, VII. p. 18, 21, 45, 48, 54, 65, 78, 98, 134, 135. 153, 167, 168-172, 382.

9). Const. Porph. De adm. imper. c. 29. p. 126: *ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ῥωμαίων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ.* —istorum protendebantur termini ad flumen Danubium usque.

10). Miklosich, Wanderungen p. 11, 24, seqq.—Kulda, Moravské) narodni povére, Praha 1874.—„Valahiĭ din Moravia“ de Dionisie P. Marțianŭ. Buciumulŭ No. 281 an. 1846; altŭ articolŭ: „Româniĭ din Moravia“. reprodusŭ din *Aurora Română* în *Timpulŭ* din 19 Oct. 1882.

11). Pič, Rum.-Hung. Streitfrage. p. 92.

12). Miklosich, Wanderungen p. 6. seqq.

Elementulŭ românŭ a trebuitŭ sĕ fie odată fórte numĕrosŭ în Galiția și Polonia, căcĭ vechile documente ne presentă numĕróse nume topografice românescĭ din acele țĕrĭ, ca: Baltagul, Ledescul, Lerescul, Radul, Raduscul, Rotundul, Tusul, Brescu, Capul, Cerbul, Cucul, Lupatul, Pietrosul, Kyratura (Curătura), Șesul, Vascul s. a. Afară de acésta în graiulŭ Slavilorŭ de-acolo se află multe cuvinte românescĭ dintre care unele fórte vechĭ și perdute deja la Românĭ. Așa de esemplu la Rusinĭ și Polonĭ: dzer-zerŭ, glieg-chiagŭ, kulastra-corastă, dzguta lat. scutica, biciŭ, katerva-turmă, arawonă-arvună, bucorija-bucurie, grun-gruiŭ, prejda-pradă, sehelbă-sîlhă, tusyia-tușina, karuca-căruță, ware-óre, archaicŭ vare [13]).

In Cronica luĭ Hipatios p. 278 se amintescŭ «Cnezi Bolochovi» (cnezĭ românescĭ) la Bugulŭ superiorŭ încă la anulŭ 1150, carĭ obvinŭ desŭ în fântânile istorice rusescĭ până pe la finele sec. al 13-lea. Vița rĕsboinică a cazacilorŭ zaporojanĭ deasemenea este compusă în mare parte din Românĭ [14]).

Avêndŭ în vedere, că resturile de limbă românéscă în acele ținuturĭ, prin forma și înțelesulŭ lorŭ arată o epocă fórte vechie, chiar dinainte de a. 1000, cum se confirmă acésta și din probele desfășurate maĭ în josŭ (Cap. IV), nu maĭ încape indoiélă de mulțimea elementuluĭ românŭ dincóce de Dunăre în totŭ timpulŭ evuluĭ mediu, și așa se esplică aparițiunea luĭ subită în sec. 13 ca poporŭ întemeetorŭ de state, care n'aŭ încetatŭ nicĭ unŭ momentŭ a esista și a se întări mereŭ până adĭ, pe când alte state n'aŭ pututŭ resista, ca

13). Miklosich, Wanderungen p. 10 seqq.

14). Vedĭ documentulŭ regeluĭ polonŭ Stefan Batori dela 1576: „mulțimea ómenilorĭ, numițĭ Cazacĭ zaporojenĭ, nu recunósce nicĭ o autoritate, fiindŭ grămădită din Moscovițĭ, Moldovenĭ și supușĭ aĭ nostri propriĭ". (Archiva istor. a Românieĭ, Bucurescĭ 1865 t. I. prt. 2 pag. 8).

celŭ bizantinŭ, bulgarŭ, sêrbescŭ și unguerescŭ, cădêndŭ sub Turcĭ, pe când Românii la Dunăre ținŭ peptŭ sute de anĭ cu Turciĭ și veciniĭ dușmanĭ, sdrobindu-le adese orĭ oștirile și învadându-le țerile. Aŭ peritŭ Goțiĭ, Huniĭ, Gepiziĭ, Avariĭ, Cumaniĭ, slăbițĭ cădușe Bulgariĭ și Sêrbiĭ, Româniĭ însĕ în luptă cu toțĭ acestia aŭ persistatŭ păstrându-șĭ pămêntulŭ, naționalitatea, datinele și limba. O probă maĭ strălucită de vigóre fisică, de superioritate spirituală și alte calitățĭ etnice anevoe póte arăta unŭ altŭ poporŭ care sĕ-se fie aflatŭ în condițiunĭ atâtŭ de grele.

In generalŭ popórele învasóre nu potŭ întemeia domniĭ durabile. Româniĭ, care s'aŭ întemeiatŭ în Dacia ca poporŭ culturalŭ, și prin acésta s'aŭ lipitŭ indisolubilŭ și s'aŭ identificatŭ prin iubire cu pămêntulŭ, în vêrtutea acestora singurĭ eĭ aŭ persistatŭ neclintițĭ în țéră, și-aŭ întemeiatŭ statŭ, 'și l'aŭ păstratŭ neatinsŭ, și în timpulŭ din urmă se afirmă de noŭ ca poporulŭ celŭ maĭ vigorosŭ, maĭ civilisatŭ și cu maĭ marĭ calitățĭ în rĕsăritulŭ Europeĭ. Tóte acestea arŭ fi fostŭ absolutŭ imposibile, décă elŭ ar' fi fostŭ unŭ poporŭ venitŭ numaĭ de câte-va sute de anĭ pe acestŭ pămêntŭ, cum aŭ susținutŭ uniĭ.

In Peninsula - balcanică, începêndŭ de pe țermulŭ dreptŭ alŭ Dunăreĭ până chiar în insulele grecescĭ, elementulŭ românŭ era în timpurile vechĭ celŭ maĭ numĕrosŭ și maĭ puternicŭ.

Elŭ era elementulŭ care susținea statulŭ și în specialŭ elementulŭ rĕsboinicŭ, căcĭ elementulŭ grecescŭ, după cum mărturisescŭ înșișĭ scriitoriĭ grecĭ, era incapabilŭ de ostășie: «numele de Grecŭ, era unŭ nume de rușine, căcĭ Grecia nu putea da nicĭ unŭ ostașŭ de trébă» dice Procopiu[15]) Pentru

---

15). Procopii Historia arcana ed Bonn. capit. 24 pap. 134. *ἐπικαλοῦντες τοῖς μὲν ὡς Γραῖκοι εἶεν, ὥσπερ οὐκ ἐξὸν τῶν ἀπὸ τῆς τὸ παράπαν τινὶ γενναίῳ γενέσθαι*—Graecumque nomen ut probrum aliis obiectaretur, quasi nullum Graecia ferret strenuum militem.—Lydus, De

aceea elementulŭ românŭ forma cu deosebire oștirile imperiuluĭ bizantinŭ [16]), pentru aceea numele de vlachŭ se identificase cu *ostașŭ* (στρατιώτης [17]). Teritoriile ocupate de Românĭ purta numele lorŭ, Tesalia se numea Vlachia-mare (Μεγάλη Βλαχία) [18]). Etolia și Acarnania se numeaŭ Vlachia-mică (Μικρά-Βλαχία) [19]), ér' Dolopia se numea Vlachia-de-susŭ (Ἄνω-Βλαχία) [20]).

Pentru aceea împĕratulŭ Cantacuzenŭ a numitŭ pe unŭ frate alŭ seŭ căpetenia «castrelorŭ și a ținuturilorŭ Vlachieĭ» [21]).

Rĕsbóiele ce-a trebuitŭ sĕ le susțină imperiulŭ bizantinŭ aŭ decimatŭ elementulŭ românŭ, ér' invasiunea Slavilorŭ și Bulgarilorŭ a spartŭ continuitatea între Româniĭ de dincolo și din cóce de Dunăre, ceea-ce a avutŭ tristulŭ resultatŭ, că o mare parte din Româniĭ de peste Dunăre și de peste Balcanĭ s'a grecisatŭ și slavisatŭ, esistența lorŭ însĕ s'a imprimatŭ și aci pe totŭ loculŭ parte prin resturĭ de populațiune română ce încă esistă, parte prin nomenclatura topografică rĕmasă din timpurile cele maĭ vechĭ până adĭ și prin influința esercitată asupra limbeĭ populațiunilorŭ cu care aŭ venitŭ în atingere.

Magistr I. 47 p. 159 ed. Bonn — Pachimeres, I. p. 83 II p. 106 ed. Bonn ș. a. Vedĭ și Beniamin de Tudela (+1173), pasagiulŭ reprodusŭ în Arch. ist. a Rom. II pag. 25.— Sathas, Documents inédits relatifs à l'Histoire de la Grèce au moyen âge Paris 1880 I. p. 146.

16). Cinnami Historiarum lbr. V. c. 3 p. 260. ed. Bonn: Leonem autem Batatzem nomine aliunde cum exercitu perinde magno, maxime vero Valachorum ingenti multitudine qui Italorum coloni quondam fuisse perhibentur, et locis Ponto Euxino vicinis irruptionem in Hungariam facere iubet. Aceeașĭ mărturisire la Pachimeres De Michaele Palaeologo ed. Bonn lib. I. pag. 83. Numĕróse citațiunĭ a se vedé in acéstă cestiune la Nic. Densușianŭ Revoluțiunea luĭ Horea, Bucurescĭ 1884 pag. 28—37.

17). Sathas, Documents inédit. relat. à l'Histoire de la Grèce I. 140

18). Nic. Chonistae de Isaacio Angelo p. 841.

19). Phrantzes p. 414.

20). Schol. Thucyd. II p. 102

21). Cantacuzenus ed. Bonn. p. 320.

Astădĭ elementulŭ românŭ locuesce următórele teritoriĭ:

1). Regiunea dintre Tisa, Dunăre, Marea négră și Nistru, unŭ teritoriŭ compactŭ de vre-o 5000 milurĭ cuadrate, va sĕ dică o mare parte din Ungaria proprie, apoĭ Transilvania, România cu Dobrogea, Bucovina și Basarabia; coloniĭ numĕróse se află încă de secolĭ și pe malulŭ stângŭ alŭ Nistruluĭ și în Chersonesŭ.

2). In Peninsula-balcanică, locuindŭ parte compacțĭ parte amestecațĭ pe totŭ litorarulŭ dunăreanŭ alŭ Bulgarieĭ și chiar în lăuntrulŭ Bulgarieĭ și Serbieĭ [22], Românĭ se află în pólele de sudŭ ale Balcanilorŭ, apoĭ în mare numărŭ în Macedonia, Tesalia, Epirŭ, Albania, Grecia, Insule și Archipelŭ [23].

3). Unŭ restŭ de elementŭ românŭ se află pe litoralulŭ Adriaticeĭ în Istria în districtele Castelnovo și Albona [24].

Numĕrulŭ Românilorŭ pe aceste teritoriĭ, este următorulŭ:

România	5,500,000
Transilvania cu Ungaria	3,000,000
Bucovina, recens. din 1890	208,300
Basarabia, recens. din 1873: numaĭ Româniĭ (afară de celelalte naționalitățĭ)	1,200,000
Macedo-Românĭ	1,200,000
Serbia	300,000
Româniĭ din Bulgaria și de peste Nistru	200,000
Istria	3000
Totalŭ	11,611,300

22). Kanitz. *Bulgarien*; Idem. *Serbien*, Lzig. 1868 p. 325.

23). Diefenbach Völkerkunde I 2.8 — Nic. Deusușianŭ et. Fr. Damé, Les Romains du Sud, Bucurescĭ 1877. p. 15—19. — M E. Picot. Les Roumains de la Macédoine. Paris 1875

24). Maiorescu, Itinerariulŭ istrianŭ, Iașĭ 1874 — Miklosich, Istro- und Macedo - Rumunische Sprachdenkmäler, Wien 1881, 1-te Abth p 1.

Acesta este numĕrulŭ celŭ maĭ micŭ posibilŭ, căcĭ este sciutŭ, că numĕrulŭ Românilorŭ din țerile subjugate este totŭ de una ascunsŭ și micșoratŭ de guvernele străine, și în realitate e cu multŭ maĭ mare de cum'lŭ arată cifrele oficiale.

Totŭ elementulŭ românŭ din tóte teritoriile susŭ-amintite a purtatŭ și pórtă până astădĭ acelașĭ nume, adecă ceĭ de dincóce de Dunăre s'aŭ numitŭ totŭ-deuna și se numescŭ și adĭ *Românĭ* 25). *Eŭ sunt Românŭ*! rĕspunde elŭ când 'lŭ întrebĭ. Totŭ asemenea Româniĭ din Serbia și Bulgaria. Macedo-Româniĭ se numescŭ eĭ pe eĭ *a-Românĭ* séŭ a-Rmânĭ, ceĭ din Istria s'aŭ numitŭ în timpulŭ maĭ vechiŭ Romanĭ, apoĭ *Romarĭ* și în urmă *Rumerĭ* 26).

---

25). In documente acestŭ nume apare la anulŭ 1345 în o bulă a papeĭ Clemente VI: „*Olachi Romani*, commorantes in partibus Hungariae, Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis .... Aliis tam nobilibus quam popularibus *Olachis Romanis*. (Theiner, Monum. Hung. I 691). Aflarea origineĭ etimologice a cuvêntuluĭ *Romanus* resp. a numeluĭ cetățiĭ *Roma*, ce se află scrisă și *Ruma*, s'a încercatŭ de maĭ mulțĭ. Etimologia cea maĭ plausibilă, căcĭ totŭ-odată se baséză și pe istorie, este a luĭ Corssen (Aussprache I², 364. II². 1012.—Beiträge, 427. sq). După elŭ Roma s'a numitŭ de la *Rumon*, numirea vechie a Tibruluĭ conservată la Serviu (Virg. Aen. 8. 63. 90). *Rumon* este dela rădĕcina *sru*=curgŭ care lăpĕdândŭ pe *s* se află în *ri* vus *ri*-pa ér' intărită cu *t* în *Stry*-mon la noĭ în numele rîuluĭ *Stre*-iŭ; prin urmare *Roma* însémnă cetate *lângă rîŭ*. Totŭ de la numele rîuluĭ și a luatŭ numele și vechiulŭ tribŭ palatinŭ *Ramnes*. *Ramanus* prin urmare originalmente ar' însemna *locuitorŭ de lângă rîŭ* séŭ *rîureanŭ*.

26). Vedĭ maĭ susŭ nota 6. — Presbiter Diocleas (Regn. Slav. c. V): „post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore *Romani* vocabantur modo vero Maurovlachi, hoc est nigri Latini, vocantur".— Numele de *Romari* l'aflămŭ maĭ ântăiŭ la 1114. In canon. 23 alŭ Sinoduluĭ dela Campostella se dice: „Mercatores *Romarii* et peregrini non pignorentur; et qui taliter egerit, duplet quae tolerit, et sit excomunicatus". (Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. ad vocem Romarius). — Er' *Rumerĭ* maĭ din vechiŭ se află numițĭ în specialŭ Româniĭ-istrieniĭ la Giov Mar. Manarutta (Fra Ireneo della Croce) in Historia di Trieste, Venezia. 1698 Libr. IV. c. 7. p. 334: I nostri Chichi (așa numescŭ conlocuitoriĭ pe Româniĭ istrienĭ) addimandansi nel proprio linguaggio *Rumeri*.

Străinii însĕ aŭ datŭ Românilorŭ diverse numirĭ, între care una generală la toţĭ Româniĭ, numindu-ĭ *Vlachĭ*. Acestŭ nume este străvechiŭ, căcĭ Greciĭ din Italia de josŭ séŭ Grecia-mare în vechime aŭ numitŭ Vlachĭ (*Βλάκες*) pe popórele din Italia centrală şi în specialŭ pe cele din Campania unde încă pe timpulŭ luĭ Aristotele esista unŭ ţinutŭ numitŭ *Vlachia* (*Βλακεία*) [27]. *Vlachŭ* este numire de batjocură şi pentru aceea în marea adunare din Câmpulŭ-Libertăţiĭ dela 1848 Româniĭ aŭ protestatŭ contra aceste numirĭ cerêndŭ a se numi *Românĭ* cum se numescŭ eĭ înşişĭ [28].

Numele Vlachŭ, de şi nume de batjocură însemnândŭ prostŭ (*Βλάξ*), este însĕ de-o estremă importanţă, căcĭ elŭ ca documentŭ viŭ, păstratŭ până adĭ chiar de străinĭ şi adese-orĭ duşmaniĭ nostri, probéză nu numaĭ originea romană a Românilorŭ, dar' şi colonisarea lorŭ în rĕsăritulŭ Europeĭ din elemente aminamente Italice, căcĭ Greciĭ, autoriĭ acesteĭ numirĭ de Vlachĭ, aŭ numitŭ în timpurile străvechĭ cu acestŭ nume numaĭ populaţiile romane vechĭ italice şi maĭ în urmă numaĭ pe Românĭ.

CAPITOLŬ III.

Dialectele limbeĭ Române.

Limba Românilorŭ atâtŭ a celorŭ de dincóce, câtŭ şi a celorŭ de peste Dunăre, avêndŭ una şi aceeaşĭ o-

---

27). Suida, Lex. ad voc *Βλάξ* —Michaelis Apostolii paroemiae, Lugd. Batav. 1619 prov 65. C Müller. Fragm. hist. graec. II 163 (193). — A se vedé studiulŭ nostru *Originea cuvêntuluĭ Vlachŭ* în Revista critică lit. II (1894) p. 1—15.

28). Protocolulŭ adunăriĭ generale, şedinţa II din 4 (16) Maiŭ 1848 punct. 1. (Vedĭ Papiu Ilarianŭ, Istoria Rom. din Dacia superióră, Viena 1852. II p. 294—5).

rigine, una și nedespărțită a fostŭ la începutŭ. In timpulŭ câtŭ aŭ domnitŭ Românii peste Dacia până pe la 274 d. Chr. esistândŭ naturalminte o strînsă legătură între Românii din Dacia și ceĭ de peste Dunăre, nu s'a putută face vre-o deosebire esențială între graiulŭ unora și alŭ altora, aŭ pututŭ sě-se nască celŭ multŭ nuanțe. După a. 274 trecêndŭ o parte din Românii din Dacia peste Dunăre și amestecându-se cu elementulŭ romanŭ de acolo, graiulŭ s'a înrîuritŭ reciprocŭ aseměnêndu-se chiar și în nuanțele ce aŭ pututŭ sě-se desvólte pân' aci deosebite la uniĭ și la alțiĭ.

In timpulŭ invasiuneĭ barbarilorŭ, începêndŭ de la Hunĭ până la Turcĭ, necurmatŭ aŭ fostŭ aruncate grupe de Românĭ când din Dacia peste Dunăre dincolo, când din Peninsula-balcanică dincóce de Dunăre [1]). Nicĭ chiar prin invasiunea Bulgarilorŭ nu s'aŭ ruptŭ cu totulŭ primenirile între Românii de dincóce și de dincolo de Dunăre séŭ Balcanĭ, căcĭ tocmaĭ Bulgariĭ aduceaŭ marĭ cete de Românĭ de dincolo și-ĭ așeḑaŭ dincóce de Dunăre, care apoĭ la ocasie érășĭ se întorceaŭ în vechea lorŭ patrie [2]).

Bizantiniĭ în espedițiunile lorŭ dincóce de Dunăre aduceaŭ aicĭ elemente române de peste Dunăre, séŭ luaŭ de-aicĭ și le duceaŭ din colo. Invasiunea Turcilorŭ a aruncatŭ multe elemente române din Peninsula balcanică din cóce de Dunăre.

Din tóte acestea resultă, că limba română din Dacia traiană și din Peninsula-balcanică n'a trăitŭ isolată fie-care, ci împreună, și tocmaĭ în timpulŭ de formațiune a fostŭ maĭ multŭ în contactŭ și chiar în a-

---

1). Pentru timpurile maĭ vechĭ a se vedé Dr. I. Iung, Die Romanischen Landschaften, Innsbruck. 1881, p. 454. nota 1.

2). Așa d. e. principele Bulgarilorŭ Crum în o invasiune ridică din Macedonia vre o 12.000 bărbațĭ, afară de femeĭ, și-ĭ aduce din cóce de Dunăre, carĭ apoĭ la vre o 25 anĭ maĭ târḑiŭ sub împěratulŭ Teofilŭ (829—842) condușĭ de Cordilă, principe peste Macedonenĭ, se reîntorcŭ în patrie. (Leo Grammat. ed. Bonn. p. 231 și 345). Sathas, op. cit. prefață p. XX.

amestecŭ, și numaĭ după-ce limba se formase a întrevenitŭ o isolare maĭ pronunțată de și nu absolută și anume prin invasiunea Bulgarilorŭ, care elementulŭ românŭ de dincolo de Dunăre l'aŭ împinsŭ peste Balcanĭ. De-atuncĭ Româniĭ de peste Balcanĭ rumpêndu-se de curentulŭ graiuluĭ românŭ dela Dunăre, aŭ începutŭ a se nuanța ca dialectŭ deosebitŭ.

Cumcă limba Românilorŭ de peste Balcanĭ s'a formatŭ împreună cu limba Românilorŭ dela Dunăre séŭ că în realitate majoritatea precumpănitóre a acelorŭ Românĭ s'a derivatŭ din Româniĭ de la Dunăre probéză faptulŭ, că Greciĭ pe Româniĭ de peste Balcanĭ iĭ numescŭ *Misio-dacĭ* adecă Româniĭ din Dacia trecuțĭ și venițĭ maĭ de-aprópe din Mesia (Bulgaria și Serbia). [3]).

Deosebirea cea maĭ mare între dialectulŭ m.-românŭ și limba română este cea lexicală, ér' cea fonetică și flesionară este maĭ mică. Acésta a provenitŭ din înfluința ce aŭ esercitat'o elementele străine conlocuitóre. Limba grécă a înfluințatŭ prin biserică, prin scólă și prin contactulŭ de tóte dilele. Terminologia religiósă la m.-românĭ, cu totulŭ din contra ca la Româniĭ din Dacia, este grecéscă, afară de unele nume de sĕrbătorĭ ca Sum-chetru (Sân-Petru), Sumedru (Sântu-Dumitru), Stămaria (Sântă Mărie). Aceste resturĭ înse probéză că și la m.-românĭ nomenclatura bisericéscă a fostŭ romană și numaĭ maĭ târdiŭ s'a perdutŭ. Influința turcéscă s'a întêmplatŭ pe cale administrativă. Afară de acésta a maĭ înfluințatŭ, dar maĭ puținŭ, și limba bulgară. Ce influință va fi esercitatŭ limba albanesă este maĭ greŭ de precisatŭ. Prin diversele înfluințe dialectulŭ m. românŭ a perdutŭ multe din cuvintele romane înlocuindu-le cu

---

3). Iken, Eunomia, Darstellung und Fragmente neugriechischer Poesie u. Prosa Grimma 1827. I. p. 251. citatŭ la Fuchs. Die Romanischen Sprachen, Halle 1849 p. 92 nota 157. Niceta Choniat. De Isaacio Angelo I, 237: *Οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται.*

străine, de altă parte însĕ a păstratŭ cuvinte romane perdute în limba română.

Deosebirile fonetice în generalŭ suntŭ puține; maĭ de însemnatŭ este rostirea *ç* (*ț*) în locŭ de c^e, c^i: çerbŭ, çercŭ, çinçĭ; păstrarea luĭ *l* unde limba rom. l'a perdutŭ: aliŭ, gălină, hiliŭ, liepure, muliere, liertŭ, liaŭ. Grupa *cl*, *gl*, n'a trecutŭ în chi, ghi: ginucliu, cliae, cliama, ocliŭ, gliață, suglițŭ, înglițŭ.

M.-românii punŭ adese orĭ unŭ *a* la începutulŭ multorŭ cuvinte și totŭ de una când cuvêntulŭ începe cu *r* d. e.: aspargŭ-spargŭ, alavdŭ-laudŭ, alasŭ-lasŭ, aștergŭ-ștergŭ, arîdŭ-rîdŭ, arsarŭ-rĕsarŭ; unele particularitățĭ ale graiuluĭ românŭ din Dacia, la m.-românĭ se află ca generalitățĭ ca bi-ghi: ghine, orghĭ; *pi*-chi: chieptenŭ, suschirŭ, aprochie, chiele, chieptŭ, chierde, chiatră: și *h* în locŭ de f.: hiere, hicate, hiliŭ, hire, higŭ-înfigŭ.

Macedo-românii aŭ în rostire óre-care particularitățĭ, căcĭ rostescŭ cuvintele scurtândŭ unele vocale și chiar elidêndu-le.

In flesiunea nominală deosebirea maĭ însemnată este lipirea articoluluĭ la temă după omiterea luĭ *u*, uneorĭ chiar și a luĭ *e*: luplu, caplu, omlu, gionle. Er' *l* din articolŭ în decursulŭ flesiuneĭ nu se omite: óstilieĭ-ósteĭ, numtălieĭ-nunteĭ, valelieĭ-văiĭ, ómenĭli, lupĭli, aușĭlĭ, soțĭli.

In flesiunea verbală se observă următórele particularitățĭ: perf. tare și simplu se întrebuințéză maĭ desŭ: fècĭŭ, fiçèsĭ, féçe, féçimŭ, féçitŭ, féciră, clișĭŭ, frâmpșĭŭ, alepșĭŭ.

Participiulŭ trecutŭ, aplicatŭ cu ausiliarŭ pentru formarea timpurilorŭ trecute, se întrebuințéză în forma feminină când ausiliarulŭ este *aveam*: aveam vinită: ér' cu *suntŭ*, participiulŭ se acórdă după genŭ. Totŭ-odată esistă și unŭ perfectŭ condiționalŭ: diçerem, vidérem. Gerundiulŭ are dóuĕ forme: vĕdêndŭ séŭ vedênda-luĭ. In dialectulŭ m.-rom. se întrebuințéză încă multe forme

perifrastice, care în limba rom. le maĭ aflămŭ unle numaĭ prin cărţile vechĭ : vrea sĕ giurŭ, s'este că giurŭ, sĕ eram séŭ aveam giurată, sĕ era sĕ giurŭ, sĕ escŭ séŭ sĕ hiŭ giuratŭ etc.

In privinţa sintactică observămŭ că dialectulŭ m.-rom. întrebuinţéză maĭ rarŭ prepositiunea *pi* (pe), se feresce de întrebuinţarea pleonastică a prenumelorŭ personale, a păstratŭ, de şi maĭ rarŭ, maĭ alesŭ pentru oraşe maĭ marĭ, indicarea loculuĭ séŭ a direcţiuneĭ fără prepositiune, rĕmăşiţă fórte preţiósă din graiulŭ latinŭ.

Dialectulŭ istrianŭ încă nu s'a formatŭ deosebitŭ de limba celorŭ-alalţĭ Românĭ, căcĭ eĭ în timpurile vechĭ aŭ statŭ în legătură nemijlocită atâtŭ cu Româniĭ din Peninsula-balcanică, câtŭ şi cu ceĭ din Panonia şi Dacia. Despărţirea lorŭ de ceĭ-alalţĭ Românĭ şi anume de ceĭ din Dacia şi Panonia s'a întêmplatŭ prin invasiunea Ungurilorŭ în sec. alŭ 9-lea, de ceĭ din Peninsula balcanică se întêmplase deja prin invasiunea Slavilorŭ. Şi după aceste rupturĭ însĕ multŭ timpŭ eĭ n'aŭ perdutŭ cu totulŭ contactulŭ, cu ceĭalalţĭ Românĭ şi anume cu ceĭ din Peninsula-balcanică prin resturile de Românĭ de prin Dalmaţia, Bosnia şi Albania, ér' cu ceĭ din Panonia şi Dacia prin grupele de Românĭ din Croaţia şi Slavonia şi Serbia, căcĭ în tóte aceste regiunĭ documentele vechĭ ne arată până prin secolulŭ alŭ 17-lea grupe de Românĭ, ba chiar şi astădĭ se maĭ află elementŭ românŭ fórte numĕrosŭ în Serbia, ér' în alte locurĭ resturĭ parte încă nu de totŭ desnaţionalisate, parte încă cu amintirea că suntŭ de origine Românĭ (Vlachĭ), deşi s'aŭ desnaţionalisatŭ [4]).

---

4). Că elementulŭ românŭ la Adriatica era odată fórte numĕrosŭ se vede din următórele : C. A. Combi în opera *Cenni etnografici sul Istoria* în vol. III. alŭ Almanaculuĭ „Porta orientale" Triest 1859 citatŭ la Biedermann op. cit. scrie : „Che la schiatta romanica fose molto estesa tanto sui monti della Vena e del Caldera quanto nelle terre pedemontane del Pinquentino fino a Montana i quelle di Bellai,

Dialectulŭ istrianŭ a suferitŭ și maĭ marĭ înrîurirĭ de câtŭ celŭ m.-românŭ, și anume din partea limbeĭ slavóne și italiene. Din acéstă causă elementulŭ lexicalŭ românŭ mare parte a dispărutŭ, înlocuindu-se când cu slavonŭ, când cu italianŭ.

Asupra dialectuluĭ suntemŭ pân' acum destulŭ de slabŭ informațĭ, și în unele puncte informațiunile orĭ se contradicŭ, orĭ dialectulŭ presentă variațiunĭ contradicĕtóre, d. e.: după uniĭ : gliață, gliîndă, gliemŭ, cliemŭ, după alțiĭ · ghiață, ghindă, ghiemŭ, chiemŭ.

Sunetele, *ă*, *ea*, *oa* ; *ge*, *gi* ; *ḑ*, *ț*, *ș*, esistă și la Istrienĭ, sunetele â (ж), *ea* și *oa*, aŭ esistatŭ maĭ nainte, cum arată unele cuvinte, astăḑĭ însĕ maĭ rarŭ, ér' alțiĭ susținŭ că s'ar' fi perdutŭ, ér' *ce*, *ci* ca și la m.-românĭ *țe*, *ți*. *L* și *n* s'a păstratŭ ca la m.-românĭ : liepure, linŭ-inŭ, filjŭ. Se observă și nuanța ghierme-vierme.

Caracteristica fonetică a dialectuluĭ istrianŭ este rotacisarea luĭ *n* între dóuĕ vocale în cuvintele române pr. *virŭ*-vinŭ, *păre*-pâne, *tirărŭ*-tinĕrŭ, *plirŭ* plinŭ. Acestŭ fenomenŭ însĕ se află și în monumentele vechĭ ale limbeĭ rom. din Dacia, precum și în graiulŭ viŭ în unele ținuturĭ.

Flesiunea nominală nu se deosebesce de a limbeĭ rom. : omu-omulŭ, domnu-domnulŭ, ceea-ce se întêmplă în graiulŭ popularŭ și în limba română din Dacia, ca adecă sĕ-se pronunțe *u* finalŭ întregŭ cu sensŭ de articulatŭ.

Conjugarea, pe câtŭ e cunoscută, nu presentă particularitățĭ, de câtŭ că formele enclitice ale pronumelorŭ se

---

di Pisino e di Albona, si vedde aperto anche in oggi, oltre che dai tipi fisionomici, qua e la rimarchevoli per tutti que' paesi, dai nomi altresi di parechi villagi, portante il carattere romanico, collo desinenza in *a*, in *o* ovve in *ul*, nonche dalla ricorrenza non rara della voce Vlahi e Vlaho a denotare località di quelle parti. — Despre Româniĭ din Friaul a se vedé relatările luĭ Potocki la Barth. Kopitars Kleinere Schrieften Wien 18 7. I 324—330.

punŭ înderĕptulŭ verbuluĭ. după cum se îndatinéză și adĭ la Românii din Ungaria, și se întrebuințéză timpurĭ perifrastice ca la m.-românĭ.

Impregiurarea, că dialectulŭ istrianŭ păstréză particularitățĭ și din limba rom. din Dacia și din dialectulŭ m.-românŭ, probéză ceea-ce amŭ disŭ maĭ susŭ, că elŭ a statŭ cu amêndóuĕ în legătură.

Dialectulŭ m.-românŭ și istrianŭ suntŭ de-o fórte mare importanță atâtŭ pentru aprofundarea evoluțiuneĭ limbeĭ române în specialŭ, câtŭ și pentru filologia romanică în generalŭ. Pentru aceea se impune cercetarea și studiarea maĭ întinsă și maĭ adâncă a acestorŭ dialecte.

CAPITOLŬ IV.

Epoca formațiuniĭ și cele maĭ vechĭ urme de limbă

In capitolulŭ ântâiŭ s'a arătatŭ legătura dintre limba română și graiulŭ romanŭ popularŭ, rĕmâne sĕ arătămŭ aicĭ timpulŭ în care s'a închiatŭ în liniamentele eĭ principale formațiunea limbeĭ, și sĕ înșirămŭ totŭ odată și cele maĭ vechĭ urme ale limbeĭ române până în timpulŭ când ea apare în cărțĭ tipărite. Până pe la 1000 d. Chr. nu tóte teritoriile ocupate de elementulŭ românŭ posedŭ probe despre formațiunea limbeĭ. Dacia-Traiană a fostŭ pórta tuturorŭ învasiunilorŭ, elementulŭ românŭ s'a retrasŭ în acéstă epocă în munțĭ și a rĕmasŭ tăiatŭ de contactulŭ cu occidentulŭ latinŭ și cu orientulŭ grecŭ, în care singure s'a maĭ pututŭ păstra cultura, și s'aŭ pututŭ scăpa de perire monumente scrise. In Dacia-Traiană s'aŭ distrusŭ tóte monumentele, și totŭ ce a maĭ scăpatŭ aŭ fostŭ vechile inscripțiĭ latine ascunse în ruine, alte monumente scrise nu s'aŭ pututŭ păstra. In orientŭ scriitoriĭ grecĭ-bizantinĭ, în apusŭ scriitoriĭ

latinĭ, aŭ lăsatŭ monumente scrise asupra timpuluĭ lorŭ și aŭ pututŭ sĕ scape, maĭ alesŭ prin mănăstirĭ, diverse alte documente. Pentru aceea noĭ suntemŭ avisațĭ în acéstă cercetare numaĭ la monumente afară de Dacia și la inscripțiunile eĭ latine. Acéstă împregiurare îngreuéză numaĭ cercetările, dar' nu le alteréză întru nimicŭ, căcĭ în capitolulŭ II și III amŭ arătatŭ, că limba română din tóte teritoriile s'a formatŭ împreună și nu isolatŭ și prin urmare monumentele dintr'unŭ locŭ aŭ aceeașĭ valóre și pentru celelalte teritoriĭ.

Urma cea maĭ vechie și maĭ apropiată de limba română se află păstrată în o tablă cerată dela 160 d. Ch. aflată în Dacia în care se cetesce subscrierea: *ΑΛΕΧΑΝΔΡΕΙ ΑΝΤΙΠΑΤΡΙ ΣΕΚΟΔΟ ΑΥΚΤΩΡ ΣΕΓΝΑΙ*: Alexandrei Antipatri *secodo* auctor *segnai* [1]). Subscriitorulŭ fiindŭ Grecŭ și necunoscêndŭ limba latină cultă s'a subscrisŭ după cum vorbea poporulŭ, astŭ-felŭ a scrisŭ *segnai*=semnaĭ și *secodo* în locŭ de *secundus*. In o altă tablă cerată din a. 167 [2]). aflămŭ cuvintele:

remasisse lat. remansisse, rom. remăsese
abuerat « habuerat,
abere « habere « avere
abiturum « habiturum

O altă inscripțiune sună:

M(emoriae). Q(uintus) Maec(ilius) Donati (filius) *pausavit* ann. XVI. Filio pientissimo fecit Arethusa mater [3]).

Acéstă inscripțiune este făcută în forma romană-păgână însĕ în spiritŭ și cu ideĭ creștine. Espresiunea *pausavit* este cuvêntulŭ *rĕpausatŭ* séŭ *rĕposatŭ*, ce se întrebuințéză și adĭ la noĭ în asemenea împregiurărĭ, atâtŭ în ințelesulŭ de a *muritŭ*, câtŭ și în celŭ de *se*

---

1). Corpus Inscript. Lat. III pag. 959. Tabula XXV.
2). Corp. Inscript. Lat. III p 924—927 Tabl. I.
3) Corp. Inscript. Lat III No 3257 Inscripțiunea după formă și spiritŭ se pare a fi deprin sec. IV. d Ch

odihnesce, căcĭ la sate se scrie pe crucile dela morminte : «*Aicĭ rĕposéză* în Domnulŭ N. N.» Nicăirĭ în limba latină *pausare* nu se află întrebuințatŭ cu ințelesulŭ din inscripțiune, ci numaĭ în latina târḑie bisericéscă împrumutatŭ din graiulŭ vulgarŭ [4]). O altă inscripțiune sună : *Domno* et *Domnae* Satrius Felix [5]). etc.

De cele carĭ le putemŭ privi ca urme specifice de limba română, aflămŭ următórele :

O statuă, aflată la Partoșŭ (Maros-Porto) în Transilvania, representă pe *Amorŭ*, care rezimatŭ de unŭ trunchiŭ de arborŭ se sprijinesce cu stânga pe o tórță aprinsă întórsă în josŭ, ér' în mâna dréptă lăsată în josŭ ține o ramură cu fructe. Amorŭ representă aicĭ geniulŭ primăvereĭ, și în adevĕrŭ pe statuă se și află inscripțiunea : PRIMAVERA, primăvéra [6]).

In scriitoriĭ bizantinĭ aparŭ urme încă prin sec. alŭ 4-lea.

Unŭ fenomenŭ foneticŭ propriŭ graiuluĭ popularŭ și la Româniĭ de dincóce de Dunăre și la Macedo-Românĭ, este sunetulŭ *ghi* în locŭ de *bi* și *vi* păstratŭ la lexicografulŭ Hesychiu ca *γοῖνος*=ghinŭ, vinŭ, *σεργοί*= cerghĭ, cerbĭ, *γέντερ*=ghintre, vintre, *γοινάρυτις*=ghinăriciŭ, vinăriciŭ adecă păharnicŭ. Este de însemnatŭ că acestŭ fenomenŭ se află numaĭ la cuvinte latine-române și care suntŭ comune limbeĭ grecescĭ și latino-romane, ca *οἶνος*-vinum, etc.

Pentru limba română până la finele sec. VI-lea deosebitŭ importanțĭ suntŭ scriitoriĭ bizantinĭ Priscŭ, Procopiu, Teofilactŭ Simocuta și Teofane. Priscŭ la a. 448 a fostŭ trimisŭ în solie din partea împĕratuluĭ bizantinŭ la Atila, regele Hunilorŭ. Din descrierea călĕto-

---

4). *Pausare et Pausantes* dicuntur mortui — *Pausare*, tumulo quiescere. Vetus inscriptio 1050 (Du Cange, ad vocem).

5) Ephemeris Epigraphica v. IV Nr. 171.

6). Epigraphische Nachlese Wien 1874. n. 37 și Ephemeris epigr. II p. 310 n. 409. Statua se află în Museulŭ din Clujŭ.

rieĭ sale se vede că elŭ a umblatŭ prin regiunea Tiseĭ (Tigas) și a Timișuluĭ (Tiphisas), adecă prin Ungaria de méḍă-ḍi și prin Bănatŭ, unde spune că locuitoriĭ ĭĭ da de mâncare meiŭ și de beutŭ miedŭ. Meiulŭ maĭ până în ḍilele nóstre a fostŭ nutrementulŭ principalŭ alŭ țeranuluĭ românŭ, care încetulŭ cu încetulŭ s'a înlocuitŭ cu porumbulŭ. *Miedŭ* este unŭ cuvêntŭ care se află în limba română însemnândŭ o bĕutură ce se face din mursă de miere dospită. Priscŭ maĭ amintesce și de limba *ausonică* în dóuĕ locurĭ, odată (p. 190) unde amintesce și de limbile ce le vorbescŭ supușiĭ luĭ Atila ḍicêndŭ: «că suntŭ amestecațĭ din diverse popóre vorbindŭ limba lorŭ *barbară* séu hunică, séŭ gotică séŭ *ausonică*» [8]). Er' în altŭ locŭ (p. 206) ḍice că a auḍitŭ la mésa luĭ Atila glumele ce le făcea unŭ măscăriciŭ cu numele Zercon amestecândŭ cuvinte din limba ausonică, hunică și gotică [9]). Maĭ ântâiŭ este de însemnatŭ, că Priscŭ tóte cele treĭ limbĭ, hunică, gotică și *ausonică*, le numesce *limba lorŭ barbară* (*πρὸς τῇ σφετέρᾳ γλώσσῃ*), va sĕ ḍică și cea *ausonică* o consideră totŭ barbară. Ausonia este numele vechiŭ alŭ Italieĭ, prin urmare *limba ausonică* este limbă italică adecă *romană*, și fiindŭ-că Priscŭ o numesce barbară, tocmaĭ cum Quintilianŭ (I. 6, 45) numia barbarŭ chiar graiulŭ popularŭ din Roma, urméză că limba ausonică nu era limba latină ci o limbă populară romană. Totŭ așa o înțelegŭ și traducĕtoriĭ luĭ Priscŭ [10]). Acéstă limbă nu

---

7). A se vedé și Iornandes cap. 34.

8). Priscus, De legationibus, edit Bonn. p. 190: *ξύγκλυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων, ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία καὶ οὐ ῥαδίως τις σφῶν ἑλλενίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾳκιας καὶ Ἰλλύριδος παραλίον.*

9). Priscus, ibid. p. 205 sq.: *τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν παντας διέχεεν.*

10). In testŭ e tradusă cu „*lingua romana*“, ér' în Index historicus p. 615 se ḍice: „Ausonica lingua (Romana rustica)“.

putea sĕ fie alta în regatulŭ luĭ Atila de câtŭ limba românéscă, care o vorbiaŭ locuitoriĭ românĭ din acelŭ regatŭ. Acésta concórdă deplinŭ cu ceealaltă relațiune a luĭ Priscŭ, unde vorbesce despre *meiŭ* și *miedŭ*. Acésta se confirmă și prin faptulŭ, că Teodoricŭ (+526) adresa decretele sale în Panonia «Barbaris et *Romanis*» [11].

Procopiu, care scrie în sec. VI-lea, ne-a păstratŭ cele maĭ numĕróse urme de limba română în catalogulŭ castelelorŭ făcute séŭ reparate de împĕratulŭ Iustinianŭ [12]. La pag. 41 amŭ arătatŭ, că elementulŭ rĕsboinicŭ în împeriulŭ bizantinŭ eraŭ Româniĭ, pentru aceea și castelele eraŭ totŭ ale Românilorŭ și păzite de eĭ [13]). Chiar din acestŭ motivŭ numele castelelorŭ aŭ o deosebită însemnătate pentru limba română. In aceste numirĭ se constată următórele fenomene ale limbeĭ române :

In fonetică : esistența unuĭ sunetŭ guturalŭ *ă* séŭ *â* resultă din *Ῥουμισιάνα*-Rumisiana și *Ῥωμυλίανα*-Romüliana, în care sunetulŭ după *μ* vaciléză între *i* și *v* (ü) întocmaĭ ca la latinĭ max*i*mus și max*u*mus ; asemenea în *Λουποφάντανα*-Lupofantana, în care *fantana* în locŭ de fontana (lat. fons) *a* celŭ dintâiŭ în locu de *o* represintă unŭ sunetŭ obscurŭ *ă* séŭ *â* pe care scriitorulŭ grecŭ nu scia sĕ-lŭ scrie cu o altă vocală maĭ apropiată de sunetulŭ ce-lŭ audia și pentru care nu avea literă corespundetóre în alfabetŭ. *Τουρβουλίη*-Turbulie s. Turburie (dela turbure) represintă forma guturală Turburiă trecută în Turburie, ceea ce se confirmă

11). Cassiodor. Var. 2. 16: „universis barbaris et Romanis per Pannoniam constitutis" Var. III. 24. v. 14: „antiquis barbaris qui Romanis mulieribus elegerint nuptiali foedere sociari". citită la Dr. I. Iung, Römer u. Romanen p. 187. nota 3.

12). Procopius, De aedif. ed. Bonn p. 277—285, 305—308 et passim.

13). Nicetae Choniatae, De Issaccio Angelo lib. I. 4. p. 482 ed. Bonn.

prin alte nume în care *a* nu s'a întunecatŭ: *Λίστρια*, *Ἑρμρία* etc.

Despre sunetele șuerătóre *ç* și *ț* suntŭ următórele probe:

ç=tz, z.

Μουτζιανικάστελον — Muçianicastelu
Λούζουλο — Luçulo (Luciulu)
Βιργιναζώ — Virginaço
Πετρίζην — Petriçen (Petricenĭ ?).

Fața cu acestea se află altele cu *c* (k) nealteratŭ, *Πισκιναί*, *Φασκίαι*, *Μαρκίπετρα*.

ț=z, tz.

Γένζανα — Gențana (Gentiana)
Πρετζουρίες — Prețuries
Πόντζας — Pontas (Punțĭ)
Ἐδιτζίω — Edițio (Editium-locŭ ridicatŭ)
Ἀκρένζα — Acrența

Afară de acestea maĭ suntŭ multe alte nume cu ț (ç): *Λάβουτζα*, *Λαύτζονες* *Πέντζα* etc.

Fața cu acestea se află altele cu *t* nealteratŭ: *Γεντιανόν*, *Καλβεντία*, *Φλωρεντίανα*.

Vacilanța între *c* și *ç*, *t* și *ț* arată că era luptă între aceste sunete, în generalŭ însĕ precumpănea deja ç și ț, și prea ușorŭ s'a putută întêmpla sĕ scrie numaĭ după tradiția literară și după forma vechie istorică a numirilorŭ punêndŭ c (k) în locŭ de *ç* și *t* în locŭ de *ț*.

Trecerea luĭ *d* în *ḑ* și dz: *Πέζιον*—Peḑion, *Βαδζιάνα*—Badziana, *Βιδζώ*—Bidzo.

In *Σκεπτεκάσας* avemŭ pe *σκ* (sc) sigla grafică pentru sunetulŭ ș [17]).

---

14). Curtius. Studien v. IV. 248, 262.

Intunecarea luĭ *o* în *u* : *῾Ρουμισίανα, Γεμελλομοῦντες, ῾Ρουβοῦστα, Καλβομουντώ* (la Teofilactŭ),

Tocirea desinenţelorŭ *s* şi m (us, um) se presentă sub forma *u* şi *o* séŭ cu căderea întrégă a luĭ *-us, -um* [15]):

Κύρρου—Cyrru	*Προβίνου*—Probinu
Κουίντου—Quintu	*Τὸ Ἐσιμόντου*—Esimontu
Κερκινέου—Cercineu	*Μουτζιανικάσελλου*—M. Catellu
Σολβάνου—Solvanu	*Ἀλμοῦ*—Almu
Αἱμιμόντου—Haemimontu	*Βουργουάλτου*—Burgualtu
Τὸ Οὔγκου—Uncu	*Ζητνουκόρτου*—Zitnucortu

Numirile în o (*ο*, *ω*) suntŭ fórte numĕróse:

Λούτζολο—Luţulo	*Λιμώ*—Limo
Μουλάτω—Mulato	*Νονώ*—Nono

---

15). Numele terminate în *u* (*ου*) se află scrise în treĭ chipurĭ, séŭ după forma flesionară grecéscă: *Τοῦ ἁγίου Τραϊανοῦ, Βασιλικὰ Ἀμύντου, Τοῦ Πτωχείου*; se înţelege că cu acestea n'avemŭ de a ne ocupa aicĭ; unŭ altŭ chipŭ de scriere este, când istoriculŭ nu le consideră şi nu le scrie ca cuvinte cu flesiune grecéscă, ci ca nume petrificate astŭ-felŭ cum suntŭ, adecă numirĭ cu formă română, acésta o confirmă elŭ considerându-le ca nominative şi punêndŭ inainte articolulŭ neutru *τὸ*: *Τὸ Οὔγκου, Τὸ Ἐσιμόντου*, aceste nominative suntŭ cu atâtŭ maĭ însemnate căcĭ célŭ dintâiŭ este lat. *uncus*, românesce unghiŭ din unculus, ér' alŭ doilea conţine pe *munte* sub forma *montu*. Afară de acésta, pe lângă catalogulŭ castelelorŭ se află şi în testulŭ opereĭ multe asemenea nume cu terminaţie română ca substantive în nominativŭ: *Ἀλμοῦ* pag. 290. *Ζητνουκόρτου* pag. 292. *Στιλιβ.ύργου* p. 289, *Λακκοβοῦργο* p. 289, *Βουργουάλτου* p. 289 etc. Dreptŭ aceea nu maĭ încape cea maĭ mică îndoiélă, că numele în *u* (*ου*) citate de noĭ suntŭ numirĭ românescĭ, ér' traducĕtoriĭ latinĭ aĭ luĭ Procopiu şi în generalŭ aĭ istoricilorŭ bizantinĭ, aŭ greşitŭ traducêndŭ asemenea numirĭ când cu genitivulŭ în *i*, când adăogindŭ unŭ *-s* séŭ *m*, din simplă causă că nu sciaŭ că acelea suntŭ numirĭ séŭ forme românescĭ, ér' nu grecescĭ.

Ἐδιτζίω—Editio
Βιδζώ—Bidzo
Νώγετο—Nogbeto
Μεριδίο—Meridio
Πρεσιδιώ— Presidio
Καστελλονόβο—Castellonovo
etc.

In unele numirĭ compuse avemŭ: *Καπο-*, *Λουπο-* *Ῥιγινο-*, *Ιουλιο-*, *-Βὸυργο*, *-νόβο*, *-κόρτου* adecă: capo, lupo, righino, Iulio, burgo, novo, cortu.

Maĭ trebue sĕ însemnămŭ, că Greciĭ de regulă pe *u* finalŭ alŭ nostru 'lŭ schimbă în *o*, prin urmare multe din numirile de maĭ susŭ și multe altele câte suntŭ la Procopiu, poporulŭ românŭ deja atuncĭ le va fi pronunțatŭ cu *u*.

Alte tocirĭ avemŭ în numirile compuse:

Γεμελλομοῦντες [16]), *Μαυρόβαλλε*, *Ιουλιόβαλλαι*, în care avemŭ pe *munte* și *vale* (monte-m, valle-m), *Ἐρκουλέντε*.

Totŭ în numirile de la Procopiu aflămŭ și cele dintâiŭ urme de articolŭ și de flesiune. In numele Luțo*lo* (Luțulŭ) și Cuscu*los* (Cusculŭ) probabilŭ aflămŭ articolulu-*lu*. și cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ cuvêntulŭ din urmă l'aflămŭ și în formă nearticulată *Κοῦσκον* și în forma femenină *Κούσκανα*, încâtŭ fața cu aceste forme nu s'ar' puté presupune, că *Cusculos* ar' fi unŭ diminutivŭ latinŭ *Cusculus*. Dar' chiar' de amŭ admite acésta, ne remâne *Luțolo* scrisŭ ca și altele după cum pronunță Greciĭ în ḑiua de astăḑĭ. Va sĕ ḑică Luțolo este în locŭ de Luțu*lŭ*, în care *lŭ* este evidentŭ articululŭ. Er' în numele *Κοβέγκιλες* (Cobencile) aflămŭ articolulŭ românescŭ femeninŭ în pluralŭ grecisatŭ prin adăugirea lui ς la fine *-λες*, cum l'a adaosŭ la sceptecasa*s* în locŭ de sceptecase; va se ḑică *Cobencĭ*, ér' articulatŭ *Cobencile*.

16). Adaogerea luĭ ς la fine este grecisare ca în multe altele.

Forme flesionare aflămŭ în următórele :

Σκάρες [17]) — Scare = Scărĭ
Στρόγγες — Strunge = Strungĭ
Σκουάνες — Scuone = Scaune
Βάνες — Bane = Băĭ.
Πετρίζην — Petrizen (Petricenĭ ?)
Βόττες și *Βõυτις* — Buțĭ
Σκεπτεκασας — Șepte-case
Κοβένκιλες — Cobencile
Ἀργένταρες — Argintarĭ
Καλλάτις — Galațĭ
Σκίτακες — Schitacĭ
Ῥεπορδένες — Repordenĭ
etc.

Ἄκυές — Ape, este cunoscutulŭ orașŭ vechiŭ lângă Dunăre *Ad-Aquas* ; este evidentŭ că istoriculŭ a scrisŭ după câtŭ a pututŭ așa cum se pronunța românesce, dar a nimerit'o destulŭ de rĕŭ maĭ adăogindu-ĭ și unŭ ς ; totŭ acelașĭ nume pentru unŭ altŭ castelŭ în Epirŭ, locuitŭ și adĭ de Românĭ, 'lŭ scrie *Ἄπις*.

Că acestea suntŭ forme flesionare și anume nominative plurale nu maĭ încape nicĭ o îndoiélă décă vomŭ avé în vedere cuvintele românescĭ esistente atuncĭ ca și adĭ ca scărĭ, strungĭ, scaune, băĭ séŭ bănĭ (dialectalŭ) case, argintarĭ. Scriitorulŭ grecŭ le-a grecisatŭ acățându-le câte unŭ ς la fine, fiindŭ-că elŭ nu înțelegea aceste forme și cuvinte, când însĕ elŭ înțelegea cuvintele, pe cele latine le declina latinesce ca : *Φασκίαι* [18])—Fasciae, *Κοῦναι*—Cunae; une orĭ da acéstă terminațiune, la altele ca *Κιλικαί*, *Λιμναί*, *Δανεδέβαι* *Υλασιάναι*, *Ιουλιόβαλλαι*=vale, *Σίκλας*.

---

17) Se află și forma *σκᾶρα* în *κρατίσκαρα*.

18). Probabilŭ că în acesŭ cuvêntŭ *σκ* represintă pe *ș* ca în *Σκεπτεκάσας*, ceea ce indică accentulŭ care este pusŭ dupŭ rostirea românéscă *fășĭĭ* ér' nu latinéscă *fásciae*.

In privința tuturorŭ acestorŭ numirĭ topografice trebue sĕ observămŭ că ele datéză în scrisŭ din sec. alŭ VI-lea, în realitate însĕ asemenea numirĭ suntŭ totu-de-una cu multŭ maĭ vechĭ. Apoĭ chiar Procopiu ne spune, că Iustinianŭ numaĭ a restauratŭ aceste castele fiindŭ ruinate. Dintre cele făcute de noŭ n'amŭ amintitŭ de câtŭ vre-o câteva, dar' și acelea suntŭ fără îndoiélă numirĭ vechĭ de locurĭ de la care s'aŭ numitŭ apoĭ și castelele, ca d. e. în dilele nóstre Castelulŭ Peleșŭ numitŭ de la muntele Peleșŭ.

O altă însemnată urmă ni s'a păstratŭ la Teofilactŭ și Teofane. La a. 579, doĭ comandanțĭ bizantinĭ, Comențiolŭ și Martinŭ, voiaŭ sĕ atace în Balcanĭ pe Chaganulŭ Avarilorŭ, și când mergeaŭ cu óstea, de pe unulŭ din catâriĭ încărcațĭ cu de-ale ósteĭ cade josŭ sarcina și celŭ ce-lŭ mêna nebăgândŭ de samă, îĭ strigă unŭ altŭ soțŭ: «*torna, torna fratre*!» ostașiĭ audêndŭ și cugetândŭ că este vre-unŭ pericolŭ și că le strigă lorŭ ca sĕ-se întórcă, o luară toțĭ la fugă. Așa relatéză Teofane [19]), ér' Teofilactŭ spune că a trigatŭ: *retorna*! [20]) Teofane spune că ostașulŭ a strigatŭ în *limba națională* (*τῇ πατρῴᾳ φωνῇ*), ér' Teofilactŭ în *limba ținutuluĭ* (*ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ*). Amŭ arătatŭ (p. 41) că ostașiĭ bizantinĭ eraŭ cu deosebire Românĭ, și că ecele ținuturĭ eraŭ locuite de Românĭ, maĭ încolo cuvintele suntŭ atâtŭ după ințelesŭ câtŭ și după formă curatŭ românescĭ, de câtŭ *torna* și *fratre* suntŭ forme maĭ vechĭ[21]).

---

19). *Ἑνὸς γὰρ ζώου τὸν φόρτον διαστρέψαντος, ἑταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθῶσαι τῇ πατρῴᾳ φωνῇ τόρνα, τόρνα φρατρε* etc. Ed. Bonn. I. p. 397 seqq.

20). *Παλινοστεῖν τε ἐβόα πᾶς, γεγονὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, ῥετόρνα, μετα μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι.* Ed. Bonn. 2. 15 p. 99.

21). Forma *tórnă* se află în Cazania luĭ Coresi de la 1580: „éră mĕ voiŭ *turna* la tine". Cipariu, *Analecte* p. 53, asemenea la p. 54 și 56; semnificativă este că deja atuncĭ se afla și a dóua formă usitătă adĭ *returna*.

La tóte cele de până aicĭ sĕ maĭ avemŭ în vedere atâtŭ cuvintele reproduse maĭ susŭ din Hesychiu și din Procopiu, câtŭ și cuvintele cu înțelesŭ din numele topografice de maĭ susŭ ca *φάντανα, σκάρα, ἀκνές, βάνες, στρόγγες, βοῦτες, σκουάνες, σκεπτε-κάσας, μοῦντες, κλεισοῦρα, βάλλε, κάπο, λοῦπο, κόρτου, σεκούρισκα* [22]).

Din tóte acestea resultă că limba română era deja formată în sec. alŭ VI-lea. Acésta se maĭ confirmă și prin alte dóuĕ împregiurărĭ. In secolulŭ alŭ VI-lea Slaviĭ deja năvălise în unele ținuturĭ locuite de Românĭ, în secolulŭ următoriŭ aprópe tóte provinciile cu elementŭ românŭ aŭ fostŭ înundate de Slavĭ. Décă limba română nu ar' fi fostŭ deja formată înainte de invasiunea Slavilorŭ, atuncĭ înfluința slavică s'ar' resimți și în legile interne ale limbeĭ, ceea-ce nu esistă de locŭ, ci s'a mărginitŭ, cum resultă din capit. I și V. numaĭ la o simplă înfluință lexicală. A dóua împregiurare este, că în seciliĭ următorĭ, până la a. 1100. aflămŭ o sumă de alte urme de limbă care confirmă pe cele amintite maĭ susŭ.

Dintre aniĭ 600—1100 maĭ punemŭ în vedere cuvintele :

Din Malala : *ζάβα*-zauă, séŭ za, deja și la Iustinianŭ Novell. 85.

Din Teofane: *κόρδα*-córdă, *κόρτη*-curte, *Ὁμός*-omŭ (nume propr.), *νούμερον*-numĕrŭ.

Din Constantinŭ Porfirogenitŭ : *ἴσκα*-éscă, *μέσα*-mésă, *σκάμνον*-scaunŭ, *μινσουράτωρ*-mĕsurătorŭ, *ὠραΐζω*-urezŭ *φουνδάτα*-vestmêntŭ înfundatŭ, *φρίντζα, φρινζάτον*-frundă, frŭndariŭ, *σαγία*-zeche, *λωκ*-locŭ. Din *φρίντζα* și *φριν-*

---

22). Așa se uumesce la Procopiu (De aedif. p. 292) unŭ castelŭ, care după descriere era lângă Dunăre. La Comuna Batoțĭ în Mehedințĭ se află unŭ locŭ numitŭ *Securicea* cu urme de zidirĭ romane (Dicționarŭ topogr. D. Frundescu v. comuna Batoțĭ și Scăpăŭ). Cuvêntulŭ *Securisca* și *Securicea* nu are de-a face cu cuvêntulŭ *secure*, ci cu lat. *securus*, va se ḑică însémnă „locŭ de siguranță".

ζάτον precum și dintr'unŭ altŭ cuvêntŭ *ἰγγερ* (ângerŭ) [23]) se vede asistența luĭ *â*, căcĭ în dialectulŭ macedo-românŭ se rostesce *frânḑă*. In ceremoniile de la curtea bizantină se află espresiunĭ tipice cu forme române: *μουλτουσανοι*-mulțĭ anĭ! *βόνω Δόμνω*=bunuluĭ d-ḑeŭ! Acelŭ *a* pusŭ înaintea cuvintelorŭ și atâtŭ de lățitŭ în dialectulŭ m.-românŭ se află în cuvinte ca *ἀσπαθάριος, ἀθηκτάριος, ἀπαλάριος* etc. (v. cap. V).

Remâne se maĭ relevămŭ din Pprfirogenitŭ și cuvêntulŭ *σέρβλοι*=servli, în care se află articolulŭ plur-*li* după dialectulŭ m.-românŭ [24]).

In monumente dintre aniĭ 850—1100 [25]) aflămŭ următórele importante urme de limbă română pe terenulŭ panonicŭ și iliricŭ, și anume articolulŭ -*lŭ* în nume propriĭ de persóne și de locurĭ.

Candulus n. de pers. an 1070 vol. VII p. 167. [26]).
Draculus n. de pers. an. 1080 vol. VII p. 134.
Chudulo n. de pers. an. 1080 vol. VII p. 135.
Dedullo și Ded, Dedu n. de pers. an. 1080 vol. VII p, 135

---

23). Acestŭ cuvêntŭ se află într'unŭ felŭ de orațiune séŭ colindă ce se îndatina în Constantinopolŭ chiar la palatŭ, în timpulŭ imperiuluĭ bizantiŭ, și fără îndoélă însémnă *ângerŭ*. Const. Porphirogenitŭ, De Cerim. p. 385; maĭ vine înainte și ca nume propriu de persónă în scriitoriĭ bizantinĭ.

24). Uniĭ aŭ voitŭ sĕ tragă la îndoiélă, că acestŭ cuvêntŭ in adevĕrŭ ar' cuprinde articolulŭ pretestândŭ că acesta ar fi numaĭ unŭ nume vechiŭ alŭ poporuluĭ numitŭ aḑĭ Sêrbĭ. Acésta a provenitŭ de acolo, că Porfirogenitŭ voindŭ sĕ arate de unde s'a numitŭ acestŭ poporŭ *Serbli*, ḑice că s'arŭ fi numitŭ dela *serbli* care în *dialectulŭ* romanŭ însémnă *slugĭ* (*Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ρομαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται*. De adm. c. 32 p. 152). Décă e dréptă acéstă etimologie séŭ ba, acésta nu ne importă aicĭ, deciḑĕtorŭ este că istoriculŭ spune lămuritŭ că *serbli* însémnă *slugĭ* în *dialectulŭ* romanŭ, va sĕ ḑ că în limba română. acésta se confirmă totŭ acolo (p. 153), continuândŭ a spune că *σέρβουλα* se numescŭ încălțămintele șerbilorŭ.

25). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagrabiae, 1877.

26). Se află și forma nearticulată Cando a 1070 VII. 86.

Vilcana, femee. a 850—896 VII. 382

Musclus	n.	de	pers.	an	850	vol.	VII.	p.	383.
Duculus	,,	,,	,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Mezulus	,,	,,	,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Mezulo	,,	,,	,,	,,	918	,,	,,	,,	18.
Yculus	,,	,,	locŭ	,,	940—6	,,	,,	,,	21..
Pundrulo	,,	,,	pers.	,,	1040	,,	,,	,,	45.
Graulu	,,	,,	,,	,,	1040	,,	,,	,,	45
Masitulo Petrana	,,	,,	,,	,,	1040	,,	,,	,,	45.
Muraçul	,,	,,	locŭ	,,	1070	,,	,,	,,	168.
Negulus și Nêgul	,,	,,	pers.	,,	1070	,,	,,	,,	78.

Toduru, Danielu a. 140 VII 45.
Crisana, diaconus. a. 1044 VII 48.
Chrochonna (Crăciunŭ ?) a, 1059 VII 54, 172.
Vilcan a. 1065—74 VII 98.
Domnana călugăriță (Dómna Ana ?) a. 1066 VII 65.
Suliza c. 1090 VII 153.

Nu putemŭ trece cu vederea dóuĕ documente de-o estremă importanță despre limba română din imperiulŭ bizantinŭ și cea dincóce de Dunăre.

Pe la a. 750 năvălescŭ cete de Avarĭ, Bulgarĭ și Slovenĭ din ținutulŭ Sirmiuluĭ în Macedonia. Unulŭ din căpeteniile lorŭ, Mauros, scia și limba *macedonică*. Cu 115 anĭ maĭ târḑiŭ la a. 865. papa Nicolae I scrie către împĕratulŭ bizentinŭ Mihailŭ următórele: «étă voĭ în fie-care ḑi, ba chiar la festivitățile principale, limba acésta (latină) pe care voĭ o numițĭ ***barbară*** și ***scitică*** o amestecațĭ ca ceva prețiosŭ cu limba grécă ; deci nu e tocmaĭ spre onórea vóstră, décă nu vĕ folosițĭ de acea limbă și în afacerile vóstre oficiale» [27]).

27). . . . . ecce quotidie, imovero în praecipuis festivitatibus inter graecam linguam, veluti quiddam pretiosum, hanc (latinam) quam *barbaram* et *scythicam* linguam appellatis, miscentes, quasi minus decori vestro facitis, si hac etiam in vestris officiis et obsequiis non utamini. (Du Cange, ad voc. Obsequiare).

Papa Nicolae numesce limba latină *barbară* și *scitică* nu după părerea sa, ci elŭ reproduce părerea Grecilorŭ, și Grecii numeaŭ limba latină ce se vorbea pe atuncĭ barbară și scitică din causa asemĕnăriĭ cu limba elementuluĭ românŭ din imperiulŭ bizantinŭ, care era aceeașĭ cu limba Românilorŭ de dincóce de Dunăre [28]), care ținuturĭ la Grecĭ se numiaŭ *Barbaricum* și *Scitia* [29]).

Prin urmare, precum Greciĭ numiaŭ limba latină, pentru asemenarea cu româna, *scitică*, după vechia numire a acelorŭ ținuturĭ, totŭ asemenea limba română ce o vorbeaŭ Româniĭ cu deosebire în Macedonia unde era centrulŭ lorŭ ca și adĭ, o numiaŭ *macedonică*, după vechia numire a țereĭ. Totŭ după vechea numire de Dacia, bizantiniĭ numiaŭ *Dacĭ* pe Româniĭ de dincóce de Dunăre [30]).

Prin cele de susŭ se maĭ probézá și altŭ-ceva, că adecă în sec. 8-lea și alŭ nóuĕlea în Panonia și Scitia se vorbea românesce, ceea ce completézá relațiunea luĭ Priscŭ din sec. alŭ 5-lea și confirmă celelalte probe și urme produse maĭ susŭ de pe acele timpurĭ.

CAPITOLŬ V.

Influințele active și pasive.

Cestiunea înfluințelorŭ, ce le-a esercitatŭ séŭ suferitŭ limba română în decursulŭ timpurilorŭ, este una din cele maĭ importante și totŭ-odată din cele maĭ grele. Greutatea se măresce încă și prin unele împrejurărĭ

---

28). Pachymeres II. p. 106.—Chalcocondyla Libr. VI vorbindŭ despre Vlachĭ din Pindŭ spune că vorbescŭ aceeașĭ limbă (ὁμόγλωττοι) cu Daciĭ adecă Romaniĭ din Dacia.

29). Nicet. Chon. I. 239. passim.

30). Vedĭ nota 28.

particulare. Limba nóstră nu-ĭ adunată încă din graiulŭ poporuluĭ, ceea-ce este cunoscutŭ pân' acum abia décă face jumĕtate din întregŭ elementulŭ istoricŭ și actualŭ alŭ limbeĭ române, éră dialectele zacŭ încă în totală păragină. O altă greutate este lipsa de lucrărĭ pregătitóre. Pân' acum s'aŭ făcutŭ maĭ numaĭ încercărĭ, și în generalŭ cu tendințe unilaterale, căcĭ s'aŭ cercetatŭ în câtŭ-va numaĭ înfluințele pasive și cam în generalŭ orĭ cu ideĭ preconcepute și cu anume scopurĭ, orĭ fără cunoscințele necesare, séŭ cu amêndóuĕ de o dată [1]). In In câtŭ pentru înfluințele active nu s'a făcutŭ pân'acum aprópe nimicŭ.

Influințele pasive.

Aicĭ trebue sĕ observămŭ, că fiindŭ stabilitŭ și recunoscutŭ, că legile interne care guvernă limba română suntŭ romanice, cestiunea înfluințelorŭ se rapórtă cu deosebire la elementulŭ lexicalŭ.

Influința dacă. Istoria cuceririlorŭ vechĭ vorbesce în generalŭ contra amestecurilorŭ etnice, căcĭ spiritulŭ separatisticŭ, esclusivismulŭ de tribŭ, era fórte puternicŭ. Acésta a făcutŭ ca Greciĭ sĕ nu se pótă uni nicĭ-odată nicĭ eĭ între eĭ, necum cu alte popóre; la Romanĭ chiar și organisația politică și sociala avea unŭ fondŭ generalŭ de tribŭ, care numaĭ cu anevoe și fórte târdiŭ s'a ștersŭ séŭ maĭ bine s'a făcutŭ încetulŭ cu încetulŭ invidibilŭ. Popórele Italieĭ deși eraŭ de aceeașĭ origine, maĭ alesŭ cele din Italia centrală, totușĭ câtŭ de anevoe

---

1). Fr. Miklosich, Die Slavischen Elemente im Rumunischen. Wien 1861, nu ĭ scutitŭ de preocupațiunĭ.—Dr. E. Robert Rösler, Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen. Wien. 1865, fórte tendențiosŭ. A. de Cihac, dictionnaire d'étymologie dacoromane, éléments slaves, magyars etc. Francfort s: M. 1879, lipsitŭ de cunoscințele necesare, lucrare cu totulŭ nescientifică.

s'aŭ pututŭ uni și s'aŭ unitŭ numaĭ cu forța, și multŭ maĭ anevoe s'a făcutŭ contopirea, deși idiomele lorŭ, afară de Etruscĭ, eraŭ numaĭ dialectele uneĭ și aceleiașĭ limbĭ. In Dacia, pe lângă esclusivismulŭ de tribŭ propriŭ popórelorŭ vechĭ, maĭ întrevenea alte treĭ împregiurărĭ caracteristice : ântâiŭ, deosebirea între Dacĭ și Romanĭ : a dóua, dușmănia cea maĭ înverșunată ce a pututŭ sĕ esiste vre-o-dată între dóuĕ popóre ; și în fine civilisația romană și barbaria Dacilorŭ.

Tóte acestea, cumpenite după valórea lorŭ, vorbescŭ, nu se póte maĭ elocuentŭ, contra amesteculuĭ etnicŭ între Romanĭ și Dacĭ.

In Dacia însĕ maĭ întrevinŭ împregiurărĭ și considerațiunĭ și de-o altă ordine de ideĭ și necesitățĭ. Traianŭ nu a cuceritŭ Dacia pentru ca s'o lase érășĭ maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ în mâna barbarilorŭ, care aprópe vre-o dóuĕ sute de anĭ aŭ făcutŭ sĕ tremure Roma de numele lorŭ, în câtŭ poetulŭ a trebuitŭ sĕ strige: *Paene delevit urbem Dacus*[2]). Er' ceva maĭ târḑiŭ, sub Domițianŭ, aŭ umilit'o făcêndu-și-o tributară. Traianŭ a cuprins'o ca sĕ nimicéscă pe Dacĭ pentru totŭ-de-una, și din Dacia sĕ facă o provincie romană nu numaĭ în înțelesŭ administrativŭ, dar și în înțelesŭ etnicŭ, adecă o țéră romană totŭ atâtŭ de sigură ca cea maĭ sigură din tóte provinciele romane, între care cea maĭ sigură era Italia. Pe Dacĭ nu-ĭ putea muta în Roma, cum s'a procedatŭ în primele timpurĭ ale romanisareĭ Italieĭ, nu-ĭ putea strămuta în Italia, și chiar de ar' fi pututŭ n'ar' fi voitŭ, pentru aceea spre romanisarea Dacieĭ nu-ĭ rĕmânea de câtŭ sĕ reducă Dacia la unŭ felŭ de *tabula rasa* și s'o împeneze cu coloniĭ romane deplinŭ sigure. N'avemŭ de locŭ trebuință sĕ înțelegemŭ în acéstă «tabula rasa»

---

2). Horatius, od. III. 6, 14. Virg. G. 2, 497 : Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.—Dio Cass. 51, 22.

o măturare totală a Dacilorŭ din Dacia, ea însĕ a fostŭ și trebuia sĕ fie o maturare atâtŭ de puternică în câtŭ sĕ nu maĭ rĕmână de câtŭ membre risipite, pentru ca sĕ fie eschisă pentru totŭ-de-una o nóuă reînviere și reconstruire a poporuluĭ dacŭ. Intr'adevĕrŭ nicĭ n'a maĭ reînviatŭ, ceea-ce ar' fi pututŭ s'o facă fórte ușorŭ după ce s'aŭ retrasŭ legiunile romane. Dar fiindŭ că acésta nu s'a întêmplatŭ, este proba cea maĭ strălucită, că Dacĭ nu maĭ esistaŭ în pămêntulŭ ocupatŭ de coloniele romane. Nu trebue sĕ-se pérdă din vedere, că pe acele timpurĭ ţéra nu putea sĕ fie de câtŭ puţinŭ împopulată cu Dacĭ și nicĭ Romanii n'aŭ împopulatŭ într'o formă tótă ţéra. Rĕmășiţele de Dacĭ după rĕsboiŭ vorŭ fi fostŭ fórte sporadice și se vorŭ fi aplicatŭ ca sclavĭ la lucrările grandióse care le aducea cu sine colonisarea de-odată în mase, cum s'a întêmplatŭ în Dacia.

Daciĭ care vorŭ fi scăpatŭ din rĕsboiŭ și aŭ preferitŭ o viéţă liberă și aventurósă uneĭ sclăviĭ rușinóse, s'aŭ retrasŭ spre nordŭ amestecându-se acolo cu alţĭ barbarĭ. Cu acestia însĕ nu maĭ avemŭ de-a face nimicŭ în privinţa amesteculuĭ etnicŭ. Rĕmășiţele rĕmase în ţéră séŭ maĭ bine sclaviĭ dacĭ nu maĭ puteaŭ sĕ aibă vre-o înfluinţă nicĭ macar socială icĭ-colea, necum etnică generală.

Dar' afară de acésta, amesteculŭ etnicŭ s'ar' puté proba sigurŭ numaĭ prin instituţiunĭ, religiune și maĭ alesŭ prin limbă. Din cele dóuĕ dintâiŭ se scie ceva, Româniĭ însĕ nu posedŭ nimicŭ din ele. Din limba Dacilorŭ nu se cunósce nimicŭ. Totŭ ce s'a ḑisŭ despre ea suntŭ pân'acum pure fantasiĭ [3]. Câteva cuvinte, chiar

3). Incâtŭ atinge cele câte-va numirĭ de plante ḑise „dacice“ dela Dioscoride, abstrăgêndŭ dela confusiunea și nesiguranţa în care ni s'aŭ transmisŭ, nu se póte sci décă numele de „*dacicŭ*“ indică poporulŭ geneticŭ dacŭ, orĭ ţéra, căcĭ nu se póte precisa neîndoiosŭ e-

décă n'arŭ fi afectate de tóte îndoelile posibile, cum suntŭ în realitate, n'arŭ puté decide nimicŭ. Nume proprii de persóne, localitățĭ, orașe, rîurĭ ș. a. nu aŭ de câtŭ o valóre din cele maĭ mărginite, căcĭ asemenea nume nu urméză regulele generale ale limbeĭ și afară de aceea se transmitŭ dela poporŭ la poporŭ fără nicĭ unŭ amestecŭ etnicŭ.

Orĭ-unde s'a întêmplatŭ în viéța romană vre-unŭ amestecŭ etnicŭ, s'aŭ păstratŭ urmele acestuĭ amestecŭ orĭ în limbă, orĭ în religiune, orĭ într'amendóuĕ, așa de esemplu în Galia vechile inscripțiĭ latine ne-aŭ păstratŭ o sumă de divinitățĭ galice, pe litoralulŭ iliricŭ divinitățĭ ilirice séŭ în fine barbare, nu maĭ vorbimŭ de sutele de divinitățĭ păstrate chiar în centrulŭ cultureĭ romane, în Italia, de la diversele populațiunĭ.

In tótă Dacia nu s'a aflatŭ nicĭ macar o inscripțiune dacă, pe când d. e. în Sardinia s'aŭ aflatŭ, pe lângă cele latine, și inscripțiunĭ grecescĭ și punice. Aŭ pututŭ Daciĭ sĕ-șĭ uite numaĭ de câtŭ limba și religiunea lorŭ, ca fărmecațĭ? Romaniĭ nu opreaŭ pe celelalte popóre sĕ-șĭ scrie limba lorŭ, ceea ce probéză înscripțiunile străine în totŭ imperiulŭ romanŭ. Cum se face că în Dacia nu s'a păstratŭ cu siguranță nicĭ o divinitate dacă, ci numaĭ romane și câte-va de la alte popóre străine de Dacia? [4]). Décă Daciĭ eraŭ Tracĭ, cum spunŭ scriitoriĭ vechĭ și cum se admite în generalŭ, ar' trebui

---

poca în care a trăitŭ Dioscoride și maĭ puținŭ timpulŭ când a cercetatŭ elŭ Dacia înainte séŭ după colonisarea romană? Adevĕratŭ că unele numirĭ de la Dioscoride sémĕnă cu óre carĭ nume de plante dela Românĭ, dar tocmaĭ acésta ne face sĕ presupunemŭ că Dioscoride a cercetatŭ Dacia după colonisarea romană.

4). In C. I. L. inscriptiunea cu Zamolxis dela Ackner et Müller No. 663. n'a fostŭ admisă, unŭ *deus Sarmandus* (C. I. L. III 964) este cu totulŭ necunoscutŭ de airea, și nu-ĭ nicĭ o probă că ar' fi dacicŭ, ér' inscript. dela Ackner et Müller No. 664 unde éră șĭ obvine, ca falsă n'a fostŭ admisă în C. I. L.

sĕ obvină în scripţiunĭ divinităţĭ tracice, nicĭ acestŭ casŭ însĕ nu esistă. O împregiurare deosebitŭ caracteristică acésta. Va sĕ dică ceea-ce s'a întêmplatŭ în Dacia nu s'a maĭ întêmplatŭ nicăirĭ în totŭ imperiulŭ romanŭ, ca adecă sĕ nu se afle nicĭ o urmă inscripţională în limba dacică séŭ despre religiunea poporuluĭ cuceritŭ şi după cucerire. Toţĭ câţĭ aŭ scrisŭ despre Dacia aŭ lăsatŭ până adĭ neesplicatŭ acestŭ faptŭ. Prin urmare este evidentŭ, că în Dacia s'a întêmplatŭ ceva singularŭ, nu o fusiune cu elementulŭ cuceritŭ, ci o esterminare. Cum s'a întêmplatŭ acéstă esterminare, astădĭ după maĭ dóuĕ miĭ de anĭ, nu se maĭ póte precisa, Eutropiu[5]) însĕ constată faptulŭ cu o espresiune totŭ atâtŭ de drastică şi singulară, cum nu se maĭ află părechie în scriitoriĭ latinĭ, va se dică potrivită cu realitatea crudă a lucrurilorŭ. In fine acésta o confirmă şi maĭ drasticŭ frasa păstrată din *Memoriile* luĭ Traianŭ care dice : *Getarum gentem penitus delevi*= am stinsŭ cu totulŭ ginta Geţilorŭ (Dacilorŭ) !

Poporulŭ dacŭ a fostŭ unŭ poporŭ deşteptŭ şi bravŭ, în câtŭ pentru noĭ amesteculŭ cu elŭ ar' fi chiar o probă şi-o esplicare maĭ multŭ a energieĭ. tenacităţeĭ şi sobrietăţiĭ ce nu ni se póte nega, dar aicĭ nu póte fi vorba de câtŭ de ceea ce se póte proba.

Inscripţiunile romane din Dacia încă vorbescŭ în contra unuĭ amestecŭ etnicŭ, căcĭ ele aŭ aprópe cea maĭ corectă limbă latină dintre tóte inscripţiunile din celelalte provinciĭ şi chiar faţă cu cele din Italia, care suntŭ pline de urme dialectale şi străine.

S'ar' fi putută ca în Dacia, cea maĭ îndepărtată şi maĭ espusă din posesiunile europene ale Romanilorŭ, sĕ aflămŭ inscripţiĭ latine atâtŭ de străine de orĭ-ce înfluinţă, décă s'ar' fi întêmplatŭ vre-unŭ amestecŭ şi anume în masă între coloniile romane şi poporulŭ barbarŭ cuceritŭ ? Nicĭ de cum.

---

5). Vedĭ maĭ susŭ capit. I. nota 2.

Nu putemŭ trece cu vederea încă o împregiurare. Décă s'ar' fi întêmplatŭ vre-unŭ amestecŭ necesarminte ar' fi trebuitŭ sĕ-se simţă vre-o sguduire în limbă, ceea-ce toţĭ recunoscŭ că nu s'a întêmplatŭ [6]).

In acéstă privinţă între alte multe este fórte semnificativŭ fenomenulŭ, că pe când la tóte celelalte popóre neolatine nomenclatura diverselorŭ părţĭ ale corpuluĭ a suferitŭ o struncinare, limba românéscă şi-a păstratŭ şi aicĭ maĭ bine originalitatea sa latină. Din vre-o 60 de cuvinte ale acesteĭ nomenclaturĭ tóte latine reproducemŭ următórele :

rom.	lat.	ital.	fr.	span.
capŭ	caput	testa	tête	cabo
génă	gena	palpebra	joue	parpado
bucă	bucca	guancia	joue	carillo
gură	gula	bocca	buche	boca, gola
gûtŭ	guttur	gola	gorge	garganta
lature	latus	fianco, lato,	flanc	lado
splină	splen	milza	rate	bazo
iie	ile, ilia	mollame	aine	ijar

Maĭ încolo décă Daciĭ arŭ fi înfluinţatŭ limba coloniеĭ romane, în ce ar' fi trebuitŭ sĕ-se manifesteze acéstă înfluinţă de câtŭ în acea parte a vieţiĭ în care Daciĭ, deşi barbarĭ, totuşĭ, după împregiurările locale, ca poporŭ cu deosebire păstorŭ şi în câtŭ-va şi agricolŭ, şi-arŭ fi pututŭ impune în graiulŭ coloniеĭ elemente din limba lorŭ relative la aceste ocupaţiunĭ. Dar nomenclatura păstorésсă a limbeĭ românescĭ este eminamente

---

6). W. Meyer, Literaturblatt f. germ. u. rom. Philolog, VI. 298 ḑice că limba românâ „mehr alsirgend eine andere Sprache für die Erkenntniss des Vulgärlateins massgebend ist, sofern es sich nämlich vor den Dialecten Italiens durch grössere Alterthümlichkeit auszeichnet, und nicht, wie das Lateinische in Gallien von einem fremden Idiome in seinem ganzen Character ist umgestaltet worden“.

latină [7]), asemenea cea maĭ mare parte din nomenclatura agricolă [8]).

S'a maĭ ridicatŭ încă o cestiune în privinţa amesteculuĭ cu Daciĭ. Uniĭ ḑicŭ adecă, că deşi bărbaţiĭ parte vorŭ fi peritŭ în rĕsboiŭ, parte s'aŭ ucisŭ singurĭ, parte aŭ părăsitŭ ţéra, aŭ rĕmasŭ însĕ femeile care se vorŭ fi căsătoritŭ cu coloniĭ romanĭ, prin urmare celŭ puţinŭ ele n'aŭ pututŭ rĕmâné fără înrîurire asupra limbeĭ colonilorŭ. Sĕ admitemŭ, că aşa ar' fi fostŭ, atuncĭ femeile arŭ fi trebuitŭ sĕ înrîurésçă asupra limbeĭ în acele ocupaţiunĭ în care ele s'arŭ fi distinsŭ cu deosebire.

Popórele de la Istru séŭ Dunăre, anume Traciĭ de care se ţineaŭ şi Daciĭ, eraŭ în vechime renumite în lucrarea cânepeĭ (Herodotŭ IV. 74), precum şi în pregătirea de vestminte pestriţe şi covóre, care sub nume de *istriana*, *istrianides* séŭ *istrides* eraŭ căutate până în Atena [9]). Naturalminte lucrarea cânepeĭ în pênsă pe care Greciĭ, cum spune Herodotŭ, n'o puteaŭ deosebi de pênsa de

---

7). Vacă-vacca, boŭ-bos, viţelŭ vitulus, juncŭ a-juvencus, calŭ-caballus, épă-equa, armăsariŭ-admissarius, mânsŭ-it. manso, óe-ovis, pecuinĭ-pecu. berbece vervex, ariete-aries mielŭ-miea-mióră-agnellus-agnella-agniola, terţiŭ-tertius-tertinus, noatinŭ annotinus, capră-capra, iedŭ hedus, porcŭ-porcus, scrófă-scrofa, mascurŭ-masculus, vierŭ-verres, lapte-lac, caşŭ-caseus, corasta-colostrum, chiagŭ coagulum, zerŭ-serum piele-pellis, lână-lana, cornŭ-cornu, staulŭ stabulum. meriḑŭ meridies, merinde-merenda. şiştariŭ sestarius, caterva (achaicŭ)-caterva, turmă-turma, buciumŭ-buccina, nutreţŭ-nutricium, érbă-herba, ghindă-glans, frêŭ-frenum, căpĕstru-capistrum, şea-sella, cimpoiŭ it. zampogna, pascŭ pasco, fĕta-foetare, neca necare. adăpa-adaquare cutescŭ-(percutere), apleca-aplicare etc.

8). Grâŭ-granum, secară-secale, meiŭ-milium, orḑŭ hordeum, fasole-phaseolus, fênŭ-foenum, paiŭ-palea, toriŭ-turio, carŭ-currus şi carrus, jugŭ-jugum, fiulare-fibulare, rótă-rota, osie axis, furcă furcă, fune funis, secere-sicilis, sapă-zappa, grapă it. grappa, trăgace traha. trăgulă-tragula, sită seta, ciurŭ-cribrum, arie area, arŭ-aro, sémĕnŭ-semino, trierŭ-tribulo, móră mola. făină-farina, macinŭ it. macinare pisa-pisere, piuă-pila, ţestŭ-testu, pâne-panis, viţa-vitis, vinŭ-vinum, albină alvina (musca), dela alveus.

9) Hesychius ad voc. ἰστριανά, ἰστριάνιδες, ἴστριδες.

inŭ, atâtŭ era lucrată de finŭ, era o ocupațiune femeéscă, prin urmare femeile dace ca măestre în aceste lucrărĭ arŭ fi trebuitŭ sĕ-șĭ impună colonilorŭ romanĭ nomenclatura relativă la aceste ocupațiunĭ. Nomenclatura acestorŭ lucrărĭ femeescĭ însĕ în limba română este latină: torcŭ-torqueo, țesŭ-texo, urdescŭ-ordior, lână-lana, fuiorŭ-foliolum, firŭ-filum, fusŭ-fussus, stupă-stupa, téră-tela, spată-spatha, ițe-licia, pănură-pannulus, depânŭ-(depanno), pênsă-pensum, cóse-cusire (lat. pop.), acŭ-acus, ață-acia, natră-netus-*νῆτρον*, ghiemŭ-glomus, stative-stativa, furcă-furca, valŭ (de pênsă)-vallum, inŭ-linum, cânepă-canabis, puĭ (florĭ, figurĭ cusute)-pullum, mosorŭ-modiolus.

Din tóte acestea resultă că influința dacă nu se póte proba în limba română, prin urmare nu esistă de câtŭ dóuĕ posibilitățĭ: orĭ-că nu s'a întêmplatŭ nicĭ o *fusiune* etnică între Românĭ și Dacĭ, orĭ-că Daciĭ n'aŭ fostŭ de câtŭ unŭ restŭ rĕmasŭ îndĕrĕptŭ din ramulŭ care s'a dusŭ maĭ departe și s'a așeḑatŭ în Italia, și prin urmare in acestŭ casŭ n'arŭ fi pututŭ fi deosebițĭ în fondŭ de Romanĭ, de câtŭ cum aŭ fostŭ de esemplu Umbriĭ, Volsciĭ séŭ Osciĭ, în timpurile maĭ vechĭ ale domnieĭ romane.

De óre-ce însĕ pentru casulŭ din urmă nu esistă probe de locŭ, pe când pentru celŭ dintâiŭ vorbescŭ tóte împregiurările și probele de maĭ susŭ,—care aŭ făcutŭ pe uniĭ din ceĭ maĭ judicioșĭ scrutătorĭ [10]) sĕ admită o colonisare maĭ intensivă a Dacieĭ nu numaĭ cu coloniĭ militare, cum era datina la Romanĭ, ci și cu coloniĭ civile de agricultorĭ, industriașĭ, comercianțĭ etc. séŭ cum ḑice Eutropiu *infinitas eo copias transtulerat ad agros et ur-*

---

10) L. Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas. p, 229 și *Ausland* 1880 N. 5. — Dr J. Jung, Rom. Landschaften, p. 382, admite coloniĭ maĭ alesŭ din Apulia și Lucania. — Pič, Rum. — Ung. Streitfrage p. 15: Ebenso ist der grossen Zahl der römischen Colonisten zuzuschreiben, dass das Dacische bei der Entwickelung der rumänischen Sprache beinahe keinen Einfluss geübt hat.

bes colendas, și cu populațiunĭ italice, — pentru aceea cu dreptŭ cuvêntŭ uniĭ numescŭ Dacia «colonie clasică»[11].

Cu câtŭ se vorŭ cerceta maĭ de-amĕruntulŭ rĕmășițele vechilorŭ dialecte italice și ale graiuluĭ vulgarŭ latinŭ, în legătură cu limba română atâtŭ cea istorică, câtŭ și care se află în graiulŭ viŭ în tóte țerile locuite de Românĭ, după cum noĭ făcurămŭ unŭ începutŭ în capitolulŭ ântâiŭ, cu atâtŭ părerile despre coloniĭ italice vorŭ căpĕta necesarminte o totŭ maĭ mare consistență. Este cu totulŭ greșitŭ, ca îndată ce vre unŭ cuvêntŭ din limba română nu se află în latină și nicĭ în altă limbă cu care Româniĭ vorŭ fi fostŭ în atingere, sĕ-se dică numaĭ de câtŭ că e dacicŭ, când limba dacică nu-ĭ de locŭ cunoscută. Chiar' când unŭ cuvêntŭ nu se află nicĭ în grécă, nicĭ în latina din tóte timpurile, nicĭ în limbile și dialectele neo-latine, elŭ totușĭ póte sĕ fie originalŭ în română, căcĭ nicĭ limba grécă, nicĭ latină nu ni s'a transmisŭ tótă, și în limbile moderne derivate din acestea potŭ sĕ nu se păstreze, precum alte cuvinte s'aŭ perdutŭ la noĭ și s'aŭ păstratŭ în acestea. Afară de acésta în limba grécă și latină și în idiomele neo-latine din apusŭ cu nenumĕratele lorŭ dialecte, zace ascunsă o lume de mistere, care trebue de acum înainte revelate pentru a lumina și fixa elementulŭ originalŭ congenerŭ alŭ lexiconuluĭ românŭ.

Influința grecéscă. In limba română suntŭ cuvinte curatŭ românescĭ, care fie ca formă, fie ca înțelesŭ, séŭ amêndóuĕ împreună, nu se află în limba latină, unele nicĭ chiar în limbile neo-latine, se află însĕ în vechia limbă grecéscă, cu tóte acestea nu suntŭ împrumutate de la Greciĭ anticĭ, ci suntŭ totŭ atâtŭ de originale în română ca și în grécă, căcĭ ele facŭ parte din fondulŭ ge-

---

11) Iung. op cit. p. 379: ... wie denn Siebenbürgen in jeder Zeit ein *classiches Colonialland* gewesen und geblieben ist.

neralŭ aricŭ séŭ maĭ de aprópe din limba originară din care se trage gréca și latina [12]).

Influință vechie grecéscă nu se află în limba română. Acéstă împregiurare însĕ, recunoscută de toțĭ învĕțațiĭ străinĭ, în practică aŭ aplicat'o nu în favorulŭ limbeĭ române, cum resultă de sine, ci din contră în defavorulŭ eĭ. Etă cum. Tóte cuvintele din limba românéscă, care nu se află în latină, le-aŭ consideratŭ numaĭ decâtŭ ca străine, și aŭ căutatŭ vre-o limbă arică d. e. cea slavónă, și décă, în realitate séŭ la aparență, se afla acolo vre-o umbră óre-care de asemenea cuvêntŭ, elŭ se declara de originalŭ acolo și împrumutatŭ în limba română. De acéstă mistificare suferŭ tóte cercetările etimologice făcute asupra limbeĭ române, până chiar și cele făcute de Românĭ. Celŭ care a abusatŭ însĕ maĭ multŭ de acéstă mistificare a fostŭ slavulŭ Cihac, care în chipulŭ acesta a scrisŭ aprópe patru miĭ de cuvinte ca fiindŭ slavice, între care se află maĭ tóte cele înșirate maĭ susŭ. Er' uniĭ filologĭ românĭ asemenea cuvinte, și anume care nu se potŭ esplica numaĭ decâtŭ din limba latină, le declară de dacice. Mare greșélă și de o parte și de alta.

O înrîurire posterióră grecéscă s'a esercitatŭ numaĭ prin contactulŭ Principatelorŭ de la Dunăre cu Greciĭ, începêndŭ de prin secol. alŭ 16-lea și maĭ cu samă din sec. alŭ 18-lea în timpulŭ domnilorŭ fanarioțĭ. Acéstă

12) Dintr'unŭ mare numĕrŭ de asemenea străvechĭ cuvinte amintimŭ următórele: vatră-*βάϑρα* și *βάϑρον*, uimă-*οἶδμα*, targă-*ταργάνη*, bălaurŭ-*πυλαωρός*, sfară-*ἐσχαρα*. tigae dial. tigane-*τήγανον*, schimă-*σχῆμα*, dróie-*ϑρόος*, trâmbă-*ϑρόμβος*, papură-*πάπυρος*, tufă-*τύφη*, próspĕtŭ-*πρόσφατος*, tete-*τέττα*, rîpŭ-*ῥῖπος*, roiŭ-*ῥοιός*, târșŭ-târnă-*ταρσός*, natră-*νῆτρον*, dârjŭ-*ϑάρσος*, frică-*φρίκη*, cărîmbŭ-*κόρυμβος*, zólă-*ζάλη*, steagŭ-*στέγος*, șolomêndră-*σκολόπενδρα*, fleură-*φλύαρος*, schilă-*σκίλαξ*, borborosi-*βορβορίζω*, pospăélă-*πάσπαλη*, brotacŭ-*βρότακος*, sfădescŭ-*σφαδάζω*, nană-*νάννα*, nene-*νέννος*, sculŭ-*σκῶλος*, labe-*λόβαι*, istețŭ-*ἴστως*, zadă-*δᾳδα*, vlăstarŭ-*βλάστη*, zorŭ-*ζωρός*, javră-*ζαβρός*, bade, badiŭ și baghiŭ-*βαγιός*, têrfă-terfelógă-*τέρφος*, vătală-*ἴταλα* (**Fίταλα**).

înrîurire în limbă a fostŭ trecĕtóre, căcĭ dispărêndŭ domniĭ fanarioțĭ, legile și aședemintele făcute sub eĭ, aŭ dispărutŭ și cuvintele grecescĭ. Din vre-o 67 de cuvinte grecescĭ din lit. A din dicționarulŭ luĭ Cihac, abia vre-o optŭ 'maĭ suntŭ cunoscute încă în generalŭ, celelalte suntŭ parte rĕmase ascunse prin legiuirĭ, cărțĭ și documente vechĭ, fiindŭ cu totulŭ necunoscute astădĭ, parte suntŭ provinciale și maĭ alesŭ în România prin orașe.

Influința slavónă. Unulŭ din cele maĭ nefericite evenimente pentru limba, cultura și chiar conservarea elementuluĭ românŭ, a fostŭ contactulŭ Româniloru cu Slaviĭ și întroducerea limbeĭ slavóne în biserică și în statŭ. Antâia atingere a Românilorŭ cu Slaviĭ s'a întêmplatŭ pe la finele sec. alŭ 6-lea d. Chr., ér' în sec. alŭ 7-lea învadéză Bulgariĭ. De óre-ce însĕ limba românéscă era formată deja înainte de venirea Slavilorŭ, pentru aceea limba slavónă n'a avutŭ nicĭ o înfluință asupra legilorŭ interne ale limbeĭ, ci numaĭ asupra elementuluĭ lexicalŭ lăsândŭ cuvinte slave în limba română.

In câtŭ se atinge de întroducerea slavóneĭ în biserică și în statŭ, părerile variéză atâtŭ asupra causeĭ séŭ a moduluĭ cum a fostŭ întrodusă, câtŭ și a timpuluĭ când? Faptele și probele despre acestŭ evenimentŭ suntŭ următórele. Vechia literatură slavónă începe cu Cirilŭ (+869) și Metotiŭ (+885) și ajunge în sec. alŭ X-lea la cea maĭ înaltă înflorire [13]). Către finele acestuĭ secolŭ și anume la a. 971 împĕratulŭ bizantinŭ Tzimische cuprinde Bulgaria, o încorporéză cu imperiulŭ bizantinŭ și depune pe patriarchulŭ bulgarŭ Demianŭ [14]). Décă vomŭ considera, că Bulgariĭ uraŭ de mórte pe Grecĭ și asemenea acestia pe Bulgarĭ; că, prin urmare, după învingere, biserica bulgară, cădêndŭ sub mâna Grecilorŭ, a

---

13) Geschichte der slavischen Literaturen, von A. N. Pypin u. V. D. Spasovici, übertragen von Traugott Pech, Lepzig, 1890, I. p. 68.

14) Jiricek, op. cit. p. 187 sq

fostŭ supusă la grele persecuţiunĭ din partea acestora atâtŭ în privinţa limbeĭ, câtŭ şi a elementelorŭ clericale [15]), de sine se înţelege, că călugăriĭ bulgariĭ în mare parte vorŭ fi trebuitŭ sĕ-şĭ caute aiurea adăpostŭ, d. e, în Serbia, dar' fără îndoiélă cu deosebire dincóce de Dunăre, atâtŭ pentru apropiere câtŭ şi pentru relaţiunile prietinóse ale Bulgarilorŭ cu Româniĭ. Este naturalŭ, că trecêndŭ călugăriĭ bulgarĭ din-cóce, şi ca ómenĭ orĭ-şi-cum învĕţaţi pentru acele timpurĭ, aŭ deschisŭ calea înfluinţeĭ literatureĭ bulgare în biserica de dincóce de Dunăre· Nimicirea ântâiuluĭ imperiŭ Bulgaro-Românŭ la a. 1018 prin Basiliu II a fostŭ unŭ noŭ pasŭ pentru înfluinţa slavonismuluĭ din-cóce de Dunăre. Cu tóte acestea însĕ evenimentele politice n'aŭ putută de câtŭ sĕ inițieze acéstă înfluinţă. In acele timpurĭ de întunerecŭ întroducerea de elemente de cultură la societate nu se putea face pe căĭ politice şi sociale, esercitarea înfluinţelorŭ de cultură pe aceste căĭ nicĭ nu era cunoscută pe atuncĭ şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ în regiunile Orientuluĭ, unde invasiunile şi sbuciumările eraŭ ceva de tóte ḑilele.

Pentru a întemeia curentulŭ înfluinţeĭ slavóne, trebuia sĕ intervină şi evenimente de-o altă natură, şi anume religióse. Nu întârḑie nicĭ acestea. Ele începură la a. 1054. Deşi certele între biserica rĕsărituluĭ şi a apusuluĭ eraŭ vechĭ, ele însĕ în acestŭ timpŭ întră in o nóuă fasă. In anulŭ 1054 scisiunea între aceste dóuĕ bisericĭ se sigiléză prin anatema ce-şĭ aruncă unulŭ asupra altuia, Papa dela Roma şi patriarchulŭ dela Constantinopolŭ. De altă parte se începe séŭ, maĭ bine ḑisŭ, se continuă totŭ maĭ cu înverşunare lupta între grecismŭ şi bulgărismŭ. De pe la 1090 se începe din Bizanţŭ o

15) Patriarchulŭ Nicolae se plângea contra ţaruluĭ bulgarŭ Simeonŭ (892—927) că elŭ alungă din imperiulŭ seŭ pe popiĭ grecescĭ (Pypin şi Spasovicĭ op. c t. 69). Ce era acum maĭ naturalŭ, de câtŭ ca şi Greciĭ la rêndulŭ lorŭ sĕ facă totŭ aşa.

persecuţiune amară contra secteĭ bulgărescĭ a Bugomililorŭ. Aceste persecuţiunĭ trimitŭ nóuĕ elemente religióse bulgare din-cóce de Dunăre. Eră sub Ionŭ Asanŭ împĕratulŭ romano-bulgarŭ (1218—1241) certele ajungŭ la o adevĕrată turbare. Papa Gregoriŭ IX provócă cu epist. din 27 Ianuariŭ 1238 pe regele ungarŭ Bela IV sĕ sdrobéscă poporulŭ înrĕutăţitŭ şi perversŭ (contritionem pravae atque perversae nationis) alŭ luĭ Ionŭ Asanŭ [16]. Décă acéstă epistolă séŭ bulă o punemŭ în legătură cu alta anterióră totŭ a acestuĭ papă, dela a. 1234 dată contra Românilorŭ din episcopatulŭ Cumanilorŭ: atuncĭ ne putemŭ face o ideie de ura aţiţată între Românĭ faţă cu biserica catolică atâtŭ dincolo câtŭ şi din-cóce de Dunăre. De altă parte sĕ nu se uite dóuĕ împregiurărĭ: *ântâiŭ*, că la a. 1192 Ionŭ Calimanŭ Asanŭ, împĕratulŭ romano-bulgarŭ se intituléză autocratulŭ Moldovlachieĭ [17]; *a dóua*, că Papa Inocenţiŭ III în pertractările cu Ioaniţiŭ numi pe Arhiepiscopulŭ de Têrnova primatŭ alŭ nouluĭ regatŭ şi-ĭ supuse provinciele bisericescĭ Bulgaria şi Valachia [18]. Insuşĭ Ioaniţiŭ se intituléză „imperator totius Bulgarie et Valachie" [19]. Deşi titulaturile împĕraţilorŭ romano-bulgarĭ relative la domnia din-cóce de Dunăre se potŭ considera, ca multe asemenea titulaturĭ, de platonice, maĭ vêrtosŭ căcĭ Ionŭ Calimanŭ Asanŭ cuprinde în titulatura sa şi Ţéra-unguréscă până la Viena, totuşĭ jurisdicţiunea bisericéscă o ţinemŭ cu multŭ maĭ reală. In fine o cronică bulgară ne relatéză faptulŭ pe câtŭ de importantŭ pe atâtŭ însĕ neasiguratŭ încă, că împĕratulŭ Asanŭ (1186—1197) întemeietoriulŭ imperiuluĭ alŭ doilea romano-bulgarŭ ar' fi chiematŭ dela Achrida şi ar' fi

16) Theiner, Monumenta hist. Hungariae, I part. 1 p. 96.
17) Archiva ist. a Rom. I part. I p. 96.
18) Theiner, Vetera monum. Slavorum meridional I. p. 10–11 Bula din 25 Februariŭ 1204.
19) Ibid. p. 27.

pusŭ patriarchŭ în Têrnova pe Teofilactŭ, la a căruĭ îndemnare Asanŭ ar' fi trecutŭ Dunărea, ar' fi cuprinsŭ Muntenia și Moldova și-ar' fi silitŭ pe Vlachiĭ, carĭ până atuncĭ cetia în limba latină, sĕ lase biserica romană și sĕ citéscă în limba bulgară [20]). Cronicarulŭ bulgarŭ se provócă la nisce cărţĭ vechĭ scrise de mână. Aŭ esistatŭ aceste cărţĭ? ce va fi statŭ în faptă în ele și unde suntŭ? Tóte acestea suntŭ întrebărĭ la carĭ nu putemŭ rĕspunde, dar' concórdă în fond cu tradițiunea dela Cantemirŭ și Ignatie de Luca.

Incercările de unire între biserica rĕsăriténă și apusénă începute de noŭ în a. 1274, puseră biserica rĕsărituluĭ în nóuĕ şi cumplite convulsiunĭ. Urele, luptele, persecuțiunile, sfâșierile rĕsăritenilorŭ între sine, carĭ se împărțise în dóuĕ tabere: *creștinĭ*, carĭ ţineaŭ la independența și vechile tradițiunĭ ale bisericeĭ rĕsăritene, și *latinĭ*, carĭ susțineaŭ uniunea cu Roma, în fine, după sbuciumărĭ interne de vre-o ḑece anĭ, aduseră scisiunea definitivă la aniĭ 1283 și 1285. Tóte acestea în legătură cu cele anterióre aŭ ajutatŭ întemeiarea slavonismuluĭ în biserica română din-cóce de Dunăre.

In aceste convulsiunĭ, credemŭ noĭ, că s'a putută întêmpla nimicirea totală a vechilorŭ nóstre cărţĭ bisericescĭ ce vorŭ maĭ fi rĕmasŭ din evenimentele și sbuciumările anterióre, nimicire, pe care cronicarulŭ bulgarŭ o pune între aniĭ 1186—1197, și păstrându-se prin tradițiune, dar uitându-se timpulŭ în care s'a întêmplatŭ, Dimitrie Cantemirŭ o puse în legătură cu conciliulŭ de

---

20) Veḑĭ citaţiunea Episcopuluĭ Melchisedecŭ în Uricariŭ, III, p. 105—109. Autorulŭ articoluluĭ, care acolo n'a indicatŭ fântâna de câtŭ pe scurtŭ și fără numele autoruluĭ, dorindŭ a vedé însumĭ acea cronică, mi-a comunicatŭ, că nu o posedé, dar' a cetit'o la Chievŭ între aniĭ 1848—1851, şi că cronica tipărită la Buda în 1844, are de autorŭ pe unŭ călugărŭ bulgarŭ, Paisie Samokovski, ér' cronica a tipărit'o unŭ altŭ bulgarŭ Cristachi Pavlovicĭ. Despre acestŭ din urmă veḑĭ Pypin și Spasovicĭ op. cit. I p. 151.

la Florența (1538—9) [21]), o sórte pe care o aŭ maĭ totŭ-de-una evenimentele păstrate prin tradițiune orală, de a se lega de personagiulŭ séŭ faptulŭ analogŭ celŭ maĭ din urmă. Cum diversele confesiunĭ și secte religióse, și în apusŭ, nimiciaŭ împrumutatŭ cărțile religióse, cum Turciĭ și Greciĭ aŭ nimicitŭ cărțile religióse ale Bulgarilorŭ, suntŭ esemple nenumĕrate în istorie [22]). Preoțimea bulgară la rêndulŭ eĭ a practicatŭ și ea acésta unde a pututŭ.

De óre-ce pe acele timpurĭ biserica era totŭ-odată maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ și statŭ, de-óre-ce tótă învĕțătura era în mâna preoțimeĭ, și aicĭ în părțile nóstre, după împregiurările de atuncĭ, nicĭ nu era cu putință sĕ esiste alțĭ ómenĭ cu carte decâtŭ preoțiĭ, și érășĭ numaĭ dela eĭ sĕ pótă învĕța cine-va câte-ceva, d'aicĭ a urmatŭ că, fiindŭ biserica și preoțimea slavisată, și limba oficială a statuluĭ nu putea sĕ fie alta decâtŭ a bisericeĭ, prin urmare aicĭ la noĭ cea slavónă, întocmaĭ precum în apusŭ limba bisericéscă latină a fostŭ secolĭ totŭ-odată și limba oficială a statelorŭ, și în unele state, ca în Ungaria, chiar până la a. 1848. Dreptŭ-aceea, când aparŭ în istorie domniile nóstre naționale, aparŭ în statŭ cu limba slavónă, căcĭ cele maĭ vechĭ documente din sec. alŭ 14-lea până în sec. alŭ 17-lea, când începu sĕ apară și române, suntŭ în limba slavónă.

Cuvintele slavóne în limba română suntŭ de treĭ feliurĭ: unele care aŭ întratŭ prin contactulŭ viŭ, altele prin limba bisericéscă și în fine altele pe cale administrativă. Dintre tóte acestea numaĭ cele ce aŭ întratŭ prin contactulŭ viŭ și în generalŭ nu-

21) Dem. Cant. Descriptio Moldaviae Bucur. 1872 pag. 152.

22) Jiricek. op. cit. 514—516. — Hurmuzachi. Doc. III. p. 548. spune cum unŭ misionarŭ catolicŭ la an. 1569 cercetândŭ pe preotulŭ catolicŭ din Cotnarŭ în Moldova și aflândŭ cărțĭ eretice le-a arsŭ numaĭ de câtŭ (tra libri suoi trovai tre libri d'Heretici in linqua ungara, et una Biblia prohibita, quali tolsi, ei feci abbruggiare).

maĭ acelea, care aŭ rĕmasŭ în graiulŭ de tóte dilele constitue în realitate înfluinţa slavónă asupra limbeĭ române. Cuvintele rĕmase prin cărţile bisericescĭ, prin legĭ, documente şi alte scrierĭ, limba română nu are de-a face nimicŭ cu ele, ele suntŭ unŭ felŭ de fosiliĭ rĕmase din valurile trecutuluĭ. Afară de aceea nu tóte cuvintele suntŭ întrebuinţate şi cunoscute la toţĭ Româniĭ. Cihac trăindŭ în Moldova a adunatŭ cu deosebire de aci elementele slave, ér' Moldova, prin nemijlocitulŭ contactŭ cu Slaviĭ, are cele maĭ multe elemente slavice atâtŭ în graiŭ câtŭ şi în scrierĭ vechĭ şi nóuĕ. In apreţiarea elementuluĭ slavŭ în limba română nu s'aŭ avutŭ nicĭ-odată în vedere aceste împregiurărĭ, pentru aceea apreţierile aŭ fostŭ în generalŭ greşite. Superficialulŭ şi tendenţiosulŭ lexicografŭ Cihac a comisŭ nu numaĭ enorme greşelĭ, dar şi o mare nedreptate faţă cu limba română. Décă din lexiconulŭ seŭ, din aşa numitele elemente slavice, luămŭ d. e. litera *C* care este una dintre cele avute, ne vomŭ convinge că din vre-o 350 de cuvinte, fără derivate, abia vre-o 125 s'arŭ puté admite ca slavóne, ér' din acestea numaĭ 76 suntŭ cunoscute la toţĭ Româniĭ, restulŭ se află parte prin scrierile vechĭ, parte suntŭ cunoscute maĭ alesŭ numaĭ în Moldova. In acestŭ chipŭ cele vre-o 3800 cuvinte slavice din dicţionarulŭ luĭ Cihac se reducŭ la a treia parte şi din acéstă treime abia décă jumĕtate vorŭ fi cuvinte cunoscute de toţĭ Româniĭ, celelalte suntŭ parte de prin cărţĭ vechĭ, parte restrînse la câte unŭ ţinutŭ.

Rĕmâne sĕ maĭ lămurimŭ încă o cestiune. In timpurile maĭ nóuĕ s'a descoperitŭ în limba română unŭ fenomenŭ particularŭ, la aparinţă, şi care a surprinsŭ pe mulţĭ. Inţelegemŭ ***rotacismulŭ***, séŭ trecerea luĭ *n* în *r* între dóuĕ vocale. Fenomenulŭ era cunoscutŭ maĭ nainte numaĭ în dialectulŭ istrianŭ; în limba română şi în dialectulŭ m.-românŭ rotacismulŭ esistă adĭ numaĭ

în unele cuvinte și abia observatŭ d. e. feréstă (fenestra), měruntŭ (minutus), căruntŭ (canutus), mărunchiŭ și mănunchiŭ (maniplus), m.-rom. verinŭ=veninŭ. In urmă s'a constatatŭ, că elŭ esistă încă și astădĭ nu generalŭ, dar în maĭ multe cuvinte ca aiurea în limba română, anume la Moțiĭ din munțiĭ apusenĭ din Transilvania[23]), ér' în cărțĭ vechĭ în modŭ aprópe constantŭ esistă în Codicele voronețianŭ și în unele din textele măhăcene și în o mare parte din Psaltirea scheiană (v. lit. bisericéscă).

Acestŭ fenomenŭ de uniĭ a fostŭ interpretatŭ ca înfluință dacică, de alțiĭ ca înfluință albanesă séŭ din vechia limbă tracică-ilirică. Limba dacică și tracică-ilirică, nefiindŭ cunoscute, nu se póte vorbi despre ele, ér' décă ar' fi de origine dacică, atuncĭ ar' trebui sě-se afle urme în numele propriĭ de persóne și orașe din Dacia, din contră înse numele topografice din Dacia vechie suntŭ nerotacisate, ca Acmonia, Hennia, Pinum, Arkinna, asemenea numele de persóne barbare, probabilŭ și dacice, din inscripțiunile din Dacia, ca Andena, Basianus, Calanus, Bricena, Ranius, Zanis, Ronio; séŭ ar' trebui sě-se afle vre-unŭ Romarus în locŭ de Romanus celŭ puținŭ pe lângă numele barbare ca Cervabus Romanus etc. Nimicŭ nu se află din tóte acestea. Din limba albanesă, unde în adevěrŭ esistă rotacismulŭ, limba română din Dacia n'a pututŭ nicĭ-odată sě-lŭ împrumute, ne fiindŭ nicĭ-odată în atingere cu Albanesiĭ. Caracteristicŭ este că Macedo-Româniĭ, care aŭ trăitŭ totŭ-de-una și trăescŭ și acum în nemijlocită legătură cu Albanesiĭ, cunoscŭ maĭ puținŭ rotacismulŭ de câtŭ toțĭ ceia-l-alțĭ Românĭ.

Rotacismulŭ este unŭ fenomenŭ alŭ limbilorŭ arice și era fórte lățitŭ în vechile dialecte grecescĭ maĭ alesŭ la Spartanĭ, Eleenĭ și Eretrienĭ, ér' în dialecte vechĭ italice la Umbri, Faliscĭ, Oscĭ, de unde a trecutŭ și în

---

23) Francu Candrea, Româniĭ din munțiĭ apusenĭ (Moțiĭ), Buc. 1888.

limba latină, deosebirea este numaĭ că pe terenulŭ italicŭ lupta cea maĭ mare era între *r* și *s* și maĭ mică între *d* și *r*, *r* și *l* și *n* și *r*. [24])

Rotacismulŭ a trecutŭ in tóte limbile romanice și în specialŭ rotacisarea luĭ *n* între dóuĕ vocale: ital. amassero (amasse*n*t), fr. ord*r*e (ordi*n*em), pamp*r*e (pampi*n*us), span. sang*r*e (sanguinem), port. sa*r*ar (sa*n*are), prov. fraisse*r* (fraxi*n*us) [25]).

Prin urmare rotacismulŭ în limba română este totŭ atâtŭ de originalŭ romanicŭ ca în tóte celelalte limbĭ neo-latine.

Alte înfluințe, ce arŭ puté merita acestŭ nume, nu se maĭ află în limba românéscă. Influința tracică și ilirică de care aŭ visatŭ uniĭ învĕțațĭ, aŭ fostŭ și vorŭ rĕmâné visurĭ, maĭ alesŭ că aceste limbĭ suntŭ maĭ totŭ atâtŭ de cunoscute, ca și limba care va fi vorbit'o Adam în raiŭ. Limba albanesă, care se dice a fi unŭ restŭ din acele limbĭ necunoscute, ne avêndŭ nicĭ-odată atingere cu limba română din Dacia, asemĕnările ce se află între albanesă și limba română potŭ prea ușorŭ și maĭ naturalŭ sĕ-se esplice parte pe aceeașĭ cale cum amŭ esplicatŭ maĭ susŭ asemĕnările cu limba vechie grecéscă, parte prin înfluința latineĭ vulgare și chiar a limbeĭ macedo-române cu care s'a aflatŭ din vechiŭ și se află și adĭ în nemijlocită atingere.

Cuvinte turcescĭ s'aŭ fostŭ întrodusŭ, in timpulŭ dependențeĭ Principatelorŭ dunărene de Turcĭ, în limbagiulŭ oficialŭ și maĭ puține prin comerciŭ, însĕ numaĭ în Principate, rĕmânêndŭ absolutŭ necunoscute la Româniĭ de peste munțĭ. Cuvintele dintâiŭ aŭ dispărutŭ cu to-

---

24). E. Huschke, Die Iguv. Tafeln, p. 578 seq — Ph. Ed. Huschke, Die Osk. u. Sabell. Sprachdenkmäler p. 300. – Edward L. Walter, Rhotacism in the old italian languages, and the exceptions. Leipzig 1877.

25) Diez, Grammaire des langues romanes 3-sième edit. trad. par A. Brachet et G. Paris. Paris 1874. I. 201.

tulŭ încă de multŭ, cuvintele din comerciŭ s'aŭ redusŭ la puține mahalagisme.

Din limba maghiară suntŭ abia vre-o 55 de cuvinte cunoscute maĭ generalŭ [26]). Aicĭ însĕ nu trebue sĕ-se pérdă din vedere, că limba maghiară maĭ dóuĕ din treĭ părțĭ consistă din elemente slavóne, și prin urmare cuvintele slavóne ce se află și în limba română și în maghiară nu se potŭ considera numaĭ de câtŭ ca împrumutate din maghiară, ceea-ce adese-orĭ greșitŭ s'a făcutŭ pân' acuma. Din contră Maghiariĭ aŭ împrumutatŭ de la Românĭ unele cuvinte slavóne cu forma și înțelesulŭ ce se află în limba română. [27])

Influințele active.

Limba română nu a fostŭ numaĭ înfluințată, dar la rêndulŭ sĕŭ a înfluințatŭ și ea limba popórelorŭ cu care a venitŭ în atingere. Acéstă parte a fostŭ cu totulŭ nebăgată în samă pân'acum. Străiniĭ în generalŭ, din cause ușorŭ de înțelesŭ, s'aŭ ocupatŭ maĭ numaĭ cu înfluințele ce le-a suferitŭ limba română. Trebuia ca Româniĭ sĕ-se ocupe eĭ cu înfluințele ce le-a esercitatŭ limba lorŭ. Din nefericire nu s'aŭ ocupatŭ de locŭ. Spațiulŭ nu ne permite sĕ certămŭ aicĭ de-amĕruntulŭ

---

26) A se vedé S. C. Mândrescu, *Elemente ungurescĭ în limba română* Bucurescĭ 1892. Din cuvintele ce se punŭ aci p 123—191 ca comune tuturorŭ Românilorŭ, cu tótele vre o 90. maĭ multŭ de-a treia parte suntŭ provinciale abstrăgêndŭ dela faptulŭ, că unele nicĭ nu suntŭ ungurescĭ. Maghiariĭ care s'aŭ ocupatŭ cu acéstă cestiune, ca Jerney, Hunfalvi și Alexics, la care se adauge și neamțulŭ Rösler și slavulŭ Cihac. aŭ făcutŭ studiĭ, ca de regulă, superficiale și tendențióse, punêndŭ o sumă de cuvinte care parte nu suntŭ maghiare, parte suntŭ cu totulŭ locale, maĭ alesŭ în Ungaria proprie în comunele unde Româniĭ locuescŭ amestecațĭ, cu Maghiarĭ, parte ne spunŭ numaĭ dênșiĭ că le arŭ fi auḑitŭ.

27) Fr. Miklosich. Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialecte, Consonantismus I. p. 22 seqq.

aceste înfluințe, facemŭ unŭ începutŭ numaĭ, rĕmânêndŭ ca aiurea séŭ alții sĕ facă cercetărĭ amĕnunțite.

Influința asupra limbeĭ grecescĭ. Cea maĭ vechie influință ce-a esercitat'o limba română a fostŭ asupra limbeĭ grecescĭ. In adevĕrŭ acéstă înfluință a început'o limba latină și maĭ alesŭ latina vulgară, încă dela cuprinderea Grecieĭ (a. 146. a. Ch.) [28]). Acéstă înfluință s'a potențatŭ după ce a fostŭ supusă tótă peninsula tracică-ilirică. Orĭ-și-câtŭ de mare a fostŭ resistența Grecilorŭ contra limbeĭ latine, orĭ-și-câtŭ de indulgențĭ și în urmă chiar slabĭ s'aŭ arătatŭ Romaniĭ față cu limba grécă, în câtŭ la urmă de pe la începutulŭ sec. alŭ 7-lea d. Ch. latina a fostŭ cu totulŭ delăturată, chiar și din afacerile statuluĭ, cu tóte acestea limba latină literară și vulgară și maĭ cu samă acésta, devenită în urmă *limbă română*, aŭ lăsatŭ urme fórte adâncĭ în limba grécă.

Influințele latineĭ vulgare în limba grécă se resimtŭ maĭ bine de când latina vulgară a începutŭ în Dacia-Traiană și în Peninsula tracică-ilirică a se preface în limbă română. Limba română care în secolulŭ alŭ 6-lea era formată, o aflămŭ înfluințândŭ limba grécă încă din sec. alŭ 4-lea atâtŭ în legile eĭ interne câtŭ și în elementulŭ lexicalŭ. Și lucru maĭ caracteristicŭ, cu câtŭ limba latină, ca limbă a statuluĭ, dă îndĕrĕptŭ și este cu încetulŭ eliminată, cu atâtŭ de altă parte înfluința graiuluĭ vulgarŭ romanŭ devenitŭ limbă română cresce maĭ tare, maĭ alesŭ asupra graiuluĭ grecescŭ de tóte dilele.

Sunetele cele maĭ particulare ale limbeĭ române și ale dialectuluĭ m.-românŭ cum este *ce*, *ci* m.-rom. *țe*, *ți*; *ghi* în locŭ de *bi* și *vi*: ghine=bine, ghinŭ=vinŭ, le con-

28). Influința vechilorŭ dialecte italice, a graiuluĭ romanŭ și a latineĭ proprie asupra limbeĭ grecescĭ a începutŭ încă pe timpulŭ când Italia inferióră éra plină de coloniĭ grecescĭ și se numia Magna-Graecia.

stată deja lexicografulŭ Hesyshiu din sec. alŭ 4-lea d. Ch. *σεργοί*=cerbĭ în care *σε*=ce şi *γοι*=ghi adecă *cerghĭ*, *γοῖνος*=în locŭ de *οἶνος*=vinŭ, ghinŭ, *γέντερ*=vintre, ghintre lat. venter, *γοινάρυτις*=păharnicŭ. *γέστα* şi *γεστία*=vestmêntŭ lat.-vestis [29]). Despre c=*τζε* séŭ *τσε* amintesce şi Theophanes pe timpulŭ luĭ Iustinianŭ sec. alŭ 6-lea [30]). Sibilarea luĭ *k* înainte de *e* şi *i* este generală la Zaconĭ, Locri, Beoţĭ, Aticĭ, Ciprienĭ, Cretenĭ etc. [31]). Asemenea fórte lăţitŭ este sunetulŭ românescŭ ş: *χόσια*-koşa. *κάπσια*-xapşa etc. [32]). Er' *m* urmatŭ de *i* trece în unele dialecte grecescĭ în *mnj* ca în graiulŭ nostru vulgarŭ : *καμμία*-kamnja, *Λάμια*-Lamnja [33]). Asemenea fórte désă este rotacisarea luĭ *n* şi *l* ca la Românĭ : *χόνδα*=*χόρτα*, firi=*φιλοι* [34]).

La Hesychiu aflămŭ următórele cuvinte : *ἄβεις*-ai lat. habes, ér' o formă pop. abis, de unde rom. aĭ, *ἄβωρ*-aborŭ, *ινες*-vine, *ἴταλα*-vătale, *καβάλλη*-calŭ, *κάπος*-capŭ, *κάπρα*-capr,ă *κόρσις*-cursŭ, *μέστακα*-mestecătură, *τέρμονα*, *τέρμονες*-ţermŭ. La Procopiu din sec. alŭ 6-lea : *ἀγέστα*-agestŭ (pop.) *βουβών*-buboiŭ, *βολαί*-bóle, *πόντζας*-punţĭ.

La Malala pe la finele sec. alŭ 8-lea: *σταυλόν*-staulŭ, *φαβρίκα*-fabrică, *φακιόλιν*-fachiolŭ, *πόρτα*-pórtă, *βουβώνων*-buboiŭ, *ὁσπήτια*-ospeţie, *φουρκίζειν*-a pune în furcĭ, a spêndura, *βέστια*-vestmêntŭ, *βῆλον*-vĕlŭ, *τ'βλα*-tablă, *πραιδεύω*-prădezŭ.

La Theophanes, începutulŭ sec. alŭ 9-lea : *φαμίλια*-familie, *κουρατωρία*-curatorie, *μανίκιά*-mânecă, *καμίσιον*-

---

29). A se maĭ vedé totŭ acolo: *γέτορ*, *γίαρ*, *γῖπον*, *γιτέα*, *γοινέες*, *γοῖδα*.

30). Veḑĭ şi Mullach, Grammatik der griechischen Vulgarsprache, Berlin 1856 p. 69 seqq.

31). G. Curtius, Studien vol. IV p. 266.

32). Idem, ibidem p. 247, 248, 262.

33). Idem, ibidem p. 257 seqq

34). Idem, ibidem pag. 248—9

cămeșă, βίγλα-veghie m.-rom. viglă, κάμπος-câmpŭ, λάκκος-lacŭ, πραῖδα, πραιδεύω-pradă-prădezŭ, σκάλα-scară, σταῦλον-staulŭ, ῥούσιος-roșŭ, σάκκος-sacŭ, σοῦβλα-sulă, φλάμουρα-flamură, κούρκουρον-cucură, λάρδον-lardŭ, κουράω-curățescŭ, φοῦρκα, φουρκίζω-furcă, spêndurŭ.

La Porphyrogenitus sec. alŭ 10-lea: φατλία-făclie, σαγία-zeche, σκάμνον-scaunŭ, μαΐστωρ-măestru, πεκτοράριν-peptarıŭ, βαρβάτοι-bărbațĭ, βρανᾶιαι-brâne, δισάκιον-disagĭ, τάγιστρον-taĭstră, τζαπία-sapă, πορτάριοι-portarĭ, φρίντζα φρινζάτον, φρουνζάτον-trundariŭ, μινσορατωρ-mĕsurătoriŭ, κορτελίνοι-(cortelŭ), κουράτορ-curatorŭ.

Noĭ în cele de susŭ n'amŭ adusŭ de câtŭ o parte din asemenea cuvinte aflătóre în scriitoriĭ bizantinĭ; și décă ele se află în o mare mulțime chiar în limba scrisă, ne putemnŭ închipui ce era în graiulŭ de tóte dilele. Spațiulŭ nu permite a aduce asemenea cuvinte românescĭ și din scriitoriĭ bızantinĭ de după a. 1000 până la căderea Constantinopoluluĭ, nu putemŭ însĕ sĕ nu reproducemŭ câte-va cuvinte românescĭ din poesiile populare grecescĭ din timpurile maĭ nóuĕ, care verifică înfluința vechie a limbeĭ române asupra limbeĭ grecescĭ: πουλί, πουλία-puiŭ-pasere, καπετάν-căpitanŭ, καπετανάτα-căpitănie, ἅρματα-arme, κουβεντιάζω-cuvêntezŭ, ῥοῦσσα-roșă, πόρτα-pórtă, φλάμπουρον-flamură, σκάλα-scară, κάμπος-câmpŭ, βέργα-vérgă, κοπέλια-copilă, βιτσιά-viță, σάκος, σακούλι, σάκκουλο-sacŭ, μουλάρια-cătârŭ, mulŭ (macedo-rom.), φλογερίτζα-fluerită, βάϊ-vaĭ!, δόμνα-dómnă, βίγλα=veghie, viglă (m.-rom.), βιγλίζω-veghezŭ, βοῦκκα-bucă, κοβέντα-cuvinte, καυκί-căucŭ, căușŭ, καρότσα-căruță, κορτίζω-tindŭ cortulŭ, σκουλί-sculŭ, τζεκούρες-secure, πάτον-patŭ etc. [35]).

---

35). Aceste cuvinte s'aŭ scosŭ din poesiile pop. grecescĭ: E. Legrange. Recueil de poëmes historiques en grec vulgaire Paris. 1877. —I. Matth. Firmenich-Richartz. Neugriechische Volksgesänge, 2-ter Theil. Berlin 1867.

Influința asupra limbeĭ maghiare. Limba maghiară a împrumutatŭ din limba românéscă unŭ numĕrŭ fórte mare de cuvinte. Noĭ nu vorbimŭ aicĭ de înfluințele locale, unde adecă Maghiariĭ locuindŭ împreună cu Româniĭ aŭ împrumutatŭ în fie-care locŭ cuvinte româneseĭ icĭ maĭ multe colo maĭ puține, icĭ unele colo altele, și care se restringŭ și rĕmânŭ cunoscute numaĭ în acele locurĭ; noĭ vorbimŭ de cuvintele care aŭ trecutŭ în limba generală, în literatură, în datinele și instituțiunile poporuluĭ maghiarŭ.

Nomenclatura principală religiósă a Maghiarilorŭ este românéscă: templom-têmplă, torony-turnŭ, oltár-altarŭ, angyal-ângerŭ, pap-popă, kántor-cântărețŭ, pogány-păgânŭ, karácson-crăciunŭ, szent-sântŭ, care cuvêntŭ din urmă are vre-o sută derivate, temjén-tămâie.

Apoĭ cuvinte depe diferite terene ale viețiĭ: aczél-oțelŭ, akics-acŭ, arany-aurŭ, árenda-arêndă, bárka-barcă, berbécs-berbece, bicza-viță, borbát-bărbatŭ-silitoriŭ, cser-cerŭ, cserbók-cărăbușŭ, cseve-țevie, csampolya-cimpoiŭ, czitera-ceteră, dana-doina, domika-dumicațĭ, duzmonyas-dușmănosŭ, esztrenga-strungă, fringya-frênghie, furolya-flueră, galér-gulerŭ, kád-cadă, kádár-cădariŭ, kaland, kalandor, kalandori, kalandos-colindă, colindator, calindroiŭ, kamara-cămară, kamat-camătă, kámzsa-cămeșă, kán-cană, kaneb-câne, kantár-cântarŭ, kártya-carte, karucza-căruță, keczel-cățelŭ, kerlány-cârlanŭ, korda-córdă, kurtă-scurtŭ, lák-lacŭ, lak-locŭ, locuință, lapadát-lăpĕdatŭ, lárma-larmă. macsuka-măciucă, máj-maiŭ-ficatŭ, malom-moră, mályva-nalbă. menta-mintă, millora-mióră, mod-modŭ, moslicza-mușiță, must-mustos-mustosŭ, alaj-oleiŭ, ora-óră (archaicŭ), orda-urdă, pást-pășune, pásztor-păstoriŭ, penna-pénă, pogácsa-pogace, pornyál-pórnescŭ, preda-pradă, puja-puiŭ, pujka-puică (curcă), sors-sórte, szekrény-sicriŭ. tábla-tablă, tegla-țiglă, tóka-tócă, uszora-usură, vinos-vinŭ, bisziok-busuiocŭ. etc. (Dicționariu mag.-rom. de G. Baritiu).

Aicĭ n'amŭ înșiratŭ de câtŭ o parte. Este de observatŭ

că multe din aceste cuvinte aŭ datŭ o sumă de derivate, ceea-ce probéză adânca lorŭ înrădĕcinare.

Maghiariĭ aŭ maĭ împrumutatŭ de la Românĭ şi cuvinte vechĭ slavóne cu înţelesulŭ şi forma românéscă [36]).

Influinţa asupra limbilorŭ slavice de sudŭ. In aceste limbĭ se află o sumă de fenomene străine celoralalte limbĭ slavice. Slavistulŭ Miklosich crede, că aceste fenomene s'arŭ fi întrodusŭ prin mijlocirea limbeĭ române, în limbile slavice de sudŭ. Aceste fenomene suntŭ :

In fonetică : sunetulŭ ă (ъ), nasalisarea luĭ *m*, *n* la începutulŭ cuvêntuluĭ, trecerea luĭ l în *r*, a luĭ *o* în *u* în silabe neîntonate, şi maĭ alesŭ limba bulgară a primitŭ aceste fenomene ale limbeĭ române.

In flesiunea nominală fenomenulŭ celŭ maĭ importantŭ este articolulŭ primitŭ în limba bulgară şi egalisarea genitivuluĭ şi dativuluĭ. Er' în flesiunea verbală formarea viitoriuluĭ cu unŭ verbŭ ce însémnă a *voi* şi cu infinitivulŭ, ceea ce se află şi în bulgară şi în limba sêrbéscă.

In sintactică : împreunarea formelorŭ enclitice ale pronumeluĭ personalŭ cu formele cele lungĭ [37]).

Susţinerea luĭ Miklosich, că tóte aceste fenomene limba română le-ar' fi primitŭ din limba tracică-ilirică, nu este întemeiată absolutŭ pe nimicŭ positivŭ. Acea limbă tracică-ilirică este cu totulŭ necunoscută, ér' susţinerea că limba albanesă ar' fi o rĕmăşiţă a aceleĭ limbĭ, chiar când filiaţiunea etnică în modŭ istoricŭ ar' fi probată, ceea-ce nu este de locŭ probatŭ, n'are proba filologică absolutŭ necesară şi nu se maĭ póte reconstrui necunoscêndu-se acea limbă, ér' limba albanesă este saturată de înfluinţe latine-române şi italiene.

Acéstă stare de lucrurĭ a făcutŭ pe Miklosich, ca

---

36). Fr. Miklosich, Consonantismus I. p. 22. seqq. Despre elemente rom. în maghiară a se vedé A. Edelspacher în Nyelvtudomány v. XII (1875).

37). Fr. Miklosich, Die Slavischen Elemente im Rumunischen, Wien 1861. p. 6—8. Despre articolŭ a se vedé totŭ Miklosich. vergl. Gammat. der slavichen Sprachen, Wien 1876 III p. 184

sĕ-şĭ esprime părerea îngrădind'o cu tóte îndoelile posibile ḑicêndŭ numaĭ *„credŭ a puté admite“*, ceea-ce este maĭ puţinŭ chiar de câtă o hipotesă.

De óre-ce în capitolulŭ I s'a probatŭ, că tóte acele fenomene suntŭ romanice, urmaéză că Bulgariĭ şi Sêrbiĭ le-aŭ primitŭ dela Românĭ, în a cărorŭ ţéră s'aŭ aşeḑatŭ, aŭ trăitŭ şi parte maĭ trăescŭ şi astăḑĭ împreună.

Influinţa lexicală, chiar numaĭ din puţinele încercărĭ de pân' acum, pare a fi destulŭ de considerabilă, întroducêndu-se totŭ prin Românĭ multe cuvinte latine atâtŭ în limba bulgară câtŭ şi sêrbéscă [38]).

* * *

Din comparaţiunea înfluinţelorŭ active şi pasive resultă, că pe când limba română a fostŭ înfluinţată numaĭ în modŭ lexicalŭ, rĕmânêndŭ cu totulŭ neatinsă în organismulŭ eĭ internŭ, ea la rândulŭ eĭ a înfluinţatŭ anume limba grécă, bulgară şi sêrbéscă, nu numaĭ în modŭ lexicalŭ, dar şi în organismulŭ lorŭ internŭ. Acéstă înfluinţă este cu atâtŭ maĭ significativă, căcĭ ea s'a esercitatŭ esclusivŭ numaĭ prin contactulŭ viŭ, fără ajutorulŭ literatureĭ scrise, pe când acele popóre, Greciĭ şi Slaviĭ, deşi aveaŭ o literatură scrisă, ba încă slavóna a fostŭ la Români sute de anĭ limba bisericeĭ şi a statuluĭ, totuşĭ nu aŭ putută înfluinţa asupra organismuluĭ internŭ alŭ limbeĭ române. De-aicĭ se póte vedé, câtŭ de mare ar' fi fostŭ înfluinţa limbeĭ române asupra acestorŭ limbĭ décă ea ar' fi avutŭ la îndĕmână şi literatura; fără îndoiélă în unŭ asemenea casŭ tótă Peninsula-balcanică ar' avé aḑĭ o altă faţă.

---

38). Const. Ios Iiriček, Geschichte der Bulgaren. Prag 1876 p 115. aduce o serie de asemenea cuvinte.

CAPITOLŬ VI.

Unitatea limbeĭ române.

Limba română, ce se vorbesce între Tisa, Dunăre, Marea-Négră și Nistru, cu apendicile din Serbia, Bulgaria și de peste Nistru, nu are dialecte. Toțĭ Româniĭ, ce locuescŭ acéstă mare întindere, deși aŭ fostŭ despărțițĭ dela începutŭ prin rîurĭ marĭ, prin maestoșiĭ Carpațĭ și întinsele lorŭ ramificațiunĭ; deși țéra lorŭ a fostŭ pórta pe care aŭ înundatŭ selbaticele popóre asiatice, ér' câmpiile lorŭ teatrulŭ lupteloru celorŭ maĭ sângeróse, timpŭ de vre-o miie de anĭ; deși eĭ din adâncă vechime suntŭ până adĭ politicesce tăiațĭ d'olaltă: cu tóte aceste nefericirĭ și sfășierí Româniĭ din acestŭ întinsŭ și variatŭ teritoriŭ vorbescŭ aceeașĭ limbă, se înțelegŭ între sine toțĭ ca membriĭ aceleiașĭ familie. Una și aceeașĭ limba poporuluĭ, aceeașĭ limba bisericéscă, aceeașĭ limba literară. In adevĕrŭ rarŭ fenomenŭ, și cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ aŭ trecutŭ prin cele maĭ marĭ sbuciumărĭ și pericole, prin câte numaĭ a pututŭ sĕ trécă vre-odată unŭ poporŭ. Popóre marĭ, care aŭ fostŭ totŭ-de-una óre-cum legănate de sórte, arŭ da multŭ ca sĕ-șĭ fie pututŭ păstra o asemenea admirabilă unitate de limbă, cea maĭ intimă și maĭ puternică din tóte legăturile, câte potŭ lega într'unŭ singurŭ corpŭ membrele despărțite ale aceluiașĭ poporŭ. Décă esistă vre-o forță de unitate, între membrele despărțite și chiar risipite ale corpuluĭ Poporuluĭ-românŭ, acésta este *unitatea limbeĭ*, celŭ maĭ mare tesaurŭ, putemŭ dice, *paladiulŭ* scăpatŭ din naufragiele prin carĭ amŭ trecutŭ. Pe câtŭ este de neprețuită acéstă cumóră, pe atâtŭ noĭ și urmașiĭ nostri, décă nu vomŭ voi sĕ ne sfășiemŭ noĭ singurĭ, avemŭ cea maĭ mare, maĭ sântă datorie s'o păstrămŭ neatinsa și mereŭ s'o cultivămŭ.

In scurtŭ, limba romănéscă din Dacia-Traiană n'are

dialecte. Esistă însĕ nuanțărĭ de sunete, esistă cuvinte, puține la numĕrŭ, ce se deosebescŭ dintr'o provincie într'alta, dintr'unŭ ținutŭ într'altulŭ. Multe însĕ și din aceste cuvinte, parte prin comunicațiunea maĭ désă, parte prin literatură și diaristică, devinŭ din ce în ce maĭ cunoscute și ințelese de toțĭ.

Décă voimŭ sĕ clasificămŭ diversele provinciĭ séŭ regiunĭ după nuanțele ce se observă în graiŭ, înainte de tóte trebue sĕ constatămŭ, că graiulŭ maĭ curatu și maĭ originalŭ s'a păstratŭ la locuitoriĭ din munțĭ și de pe plaiurĭ, anume: în Munțiĭ-apusenĭ, ce despartŭ Ungaria proprie de Transilvania, în munțiĭ Hațeguluĭ, atâtŭ pe coborîșele din dosŭ ale Carpațilorŭ, câtŭ maĭ vêrtosŭ în întinsele ramificațiunĭ dintre Ungaria și Bănatŭ, apoĭ pe coborîșele Carpațilorŭ spre Dunăre începêndŭ de la Mehedințĭ până în fundulŭ Moldoveĭ. Aceste regiunĭ alpine locuite numaĭ de Românĭ, și totŭ-odată ferițĭ de comerciulŭ de tóte dilele și de contactulŭ cu elemente străine, afară de părțile bucovinene, aŭ rĕmasŭ cele maĭ curate și maĭ interesante și în privința graiuluĭ. Poporulŭ de la șesŭ, espusŭ d'o parte înfluințeĭ nivelatóre a orașelorŭ, contactuluĭ maĭ desŭ alŭ Românilorŭ din diverse părțĭ între sine și chiar cu elemente străine, în fine espusŭ uneĭ fluctuațiunĭ maĭ agitate a populațiuneĭ, a perdutŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ din originalitatea graiuluĭ. Pentru aceea în regiunile muntóse se păstrézǎ o sumă de cuvinte curatŭ române, carĭ aŭ dispărutŭ aprópe cu totulŭ la locuitoriĭ dela șesŭ. Se află și adĭ în graiulŭ viŭ din acele regiunĭ nuanțe fonetice și forme gramaticale, carĭ le maĭ aflămŭ icĭ-colea în cărțile vechĭ, cum este d. e. folosirea clasică a temelorŭ simple neamplificate la verbele de conj. I și IV: d. e. lucru, lucri, lucră, împartŭ, împarțĭ, împarte etc. în locŭ de cele lungĭ cu adaugerea terminațiuneĭ *-ezŭ*, *-escŭ*, care îngrósă cuvêntulŭ fără nicĭ unŭ folosŭ; apoĭ întrebuințarea perfectelorŭ tarĭ: *fecĭ*, *dedĭ*, *stetĭ*, *dușĭ*, *disĭ* ș. a. cu deosebire în Valea-

Hațeguluĭ și în unele părțĭ ale Bănatuluĭ, și în generalŭ folosirea désă a perfect, simplu în loculŭ celuĭ compusŭ cu ausiliarŭ. Totŭ în aceste părțĭ aflămŭ ținerea luĭ *n* la finele cuvintelorŭ între dóuĕ vocale d. e. *ântâniŭ* (ântâiŭ), *cuniŭ* (cuiŭ), *vinie* (viie), *strigónie* (strigóie), *omoniŭ* (omoiŭ); schimbarea luĭ *n* în *r* se maĭ aude în unele cuvinte încă până adĭ la așa numițiĭ Moțĭ din Transilvania. Consideratŭ după provinciĭ, graiulŭ românescŭ s'a păstratŭ încă originalŭ în părțile muntóse din Transilvania, Bănatŭ, Oltenia și Moldova. In regiunea dintre Oltŭ și Milcovŭ, prin desulŭ contactŭ alŭ Românilorŭ între sine, fiindŭ acesta terenulŭ pe care eĭ din tóte părțile se întêlnescŭ maĭ desŭ, se amestecă și se coloniséză, precum și prin contactulŭ cu elemente străine, limba și-a perdutŭ maĭ multŭ caracterulŭ seŭ conservativŭ, s'a tocitŭ maĭ tare și s'a modernisatŭ. Acésta se vede nu numaĭ în timpurile maĭ nóuĕ, dar' și în cele maĭ vechĭ, în cronice, documente și tipăriturĭ muntene.

Carĭ sĕ fie óre causele admirabileĭ unitățĭ a limbeĭ române din Dacia-Traiană? Este în adevĕrŭ greŭ a le afla adĭ tóte. Date istorice despre viéța limbeĭ nóstre din timpurile cele maĭ vechĭ nu posedemŭ; monumentele nóstre literare începŭ numaĭ fórte târdiŭ. Cu tóte acestea ne vomŭ încerca a desfășura, pre câtŭ ne va fi cu putință, celŭ puținŭ unele din aceste cause.

Causa primordială trebue s'o punemŭ în unitatea graiuluĭ chiar de la începutŭ de când locuimŭ aceste regiunĭ. Coloniele aduse de Traianŭ în Dacia aŭ trebuitŭ sĕ aibă deja dela începutŭ acelașĭ graiŭ nu numaĭ în elementulŭ seŭ lexicalŭ, dar' și în formele fonetice și flesionare. Décă graiulŭ colonielorŭ ar' fi consistatŭ din deosebite dialecte séŭ chiar din limbĭ deosebite, décă ar' maĭ fi rĕmasŭ în țéră și elemente dela poporulŭ învinsŭ, atuncĭ ar' fi fostŭ imposibilŭ, ca în o sută de anĭ de liniște, căcĭ dup'aceea se anunță invasiunile barbare prin carĭ legătura între coloniĭ a înce-

putŭ a se slăbi, imposibilŭ ḍicŭ, ca aceste dialecte sĕ-se unifice între sine atâtŭ de perfectŭ și totŭ-odată în timpŭ atâtŭ de scurtŭ sĕ-se pótă îndeplini consumarea unorŭ limbĭ séŭ celŭ puținŭ a uneĭ limbe cu totulŭ străine și din natură ostilă, cum ar' fi fostŭ limba Dacilorŭ învinșĭ. Acéstă consumare și unificare nu se putea îndeplini nicĭ chiar în totŭ timpulŭ câtŭ a ținutŭ forța și administrațiunea romană în Dacia, până pe la 274, când vomŭ considera, că coloniĭ nu locuiaŭ strînșĭ ca într'o cutie de sardele, ci, după configurațiunea geografică a teritoriuluĭ, eraŭ despărțițĭ prin rîurĭ, văĭ și munțĭ giganticĭ. Er' după-ce coloniile, părăsite de imperiulŭ romanŭ, rĕmaseră în voia întêmplăreĭ, se înțelege de sine, că ele și-aŭ perdutŭ centrulŭ de gravitare, s'aŭ ruptŭ grupe-grupe căutândŭ fie-care a se adăposti cum putea.

In istoria modernă, unde popórele aŭ forțe și tendințe asimilătóre cu multŭ maĭ pronunțate și chiar vehemente, dispunŭ de mijlóce cu multŭ maĭ multe și maĭ eficace, vedemŭ cu ochiĭ, că asimilările abia se potŭ face în sute de anĭ și adese orĭ nicĭ atuncĭ, ba nu s'aŭ pututŭ nicĭ chiar în o miie de anĭ. Probá viuă suntemŭ chiar noĭ, Româniĭ. Décă noĭ, cum susținŭ uniĭ, din elemente moleșite romane, amŭ fi fostŭ împrospĕtațĭ prin sânge dacŭ, chiar acéstă fabulósă tenacitate a nóstră ar' proba, că Daculŭ nu se va fi lăsatŭ a se desnaționalisa cu una cu dóuĕ de moleșitulŭ Romanŭ.—Dar, chiar unulŭ fiindŭ graiulŭ la începutŭ, cum de nu s'a deosebitŭ în decursulŭ timpurilorŭ și în împregiurărĭ atâtŭ de nefavorabile sub carĭ aŭ trăitŭ aceste coloniĭ începêndŭ de pe la jumĕtatea secoluluĭ alŭ 3-lea până în alŭ 19-lea, și o mare parte, ba cea maĭ mare, până în ḍiua de aḍĭ? In adevĕrŭ acesta este marele misterŭ alŭ esistențeĭ, alŭ unitățiĭ limbeĭ nóstre. Se ne încercămŭ a ridica, de se póte, câtŭ de puținŭ vĕlulŭ ce acopere acestŭ misterŭ.

Cea dintâiŭ causă zace fără îndoiélă în aprópe fabulósa iubire și cebricósa ținere a Românuluĭ la totŭ ce

a primitŭ dela părinţiĭ şi strămoşiĭ seĭ : limbă, credinţe, datine, portŭ, casă, moşie. D'aicĭ bóla inevitabilă a Românuluĭ înstrăinatŭ, dorulŭ de ţéră, cunoscutŭ atâtŭ de bine, dar' adese orĭ neinţelesŭ de străinĭ [1]). D'aicĭ despreţuirea şi ferirea Românuluĭ, aceluĭ naturalŭ nu aceluĭ civilisatŭ séŭ spoitŭ cu civilisaţiune, de amestecarea cu străiniĭ prin căsătoriĭ, datine, religiune şi limbă.

Afară d'aceste forţe, la susţinerea unităţiĭ limbeĭ a maĭ contribuitŭ şi alte împregiurărĭ. In totŭ timpulŭ incursiunilorŭ barbare, Româniĭ s'aŭ concentratŭ în munţiĭ Carpaţĭ. Ramificaţiunile de dincóce ale Carpaţilorŭ fiindŭ maĭ puţinŭ estinse, afară d'aceea multŭ maĭ espuse, căcĭ chiar pe aicĭ era trecătórea învasiunilorŭ, de sine se înţelege, că nu puteaŭ oferi destule avantagie pentru apărare. Dreptŭ-aceea Româniĭ s'aŭ retrasŭ şi s'aŭ adăpostitŭ cu deosebire în întinsele ramificaţiunĭ de dincolo, în Transilvania, Bănatŭ şi Maramureşŭ, terenulŭ celŭ maĭ bunŭ atâtŭ pentru apărare avêndŭ codri secularĭ, văĭ adâncĭ şi labirintice, câtŭ şi pentru traiŭ, căcĭ oferă păşunĭ întinse şi mănóse şi totŭ-odată pe costişele sorόse, scutite de vêntulŭ aspru alŭ norduluĭ, se potŭ cultiva şi cereale. Afară d'acestea, ramificaţiunile suntŭ apărate şi de înalta şiră a Carpaţilorŭ propriĭ. In scurtŭ Româniĭ la rêndulŭ lorŭ nu facŭ de câtŭ ce aŭ făcutŭ şi Daciĭ, care după Pliniu (Hist. Nat. IV. 12) se retragŭ în munţĭ dinainteâ Iazigilorŭ, carĭ ocupă şesulŭ. Şi în adevĕrŭ Traianŭ îĭ află în munţiĭ Transilvanieĭ. Româniĭ adăpostiţĭ în aceste locurĭ aŭ trăitŭ nu numaĭ feriţĭ de amesteculŭ cu popórele barbare séŭ peste totŭ străine, dar' totŭ-odată şi în o stare materială, după cerinţele lorŭ, bunişóră. Traiulŭ Românilorŭ în munţĭ, în evulŭ mediŭ, a avutŭ totŭ-odată mare înfluinţă asupra întăririĭ caracteruluĭ lorŭ conservativŭ. Popórele muntene scutite de contactulŭ străinŭ, dedate

---

1). Comandanţiĭ austriacĭ aŭ constatatŭ, că ostaşulŭ românŭ dusŭ în ţerĭ străine, de nimicŭ nu sufere maĭ multŭ, ca de dorulŭ de ţéră.

cu orizonurĭ fixe, devinŭ și în păstrarea moravurilorŭ și a limbeĭ fixe și refractare la orĭ-ce deprinderĭ străine. Precum orisonulŭ lorŭ este concentratŭ, totŭ așa devine și caracterulŭ. Popórele dela șesŭ suntŭ multŭ maĭ accesibile înfluințelorŭ străine și nivelatóre. După-ce invasiunile s'aŭ liniștitŭ, eĭ începură a roi din Carpațĭ în tóte părțile Dacieĭ, din carĭ strămoșiĭ lorŭ se retrăsese la munțĭ, și împlură șesurile Ungarieĭ, Munteniei și Moldoveĭ. D'aicĭ provine, că limba Moldovenilorŭ, în nuanțele eĭ dialectice, este limba Transilvanieĭ de nordŭ, ér' a Munteniei este graiulŭ Transilvanieĭ de apusŭ și médă-dĭ.

Dreptŭ-aceea Româniĭ fiindŭ concentrațĭ în aceștĭ munțĭ, deși eĭ, după natura locurilorŭ, aŭ trebuitŭ sĕ-se grupeze în giurulŭ maĭ multorŭ micĭ principĭ séŭ căpitanĭ, totușĭ terenulŭ pe care se aflaŭ fiindŭ d'aceeașĭ *natură uniformă* și nefiindŭ estinsŭ, eĭ în totŭ decursulŭ acestorŭ timpurĭ s'aŭ aflatŭ în împregiurărĭ nu numaĭ analóge, dar' deplinŭ asemĕnate. Totŭ-odată, aflându-se eĭ pe unŭ terenŭ restrînsŭ și avisațĭ pentru apărare uniĭ la alțiĭ, aŭ statŭ permanentŭ în legătură uniĭ cu alțiĭ. Décă la uniformitatea acestorŭ împregiurărĭ naturale, vomŭ maĭ adauge și uniformitatea împregiurărilorŭ sociale și politice, căcĭ nicĭ unele din grupe nu aveaŭ vre-o posițiune deosebită, nicĭ socială séŭ culturală, nicĭ politică, carĭ producŭ marile deosebirĭ în popóre, atuncĭ vomŭ înțelege, că tóte împregiurările, în carĭ aŭ trăitŭ strămoșiĭ nostri în acele timpurĭ, aŭ fostŭ deplinŭ asemĕnate. Dreptŭ-aceea nicĭ limba n'a pututŭ sĕ-se deosebéscă, ci din contră a trebuitŭ sĕ-se desvólte uniformŭ.

Alta și cea din urmă causă a fostŭ unitatea limbeĭ bisericescĭ. Sub acésta nu înțelegemŭ numaĭ limba română întrodusă în biserică prin secolulŭ alŭ 17-lea, a căreĭ unitate nu a fostŭ unŭ începutŭ, ci o consecință a graiuluĭ popularŭ și a îndelungatelorŭ încercărĭ de a întroduce în cele religióse graiulŭ poporuluĭ, ci înțele-

gemŭ limba cultuluĭ divinŭ în Dacia de la ântâiulŭ descălecatŭ. Păgânĭ și creștinĭ, căcĭ pintre majoritatea păgânilorŭ aŭ descălecatŭ fără îndoiélă și creștinĭ, toțĭ aŭ avutŭ limba latină ca limba cultuluĭ. Creștiniĭ însĕ, cum s'a arătatŭ la loculŭ seŭ, s'aŭ abătutŭ încetulŭ cu încetulŭ dela limba latină propriu ḍisă. Orĭ-câtŭ se fie decăḍutŭ strămoșiĭ nostri sub înfluința invasiunilorŭ barbare, totușĭ unŭ cultŭ divinŭ aŭ avutŭ totŭ-de-una, precum acésta resultă din natura lucruluĭ și cum în modŭ istoricŭ o probéză terminologia romană a cultuluĭ nostru (Capit. IX). Er' cultulŭ prin limbagiulŭ seŭ unitarŭ a întărit‐ și susținutŭ unitatea. Décă maĭ târḍiŭ prin coincidențe fatale se întroduse o limbă străină, slavóna, în cultulŭ nostru divinŭ, acésta nu putu se altereze unitatea din dóuĕ puncte-de-vedere: *ântâiŭ*, căcĭ poporulŭ nu o înțelegea de locŭ, ér' o clasă mare de cărturarĭ séŭ unŭ așa numitŭ publicŭ cetitorŭ nu esista; *a dóua,* chiar décă ar' fi putută sĕ eserceze vre-o înfluință, ea nu putea fi de câtŭ uniformă, fiindŭ și ea, limba slavónă bisericéscă, una și aceeașĭ. Ba lucrulŭ s'a întêmplatŭ chiar din contră, căcĭ din chrisóvele domnescĭ scrise în limba slavónă, se vede că limba română a înfluințatŭ asupra celeĭ slavóne. In fine chiar și în acestŭ nefericitŭ periodŭ, alŭ domnieĭ limbeĭ slavóne, esistaŭ de multŭ în cultulŭ divinŭ, pe lângă cărțile slavóne, și cărțĭ religióse scrise românesce (v. lit. bisericéscă).

Dreptŭ-aceea când literatura nóstră începe sĕ apară, ea află o limbă unitară. Era maĭ greŭ a înfrânge acéstă unitate, de câtŭ a nu o continua și în cărțĭ, și césta cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ scriitoriĭ d'atuncea nu cunosceaŭ măestriile și capriciele filologice.

Marea însemnătate a acesteĭ unitățĭ a limbeĭ, atâtŭ în trecutŭ câtŭ și în viitorulŭ nostru, abia se póte prețui d'ajunsŭ. Ea este oglinda trecutuluĭ și cheea viitoruluĭ!

CAPITOLŬ VII.

Scrierea limbeĭ române

Pentru ca sĕ poțĭ vorbi de scrierea uneĭ limbĭ, trebue sĕ vorbescĭ maĭ ântâiŭ de unŭ alfabetŭ óre-care alŭ eĭ. Tóte inscripțiunile din Dacia, afară de vre-o treĭ grecescĭ, suntŭ cu caractere latine. De óre-ce însĕ, dela retragerea legiunilorŭ romane din Dacia, în totŭ timpulŭ invasiunilorŭ barbare nu posedemŭ monumente scrise, se nasce întrebarea décă esistatŭ arta scriereĭ în Dacia și în acestŭ timpŭ și cu ce alfabetŭ?

Décă arta scriereĭ, care a fostŭ cea romană, ar' fi peritŭ vre odată în Dacia, după ce s'aŭ retrasŭ legiunile, ar' fi trebuitŭ, ântâiŭ: sĕ-se uite și cuvintele relative la scriere; a dóua, Româniĭ din Dacia n'arŭ maĭ fi pututŭ sĕ învețe scrierea de la Romanĭ, de care s'aŭ ruptŭ pentru totŭ-de-una, ci dela vre-unŭ altŭ poporŭ dela care ar' fi luatŭ necesarminte și alfabetulŭ și terminologia scriereĭ. Româniĭ însĕ n'aŭ uitatŭ nicĭ-odată arta scriereĭ, căcĭ aŭ păstratŭ totŭ-de-una până adĭ terminologia perfectŭ latină a scriereĭ: scriŭ, scriptŭ (archaicŭ), scriptură, scrisóre, scriitoriŭ, pénă, călămariŭ, carte, hârtie, fóie [1]). *Viersŭ* s'a păstratŭ cu înțelesulŭ de cântare, va sĕ dică versulŭ (poesia) în legătură cu cântarea (musica) chiar în înțelesulŭ anticŭ. Aŭ păstratŭ până chiar și unŭ instrumentŭ particularŭ întrebuințatŭ la Romanĭ în scrierea cu céră, căcĭ condeiulŭ cu care Româniĭ încondeéză óuĕle la Pascĭ este tocmaĭ condeiulŭ romanŭ

---

1) A se vedé despre terminologia latină a scriereĭ Isidorus. Orig.: penna VI. 14. 3.; folium VI. 14. 6.; carta s. charta-hârtie VI. 10, 2 seq.;—calamum et chartas et scrinia posco Hor. Epist. II. 1, 113; charta-carte séŭ operă scrisă, scrisóre, epistolă=chartae Socraticae, Hor. Art. poet. 310; neque si chartae sileant, quod bene feceris, mercedem tuleris Od. IV. 8, 21; chartae Aripinae—cărțile, operile luĭ Cicerone Cic.: ne charta nos prodat—sĕ nu ne tradeze epistola.

aflatŭ împreună cu *Tablele cerate* romane în Dacia din aniĭ 139—167 d. Ch.[2])

Acéstă terminologie este proba cea maĭ decidĕtóre despre esistența scriereĭ la Românĭ în tóte timpurile. Acésta maĭ resultă și din alte probe. La conciliulŭ dela Sardica a. 347 cincĭ episcopĭ din cele treĭ Daciĭ subscriŭ latinesce (v. capit. IX nota 3). Cătră conciliulŭ din Calcedon a. 451 scriŭ latinesce episcopiĭ din Philipopolis, Abritica, Apiaria, Dorostor, Nicopole, Novae și din Scitia [3]).

Décă în biserică séŭ în afacerile religióse se va fi întrebuințatŭ și limba poporuluĭ, probe directe nu avemŭ până acum. Acésta însĕ resultă din cursulŭ naturalŭ alŭ lucrurilorŭ. Poporulŭ neînțelegêndŭ limba oficială, atuncĭ când participă și elŭ în modŭ activŭ la ceremoniile religióse, ca botezŭ, cununie, mărturisire ș. a. popa trebuia sĕ-ĭ vorbéscă în limba luĭ. In acésta nu încape discuțiune. De altă parte sĕ nu uitămŭ că principiulŭ sânților părințĭ, în lățirea învĕțăturilorŭ creștine, era, ca spre acestŭ scopŭ sĕ-se foloséscă de limba cea maĭ populară, pentru-ca sĕ fie înțelеșĭ de toțĭ, și anume în biserica latină de *graiulŭ vulgarŭ*. Hieronimŭ (330—420) dice: „sĕ nu ne maĭ îngrijimŭ, ca sĕ evitămŭ greșelele în cuvêntare, ci sĕ predicămŭ sânta scriptură cu orĭ-ce cuvinte". Totŭ asemenea dice și S. Augustinŭ (354—430) și Gregoriŭ celŭ mare (540—604)[4]).

---

2) Joh. Ferd. Neigebaur. Dacien aus den Ueberresten des dacischen Alterthums etc. Kronnstadt 1851. p. 187: Noch leben in Verespatak Menschen, welche sie (die Tafel) damals, als sie in einem alten trocknen Bergwerk gefunden ward, gesehen haben. Man hat dabei zugleich einen Griffel zum Schreiben gefunden, den die Walachen *conde* nannten, weil sie sich eines ähnlichen bedienen, den sie warm machen, um mit Wachs ihre Ostereier zu beschreiben.

3) Binii Severini Concilia generalia, Lutetiae Parisiorum 1636. I. 514—516, 540, 541.

4) A. Fuchs. Die romanischen Sprachen. Halle, 1849. pag. 44—Du Cange, Glossarium med. et inf. lat ad vocem *Romancium* . . . „Sta-

Sub împĕratulŭ Constanțiŭ (+306) episcopulŭ din Aquileia, Fortunațianŭ, a scrisŭ esplicărĭ asupra evangelielorŭ în graiulŭ popularŭ (rustico sermone) [5]. Cu deosebire în actele religióse, la carĭ participa activŭ și poporulŭ, ca d. e.: la botezŭ, cununie, cuminecare, ș. a. trebuiaŭ sĕ-se servéscă maĭ alesŭ de graiulŭ popularŭ [6], apoi *Credulŭ* și *Tatălŭ-nostru*, trebuiaŭ absolutŭ sĕ fie în limba poporuluĭ [7]. Peste totŭ, sânțiĭ părințĭ séŭ maĭ bine creștinismulŭ fu acela, care începu a da totŭ mai multă valóre graiuluĭ vulgarŭ. Deja în sec. III începe sĕ apară în poesia latină bisericéscă înfluința populară a metruluĭ tonicŭ și a rimeĭ. Acéstă înfluință merge crescêndŭ. In conciliulŭ dela Tours din a. 813 s'a decisŭ: „sĕ-se nevoéscă fie-care sĕ traducă omiliele în limba romană rustică" (in rusticam romanam linguam) [8].

Décă vomŭ considera, că tóte acestea se făceaŭ în apusŭ unde preoțimea era cultă și cunoscea limba latină, și unde chiar și poporulŭ necultŭ înțelegea în cea maĭ mare parte limba serviciuluĭ divinŭ, care totŭ-odată era și limba vieții publice a statuluĭ, căcĭ este multŭ maĭ

---

tuta Ecclesiae Nannet apud Martens p. t. 4 Anecdot. col. 963 p. num 10: Item monemus curatos et eorum loca tenentes, ut quo libet mense die Dominica qua libet, post officium Missae publicent, et in Romancio (graiulŭ vulgarŭ romanŭ) exponant Constitutionem apostolicam". . . . .

5) Hieronymus, De viris illustr. c. 47. vedĭ și Du Cange op cit. ad voc. *Romancium*.

6) Du Cange, op. cit. ad voc. *Romunum*: „Statuta Ecclesiae Nannetens. apud Martens t 4. Anecdot. col. 931. num. 3: Baptismus cum omni reverentia et honore et cum magna cautela fiat, maxime in distinctione verborum et prolatione, in quibus tota virtus sacramenti consistit, scilicet, Ego te baptizo etc. Et in *Romano verbo* sub hac forma *laicos* doceant sacerdotes debere frequenter baptizare pueros.

7) Pentru aceste rugăciunĭ în Conciliulŭ de la Mainz (813) s'a hotărîtŭ ca aceia care nu le potŭ învĕța latinesce sĕ le învețe în limba sa (et qui aliter non poterit, vel in sua linqua discat).

8) Fuchs op. cit. p. 28 - Chronicon Alberici, la ann. 1177: „Magister Lambertus Leodiensis vitas sanctorum et acta apostolorum de latina vertit in Romanum".

ușorŭ a înțelege o limbă, de câtŭ a o vorbi, cu câtŭ maĭ vêrtosŭ se va fi simțitŭ necesitatea folosireĭ graiuluĭ popularŭ în cele religióse la noĭ la Românĭ, unde cunoscința limbeĭ latine a trebuitŭ sĕ devină fórte rară după a. 274?

Câtŭ de necesară era întroducerea limbeĭ naționale în cultulŭ divinŭ în părțile orientale ale Europeĭ se vede din conclusele conciliuluĭ ecumenicŭ lateranensŭ IV. din 1215, în care, după-ce Latiniĭ cuprinseră Constantinopolulŭ și imperiulŭ bizantinŭ, s'a dispusŭ: că fiindŭ popórele de diverse limbĭ și riturĭ. sĕ li se dee preoțĭ carĭ sĕ le pótă face serviciulŭ divinŭ și sĕ-ĭ scie instrui dupăcum cere diversitatea rituritorŭ și a limbilorŭ [9]).

La tóte acestea se maĭ adăogea și proselitismulŭ religiosŭ séŭ ardórea de a-șĭ atrage fie-care confesiune maĭ mulțĭ credincioșĭ. Spre acestŭ scopŭ fie-care se silesce sĕ-șĭ facă cunoscute poporuluĭ credințele și dogmele sale, întrebuințândŭ în graiŭ și în scriere limba poporuluĭ. Acéstă sistemă aŭ întrebuințat'o chiar la noĭ misionariĭ catolicĭ [10]), luteraniĭ și calviniĭ.

Chiar décă limba română nu se va fi scrisŭ înainte de desbinarea definitivă dintre biserica rĕsărituluĭ și a apusuluĭ în sec. alŭ 11-lea, după desbinare trebuia necesarminte sĕ încépă a se scrie și a se întroduce în cele religióse, căcĭ acésta este firea lucrurilorŭ omenescĭ, ca în epoce de turburărĭ și de transițiune, sĕ ésă la lumină și sĕ-se afirme lucrurĭ, care pân'aci ședuse ascunse orĭ din causa uneĭ presiunĭ orĭ din simplulŭ motivŭ alŭ inerțieĭ.

Introducerea alfabetuluĭ cirilicŭ a înlăturatŭ, dar nu a stinsŭ alfabetulŭ latinŭ la Românĭ. Câtŭ a fostŭ de

---

9) Nilles, Symbolae, Oenoponte 1885 I. p. 416—7.

10) Nilles, Symbolae, vol. II p 1025 not 3. reproduce corespondențe de-ale misionarilorŭ catolicĭ. în care dicŭ, că eĭ prin Moldova și Valachia catechisaŭ în limba română (vedĭ maĭ în josŭ literatura bisericéscă).

înrădĕcinată scrierea latină și cum nu s'a uitatŭ nicĭ în păturile de josŭ ale poporuluĭ, se póte vedé din tradițiunile populare, care amintescŭ de „semne latinescĭ“, de „carte latinéscă“ [11]). Alfabetulŭ latinŭ n'a pututŭ sĕ-se uite și dintr'unŭ motivŭ fórte realŭ. Nenumĕratele monumente de pétră din epoca romană cu inscripțiĭ latine risipite maĭ peste tótă Dacia, eraŭ o provocare viie de a nu se uita aceste *semne latinescĭ* [12]). Totŭ vechile monumente de pétră, de marmoră, aŭ datŭ fără îndoélă nascere frumosuluĭ cuvêntŭ *înmărmurescŭ*, care cuvêntŭ Româniĭ avêndŭ în vedere viéța lorŭ de păstorĭ și agricultorĭ nu puteaŭ sĕ-lŭ creeze de câtŭ în fața monumentelorŭ rĕmase din epoca romană până în dilele nóstre. Chiar „raclele cu semne latinescĭ“ din poesia populară reamintescŭ măre̦ele sarcofage romane. — Româniĭ aŭ păstratŭ în tóte timpurile până adĭ semnele numerilorŭ romanĭ pe așa numitele răvașe séŭ răbóșe, după cum acésta se află și pe olăria vechie romană din Dacia-Traiană [13]).

Tóte acestea probéză că alfabetulŭ latinŭ n'a dispărutŭ nicĭ în epoca invasiunilorŭ. Acésta se întăresce și prin alte împregiurărĭ ce aŭ întrevenitŭ îndată după trecerea invasiunilorŭ.

---

11) V. Alexandri, Poesiĭ pop. pag 21.: In mătasă i a 'nvĕlitŭ, — și'n biserică i-aŭ dusŭ — și'n dóuĕ racle i-aŭ pusŭ, — racle mândre 'mpĕrătescĭ — purtândŭ *semne latinescĭ.* — I. C Fundescu. Basme. orațiĭ ed. III p 147: Avemŭ și fermanŭ cu pecete — dela împĕrăție: — cine scie *carte latinéscă* sĕ vie sĕ ni-lŭ cetéscă — G. D. Teodorescu. Poesiĭ pop. pag. 171.: Este carte latinéscă; punețĭ ca sĕ v'o citéscă! (aicĭ arată plosca cu vinŭ). De nu scițĭ ca de cărbune — vĕ ferițĭ mâna a pune, și chiemațĭ popa sĕ vie, că elŭ latinesce scie.

12) In biserica din satulŭ meŭ natalŭ, Densușŭ, cea maĭ vechie din Transilvania, se află maĭ multe inscripțiĭ vechĭ romane Tata ne-a învĕțatŭ pe mine și pe frațiĭ meĭ sĕ le cetimŭ încă de copiĭ.

13) Correspondenzblatt d. Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1880 N 2. p. 19. reproduce semnele XX, V. IV. indicândŭ evidentŭ mĕsura pe olărie romană aflată la Parolissum (Moigrad). A se vedé și semnele de numerotație IIIIII în C. I. L. III. No. 1808, 1835, 2097.

După întemeierea domniilorŭ naționale, Domniĭ românĭ batŭ monete cu inscripțiĭ latine. In Muntenia până la Mircea (1386—1414) aparŭ monete numaĭ cu inscripțiĭ latine, dela Mircea până la Mihaiŭ încóce érășĭ numaĭ latine. In Moldova monetele luĭ Bogdanŭ I pe la 1355 pórtă inscripție latină, asemenea ale luĭ Mușatŭ (1374—1390), asemenea ale luĭ Stefanŭ I și ale luĭ Alexandru celŭ bunŭ. Dela Stefanŭ celŭ mare aparŭ și slavóne și latine [14]). Representantulŭ românŭ în conciliulŭ dela Florența (1438—39) se subscrie latinesce [15]).

Sĕ nu uitămŭ, că propaganda catolică e fórte timpurie în țerile române. Unŭ episcopŭ catolicŭ alŭ Milcovuluĭ se amintesce încă pe la 1096 [16]). Décă vomŭ considera că pe misionariĭ catolicĭ, pe lângă propaganda religiósă care este nedespărțită de alfabetulŭ latinŭ, îĭ aflămŭ ocupându-se și cu instrucțiunea copiilorŭ în casele domnescĭ și boerescĭ, vomŭ înțelege ușorŭ aparițiunea din ce în ce maĭ désă a alfabetuluĭ latinŭ începêndŭ de prin sec. alŭ 16-lea. Petru Rareșŭ se subscrie latinesce într'untŭ documentŭ latinŭ anulŭ 1542: *Petrus woiwida manus pp* [17]). Marele logofĕtŭ Luca Stroicĭ într'unŭ documentŭ din 19 Iuliŭ 1580, se subscrie cu litere latine: „*Stroicz Logofet* 19 (Iuliu) *anno 1580*". Er' pe la 1593, totŭ acestŭ Stroicĭ a scrisŭ și *Tatălŭ-nostru* totŭ cu litere latine, care s'a publicatŭ la 1597. In an. 1592. Hieronymus Megiserus publică la Francfurt *Tatălŭ-nostru* cu litere latine.

---

14) *Columna luĭ Traianŭ* an. 1877 Nr. 10—11.

15) Subscrierea: Archipresbiter Constantinus et vicarius Moldovlachensis subscripsit", (Harduin la Melchisedec, Cronica Romanuluĭ I. 83).

16). Archiva ist. a RomânieĬ Vol. I. pt. 1. p 59, ér' pentru timpulŭ următorŭ Nic. Densușianŭ, Documente privit. la ist. Românilorŭ vol. I și II.

17). A. P. Ilarianŭ, *Tesaurŭ de monumente* III. 16, ér' când Domnulŭ nu scia scrie cu lit. lat. și în documentele latinescĭ se subscria cu cirile. Ibid. III. 81.

Petru-Vodă Schiopulŭ pe la finele secoluluĭ 16-lea asemenea se subscrie latinesce în corespondenţa sa cu Papa [18]). Pe Nestorŭ Urechie la 1612 l'aflămŭ subscrindu-se latinesce şi scriindŭ adresa totŭ latinesce; [19]) de la Ilinca fata luĭ Petraşcu Vodă avemŭ dóuĕ importante subscrierĭ românescĭ cu litere latine de la a. 1660 [20]). La 1672, aflămŭ pe Ioan Grigorie Ghica subscrisŭ latinesce [21]). Asemenea aflămŭ pe manuscrise şi cărţĭ vechĭ diverse însemnărĭ scrise de Românĭ cu litere latine încă prin secol. XVII [22]). Mitropolitulŭ Atanasie în o petiţiă către papa la 1701 se subscrie românesce şi latinesce (Nilles op. cit. I 126).

---

18) Theiner, vetera Mon. Poloniae III p. 5 sq

19). Hurmuzachi, Documente, IV. part. 1 p. 466—7.

20). Cipariu, Organulŭ Luminăreĭ p. 1848 Nr. XXX: „ieu Ilinca fata luĭ Patraşco-Vodâ mârturisâsk, si ku stirea nóstra ieste acasta tokmalâ“.—Col luĭ Traianŭ pe 1877 No 2 p. 82: „ieu Ilinka fata lu Pâtrasko vodâ“.

21). Archiva ist. a Rom. II p. 23 „I. Gregorius Gika utriusque Valachiae Princeps“.

22). La biserica St Nicolae din Braşovŭ pe unŭ Triodŭ manuscrisŭ se află dela 1694 următórea însemnare cu mâna: „Láus et gloria et Chonor altissimi ex Caello Dei. Vnus Redemtor et spiritus Sanctus. Amen. Ego Preceptor Alexandrus Scripsit librum istam, Anno Dmy 1694 mense sep. dye 22“, ér pe o Psaltire slovenéscă manuscrisă se află însemnatŭ totŭ cu mâna: „Laus dei in ex Celso Glória Sancti Trinitatis cuod uidit Inicium et finem cum adjutorio ipsi. Chunc librum scripsit ego ex lingua Race in lingua Valachica Alexandrus Preceptor Anno Dni 1697 mens: sep. die 26 (Col. luĭ Traianŭ 1882. p. 600, 602). Er' pe unŭ esemplarŭ din vechia carte „*Cheia înţelesuluĭ*“, Bucurescĭ. 1678, aflătorŭ în bibl. Universităţiĭ din Iaşĭ staŭ la fine scrise cu litere latine următórele: „(dóuĕ cuvinte nelegibile) dascalu de la Bucurescĭ. Credo in deom patrem omnipotemtem criatorem celi“, mai urméză treĭ şire totŭ cu litere latine dar' în o limbă nóue necunoscută, apoĭ éràşĭ: „Credo indeom pater“. Scrisórea n'are dată, dar este de pe la finele sec. XVII şi totŭ de aceeaşĭ mână. Importanţa este, că toţĭ sciŭ fórte puţinŭ latinesce, ér' „Preceptor Alexandrus“ totŭ aşa de rĕŭ scie şi leşesce (Col. luĭ Traianŭ loc. cit pag. 603), dar' amêndoĭ aŭ o scrisóre latinéscă fórte bună, ceea-ce arată că eĭ scriaŭ multŭ şi de multŭ cu litere latine şi de sigurŭ maĭ multŭ românesce, cunoscênd fórte rĕŭ cea latină şi polonă.

Deja în sec. 17-lea alfabetulŭ latinŭ începe a se aplica în literatura română în cărţĭ tipărite şi manuscrise. La 1648 s'a tipăritŭ la Alba-Iulia în Transilvania unŭ catehismŭ românescŭ cu literere latine [23]). Pe la 1650 bulgarulŭ Şoimirovicĭ, archiepiscopŭ catolicŭ de Achrida, a scrisŭ asupra limbeĭ române semnândŭ cuvintele românescĭ cu litere latine. Scrierea luĭ a rĕmasŭ necunoscută, dar' ni s'aŭ păstratŭ câte-va cuvinte din ea la istoriculŭ Luciŭ [24]).

Asemenea scrie cu litere latine unŭ dialogŭ românescŭ istoriculŭ Tröster la a. 1666 (Alt-und Neu-Dacia, Nürnberg. 1666).

La anulŭ 1674 unŭ românŭ cu numele Haliciŭ din Caransebeşŭ scrie câte-va versurĭ elegiace, esametre şi pentametre, în limba română cu litere latine [25]). La 1677 s'a tipăritŭ la Roma cunoscutulŭ catechismŭ românescŭ cu litere latine de Vito Piluzio. La an. 1697 unŭ anume Viski traduce orĭ póte numaĭ copiézá Psalmĭ şi alte cântărĭ religióse în limba română in versurĭ şi cu litere latine [26]). Totŭ de pe acestŭ timpŭ esistă în manuscriptŭ în biblioteca Universităţiĭ din Pesta unŭ dicţionariŭ alŭ limbeĭ române scrisŭ cu litere latine [27]).

Pe la inceputulŭ sec. 18 vedemŭ pe misionariĭ catolicĭ ocupându-se cu introducerea alfabetuluĭ în scrierea română. La 1709 se tipăresce în Sibiŭ catechismŭ românescŭ cu litere latine (vedĭ lit. biser.) [28]). Acestŭ

23). Vedĭ maĭ josŭ literat. bisericéscă.

24) In opera sa De regno Dalmatiae et Croatiae Amstelodami 1666 V. c. 5.

25). Succinta medicorum Hungariae et Transsilvaniae Biogriphia, Lipsca 1774 pag 127—8 reprodusŭ la Cipariu, Arta poet. Blajŭ 1860 p. 135, cu ortografia schimbată, ér' cu ortografia autoruluĭ reprodusŭ de Hasdeŭ, Col. luĭ Traianŭ 1884 p 413—4 după o copie făcută de Nic. Densuşianŭ.

26). Dr. Silaşi „Psaltirea calvino română versificată", în „Transilvania" a 1875 No 12, 13, 14.

27). Vedĭ capit. despre gramatică etc.

28) Nilles, Symbolae I. 372; în II 524 estrage din unele cores-

catechismŭ nu este cunoscutŭ, dar suntŭ alte dóuĕ catechisme românescĭ scrise cu litere latine de unŭ iesuitŭ pentru a se tipări, care se află în biblioteca Universitățiĭ din Pesta [29]).

La 1769 s'a tipăritŭ în Ungaria la Colocea *Evangeliile* românesce cu litere latine și ortografie unguréscă [30]).

Scrierea limbeĭ române cu litere latine întră în o nóuă fasă prin publicarea Gramaticeĭ române cu litere latine de Miculŭ-Șincaĭ la anulŭ 1780. Pentru popularisarea cetireĭ și scriereĭ cu litere latine Miculŭ a publicatŭ dóuĕ cărțĭ de rugăciune, una la Viena 1779, alta la Sibiŭ 1801. D'aicĭ în colo limba română începe a se scrie și a se tipări din ce în ce maĭ multŭ cu litere latine. La anulŭ 1847 apare celŭ dintâiŭ diarŭ românescŭ tipăritŭ întregŭ cu litere latine, *Organulŭ luminăreĭ* de T. Cipariŭ. După 1848 se generaliséză totŭ maĭ multŭ și dincóce de Carpațĭ, până când Cuza la 1860 scóte prin unŭ decretŭ scrierea cirilică și întroduce esclusivŭ alfabetulŭ latinŭ în tóte afacerile publice.

In biserică însĕ alfabetulŭ latinŭ nu s'a întrodusŭ încă peste totŭ. Peste munțĭ s'a întrodusŭ maĭ de multŭ în biserica română-unită, ér' congresulŭ bisericeĭ ortodoxe române de acolo a decisŭ în 1888 scóterea din biserică a cărțilorŭ tipărite cu cirile și întroducerea de cărțĭ cu litere latine. In biserica din România aŭ începutŭ a se tipări cărțĭ bisericescĭ cu litere latine, oficialŭ însĕ nu s'a decisŭ scóterea cărțilorŭ cu cirile, ceeace nu maĭ póte întârdia.

---

pondențe dela 1744 ale misionarilorŭ din Clujŭ următórele: „Claudiopoli ut Valachico populo ruditas, qua laborabat, adimeretur, nostrorum caritas eidem de *alphabeto Valahico-Latino* providit".

29). N Densușianu, Analele Acad Rom. Ser 2 Sect. I p. 203. Autorulŭ care se vede că a trăitŭ pe la finele sec trecutŭ se numesce: „Pin un Pater a Raendului Francesko și a Provincieĭ Bulgariĭ Preot". etc.

30). Unŭ esemplarŭ se află la Academia română.

CAPITOLŬ VIII.

Amorţírea şi deşteptarea limbeĭ române.

Limba română și după ce s'a închiegatŭ așa cum este și avea sĕ fie, a petrecutŭ încă multŭ timpŭ în o stare de amorţélă. Ea devenise numaĭ unŭ mijlocŭ de comunicaţie pentru trebuinţele dilnice ale poporuluĭ, fie materiale, fie spirituale în înţelesulŭ restrînsŭ alŭ espansiuneĭ spontane ce agită sufletulŭ orĭ-căruĭ poporŭ şi în starea cea maĭ înapoiată ; nu devenise însĕ unŭ mijlocŭ de cultură. Acésta era și naturalŭ într'unŭ timpŭ când trebuia sĕ-șĭ apere dі și nópte esistinţa fisică contra celorŭ maĭ sĕlbaticĭ barbarĭ.

Dar și atuncĭ când Românilorŭ li s'a oferitŭ ocasiune de-a face din limbă unŭ instrmentŭ de cultură, eĭ nu numaĭ că aŭ scăpatŭ ocasiunea, dar din nefericire s'aŭ înjugatŭ pe secolĭ la carulŭ greŭ alŭ uneĭ limbĭ barbare, cum a fostŭ limba slavónă. Nu dicemŭ că poporulŭ însușĭ s'a înjugatŭ, căcĭ elŭ a rĕmasŭ totŭ cu limba luĭ, s'aŭ înjugatŭ însĕ toţĭ factoriĭ carĭ iniţiéză și lăţescŭ cultura, înţelegemŭ biserica, statulŭ și societatea alésă. Toţĭ aceștĭ factorĭ aŭ fostŭ perduţĭ pe secolĭ pentru cultura română! Acea ocasiune a fostŭ cu deosebire în timpulŭ desbinăriĭ dintre biserica rĕsărituluĭ ș a apusuluĭ.

Limba română cu óre-care energie putea sĕ ésă atuncea la lumină și sĕ-se afirme în biserică. Ea însĕ, din cause care adĭ nu le maĭ putemŭ bine cunósce, nu profită de ocasiune și deveni sclava slavóneĭ. Prin acestŭ fatalŭ evenimentŭ, nu numaĭ că geniulŭ limbeĭ, sufletulŭ și mintea poporuluĭ românŭ se întunecară și amorţiră pe secolĭ, dar limba română chiar și atuncĭ, când în fine a începutŭ a rĕsufla în scriere, înfăţișându-se în cojoculŭ lăţosŭ alŭ luĭ Cirilŭ, în locŭ de a străluci cu originea-ĭ măréţă și de a fărmeca cu înfăţișarea-ĭ nobilă,

se părea maĭ multŭ o ființă sĕlbatică eșită din temeiulŭ codrilorŭ.

In acéstă stare o lungă luptă i-a trebuitŭ până s'a desbrăcatŭ de haina nefericită a sclăvieĭ și cenușărésa cea nebăgată în samă și-a legitimatŭ în fața lumeĭ nobila-ĭ origine. In resumatŭ, consecințele fatale ale slavismuluĭ aŭ fostu multe și între cele maĭ grele următórele:

1). Cea maĭ mare parte a Românilorŭ dintre Adriatica, Marea-négră și Egee s'aŭ slavisatŭ;

2). Prin acésta elementulŭ românŭ a slăbitŭ întărindŭ pe celŭ străinŭ;

3). Româniĭ în generalŭ aŭ fostŭ împedecațĭ în cultură celŭ puținŭ șese sute de anĭ, lucru înspăimântătorŭ!

4). Limba românŭ de-o parte a rĕmasŭ atâta timpŭ ințelenită, de altă parte a datŭ îndĕreptŭ perdêndŭ o sumă de elemente și forme originale, care parte aŭ rĕmasŭ perdute, parte înlocuite cu slavóne;

5). Prin întârdierea cultureĭ elementulŭ românŭ, care a scăpatŭ necontopitŭ, a fostŭ și este espusŭ și supusŭ până adĭ în cea maĭ mare parte la diverse dominațiunĭ și înfluințe străine;

6). In fine prin tóte acestea elementulŭ românŭ chiematŭ după nume, origine, numĕrŭ și cultura luĭ originară la predomnire în orientulŭ Europeĭ, și-a perdutŭ de timpuriŭ acestŭ rolŭ, și numaĭ prin o nóuă concentrare și activitate uriașă pe tóte terenele póte sĕ recâștige situațiunea ce-ĭ fusese destinată la începutŭ.

Décă cu tóte sbuciumările la care secolĭ amŭ fostŭ espușĭ noĭ amŭ ajunsŭ a ne relua posițiune, pe când atâtea alte popóre totŭ pe acestŭ terenŭ s'aŭ sfărîmatŭ de n'a rĕmasŭ nicĭ cenușa din ele, acésta avemŭ s'o mulțămimŭ forțeĭ neasemĕnate de resistență a poporuluĭ românŭ și superiorităţiĭ luĭ ca spiritŭ și ca aptitudinĭ deosebite de cultură. Décă la acestea se va adauge activitatea și energia, limba română în vêrtutea fármecă-

tórelorŭ eĭ calităţĭ nu va lipsi de-a ajunge unŭ mijlocŭ de cultură generală în orientulŭ Europeĭ. Dar, o repetămŭ, pe lângă calităţile poporului şi ale limbeĭ, trebue activitate şi energie, energie şi activitate!

Limba română şi atuncĭ când a începutŭ a se scrie maĭ dinadinsŭ, multŭ timpŭ a rĕmasŭ totŭ amorţită. Causa a fostŭ, căcĭ sfera de ideĭ cu care începuse a se ocupa era cu totulŭ străină, ca spiritŭ şi ca formă, de spiritulŭ şi natura poporuluĭ românŭ. Afară de aceea limbeĭ i se luase de la începutŭ orĭ-ce sborŭ liberŭ, ea trebuia sĕ-se târască cu lanţurile de picióre pe urmele limbeĭ slavóne, urme cu totulŭ străine de pasulŭ sveltŭ şi graţiosŭ alŭ limbeĭ române. Limba română sub suflarea de ghiaţă a slavonismuluĭ a statŭ secolĭ împietrită şi tristă ca o Niobă! Pe calea la Golgota întunereculuĭ slavonŭ limba română a mersŭ câte-va sute de anĭ posomorîtă şi greóie, fără plăcere de viéţă şi fără ca cine-va sĕ-ĭ pótă cunósce frumuseţa naturală ascunsă sub cojoculŭ lăţosŭ alŭ slavonismuluĭ.

Chiar când Românii aŭ începutŭ a scrie şi alte lucrurĭ în afară de cele religióse, limba rĕmênea totŭ greóie şi posomorîtă, nu se putea lumina la faţă. Când a scăpatŭ de slavonismŭ a întratŭ în mână stérpă a grecismuluĭ bizantinŭ. Acelaşĭ traiŭ posomorîtŭ şi letargicŭ şi în acestŭ timpŭ.

Dóuĕ limbĭ aŭ fostŭ care aŭ deşteptatŭ aprópe în acelaşĭ timpŭ geniulŭ limbeĭ şi alŭ poporuluĭ românŭ, acestea aŭ fostŭ limba latină şi francesă. Limba latină a deşteptatŭ atâtŭ geniulŭ limbeĭ câtŭ şi alŭ poporuluĭ. Prin limba latină Românii aŭ ajunsŭ sĕ cunóscă nu numaĭ limba, dar şi originea lorŭ proprie. Ceĭ dintâiŭ latiniştĭ românĭ, Miculŭ, Şincaĭ, Maiorŭ, aŭ fostŭ şi ceĭ dintâiŭ carĭ aŭ deşteptatŭ geniulŭ limbeĭ însuflându-ĭ noŭ spiritŭ de viéţă şi punênd'o prin studiile lorŭ filologice pe singura cale mântuitóre a progresuluĭ raţionalŭ, ér' prin studiile lorŭ istorice aŭ deşteptatŭ geniulŭ amorţitŭ alŭ poporuluĭ însuflându-ĭ consciinţa de sine, a origineĭ şi a demnităţiĭ sale.

Mitologia vechie ne spune că uriașulŭ Anteŭ, în lupta sa cu Hercule, de câte-orĭ se atingea de pămêntŭ, mama luĭ, căpĕta nóuĕ puterĭ și nu-lŭ putea ucide Hercule, până când nu l'a ridicatŭ susŭ în aerŭ și l'a sugrumatŭ. Tocmaĭ așa a fostŭ și cu limba română, ea nu și-a recăpĕtatŭ puterea până nu s'a atinsŭ de mama sa, limba latină. Atuncĭ și-a luatŭ sborulŭ și puterea de viéță. Acesta a fostŭ nemărginitulŭ folosŭ alŭ latinismuluĭ dela începutulŭ seculuĭ, judecatŭ până adĭ atâtŭ de falsŭ de uniĭ, carĭ se mulțămescŭ cu găocea lucrurilorŭ neputêndŭ pĕtrunde la simbure.

Pe când însĕ limba latină a deșteptatŭ geniulŭ adormitŭ alŭ limbeĭ române, nu putea de altă parte sĕ-ĭ dee și forma și lustrulŭ modernŭ, absolutŭ necesarŭ pentru complectarea, cum amŭ dice, artistică a progresuluĭ. Causa este fórte simplă. Limba latină este o limbă mórtă și nicĭ studiulŭ celŭ maĭ adâncŭ și talentulŭ celŭ maĭ distinsŭ nu póte sĕ suplinéscă ceea ce póte da numaĭ traiulŭ viŭ alŭ uneĭ limbĭ. Afară deaceea limba latină, ca limba uneĭ viețĭ rĕsuflate, nu posede tóte ideile și mijlócele ce le cere viéța modernă, deși posede alte calitățĭ marĭ care potŭ fi de celŭ maĭ mare folosŭ orĭ-căreĭ limbĭ, și cu atâtŭ maĭ multŭ limbeĭ românescĭ în evoluțiunea eĭ ca mijlocŭ de cultură. Pentru aceea limba română, pe lângă contactulŭ dătătorŭ de viéță cu latina, trebuia sĕ între în atingere și cu o limbă modernă cultă, strălucită ca progresŭ, și apropiată ca origine și fire internă, pentru ca cu ajutorulŭ eĭ, ca instrumentŭ deja perfecționatŭ, sĕ-se pótă maĭ curênd polei și lustrui. Geniulŭ protectorŭ, *Bona-Fortuna* a ginteĭ Romane nu a lipsitŭ a-ĭ îndrepta tocmaĭ la timpŭ privirea asupra limbeĭ francese, mare nu numaĭ ca cultură, ca lumină, dar și ca sufletŭ de viéță.

Astŭ-felŭ limba română inspirată și deșteptată de limba latină, condusă și ajutată de sora eĭ francesă în cincĭ-decĭ de anĭ străbătu în sborulŭ sĕŭ o distanță pe care alte limbĭ abia aŭ străbătut'o în sute de anĭ !

Acum a venitŭ timpulŭ ca limba română, fără a rumpe contactulŭ cu cele dóuĕ marĭ și providențiale limbĭ regenărătóre, sĕ-se prețuéscă ea însășĭ maĭ multŭ, sĕ-se retragă în sine, sĕ-se studieze și esamineze în tótă viéța eĭ trecută și de față, sĕ cérnă și sĕ alégă totŭ ce este maĭ bunŭ și maĭ frumosŭ ca idee și formă și prin prisma arteĭ s'o reflecteze maĭ innobilată, maĭ fărmecătóre asupra vieţeĭ dilnice a poporuluĭ, care a sciutŭ sĕ scape acestŭ paladiu prin atâtea sbuciumărĭ, prin atâtea valurĭ!

CAPITOLŬ IX.

Credinţe, Datine, Instituțiunĭ.

Religiunea coloniloră aduşĭ în Dacia era păgână şi anume romană. Acésta ne-o probéză înscripţiunile latine din Dacia, care cuprindŭ vre-o 70 divinităţĭ păgâne, din care vre-o 60 romane şi vre-o 10 străine, dintre carĭ cultulŭ unora ca al luĭ Mitra şi Isis era deja de multŭ lăţitŭ în provinciile occidentale ale imperiuluĭ romanŭ. Nicĭ o divinitate dacică nu se află în inscripţiunĭ [1]). Nu încape însĕ îndoiélă că între colonĭ se aflaŭ şi de-aceia carĭ în ascunsŭ primise cultulŭ creştinŭ, deşi inscripţiunile nu ne păstréză nicĭ o urmă sigură de cultŭ crestinŭ, de nu cumva ar' fi a se considera ca creştină însĕ ascunsă sub o formă maĭ păgână următórea inscripţiune aflată în Panonia inferióră: M(emoriae). Q(uinius) Maec(ilius) Donati(filius) *pausavit* ann.

---

1). O inscript. cu *Zamolxis* la Ackner et Müller No. 663, ca falșă nu s'a admisŭ în C I L. Unŭ *deus Sarmandus* C I L III 964 este o divinitate necunoscută de-airea, fără a se sci întru nimicŭ décă va fi dacică séŭ de altă origine, ér' înscript. dela Ackner et Müller No. 664 de asemenea nu s'a admisŭ în C I L.

XVI. Filio pientissimo fecit Arethusa mater. (C I L III 3257). Tertulianŭ (150—230) spune că în ținuturile Dacilorŭ, Sarmaților și Sciților[2], domnesce numele luĭ Christosŭ. Deși ne pare ceva esageratŭ, dar cea maĭ mare parte nu póte sĕ fie de câtŭ adevĕrată, căcĭ pe la mijloculŭ secoluluĭ alŭ patrulea eraŭ episcopĭ crestinĭ în tóte treĭ Daciile și în Panonia, cum se vede din conciliulŭ de la Sardica (a. 347)[3].

Nomenclatura religiósă este latină ; domnedeŭ, lege, credință, altarŭ, turnŭ, cruce, popă, cantorŭ și cântărețŭ, curatorŭ, duminecă, sĕrbătóre, paresimĭ (quadragesima ital. quaresima), păgânŭ, ajunŭ, Cina-Domnuluĭ, Floriĭ (Floralia), Rusaliĭ (Rosalia), Crăciunŭ (creationem), Sânvăsiiŭ (Sântu-Vasile), Santionŭ (Sântu-Ionŭ) Sântoaderŭ (Sântŭ-Toaderŭ), Sângiorzŭ (Sântu-Gheorghe ital. S. Zorsi), Sâmpetru (Sântu-Petru), Sânziene (Sânt-Iana), Sântă-Marie, Sân-Dumitru, Sânt-Andreiŭ, rugăciune, păcatŭ, cuminecŭ, cuminecătură, comêndŭ, comêndare, bine-cuvêntŭ, bine-cuvêntare, pausŭ, ângerŭ, jurămêntŭ, poporŭ, poporenĭ, prĕmênda (praebenda), tócă, mormêntŭ, sĕptĕmână, finŭ (affinis), cumătru (compater). Totŭ prin mijlocirea limbeĭ latine s'aŭ primitŭ și următórele cuvinte de origine grecéscă : biserică, botezŭ, mănăstire, mărturisescŭ, blastemŭ.

Pe lângă religiunea creștină le Românĭ s'aŭ păstratŭ fórte multe și importante urme din credințele păgâne italice séŭ romane, și anume divinitățĭ : *Lerŭ*, care este constantŭ învocatŭ în vechile himne religióse numite co-

---

2). Tertulianus, Liber contra Iudaeos c. 7. Christo vero subdită, et Sarmatarum et Dacorum, et Germanorum et Scytharum; .. in quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit. regnat.

3). Binii Severini Concilia generatia et provincialia, Lutetiae Parisiorum 1636 I. 523—524: Macedonius a Dardania de Ulpianis, Calvus a Dacia ripensi de Castro Martis. Eutherius a Pannoniis, Valens a Dacia ripensi Scytopolitanus, Dioscorus de Thracia, Antenodorus a Dacia ripensi etc.

linde și este identicŭ cu *Jupiter. Liber*[4]) ; *Sâmbe* ce obvinŭ în descântece, ér' în jurăminte sub forma *Sâmbea* este identicŭ cu *Sancus* séŭ *Sancus Fidius*[5]) ; *Cosindeana*, figura cea maĭ strălucită din poveștĭ în care s'a păstratŭ *Consens Diana*, și obvine și sub numele *Iana* identică cu *Iana* din mitologia italică[6]); *Arghirŭ* identicŭ cu italiculŭ *Arghillus Salvator*[7]), care în chipulŭ cum obvine în poveste în legătură cu Iléna cu pĕrulŭ de aurŭ, nu este de câtŭ sórele în relațiile sale cosmice cu Luna ; *Urga* din poveștĭ este Uragus, séŭ Urgus[8]) ; *Lado* învocată în cântecele de nuntă este Latona, care de asemenea era învocată în cântecele de nuntă[9]) ; *Casmete* ursitórele la nascere la Macedo-românĭ, suntŭ *Carmentes* ale Romanilorŭ[10]); *Zirna* este identică cu divinitatea *Zirna* din o vechie înscripție italică[11]) ? *Alimorĭ*, pe carĭ Românii îĭ sĕrbătorescŭ la începutulŭ primăvereĭ, suntŭ divinitățile din mitologia italică-romană numite *Alimona*[12]), și cuvêntulŭ românescŭ este forma masculină *Alimoni* s. *Alimones*, rotacisându-se *n*.

Serbătorĭ vechĭ în legătură cu cultulŭ natureĭ, ca geniĭ

---

4). A se vedé studiulŭ nostru *Colindele și himnele vedice* în Revista critică-literară 1893 No. 1 p. 1—15, și *Refrenulŭ Colindelorŭ*, Ibid. No. 2 p. 49—63.

5). Vedĭ Ar Densușianŭ, Cercetărĭ literare, Iașĭ 1887. *Semo Sancus și Sam bele* p 104—120.

6). *Columna luĭ Traianŭ*, 1872 No. 8 (118) Ar. Densușianŭ, Iléna Cosindeana p. 59, ér' despre *Iana* Preller Röm. Myth. ed 2 p 149, 588

7). Swetajeff, Inscript. italicae mediae No. 23

8). Preller, Röm, Myth. ed 2. p. 4 3 și Paoli, Altitaliche Studien Hannover 4 Heft. p. 159.

9). Theocritŭ, Idila XVIII, 49.

10). *Revista critică literară* 1893 No. 12 : Din mitologia română, p. 528 seqq. și S. Augustinus, Civ. Dei. IV. 11 : în deabus illis quae fata nascentibus canunt et vocantur Carmentes.

11). Rendiconti della reale Academia dei Lincei, Seria quinta vol. III fasc. 1—2 p. 94 și 128.

12). Tertullian. d. An 37.

protectorĭ aĭ individuluĭ și aĭ familieĭ, cu cultulŭ morților, ș. a suntŭ fórte multe la Românĭ, păstrate cu vechile lorŭ ceremoniĭ [13]). Noĭ amintimŭ vre-o câte-va care și-aŭ ținutŭ până și numirea antică.

Lunia curată din Februarŭ, ca la Romanĭ «dies februus», ce însémnă totŭ aceeașĭ.

Cultulŭ luĭ Marte, în înțelesŭ vechiŭ italicŭ ca deulŭ creațiuneĭ (sórele), s'a păstratŭ fórte bine la Poporulŭ-românŭ. Intre altele s'aŭ păstratŭ cu numele luĭ Marte următórele sĕrbătorĭ:

Martinii (dies Martius), care se serbéză la 1 Febr. contra lupilorŭ, carĭ eraŭ consacrațĭ luĭ Marte și pentru aceea lupulŭ se numea la Romanĭ *lupus martius*, va sĕ dică Martinĭ însémnă lupĭ [14]). Martinii se maĭ serbéză și la 12—14 Noembre care lună la Romanĭ se numea și Martius în onórea deuluĭ Marte (Isidor. orig. V. 33. 6).

Marculŭ boilorŭ și alŭ vitelorŭ la 25 Aprilie se serbéză în onórea luĭ Marte pentru paza vitelorŭ de bólă și de fierele sĕlbatice. Boulŭ (bos arator) de asemenea era consacratŭ luĭ Marte [15]).

Sĕptĕmâna nebunilorŭ corespunde cu «Feriae stultorum» în Februarŭ.

Ghermanulŭ înainte cu 5 dile de înălțarea Domnuluĭ este sĕrbătórea pentru apărarea «*germinațiuneĭ*» contra diferitelorŭ insecte.

Vêrtolomeiŭ dela 11 Iuniu de care suntŭ legate în poporŭ următórele credințe, că atuncĭ este medulŭ ve-

---

13). Acéstă parte fórte împortantă a vieții nóstre prea puținŭ s'a studiatŭ; celŭ maĭ complectŭ registru pân'acum de vechĭ serbătorĭ se află în Calendariulŭ luĭ S. Măngiuca pe a 1882 tip. Brașovŭ 1881.

14). Preller. Röm. Myth ed 2. p 297. Poporulŭ numesce și pe ursŭ moșŭ-mărtinŭ séŭ și numaĭ *mărtinŭ*.

15). Preller, Röm. Myth. ed. 2 p. 299 Fórte interesantă este rugăciunea ce se adresa luĭ Marte păstrată la Cato, De re rustica capit. 141 (142).

reĭ, că nóptea începe a da înapoĭ, că rădĕcina grăuluĭ sécă, că se *întórce* frunḍa în teiŭ, plopŭ și ulmŭ, că se potŭ întórce farmecele, ș. a. tóte acestea indică o vechie divinitate, care presida la tóte *întórcerile* și *schimbările* de peste anŭ atâtŭ ca timpŭ, câtŭ și ca procesŭ de evoluțiune și preschimbare în tótă natura, și chiar în afacerile omenescĭ ; ér' acéstă divinitate la populațiunile vechĭ italice era *Vertumnus* ḍeulŭ anuluĭ schimbătorŭ (annus vertens)[16]. Intocmaĭ, cum vedemŭ, s'a păstratŭ acestŭ înțelesŭ și în credințele Poporuluĭ-românŭ, prin urmare și Vêrtolomeiŭ este acelașĭ cuvêntŭ Vertumnus, de câtŭ că sânțiĭ părințĭ aŭ pusŭ totŭ pe aceeașĭ ḍi sĕrbătórea apostoluluĭ Bartolomeŭ pentru a confunda și întuneca numele divinitățiĭ păgâne.

Totŭ așa s'a întêmplatŭ cu sĕrbătorile *Păliile* și *Pârliile*, la Romanĭ Palilia și Parilia, ér' *Floriile* și *Rusalele* (Floralia, Rosalia) aŭ scăpatŭ nealterate ca nume.

Vinerea mare la 14 Octobre este identică cu sĕrbătórea romană totŭ din Octobre în onórea luĭ «Venus victrix».

Credința la noĭ că la anumite ḍile se *deschide cerulŭ* este identică cu *mundus patet*=se deschide cerulŭ, sĕrbatŭ la Romanĭ de maĭ multe orĭ peste anŭ.

Feliurite datinĭ și ceremoniĭ suntŭ legate ca practică viie cu diversele sĕrbătorĭ, și nu este aicĭ loculŭ a întra în asemenea amĕnunte, ci ne mărginimŭ a aminti câte-va maĭ însemnate, chiar și prin numele vechiŭ ce-lŭ păstréză.

Vergelulŭ, o datină care se practică în séra spre anulŭ noŭ pentru a-șĭ afla prin unŭ felŭ de sorțĭ séŭ oracule tineriĭ, feciorĭ și fete, ce le este ursitŭ. Datina 'șĭ trage numele dela *sortes virgilianae*, reminiscență din cele maĭ prețióse în care s'a păstratŭ amintirea despre Virgilŭ, poetulŭ epicŭ latinŭ, trecutŭ în tradiția populară a occidentuluĭ ca fărmecătorŭ și profetŭ.

---

16). Preller, op. cit. p. 397. seqq.

Umblarea cu *Colinda* din Crăciunŭ până la Bobotéză, suntŭ vechile „Calendae“ practicate maĭ de multŭ în occidentŭ cu mare sgomotŭ, în câtŭ conciliele aŭ păşitŭ în contra lorŭ, pe când la noĭ a rĕmasă până aḑĭ o datină piósă, conservându-şĭ şi numele şi înţelesulŭ maĭ originalŭ.

Totŭ în acestŭ timpŭ se umblă cu *Cerbulŭ*, cunoscutŭ în datinele occidentale din evulŭ mediŭ sub numele de „Cervulus“ asemenea persecutatŭ de biserică. Pe unele locurĭ şi maĭ alesŭ în România se numesce *Ţurcă*.

Suflarea bucinuluĭ la 22 Aprilŭ pentru curăţirea locuinţelorŭ, staulelorŭ etc. este identicŭ cu „tubilustrium“.

Datina *descântecelorŭ* atâtŭ de multŭ practicată în poporŭ, de asemenea fórte populară şi la vechiĭ Romanĭ, precum o arată şi numele, ér' la Plinius în Istoria naturală ni s'a păstratŭ şi practica descântecelorŭ care în multe este întocmaĭ şi la poporulŭ românŭ, ér' bĕtrânulŭ Cato ne păstréză espresiunea *cantare in alio*=a descânta în aiŭ (v. pag. 35).

Instituţiunile vechĭ romane, ca întogmirĭ sociale, care va sĕ ḑică nu depindŭ, ca credinţele şi datinele, de individŭ şi familie, ci de societate în generalŭ, aŭ primitŭ cea dintâiŭ lovitură prin retragerea legiunilorŭ şi administraţiuneĭ romane din Dacia sub Aurelianŭ.

Invasiunile barbare aŭ complectatŭ acésta sfărîmândŭ intogmirile politice ale străbunilorŭ nostri. Prin acestea *statulŭ*, legătura administrativă a comunităţilorŭ între sine, a dispărutŭ. Fie-care comunitate a rĕmasŭ avisată la sine; celŭ multŭ o grupă óre-care de comunităţĭ maĭ aprópe d'olaltă, maĭ legate între sine prin configuraţiunea geografică a terenuluĭ, puteaŭ sĕ susţină între ele óre-care lagătură maĭ intimă în viéţa de tóte ḑilele şi cu deosebire în timpurĭ de pericolŭ. Afară d'acésta, de sine se înţelege, că comunitatea nu putea sĕ rĕmână fără o organisaţiune óre-care internă, pentru a se paté

susține celŭ puținŭ acéstă legătură între locuitorii grupațĭ în unŭ punctŭ óre-care. Elementele acesteĭ organisațiunĭ s'aŭ conservatŭ în tóte timpurile la Românĭ dimpreună cu nomenclatura lorŭ curatŭ romană. Aceste rĕmâșițe suntŭ în comună: *popa*, *judele* și *bĕtrâniĭ* séŭ *jurațiĭ*. *Popa* lat. popa. era la Romanĭ servitorulŭ la altarŭ, care pregătia tóte cele necesarie pentru sacrificiŭ: focŭ, tămâiă, apă, sare, vase ș. a., aducea vita la altarŭ și o Iovia cu maiulŭ (malleus) în capŭ. Numele *sacerdos* preotŭ a peritŭ în limba română, pe când *popa* a rĕmasŭ. Mi se pare. chiar și acésta probéză. că *sacerdos*, ca unŭ funcționarŭ publicŭ [17]), a părăsitŭ și elŭ Dacia odată cu ceia-l-alțĭ funcționarĭ, pe când bietulŭ *popa*, ca simplu servitorŭ fără vre-o altă léfă decâtŭ unele rĕmășițe dela sacrificiŭ, a rĕmasŭ unde s'a pomenitŭ și unde putea sĕ trăiéscă fiindŭ de regulă unŭ omŭ din localitate. Este fórte însemnătorŭ, că în limba românéscă se păstréză și adĭ unŭ proverbŭ vechiŭ romanŭ relativŭ la popă. La Persiu (Sat. 6, v. 79) *popa venter* este unŭ proverbŭ care la noĭ s'a păstratŭ în „*pântece de popă*" adecă pântece sătulŭ, bine hrănitŭ, grasŭ, de aicĭ proverbulŭ: am mâncatŭ de m'am făcutŭ popă, am mâncatŭ ca unŭ popă, a făcutŭ burtă ca unŭ popă. Totŭ la noĭ se dice: a-șĭ da pelea popiĭ= a muri, va sĕ dică pelea animaluluĭ ce se sacrifica la înmormêntare o lua popa, ca o recompensă pentru serviciulŭ seŭ [17]). Totŭ din vechia organisație bisericéscă maĭ este *curatorulu bisericeĭ* (curator fani), și *cantorŭ* (cantor) [18]), cum se numesce cântărețulŭ bisericeĭ în Transilvania, marturŭ (martyros) asemenea s'a păstratŭ

17) Liv. I. c. VI: tradito servis publicis solenni familiae ministerio. —Suet Aug. 31.

18) Vedĭ descrierea uneĭ alte datine unde popa pentru serviciulŭ seŭ și adĭ ie *pelea oiĭ* ce s'a consumatŭ la mésă. Colăcăritulŭ de B. Viciu, Sibiu 1885 p. 55. Orelli Nr. 2488: Pelleis coria fanei sunto.

19) Isidorus Orig. VII 12; 26.

din vechiulŭ limbagiŭ latinŭ bisericescŭ, însĕ cu insemnarea de *testis* cum se afla la Romanĭ [20]). Din administrația civilă s'a păstratŭ: *jude* dela lat. judex. In timpulŭ republiceĭ și *consuliĭ* se numiaŭ *judices*. Generalminte *judex* era orĭ-ce magistratŭ, care judeca afacerĭ civile séŭ militare și se alegea pe unŭ anŭ. Acéstă instituțiune romană cu nomenclatura și durata eĭ de unŭ anŭ s'a conservatŭ până adĭ la Româniĭ din Dacia. In România în timpulŭ noŭ fără cale s'a întrodusŭ cuvêntulŭ *primarŭ*, pe când din vechime aflămŭ prin documente numaĭ *jude* [21]), ér' împărțirea țereĭ în *județe* se maĭ păstréză încă. Pe lângă *jude* maĭ suntŭ ca sfatŭ séŭ consiliŭ așa numițiĭ *bĕtrânĭ* seŭ *jurațĭ*, căcĭ amêndóuĕ aceste numirĭ suntŭ îndatinate. *Bĕtrâniĭ* (lat. veterani) suntŭ identicĭ cu *Senatores* în privința chiemăreĭ lorŭ, ér' numirea de *jurațĭ* o aflămŭ și la Romanĭ [22]) chiar' in acelŭ înțelesŭ ca la Românĭ. Afară d'acestea cuvintele: *lege* (lex), *județŭ* (judicium), *judeca* (judicare), *judecată* (judicatum), *dreptŭ* (directum), *dĕtorŭ* (debitor), *tutorŭ* (tutor), *curatorŭ* (curator), *usura* (usura), *căpara* (capere arrham, ital. caparra), *arvună*-arrhabo, probéză continuitatea pracsei judiciare, căcĭ décă ar' fi încetatŭ vre-odată, s'ar' fi perdutŭ și cuvintele.

Domnŭ, este cea maĭ înaltă tréptă ierarchică în statŭ păstrată cu nume cu totŭ dela Romanĭ. *Domnŭ* s'a numitŭ și se numesce principele, acum regele. Este adevĕratŭ, că împĕrațiĭ Romanĭ începêndŭ dela Caligula, dar maĭ alesŭ dela Domițianŭ (Suet. Domit. 13) primiaŭ

---

20) Isidorus Orig, VI 11, 1,: Martyres greca lingua, latine testes dicuntur.

21) Hasdeŭ, Arh ist. a Rom. I. part. 2 p 27 în unŭ doc. de la 1650 unde obvine chiar ca cognume, cum obvine desŭ până adĭ în Transilvania

22) C. I. L. I. Nr, 477 inscript. de la a. 105. a. Ch „Hoc opus omne facito arbitratu duovirum et duoviralium . . . Quod eorum viginti *iurati* probaverint, probum esto“.

a se numi *Dominus*. Augustŭ și Tiberiŭ n'aŭ voitŭ sĕ priméscă acéstă numire, care se da numaĭ stăpânuluĭ față cu sclaviĭ. Cu tóte acestea titlulŭ nostru de *domnŭ* nu s'a desvoltatŭ din titlulŭ datŭ împĕratuluĭ, ci din contră s'a desvoltatŭ din relațiunea de patronŭ față cu clienții seĭ. Coloniĭ din Dacia, părăsițĭ de puterea și protecțiunea romană, nu aveaŭ, în înțelesŭ maĭ înaltŭ, alțĭ representanțĭ aĭ litereĭ, decâtŭ pe aceia, carĭ fie prin posițiunea lorŭ socială, fie prin avere, eraŭ totŭ-odată și ceĭ maĭ tarĭ și maĭ marĭ în împregiurulŭ celŭ maĭ d'aprópe. In viéța romană era ceva indispensabilŭ relațiunea de clientŭ și patronŭ. Nu numaĭ particulariĭ, dar' corporațiunĭ, comune, țerĭ întregĭ 'șĭ alegeaŭ câte unŭ patronŭ din familiile cele maĭ puternice, așa d. e. familia Marcelilorŭ era patronulŭ Sicilieĭ, ér' Cicerone, cum însușĭ ne spune, era patronulŭ Capueĭ. Acéstă instituțiune inherentă societățeĭ romane s'a străplântatŭ și în Dacia, ceea-ce s'ar' înțelege de la sine chiar' décă n'amŭ avé probe directe. Dar' maĭ multe inscripțiunĭ ne probéză acésta, căcĭ și in Dacia aflămŭ patronĭ aĭ privaților, aĭ diverselorŭ colegiĭ și chiar' patronĭ aĭ colonieĭ [23]). Patroniĭ eraŭ titulațĭ de clienții lorŭ cu *D - minus*, *princeps*. Acestĭ patronĭ, câțĭ nu vorŭ fi trecutŭ, peste Dunăre la retragerea Romanilorŭ, aŭ rĕmasŭ singuriĭ *domnĭ*, *principĭ*, aĭ poporuluĭ de josŭ. Cu acéstă împregiurare corespunde deplinŭ situațiunea care o aflămŭ la Româniĭ din Dacia în ajunulu constituireĭ domniilorŭ naționale în sec. XIII și XIV; și anume documentele ne vorbescŭ de o sumă de *voivodĭ* și *cnezĭ*, carĭ se aflaŭ în diversele ținuturĭ din Dacia. Acestĭ *voivodĭ* și *cnezĭ* nu eraŭ de câtŭ vechiĭ *patronĭ*, căcĭ și *vodă* și *cnezu* însémnă totŭ numaĭ *dominus*, *princeps*. Aceste cuvinte s'aŭ întrodusŭ cu limba slavónă de unde

23) Ackner et Müller, n-riĭ: 98, 125, 163, 164, 167, 171, 173, 177, 178, 295, 304, 393, 397, 398, 521, 523, 524, 532, 534, 578, 580, 684, 701, 718.

avemŭ și numele boeriŭ (v. sl. boljarŭ). Insĕ pe lângă numirile slave oficiale aŭ esistatŭ totŭ-de-una și numele românescŭ *domnŭ*, și anume stăpânii feudalĭ se numeaŭ de cătră clăcașĭ *domnĭ*, și cu deosebire în Transilvania unde numele de boeriŭ nu se întrebuințéză de câtŭ în Țéra-Oltuluĭ, care a statŭ în legătură cu Muntenia. In Transilvania mariĭ posesorĭ de prin sate se numescŭ *domnĭ*, și în generalŭ totŭ ce s'a numitŭ și se numesce în România *boeriŭ*, dincolo s'a disŭ și se dice și adĭ *domnŭ*, ceea-ce probéză că Transilvania n'a statŭ în legătură cu Bulgariĭ.

După cum se vede din toțĭ cronicariĭ, începêndŭ dela Urechie, titlulŭ de vodă se pune de regulă îndată după numele propriŭ alŭ principeluĭ : Stefanŭ-vodă, Mihaiŭ-vodă. Insĕ *vodă* era numaĭ o titulatură sécă, alŭ căreĭ înțelesŭ limba nicĭ-odată nu l'a consumatŭ și nu a putut'o satisface, și astŭ-felŭ când vorbesce de principe 'lŭ numesce *domnŭ*, chiar și décă a adausŭ pe vodă la urmă : Stefanŭ-vodă, *domnulŭ* Moldoveĭ, Radu-vodă, domnulŭ muntenescŭ, și éră și se dice numaĭ : *domniĭ* Moldoveĭ, Munteniei, ér nicĭ odată *vodiĭ* . . . . și *domnie*, *dómnă*, *domniță*, ér' nu vodie, vodésă, ș. a. Câtŭ de multŭ a refusatŭ limba cuvêntulŭ *vodă* se vede de acolo, că l'a lăsatŭ nedeclinatŭ.

In limba română s'a păstratŭ și cuvêntulŭ *împĕratŭ*, care probéză că Româniĭ nicĭ-odată n'aŭ perdutŭ amintirea de domnie séŭ împĕrăție romană, si acestŭ nume l'aŭ aplicatŭ și în povestĭ : Impĕratu-negru, Impĕratŭ-roșŭ etc.

CAPITOLŬ X.

Momente istorice în viéța limbeĭ române

In totŭ lungulŭ periodŭ dela a. 274 d. Ch. până prin secolulŭ alŭ 13-lea nu aflămŭ nicĭ unŭ momentŭ istoricŭ însemnatŭ în viéța limbeĭ române, și anume vre-unŭ momentŭ favorabilŭ. Din contră momente nefavorabile destule, din care celŭ maĭ fatalŭ, întroducerea succesivă a limbeĭ slavóne în biserică (v. p. 75). Ca unŭ momentŭ favorabilŭ trebue sĕ considerămŭ însĕ întemeierea statelorŭ române, alŭ Munteniei și alŭ Moldoveĭ. Adevĕratŭ, că privindŭ lucrurile pe de-asupra timpŭ fórte îndelungatŭ nu se întrevede absolutŭ nicĭ unŭ folosŭ pentru limba română, căcĭ biserica și statulŭ românŭ sute de anĭ încă trăescŭ cu limba slavónă. Se prepară însĕ unŭ bine pe viitorŭ, cu încetulŭ adevĕratŭ, dar ce prepară. Unŭ bine maĭ de-aprópe a fostŭ concentrarea forțelorŭ risipite și neorientate în dóuĕ centre. Acésta însemna nu numaĭ întemeierea și întărirea consciințeĭ etnice, dar și prepararea forțelorŭ pentru o nóuĕ viéță, care nu putea sĕ rĕmână fără o bună influință și asupra limbeĭ înseșĭ. Intemeierea și organisația unuĭ statŭ, maĭ alesŭ în Europa chiar și în acele timpurĭ, nu se putea face și continua fără o cultură óre-care. Va sĕ ḑică, cele dóuĕ state chiar dela începutŭ aŭ formatŭ unŭ simburŭ nu numaĭ de forță fisică, dar' și morală și culturală. Cultura chiar străină fiindŭ era unŭ impulsŭ noŭ și unŭ esemplu viŭ cătră o cultură maĭ târḑiŭ națională. Ceea-ce îngreuéză justa apreciare a acelorŭ timpurĭ din acestŭ punctŭ de vedere, este lipsa aprópe totală de cunoscințe și documente asupra vieții culturale din primele dóuĕ sute de anĭ a statelorŭ române. Chiar și secolulŭ alŭ 16-lea este destulŭ de săracŭ, dar totușĭ avemŭ puncte ceva maĭ luminóse.—Dela Alexandru celŭ bunŭ până la Neagoe-

vodă aflămŭ și biserica organisată. Organisația bisericeĭ în aceste timpurĭ însemna punerea pe piciorŭ de rĕsboiŭ a uneĭ armate de cultură. Nefericirea era, că acéstă armată lupta cu o armă străină, ce nu o putea mânui, limba slavónă. Nicĭ chiar întroducerea tipografieĭ pe la 1507 [1]) in Muntenia n'a ajutatŭ cultura națională, căcĭ nu se tipărescŭ de câtŭ cărțĭ slavóne, cu tóte-că deja pe la 1544 aflămŭ limba românéscă aplicată chiar și în corespondență oficială, căcĭ magistratulŭ din Sibiŭ (Transilvania) avea unŭ anume funcționarŭ ca interpretŭ și scriitorŭ de *scrisorĭ românescĭ* [2]). Lucru aprópe de necredutŭ, că de la 1507—1640 deși s'a aflatŭ tipografie în Muntenia, totușĭ nu s'a tipăritŭ nicĭ o carte în limba română, celŭ puținŭ pân'acum nu-ĭ cunoscută nicĭ o urmă macar de tipăritură românéscă din-cóce de munțĭ până la Pravila de Govora (1640). Românesce însĕ începuse a se scrie în cele bisericescĭ deja de multŭ, (v. lit. biser.), ér' în a dóua jumĕtate a sec 16-lea începuse a scrie românesce și cronicariĭ (vedĭ la Cronicarĭ).

Cărțĭ românesci tipărite aparŭ maĭ ântâiŭ în Transilvania. Impulsulŭ la tipărire 'lŭ dă propaganda reformațiuneĭ luĭ Luterŭ. Ca mijlocŭ de propagandă pregătitorulŭ reformațiuneĭ între Sașiĭ din Transilvania, Ioan

1). Cea dintâiŭ tipografie a fostŭ la Têrgoviște și până la 1545 s'aŭ tipăritŭ maĭ multe cărțĭ bisericescĭ slavóne. In biblioteca Academieĭ române sub No. 3568 se află unŭ Octoichŭ slavonŭ mancŭ tip. la 1510, sub No. 3577, altulŭ tip. la Têrgoviște la 1545. Despre alte tipăriturĭ slavóne în Muntenia vedĭ Schafarik Geschichte des Serbischen Schriftthums, Prag 1865 p. 279 seq. Columna luĭ Traianŭ, 1876 No. 8 (5) pag. 193 seq.

2). Correspondenz-Blatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, din a. 1881 No 1. unde din registrele de socotelĭ ale Comuneĭ Sibiŭ pe anulŭ 1544 se reproduce următorulŭ pasagiŭ: „1544: Philippus Pictor. Der selbe erscheint in den gleichzeitigen Rechnungen in Hermannstädter und National-Archiv als Hermannstädter Bürger und als *Dolmetsch und Schreiber „walachischer Briefe"*, die an den Rat kommen oder von ihm abgeschickt werden".

Honterus, aduce tipografie la Brașovŭ. Deja la a. 1544, aflămŭ tipografie și în Sibiŭ. Propagatoriĭ reformațiuneĭ 'șĭ pusese ochiĭ pe Românĭ, ca elementulŭ celŭ maĭ numĕrosŭ. Pentru a lăţi dogmele luterane Sașiĭ punŭ la disposiţiune tipografiile pentru tipărirea de cărţĭ românescĭ, în care se infiltra maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ dogme luterane. Pân'acum se scie, că cea dintâiu carte românéscă s'a tipăritŭ la Sibiŭ în a. 1544, și adecă unŭ catechismŭ în limba românéscă ; unŭ altŭ catehismŭ se pare a se fi tipăritŭ în Brașovŭ înainte de 12 Martie 1559, (vedĭ lit. biser.). D'aicĭ încolo începŭ a se tipări mereŭ diverse cărțĭ bisericescĭ în limba românéscă.

S'a susținutŭ de uniĭ, chiar dintre Românĭ, că numaĭ reformațiuneĭ avemŭ de-a mulțămi întroducerea limbeĭ românescĭ în biserică. Acéstă părere s'a născutŭ până nu se scia, că deja cu multŭ înainte de reformațiune limba română se întrebuința în scrisŭ și că se tradusese în ea cărțĭ bisericescĭ. Reformațiunea a ajutatŭ tipărirea de cărți românescĭ, dar nicĭ de cum n'a datŭ ântâiulŭ impulsŭ la traducerea lorŭ, căcĭ din contră este probatŭ că propagatoriĭ reformeĭ tipărescŭ cea maĭ mare parte traducerĭ vechĭ (v. lit. biser.).

După Luteranĭ începură și Calviniĭ a lucra ca sĕ atragă pe Românĭ în secta lorŭ, și fiindŭ-că principele țereĭ era calvinŭ, acțiunea lorŭ devine din ce în ce maĭ violentă. Calviniĭ începŭ a impune Românilorŭ prin lege episcopĭ calvinĭ.

Episcopulŭ Ilie Iorestŭ (1641—1643) este pusŭ cu condițiune ca sĕ tipăréscă și sĕ întroducă cărțĭ românescĭ cu dogme calvine, ne împlinindŭ condițiunile a fostŭ depusŭ la an. 1643, și în loculŭ luĭ s'a numitŭ Simionŭ Stefanŭ (1643—1651), care a primitŭ *Catechismulŭ calvinescŭ* tipăritŭ, cum se vede, în acelŭ anŭ (iam exhibitum. Magaz. ist. 236 sq. Sincaĭ an. 1643), și celelalte cărțĭ preparate sub înfluința calvină.

Starea Românilorŭ de peste munțĭ în acéstă epocă era din cele maĭ de plânsŭ. Eĭ suntŭ despoiațĭ de tóte drep-

turile nu numaĭ politice, dar și omenescĭ. Maghiariĭ, Secuiĭ și Sașiĭ la 1438 făcŭ uniunea, séŭ maĭ bine, conjurățiunea cunoscută în istorie sub numele de *uniunea celorŭ treĭ națiunĭ*, și întărită cu jurămêntŭ pe cruce, cu scopŭ ca «împreună se sdrobéscă și sĕ desrădĕcineze cutezarea și rebeliunile blăstemațilorŭ de țeranĭ». (Magaz. ist. III. 156) ; și fiindŭ-că acestĭ țeranĭ eraŭ cu deosebire Românĭ, este evidentŭ că *conjurațiunea de sterpire* era în contra lorŭ, cum a doveditŭ despoierea și de drepturile ce le avuse pân' aci. Aristocrația română, câtă va fi scăpatŭ din furtunele secolilorŭ trecutĭ. în acéstă epocă fiindŭ acum silită sĕ-șĭ lase legea, s'a desnaționalizatŭ.

Biserica însĕ cu poporulŭ continuă lupta și acéstă luptă a Românilorŭ de peste Carpațĭ n'a rĕmasŭ fără efectŭ asupra celorŭ de din-cóce. Cărțile tipărite dincolo naturalminte s'aŭ lățitŭ dincóce, și pe la finele seculuĭ alŭ 16-lea și începutulŭ celuĭ următoriŭ dămŭ peste cele dintâiŭ urme de o mișcare literară, maĭ cu samă pe terenulŭ chronografieĭ. Acéstă mișcare însĕ era restrînsă în cercurile unorŭ puținĭ amătorĭ. Cu atâtŭ maĭ multŭ însĕ limba începe sĕ apară scrisă în corespondențele și actele private [3]). De mare importanță este aplicarea limbeĭ române în actele publice și cu deosebire domnescĭ. Celŭ maĭ vechiŭ documentŭ publicŭ în limba română este celŭ din 22 Sept. dintre a. 1583—5 scrisŭ de Teodorŭ logofĕtulŭ la Vlădescĭ, distr. Muscelŭ, publicatŭ în Cuvinte din bĕtrânĭ (I. p. 31 sq.). Petru-Vodă se subscrie românesce într'unŭ chrisovŭ dela 1583 (Пѕсам мена доминіа меле [4]), Mihaiŭ-Eroulŭ scrie românesce întărirea domnéscă pe unŭ chrisovŭ slavonŭ dela 1596 [5]). Cele dintâiŭ chrisóve domnescĭ cu-

3). Hasdeŭ în Cuvinte din bĕtr. reproduce maĭ multe doc. începêndŭ dela an. 1551.
4). Archiva ist. a Rom. t. I. part. 1. p. 127.
5). Revista p. ist. arch. și filog. an. II. v. IV. p. 543.

noscute până adĭ suntŭ dela Simionŭ Movilă din 15 Maiŭ 1601 și alte patru din 1602 [6]).

Totŭ-odată în acestŭ secolŭ începuse a se generalisa totŭ maĭ tare limba română în biserică. Sub Mateiŭ Basarabŭ în Muntenia și sub contimporanulŭ seŭ Vasile Lupulŭ în Moldova deja pe la 1652 în bisericile domnescĭ din Iașĭ și Têrgoviște se cânta românesce în strana din stânga [7]). Cele dintâiŭ decisiunĭ oficiale pentru întroducerea limbeĭ române și scóterea celeĭ slavóne din biserică s'aŭ făcutŭ la Româniĭ din Transilvania în maĭ multe rêndurĭ sub mitropolitulŭ Sava Brancovicĭ (1656—1680), din care ni s'a păstratŭ conclusulŭ mareluĭ Sinodŭ ținutŭ la Alba-Iulia la a. 1675 [8]). Acestŭ mitropolitŭ, pentru sentimentele luĭ naționale și pentru lupta contra calvinilorŭ, a fostŭ destituitŭ de principele calvinŭ, aruncatŭ în închisóre și schingiuitŭ [9]). Unŭ altŭ sinodŭ ținutŭ totŭ la Alba-Iulia sub mitropolitulŭ Atanasie la a. 1700 [10]), reînnoesce decisiunile de maĭ 'nainte.

---

6). Hasdeŭ, Cuv d. bĕtr. I. p. 104—127. Alte dóuĕ pretinse chrisóve domnescĭ scrise rom. dela Ilie vodă din an 1496 (?) reprodusŭ în Uricariŭ III. 109 sq și dela Stefanŭ-vodă celŭ tinĕrŭ din a 1526 reprodusŭ de Melchisedecŭ, Cron. Huș. p. 21 sq. Apend. din cause cunoscute nu le admitemŭ.

7). Călĕtoria archidiaconuluĭ Paulŭ de Alepo prin Moldova și Muntenia între aniĭ 1652—1660 în Archiva istor. a Românieĭ, t. I. prt. 2 p. 70, 98—100.

8). Elŭ sună: „Cuvêntulŭ luĭ dumnedeŭ cu carele este maĭ de lipsă, creștinilorŭ și neînvĕțațilorŭ, ca și cum este de lipsă lumina în vreme întunereculuĭ, așa și cuvêntulŭ luĭ dumnedeŭ. ca sĕ-se vestéscă în limba nóstră rumânesce carele ne-amŭ născutŭ, ca sĕ înțelégă toțĭ creștiniĭ, sĕva că în tóte sĕrbătorile maĭ dinainte vreme am dojenitŭ. și am poruncitŭ așé și acum. Erŭ cariĭ se vorŭ afla făcêndŭ amintrile, cu bintătuéla, carele s'aŭ datŭ în condițiile dintâiŭ într'alțĭ anĭ se va bintătui". (Cipariu. Acte și fragm. Blasiŭ. 1855 p. 148).

9). Despre acestŭ mitropolitŭ a se vedé Cipariu, Archivŭ p filolog. și ist. p 650 seq. Fóia Transilvania a 1870 No, 34 și Cronica luĭ G. Brancovicĭ în Revista crit -lit. I p. 393.

10). Punctŭ 14 din canónele acestuĭ sinodŭ sună: „Popiĭ sĕ facă

Pe când însĕ Românii de peste munţi duceaŭ o luptă atâtŭ de energică pentru a pune limba română în drepturile eĭ, dincóce i se pregătea unŭ noŭ jugŭ. Grecii, care cu începutulŭ secoluluĭ alŭ 18-lea punŭ mâna pe tronurile Munteniei şi alŭ Moldoveĭ, eraŭ o nóuă epocă de sclăvie şi întunerecŭ pentru limba română. Scóla şi biserica se greciséză, limba societăţiĭ maĭ bune devine limba grécă.

Astŭ-felŭ limba română 'şĭ perde din noŭ mijlócele şi agenţiĭ de cultură, şi rĕmâne érăşĭ poporulŭ de josŭ ca depositarulŭ şi conservatorulŭ eĭ. Este adevĕratŭ, că în urma deşteptăriĭ din sec. alŭ 17-lea limba română n'a putută fi esclusă, n'a putută fi năbuşită cu totulŭ în mersulŭ eĭ ca sub slavonismŭ, dar' ea totuşĭ nu maĭ putea merge înainte, ci din contră începuse a da îndĕrĕptŭ, cum acésta se póte vedé din cronicariĭ din a dóua jumĕtate a sec. alŭ 18-lea. Sub Fanarioţĭ în generalŭ limba română se suferea numaĭ într'atâta în scóle în câtŭ putea sĕ servéscă ca prin ea Româniĭ sĕ pótă învĕţa grecesce.

Pe când limba română în Muntenia şi Moldova gemea sub jugulŭ grecescŭ, se întêmplă unŭ noŭ evenimentŭ destinatŭ a libera în fine limba română de sclăvia străină, a-ĭ da unŭ puternicŭ impulsŭ de viéţă şi a-ĭ recăştiga loculŭ între limbile surorĭ neo-latine din occidentŭ.

Samoilŭ Miculŭ şi Şincaĭ şi apoĭ P. Maiorŭ deschidŭ o nóuă lume nu numaĭ pentru limba română, ci pentru Poporulŭ-românŭ în generalŭ. Eĭ redaŭ limbeĭ alfabetulŭ strămoşescŭ latinŭ, probândŭ originea eĭ latină, şi întroducêndŭ studiulŭ scienţificŭ alŭ limbeĭ române (v. Filologia).

---

slujbă câtŭ vorŭ puté românesce, Evangelia şi povestea sĕ înţelégă creştiniĭ, ér' care nu va povest. din poucenie în tóte dumineci şi în tóte sĕrbătorĭ acela popă sĕ se globéscă cu 12 florinţĭ; ér' de nu va gândi de birşagŭ sĕ fie lăpĕdatŭ din Preoţie". (P. Maiorŭ, Istor. beser. Rom. p. 357).

Străinii și cu deosebire inimicii nostri aŭ înțelesŭ totŭ-de-una maĭ bine importanța pașilorŭ nostri pe asemenea căĭ. Așa s'a întêmplatŭ și aicĭ. Eĭ înțeleseră numaĭ decâtŭ, că acésta va sĕ dică a ne pune în lumină, a ne crea unŭ prestigiŭ și a ne căștiga aliațĭ, lucrurĭ ce togmaĭ nu voiaŭ eĭ. Astŭ-felŭ Sulzer atacă cu vehemență Gramatica luĭ Miculŭ-Șincaĭ și cu deosebire, căcĭ s'a scrisŭ cu litere latine [11]). Totŭ asemenea aŭ făcutŭ Grecii cu gramatica macedo-română a luĭ Boiadgi (1813), care avu fericirea a fi afurisită chiar de patriarchulŭ dela Constantinopolŭ [12]). Ideile luĭ Petru Maiorŭ despre limba română espuse în Istoria pentru începutulŭ Românilorŭ, și Lexiconulŭ de la Buda, provocară o adevĕrată furtună din partea străinilorŭ [13]).

Pe lângă lupta teoretică cu principiĭ și tendințe propagate în scrisŭ, se începe și o luptă practică, căcĭ la 1795 se forméză în Transilvania o *Societate filosoficéscă*, care sĕ-se ocupe și se tipăréscă cărțĭ de sciință și de istoria Românilorŭ și se pusese în legătură și cu ceĭ dela Bucuresci [14]).

---

11) Fr J. Sulzer, Geschichte des Transalpinishen Daciens. Wien, 1781—2 III. p. 156 „Nur dieses hab ich hier mit Erlaubniss des Wohlehrw . . . P. Klein beweisen wollen, dass es *nicht angehe* din walachische Sprache mit lateinischen Buchstaben zu schreiben und zu lehren. — E (der) Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae. Clandiopoli 1791.—I. Christ. Engel, Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium, et orgine Valachorum, Vindobonae. 1794.—

12) „Aflu, dice patriarchulŭ, că se respândesce cartea unuĭ blăstematŭ rătăcitŭ alŭ bisericeĭ, anume Boiadgi. Scopulŭ acestuia este de a combate limba grécă din usulŭ credinciósei nóstre turme. Comunicațĭ afurisenia nóstră ceorŭ care arŭ da credĕmêntŭ spuselorŭ aceluĭ ereticŭ contra limbeĭ in care a vorbitŭ și vorbesce dumnedeirea". (v. Apelulŭ Societățeĭ macedo-române Lumina în Gazeta Transilvanieĭ pe 1885 Nr. 40.)

13) Barth. Kopitars kleinere Schriften, herausggb. v. Fr. Miklosich, Wien, 1857 I-ter Theil. p. 182—188, 230—243 — Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc, (anonimă), Halle 1823. — I. C. Schuller, Argumentorum pro latinitate linguae valachicae s. rumunae epicrisis. Cibinii, 1832.

14) A. P. Ilarianŭ, în Viéța, operele și ideile luĭ G. Șincaĭ,

De altă parte Georgiu Lazarŭ, trecêndŭ la 1816 din Transilvania la Bucurescĭ, întroduce limba română în conferinţe publice şi în scólă.

Româniĭ, care pân' aci învĕţaŭ numaĭ grecesce şi franţuzesce, şı limba lorŭ o ţineaŭ incapabilă de a se puté cultiva şi propune învĕţăturile în ea, vĕdură de-odată din rostulŭ luĭ Lazarŭ, că acésta este unŭ mare neadevĕrŭ. „Aŭ nu putemŭ avé şi noĭ filosofĭ ca sĕ înveţe filosofia în limba română? tóte putemŭ a le dobândi, că şi noĭ suntemŭ născuţĭ ca şi alte neamurĭ, şi nóuĕ ne-a datŭ D-ḑeŭ acele darurĭ. Cine póte ḑice că fiiĭ Românilorŭ nu vorŭ puté învĕţa tóte învĕţăturile în limb patrieĭ?" [15]) Acestea le adresa Lazarŭ din catedră Românilorŭ şi străinilorŭ totŭ-odată. Şi cuvêntulŭ trupŭ s'a făcutŭ!

Elevulŭ şi următoriulŭ în catedră alŭ luĭ Lazarŭ, Eliade, vorbindŭ de misiunea regeneratóre a învĕţatilorŭ ardelenĭ de la începutulŭ seculuĭ, scrie aceste inspirate cuvinte: „Eĭ prin lucrările lorŭ ca prin unŭ toiagŭ alŭ luĭ Moise, aŭ despărţitŭ o mare de întunerecŭ ce ţinea pe Românĭ decindea pămêntuluĭ făgăduinţeĭ, 'ĭ făcură sĕ trécă dincolo de Egiptulŭ minciunilorŭ, şi sĕ-şĭ cunóscă adevĕratulŭ şi măritulŭ lorŭ începutŭ."

Unŭ mare evenimentŭ în viéţa limbeĭ române a fostŭ întroducerea ḑiaristiceĭ. Din programa Societăţiĭ amintite maĭ susŭ se vede că era proieactată unŭ feliŭ de revistă sciinţifică-literară, ceea-ce nu se vede a se fi realisatŭ. La anulŭ 1817, unŭ anume Racocea, translatorŭ românescŭ în Lemberg, publică prospectulŭ uneĭ foĭ periodice, care de asemenea a rĕmasŭ fără resultatŭ. La 1825 apare *Fama Lipskăĭ*, în Lipsca, de doĭ redactorĭ românĭ, dar' şi acésta în curêndŭ se vede că a apusŭ. La 1827 încércă I. Eliade, guvernulŭ însĕ nu i-a permisŭ, la 8

---

publica programulŭ-apelŭ alŭ aceleĭ Societăţĭ p. 83—86; despre sórtea ecesteĭ societăţĭ nu se maĭ scie nimicŭ.

15) P. Poenaru Georgiu Lazarŭ şi scóla română, Bucurescĭ, 1871. p. 18.

Aprilŭ 1829 însĕ I. Eliade scóte în Bucurescĭ „Curierulŭ românescŭ“, ér' G. Asachi la Iașĭ „Albina românéscă“ la 1 Iuniu aceluiașĭ anŭ. La 1832 esista deja 5 diare române, care încetulŭ cu încetulŭ se înmulțescŭ. La 1838 apare în Transilvania la Brașovŭ „Gazeta Transilvanieĭ“ și „Fóia pentru minte etc“. Intemeiată diaristica, ea-șĭ începu activitatea eĭ luminătóre și unificătóre sub tóte punctele de vedere. Maĭ în acelașĭ timpŭ cu diaristica se întroduce cu totŭ adinsulŭ și teatrulŭ și 'șĭ începe și literatura activitatea ei binefăcĕtóre.

Cam de pe la 1830 limba română se întroduce dincóce de Carpațĭ în generalŭ în scóle, eliminându-se cea grecéscă.

In chipulŭ acesta limba română reluându-șĭ în fine drepturile eĭ apucă calea progresuluĭ pe tóte terenele.

CAPITOLŬ XI.

Moravurĭ și cultură.

Coloniĭ se așédă în Dacia cu moravurile și cultura romană. Acésta se constată cu deosebire în înscripțiunile rĕmase.

Viéța familiară era fórte intimă, cultulŭ celorŭ rĕposațĭ în mare onóre. Acésta ne-o arată doiósele espresiunĭ de prin inscripțiunĭ și mulțimea epitafelorŭ. Obvinŭ maĭ în fie-care epitafŭ espresiunĭ ca *parentes infelicissimi filiae pientissimae*, *mater infelicissima filio carissimo*, *fratri pientissimo*, *sorori pientissimae*, *matri pientissimae*, *filiae pientissimae et dulcisime*, traiŭ conjugalŭ *sine ulla querella*; până chiar și socrilorŭ li se aducŭ cele maĭ marĭ laude: *socro sui amantissimo.*

Unŭ bărbatŭ numesce pe soţia sa *pietate et castitate incomparabilis* !

Mulţimea ruinelorŭ de temple şi palate mărețe, statue, apeducte şi căĭ aşternute cu pétră, întogmirile şi aşeḑĕmintele despre carĭ ne mărturisescŭ nenumĕratele inscripţiunĭ, suntŭ probă strălucită de civilisaţiunea romană plântată în Dacia. Nu aflămŭ însĕ urme de scóle. în literatura latină nu apare nicĭ unŭ scriitoriŭ din Dacia. Mulţimea inscripţiunilorŭ însĕ, limba lorŭ fórte bună, maĭ bună, maĭ clasică decum amŭ fi doritŭ noĭ, pentru a puté afla în ea maĭ multe urme de graiulŭ popularŭ, şi cu deosebire limba contractelorŭ făcute între ómenĭ maĭ de josŭ, carĭ contracte ni s'aŭ păstratŭ în *tablele cerate* : tóte acestea arată, că esista în ţéră o bună instrucţiune. Prin urmare este numaĭ o întêmplare, că celŭ puţinŭ păn' acum nu s'aŭ aflatŭ urme de scóle, pe când nu maĭ departe de câtŭ în invecinata Panonie, la Savaria (Stein-am-Anger) s'a aflatŭ pe o cărămidă impresŭ alfabetulŭ latinŭ, ér' în alta :

Bene debet esse puero qui discit bene. etc.

Acestea probéză neîndoiosŭ esistenţa scóleĭ în Panonia. Depărtarea Dacieĭ de Italia făceaŭ şi maĭ imperiósă necesitatea scóleĭ.

Cu atâtu însĕ maĭ positivŭ şi maĭ de timpuriŭ întimpinămŭ esistinţa teatruluĭ în Dacia.

La Sarmisegetusa (Grădisce) în Valea-Haţeguluĭ până aḑĭ se vede amfiteatrulŭ, în care, după cum ne spune o doiósă inscripţiune, unŭ artistŭ fenomenalŭ de 12 anĭ a delectatŭ publiculŭ cu producţiunile sale (saltavit, cantavit, jocis omnes oblectavit [1]).

Intr'o inscripţiune din Parolissum (aḑĭ Moigrad în Transilvania) dela an. 158 se ḑice, că s'a reparatŭ amfiteatrulŭ ruinatŭ prin vechime (amphitheatrum, vetustate dilapsum, denuo fecit). Din acésta se vede, că am-

1). Ackner et Müller n. 142.

fiteatre se aflaŭ și în localitățĭ micĭ, ér' împregiurarea, că după vre-o 51 anĭ dela colonisare teatrulŭ se stricase și trebuia a se reînnoi, ne probéză, că s'aŭ ridicatŭ teatre îndată după colonisare, chiar și în locurĭ maĭ neînsemnate. Acésta ne dă o mĕsură pentru cultura înaintată a colonilorŭ. Asemenea colonĭ nu puteaŭ sĕ fie barbarĭ, cu atâtŭ maĭ puținŭ dintre ceĭ din Asia și Africa.

Comerciulŭ Dacieĭ era fórte estinsŭ, căcĭ o aflămŭ în legăturĭ comerciale cu Italia și cu Orientulŭ [2]). Pe lângă acestea inscripțiunile ne arata numĕróse societățĭ industriale și comerciale: *collegium fabrorum* (s. industriașilorŭ), *c. negotiatorum* (s. negustorilorŭ), *c. centonariorum* (s. țesetorilorŭ de lână), *c. dendrophorum* (s. lemnarilorŭ). *c. aurariorum* (băieșilorŭ) ș. a., Joe se numia în Dacia, cum mărturisesce o inscripțiune, și *ḑeulŭ comerciuluĭ*, ceea ce probéză marea importanță a comerciuluĭ pentru Dacia, pe care 'lŭ punŭ sub protecțiunea celuĭ maĭ mare ḑeŭ.

Româniĭ, deși aŭ avutŭ o miie de anĭ se sufere invasiunele barbare, care aŭ distrusŭ tóte operele mărețe ale architectureĭ romane, în câtŭ acestŭ faptŭ a rĕmasŭ până aḑĭ în ḑicerea populară „n'a rĕmasŭ pétră pe pétră", totușĭ nicĭ moravurile nicĭ sufletulŭ lorŭ nu s'a însĕlbătăcitŭ. Eĭ aŭ păstratŭ o adâncă intimitate și doioșie în viéța familiară. Căsătoria este încungiurată de-o mulțime de ceremoniĭ când grave, când vesele. Mirésa este „o fată de împĕratŭ", mirele „ficiorŭ de împĕratŭ", ceea ce îndică respectŭ și fericire. Căsătoria este „pe viéță și mórte", pentru aceea și jelirea la mórtea unuia dintre soțĭ este adâncă și lungă. In ceealaltă lume însĕ ér' se întâlnescŭ pentru a trăi împreună. Cultulŭ moșilorŭ (sufletele rĕposaților) este în fórte mare onóre până aḑĭ. Anumite sĕrbătorĭ peste anŭ suntŭ consacrate acestuĭ cultŭ. Afară de-aceea maĭ alesŭ țera-

---

2). Iung, Die romanichen Lanschaften p. 398.

nulŭ nu-şĭ uită şi la alte ḑile şi sĕrbătorĭ a-şĭ aduce aminte de iubiţiĭ rĕposaţĭ ş'a face darurĭ şi prinóse pentru rĕpausulŭ lorŭ. In cântecele la morţĭ numite bócete (v. lit. pop.), e depusă cea maĭ adâncă şi ferbinte iubire între membriĭ familieĭ.

Caracterulŭ individualŭ Românulŭ 'lŭ concretiséză în „omŭ de omenie", sub care se înţelegŭ tóte calităţile bune morale chiar şi sinceritatea, fără de care omulŭ este „cu dóuĕ feţe" şi încétă a fi de omenie.

Caracterulŭ familiarŭ, la care Românulŭ ţine fórte multŭ în tóte relaţiunile sale şi maĭ alesŭ la căsătorie şi împrietinire, 'lŭ cristaliséză în ḑisa „bună viţă şi sĕmênţă", ér' când într'o familie întră prin căsătorie „neamŭ străinŭ" se ḑice că a întratŭ unŭ „spinŭ în neamŭ".

Datina, legea séŭ obiceiulŭ *din bĕtrânĭ* este legătura cea maĭ puternică a societăţiĭ. Ce-lŭ ce-o înfrânge este sdrobitŭ de despreţulŭ şi batjocura publică ; pentru aceea diversele datine până chiar în portŭ séu îmbrăcăminte suntŭ ţinute cu sânţenie.

Pe lângă controlulŭ ḑilnicŭ, moralitatea publică, în timpurile maĭ vechĭ, era controlată şi prin aşa numitele *strigărĭ peste satŭ* a tuturorŭ celorŭ ce făceaŭ peste anŭ fără-de-legĭ séŭ imoralităţĭ.

Românulŭ ḑice când abate la elŭ unŭ óspe că i l'a trimisŭ d-ḑeŭ, pentru aceea ospitalitatea o consideră ca o mare datorie, şi de-aicĭ ospitalitatea Românuluĭ este proverbială, şi elŭ ḑice, când *omenesce* pe óspe : o se împărţimŭ ce ne-a datŭ d-ḑeŭ !

In totŭ timpulŭ invasiunilorŭ nu putemŭ vorbi de cultură, căcĭ invasiunile eraŭ togmaĭ negaţiunea şi distrugerea orĭ-căreĭ culturĭ. Româniĭ aŭ trăitŭ în acestŭ timpŭ cu resturile şi reminiscenţele ce le puteaŭ păstra din trecutŭ.

Arta scriereĭ amŭ vĕḑutŭ că aŭ păstrat'o totŭ-de-una, totŭ-de-una aŭ avutŭ o religiune, creştinismulŭ, care se baséză pe carte. O împregiurare maĭ importantă este că

totŭ-de-una aŭ păstratŭ și numele de *școlă*, care de și de origine grécă (σχολή), este însĕ de întrebuințare vechie romană, care se află la scriitoriĭ latinĭ începêndŭ încă de sub republică.

Cuvêntulŭ *schola* obvine și în înscripțiile din Dacia ca *scola* pentru deprinderĭ practice și ca *collegium* [3]).

La noĭ obvine cuvêntulŭ *școlă* în vechile monumente literare d. e. în Codicele de la mănăstirea Seculŭ (fóia 194 verso). Cuvêntulŭ a *învĕța* este asemenea latinŭ popularŭ [4]), și vine înainte în cele maĭ vechĭ monumente ale nóstre începêndŭ chiar dela Codicele voronețianŭ. Tóte acestea probéză luminatŭ că școla, cartea, scrisórea, învĕțătura, n'aŭ dispărutŭ nicĭ-odată din sinulŭ Poporuluĭ-românŭ, dar, după timpurĭ, odată maĭ lățite și altă-dată maĭ restrînse Scóle maĭ regulate aŭ trebuitŭ sĕ esiste pe lângă mănăstirĭ, despre a cărorŭ începuturĭ fórte vechĭ la noĭ nu esistă încă ideĭ lămurite, nefiindŭ cercetate. Esistența manuscripteloŗŭ fórte vechĭ în mănăstirile nóstre, arta cu care suntŭ esecutate atâtŭ ca scrisóre câtŭ și ca iluminațiunĭ, arată o vechie tradiție și deprindere [5]).

Introducerea tipografieĭ deja la începutulŭ sec. 16-lea este o probă de dorulŭ pentru cultură, și unŭ impulsŭ noŭ pentru scólă. In țéră esistaŭ bibliotecĭ cu opere din cele maĭ rare [6]). Mănăstirile monumentale, dintre carĭ cea de la Argeșŭ capŭ-d'operă arhitectonică; pic-

3). Ackner u. Müller op. cit. No 509, 583, 667. C I L. No 876, 1215.

4). Diez. Wörterb. der romanischen Sprachen I[3] p. 447 ital. avvezzare, invezzare.

5). Revista Română pe 1861 p. 703 seq. 807 seq.

6). In Cazania de Brașovŭ, 1580, în precuvêntare editorulŭ Luca Hirschel din Brașovŭ dice, că orĭ câtŭ a *întrebatŭ* și *căutatŭ* originalulŭ cărțiĭ în alte *multe părțĭ* n'a aflat'o de câtŭ în Țéra-Românéscă la mitropolitulŭ Serafimŭ Cipariŭ, Analecte, p. 44. — Revista română 1861 p. 661—2. Mănăstirea Neamțŭ a avutŭ o bibliotecă din cele maĭ avute, care și după-ce a arsŭ, suntŭ vre-o 30 anĭ, posede încă cărțĭ și manuscripte fórte vechĭ și de mare valóre.

turile și sculpturile, cărțile bisericescĭ cu legăturile lorŭ, vasele, cuseturile de pe vestmêntele bisericescĭ, pietrile de pe morminte [7]) ș. a., tóte probéză ocupațiunile și gustulŭ artisticŭ de pe atuncĭ, în câtŭ trebuie sĕ dicemŭ, că maĭ multŭ eraŭ barbare timpurile de câtŭ Româniĭ.

Décă tóte acestea le combinămŭ cu gustulŭ artisticŭ alŭ femeiĭ române în lucrurile de lânărie, pênsĕrie, coloriturĭ, cuseturĭ și figurĭ ornamentare, care aŭ atrasŭ admirațiunea străinilorŭ, și care deja multe le-a împrumutatŭ marea industrie în producțiunile sale, avemŭ probele cele maĭ positive despre aptitudinile artistice ale poporuluĭ, care nu le-a pututŭ stinge tótă barbaria secolilorŭ.

Amintirĭ despre anume scolĭ nu avemŭ de câtŭ pe la finele sec. alŭ 16-lea. Décă activitatea luĭ Țamblacŭ în Moldova pe la începutulŭ sec. alŭ 15-lea și a luĭ Nifonŭ mitropolitulŭ în Muntenia la începutulŭ sec. 16-lea va fi fostŭ impreunată și cu întemeierea de anume scolĭ, positivŭ nimicŭ nu se scie [8]).

Ceea-ce putemŭ presupune ca sigurŭ este că scóle prin mănăstirĭ aŭ trebuitŭ sĕ fie cu multŭ maĭ nainte de Țamblacŭ și Nifonŭ pentru instrucțiunea călugărilorŭ în cele religióse. Cestiunea însĕ este de scóle anume și pentru mirenĭ.

Scóla înființată de Despotŭ-Vodă în Cotnărŭ la 1562, despre care la noĭ s'a făcutŭ multă vorbă, era o scólă

---

7). Revista Română pe a 1861 A. Odobescu. loc. cit. Totŭ aci: Câte-va óre la Snégovŭ, pe 351—405.

8). Melchisedec, Mitropolitulŭ Grigorie Țamblacŭ reproduce nisce însemnărĭ particulare în care se dice despre elŭ „fostulŭ înainte dascălŭ în țéra Moldoveĭ", ér' în altŭ locŭ: Aicĭ este și mucenia luĭ Sviati Jon Novi, scrisă de Sviatiĭ Grigorie Țamblacŭ, ce-a fostŭ dascălŭ ântâiŭ dinceputŭ în Moldova. (Revista p. istor. arch. și filolog. vol I. fasc. 1. p. 4—5). „Dascălŭ" însĕ maĭ de multŭ însemna și numaĭ omŭ învĕțatŭ. Er' despre Nifonŭ Cronica luĭ Const. Căpitanulŭ dice numaĭ: „multe învĕțăturĭ sufletescĭ învăța și îndrepta biserica" (Magaz. istor. I. 110).

străină, cu tendinţe religióse, pe care Despotŭ a pus'o anume la Cotnarŭ, fiindŭ acolo mulţĭ locuitorĭ străinĭ Catolicĭ, Saşĭ şi Ungurĭ [9]). Pe la finele sec. 16-lea esista la Rădăşenĭ o scólă în care a învĕţatŭ Tomşa-vodă (Uricariŭ, V, 262). La a. 1563 şi 1581 şi fórte tarḑiŭ la 1697 aflămŭ ceva urme de scóle în Muntenia [10]).

Cu câtŭ aparŭ monumentele literare cu atâtŭ ese şi scóla maĭ multŭ la suprafaţă. In Transilvania la 1581 se amintesce unŭ Zacanŭ Efremŭ „dascălŭ de dăscălie[11])". Asemenea apare urmă de scólă la Braşovŭ încă pe la 1559 [12]).

Pe la începutulŭ sec. alŭ 17-lea Antonio Maria del Chiaro era „magistru de limba italiană şi latină pe lângă principiĭ din Valachia" [13]). Inceputurĭ maĭ seriose de scólă se făcură sub Vasile Lupulŭ. Sub elŭ între aniĭ 1642—1650 s'a întemeiatŭ scóla din Treĭ-Erarchĭ din Iaşĭ. Acéstă scólă însĕ a fostŭ la începutŭ slovenéscă şi apoĭ grecéscă, deşi Paulŭ de Alepo (loc. cit. p. 74) o numesce românéscă. Celŭ multŭ copiiĭ românĭ, carĭ nu sciaŭ cele dóuĕ limbĭ, trebuiaŭ sĕ le învețe cu ajutorulŭ celeĭ române. Gheorghe Stefanŭ-vodă, următoriulŭ luĭ

9). Cron. Rom. Nic. Constinŭ, I. p. 440.—Hurmuzachi, Documente III. 96.

10). Vasile Popŭ, în Disertaţiunea asupra tipografiilorŭ române, Sibiiŭ 1838 p 9 citéză din unŭ documentŭ din 12 Aprilie 1563: „Şi eŭ Miculŭ, care am scrisŭ şi am învĕţatŭ în scaunulŭ oraşuluĭ Bucurescĭ", ér' din altulŭ dela 1581: „Şi am scrisŭ eŭ, Tăuraşu celŭ micŭ, care am învĕţatŭ în scaunulŭ Bucurescĭ". Acestŭ Tăuraşŭ obvine şi într'unŭ altŭ documentŭ din 1570. (Traianŭ, 1870 No. 19). Intr'unŭ manuscriptŭ dela mănăstirea Bistriţa din 1697 se află scrisŭ: „Popa Fior dascalŭ de la scóla domnéscă", ér în altulŭ totŭ din acelŭ anŭ: Alexandrus Preceptor—Alexandru dascălulŭ. Revista Rom. 1862 p. 118, 120). v. şi nota 59.

11). In epilogulŭ Testamentuluĭ vechiŭ tip. la Oreştie 1581.

12). Acésta pare a resulta din Cronica F-L-Oltardină. I, p. 61 an. 1559, pasagiulŭ relativŭ la catechismulŭ românescŭ, care „sĕ se propună Românilorŭ spre a-lŭ învĕţa".

13). Esarcu Doc. istorice Buc. 1878 p. 16.

Vasile Lupulŭ, dice că „nicĭ unŭ folosŭ bunŭ nu s'a făcutŭ după acelŭ aședĕmêntŭ“ (Uricariŭ III, 280). De acéstă scólă s'a făcutŭ la noĭ multă vorbă, în care rola principală, aprópe esclusivă a jucat'o fantasia, susținêndu-se că prin acésta a începutŭ a se întroduce limba în scóle, că din acéstă scólă a eșitŭ Eustratie logofĕtulŭ, Mironŭ și Nicolae Costinŭ, D. Cantemirŭ, Dositeiŭ ș. a. Nicĭ unŭ cronicarŭ nu amintesce de acéstă scólă, deși patrioțĭ și învĕțațĭ ca Costinescii și ca Dositeiŭ n'arŭ fi trecutŭ cu tăcerea peste ea, décă s'ar' fi impusŭ atențiuneĭ lorŭ și arŭ fi judecat'o de folosŭ pentru *Românĭ*. D. Cantemirŭ în Descrierea Moldoveĭ (Part. 2. c. 5) spune curatŭ, că era scólă *grecéscă*, și totŭ aci maĭ spune că Vasile Lupulŭ „a și luatŭ mĕsurĭ că în tóte mănăstirile cele marĭ sĕ-se priméscă monachĭ grecĭ, carĭ sĕ învețe pe fiiĭ boerilorŭ limba și sciința grécă; totŭ elŭ a dispusŭ, ca în bisericele catedrale într'o strană sĕ cânte grecesce... servițiulŭ s liturgiĭ sĕ-se facă jumĕtate în limba grécă, éră jumĕtate în limba slavónă“. Față cu acestea nu ar' maĭ trebui sĕ maĭ dicemŭ nimicŭ, dar' pentru importanța cestiuneĭ trebue sĕ ne esplicămŭ maĭ de-aprópe.

Nicĭ unulŭ din bărbațiĭ învĕțațĭ amintițĭ maĭ susŭ nu spune că ar' fi studiatŭ în acea scólă. Eustratie logofĕtulŭ era deja bĕtrânŭ séu póte chiar murise (v. Cronicarĭ), Costinesciĭ aŭ învĕțatŭ în Polonia, Dositeiŭ în mănastire, Cantemirŭ și-a scrisŭ singurŭ biografia și ne spune cum a învĕțatŭ, fără sĕ amintéscă că a învățatŭ în acéstă scólă. Adevĕrațiĭ fondatorĭ aĭ aceleĭ scóle aŭ fostŭ mitropolițiĭ Varlaamŭ și Petru Movilă, ómenĭ învĕțațĭ și românĭ de inimă. Acestia și de sigurŭ și Grigorie Urechie, care avea mare trecere la Vasile Lupulŭ, cum se vede din cron. luĭ Miron Costinŭ (p. 311), aŭ înființatŭ scóla, în care, după cum spune chrisovulŭ luĭ George Stefanŭ, ântâiŭ se învĕța slovenesce, căcĭ se adusese dascălĭ de la Chievŭ, însĕ în scurtŭ timpŭ îĭ alungă Greciĭ, carĭ sub Vasile Lupulŭ se în-

mulţise şi ajunsese la putere, şi punŭ în loculŭ lorŭ dascălĭ grecescĭ, cum tóte acestea ni le spune chrisovulŭ luĭ Gheorghe Stefanŭ, unŭ lucru ce nu se putea întêmpla fără voia domnuluĭ. Astŭ-felŭ şi Cantemirŭ o cunósce numaĭ *scólă grecéscă.* Va sĕ ḑică adevĕrulŭ este : Greciĭ ajunsese deja la putere în ţéră, înfrânsese puterea fisică şi materială a poporulu românŭ, acum eĭ 'şĭ întemeiéză *scólă*, ca sĕ-ĭ înfrângă şi spiritualminte, sĕ întroducă limba şi ideile grecescĭ la generaţiunile viitóre ale Românilorŭ. Dreptŭ-aceea pe basa documentelorŭ istorice trebue sĕ ḑicemŭ, că scóla luĭ Vasile Lupulŭ a fostŭ *întemeierea limbeĭ şi ideilorŭ grecescĭ* în ţéră. A fostŭ acesta scopulŭ luĭ Vasile Lupulŭ, séŭ Greciĭ aŭ sciutŭ sĕ-se foloséscă de acéstă scólă pusă odată în viéţă ? nu este loculŭ sĕ lămurimŭ aicĭ, căcĭ lucrŭlŭ cere amĕruntă cercetare, după ce în faptele luĭ Vasile Lupulŭ aflămŭ pe lângă cele în folosulŭ Grecilorŭ, ca d. e. înmulţirea lorŭ în ţéră şi în funcţiunĭ, întroducerea limbeĭ grecescĭ şi în biserică şi în scólă, aflămŭ ḑicŭ, şi fapte românescĭ, ca tipărirea de cărţĭ românescĭ şi darea de chrisóve în limba română. Ce-ĭ dreptŭ însĕ acestea suntŭ lucrurĭ carĭ în mare parte n'aŭ depinsŭ dela elŭ, ci de la Româniĭ învĕţaţĭ şi patrioţĭ din giurulŭ luĭ, ca Varlaamŭ, Eustratie logofĕtulŭ şi Grigorie Urechie, care nu vorŭ fi fostŭ fără merite în căştigarea domnieĭ de unŭ pripăşitŭ în ţéră, ca Vasile Arnăutulŭ, şi prin urmare se simţea şi elŭ datoriŭ la rêndulŭ seŭ a le face câte-o plăcere, şi nicĭ nu putea sĕ i se pară unŭ lucru mare a le tipări câte o carte pe care o tradusese eĭ, séŭ a face o scólă, şi tóte acestea din baniĭ lorŭ, a Românilorŭ ; şi nu era nicĭ în interesulŭ luĭ sĕ-şĭ înmulţéscă duşmaniĭ, carĭ şi aşa aşteptaŭ numaĭ ocasiunea, ca sĕ-lŭ rĕstórne, cum s'a şi întêmplatŭ. Apoĭ se scie, că politicŭ cumpenitŭ şi prevĕḑĕtorŭ era Vasile Lupulŭ.

Cum se îngrija Vasile Lupulŭ de indigenĭ, adecă de Românĭ, ne-o spune unŭ martorŭ ocularŭ, Paulŭ de A-

lepo, care dice: „boerii greci, întrebuințaŭ tóte mijlócele, pentru a îndepărta din servicii și pentru a arunca pe Moldoveni la cea maĭ de josŭ tréptă a miseriei, așa că am vědutŭ dintre ceĭ maĭ marĭ și maĭ nobilĭ bărbațĭ îmbrăcați cu straele cele maĭ ordinare de flanelă. In genere, eraŭ apĕsațĭ sub robie di și nópte. pentru a puté îmblândi în tóte furia Grecilorŭ, carĭ se păreaŭ a fi juratŭ o ligă cu Turcii contra Moldovenilorŭ". (Archiva ist. a Rom. t. I part. 2 p. 83). Va sĕ dică, ceĭ ce nu lăsaŭ nefericiților pământenĭ nicĭ pânea de tóte dilele, vorŭ fi îngrijitŭ ca sĕ-ĭ lumineze spiritualminte [14])?

Pe la an. 1677, pe unŭ anume Ionașcu din Moldova 'l'aflămŭ dusŭ „în Țéra-Oltuluĭ la Ungurĭ de a învĕțatŭ gramaticĭ" [15]), ér Țéra-Oltuluĭ este Țéra-Făgărașuluĭ în Transilvania unde nu putea sĕ fie de câtŭ scóla românéscă.

Un actŭ de marĭ consecințe pentru cultura Românilorŭ a fostŭ pactulŭ religiosŭ ce l'aŭ făcutŭ o parte din Românii de peste munți cu Roma papală la a. 1698 cunoscutŭ sub numirea de «unire cu Roma».

Incercările de convertirea Românilorŭ la catolicismŭ suntŭ fórte vechĭ, nu ajunsese însĕ nicĭ-odată la vreunŭ resultatŭ. Domnii din principatele române eraŭ totŭ-de-una eftinĭ la vorbe dulcĭ și la închinăciunĭ față cu Papa dela Roma și cu misionarii luĭ, dar' maĭ totŭ-de-una acestea se făceaŭ din interese politice. Cu introducerea reformațiuneĭ, pericolulŭ pentru catolicismŭ devenindŭ din ce în ce mai mare, propaganda catolică și-a îndoitŭ și ea puterile. Ea pune ochii pe Românĭ. Dar' în principate nu putea sĕ lucre cum ar' fi doritŭ, căcĭ nu se putea folosi de putere luméscă. Guvernele române se mărgineaŭ la vorbe dulcĭ și la acordărĭ de

---

14). Despre scóla luĭ Vasile Lupu a se vedé și Melchisedec, Notițe istor. și arch. Buc. 1885 p 191. seq.

15). Revista p. istor. archeolog și filolog an. II fasc 1. p. 138.

micĭ folóse. Cu totulŭ însĕ altŭ-feliŭ putea sĕ lucre asupra Românilorŭ din Austria, și maĭ alesŭ după-ce Transilvania, perḑêndu-șĭ independința pe la finele sec. alŭ 17-lea, scăpă din mâna principilorŭ calvinĭ și căḑu sub casa austriacă, protectórea catolicismuluĭ. Româniĭ din Transilvania aflându-se sub domnia Maghiarilorŭ în starea cea maĭ asuprită, ce se póte cugeta, ér' de altă parte propaganda catolică promițêndu-le marea cu sarea, eĭ n'aŭ maĭ pututŭ resiste, și pentru a-șĭ maĭ ușura starea, la 1698 s'aŭ unitŭ o parte cu Roma, recunoscândŭ pe papa de capŭ alŭ bisericeĭ [16]). Deși promisiunile ce li se făcuse Românilorŭ aŭ rĕmasŭ numaĭ pe hârtie, dar' totușĭ Româniĭ unițĭ aŭ pututŭ sĕ-șĭ ridice școlĭ, și când și când câte vr'unulŭ dintre eĭ sĕ apuce în câte o funcțiune de statŭ.

Se vede că îndată după proclamarea unireĭ, mitropolitulŭ Atanasie a începutŭ a se îngriji de scóle, căcĭ a edatŭ unŭ abecedarŭ séŭ «Bucóvnă», cea dintâiŭ cunoscută până aḑĭ [17]). De altă parte catoliciĭ, întogmaĭ ca și calviniĭ, îngrijaŭ sĕ li se dee unițilorŭ unŭ catechismŭ în limba română, se înțelege, cu doctrine papiste [18]). Intre relele și umilirile ce se impunŭ mitro-

---

16). Manifestulŭ de unire din 7 Oct. 1698 descoperitŭ de N Densușianŭ în bibl. Universitățeĭ din Pesta și publ. în „Independența" bisericéscă a Mitropolieĭ Române de Alba-Iulia, Buc. 1883 p. 17 seq,

17). In o relațiune a superioruluĭ misionarilorŭ catolicĭ din Dacia dto Clujŭ 14 Martie 1701 se ḑice: „qui (episcopus Unitorum Armenorum) linguae Valachicae peritus bene, ait repertos a se errores plures et contra fidem et unionem in *libro alphabetico*, quem D. episcopus Athanasius edi curavit" (Nilles, Symbolae I. p. 263).

18). In jurămêntulŭ, care a fostŭ silitŭ sĕ-lŭ depună Atanasie la pt 8 se ḑice: Catechismum ortodoxum linqua Valachica, *qui sumptibus domini Cardinalis imprimetur*, me laicis et popis distributurum polliceor". (Nilles Symbolae, I p. 283). In diploma împĕratuluĭ Leopoldŭ din 19 Martie 1701 art. IV se ḑice, că sĕ-se iee din mânile tuturorŭ catechismulŭ celŭ vechiŭ și sĕ li se dee altulŭ conformŭ cu dogmele uniuneĭ (ibid I p. 266); totŭ asemenea și în instrucțiunea dată teologuluĭ iesuitŭ pusŭ ca polițaiŭ și censorŭ în curtea eppuluĭ românŭ ibid. p. 312).

politului și Românilorŭ în acelŭ jurămêntŭ în 16 lungĭ capitole se află între altele și ceva bunŭ, adecă mitropolitulŭ se légă, că va ridica scóla *română-latinéscă* în Alba-Iulia, reședința mitropolitului pe atuncĭ, și va aduce profesorĭ cunoscĕtorĭ de aceste limbĭ [19]). Er' în diploma luĭ Leopoldŭ din 19 Mart 1701, sĕ ḑice, că sĕ-se ridice scóle în Alba-Iulia, Hațegŭ și Făgărașŭ pentru instrucțiŭnea tinerimeĭ [20]). Catoliciĭ, ca și calviniĭ maĭ 'nainte, tóte acestea le făceaŭ cu unŭ duplu scopŭ: în câtŭ eraŭ *catolicĭ*, voiaŭ sĕ *catolicéscă* pe Românĭ; ér' încâtŭ catoliciĭ eraŭ *străinĭ*, voiaŭ totŭ-odată sĕ-ĭ și *desnaționalizeze* cu încetulŭ. Décă nu i-aŭ desnaționalizatŭ nu-ĭ vina catolicilorŭ, carĭ n'aŭ lăsatŭ și nu lasă nimicŭ neîncercatŭ până astăḑĭ, ci este vêrtutea Românilorŭ, carĭ aŭ sciutŭ sĕ alégă ce-ĭ bunŭ și ce-ĭ rĕŭ sĕ dee d'o parte. Șincaĭ și Maiorŭ, elevĭ de la *Propaganda fide*, aŭ adusŭ de acolo învĕțătura și ideile de mărirea romană, ér' ideile ce arŭ fi fostŭ unŭ pericolŭ pentru Românĭ le-aŭ lăsatŭ acolo. Macar de-ar' face totŭ astŭ-feliŭ și generațiunea ce alérgă sĕ-se *pricopséscă* în țĕrĭ străine!... Dar, deschiḑêndŭ catoliciĭ scólele lorŭ pentru Româniĭ unițĭ [21]), Maghiariĭ vĕdŭ în acésta unŭ pericolŭ, pericolulŭ deșteptăriĭ Românilorŭ. Pentru aceea chiar décă curtea din Viena ar' fi voitŭ sĕ facă câte ceva pentru Româniĭ uniți, celŭ puținŭ pentru ochiĭ lumeĭ și pentru a-ĭ adimeni și înlățui maĭ tare,

---

19). „Art. 11. Ut Schola Valachico latina Albae erigatur, satagam. Magistros scholarum eligam callentes linguam Valachicam et latinam" (Nilles, op. cit. I. 285).

20). Nilles op. cit. I. p. 298. Veḑĭ cele ce le ḑice despre acéstă diplomă Sinodulŭ dela 1739 (I. M. Moldovanŭ, Acte sinodale II p. 84, ér' editorulŭ I. p 178 s. q.).

21). Nilles, op. cit. I. p. 362 sg, 455 unde vorbindu-se de eleviĭ românĭ, carĭ la a. 1718 urmaŭ în mare numĕrŭ la scólele catolice din Atba Iulia, se ḑice apriatŭ: „ut apta olim S. Unionis, qua conservandae, qua augendae evaderent *instrumenta*". Totŭ aci se spune, că la scólele catolice din Brașovŭ urméză și Românĭ și încă și din Muntenia și Moldova.

puterea esecutivă fiindŭ în mâna Maghiarilorŭ, acestia se opuneaŭ la tóte și nu esecutaŭ nimicŭ, ci mergeaŭ înainte cu asupririle și despoierile Românilorŭ [22]). Nu era destulŭ atâta, Maghiariĭ începŭ a opri pe Românĭ dela cercetarea scólelorŭ. O anchetă făcută la ordinulŭ curțiĭ din Viena la a. 1721, a constatatŭ, că Maghiariĭ, pe fiiĭ de preoțĭ românĭ, carĭ se duceaŭ la scólă, îĭ prindeaŭ, îĭ legaŭ cu mânele în spate și-ĭ aduceaŭ îndĕrĕptŭ [23]). La a. 1748 prin o diplomă împĕrătéscă li se dă dreptulŭ tuturorŭ Românilorŭ adecă și iobagilorŭ (clăcașilorŭ) de a puté urma la scóle[24]). Afară d'acestea uniunea, ca orĭ-ce reformă, produse o adâncă turburare între Româniĭ de dincolo, căcĭ prin uniune se născu totŭ-odată o sfășiere cumplită chiar în sinulŭ Românilorŭ, adecă între ceĭ ce s'aŭ unitŭ și între ceĭ ce rĕmăsese credincioșĭ bisericeĭ rĕsărituluĭ. Adese-orĭ aceste sfășierĭ aŭ costatŭ sânge și aveaŭ aspectulŭ unuĭ rĕsboiŭ civilŭ între frațĭ.

Astŭ-feliŭ Româniĭ de-o parte în luptă eĭ între eĭ, ér' d'altă parte ceĭ unițĭ în luptă cu catoliciĭ, carĭ acum voiaŭ sĕ-ĭ încalece de totŭ, sĕ-ĭ catolicéscă deplinŭ, în luptă apoĭ cu puterea esecutivă maghiară, care nu-ĭ lăsa sĕ-se folosécă nicĭ de cele ce puteaŭ sĕ căștige: în asemenĭ împregiurărĭ, Româniĭ de dincolo o jumĕtate de secolŭ, până la 1750, nu maĭ putură lucra nimicŭ pe terenulŭ literarŭ (bisericescŭ) pe care s'aŭ distinsŭ atâta în ceĭ din urmă 150 anĭ. Nu se maĭ traduseră, nu se maĭ scriseră, nu se maĭ tipăriră cărțĭ. Décă însĕ

---

22). N. Nilles op. cit. I. p. 274 sq. Vedĭ și Șincaĭ Cron. III. p. 290.

23). Nilles, ibid. II p. 575: jobbagiorum deinde Valachorum filiĭ, scholas actu frequentantes, aut deinceps frequentaturi studiorum capaces, ne a dominis suis terrestribus impediantur, sub gravi poena statuere dignatae sumus.

24). P. Ilarianŭ, Istoria Rom. din Dacia superióră, Viena. 1852 I. p 212.— Despre urmarea Românilorŭ la scólele străine, vedĭ I. M. Moldovanŭ, Acte sinodalĭ p. 100, 102, 106.

aŭ rĕmasŭ îndĕrĕptŭ pe acestŭ terenŭ, pe atâtŭ maĭ multŭ s'a căștigatŭ pentru timpulŭ următoriŭ. D'o parte Românii uniți, contra tuturorŭ șicanelorŭ, putêndŭ sĕ urmeze icí-colea la câte-o scólă, fie chiar străină, aŭ începutŭ a se ivi între eĭ ómenĭ maĭ luminațĭ, cu vederĭ maĭ departe ; spiritele chiar prin luptele între sine și cu străinii se oțelirǎ pentru încercărĭ și lupte viitóre. Ideea de a li se fi recunoscutŭ de către capulŭ statuluĭ unŭ dreptŭ la o esistență maĭ bună, numaĭ ideia, dicŭ, era d'ajunsŭ pentru a aprinde spiritele, ca sĕ țintéscă a face din acéstă ideie o realitate.

Unŭ omŭ luminatŭ, superiorŭ și energicŭ totŭ-odată, se și arată pe scenă. Era episcopulŭ unitŭ Inocenție Miculŭ (Clainŭ) (1732—1751 resp. 1746), acela, care în o petițiune către împĕratulŭ esclamă durerosŭ în numele poporuluĭ asupritŭ : „heu ! miseram nostram nulibi fors in Europa auditam sortem !“ (Amarŭ de sórtea nóstră, de care póte nu scie nime în Europa ! [25]). Elŭ 'șĭ mută reședința episcopéscă la Blajŭ în 1738, unde ridică scóle, la care 200 elevĭ căpĕtaŭ pâne din veniturile episcopieĭ ; afară de aceea ridică și seminariŭ. Elŭ este celŭ dintâiŭ, care trimite elevĭ la Roma pentru educațiune și instrucțiune maĭ înaltă.

Dar' din nefericire activitatea acestuĭ omŭ epochalŭ ținu scurtŭ, numaĭ până la 1746. Maghiarii vĕdură în elŭ omulŭ, care voesce sĕ căștige drepturĭ politice pentru Românĭ, prin urmare, după ideia lorŭ, omŭ periculosŭ pentru eĭ ; catolicii nu aflară în elŭ *instrumentulŭ vilŭ* pe care 'lŭ căutaŭ ; toțĭ dușmaniĭ națiuneĭ române vĕdură în elŭ pe omulŭ, care în mintea întunecată a Românilorŭ pune lumina sciințeĭ : dreptŭ-aceea căutară rĕsturnarea luĭ, și, din nefericire, *ca totŭ-de-una*, 'șĭ aflară și acum *instrumentele* chiar' în sinulŭ Românilorŭ. Astŭ-feliŭ cu 1746 se încheie activitatea

25). I. M. Moldovanŭ, Acte sinodalĭ. II p. 89.

acestuĭ omŭ providenţialŭ. Elŭ trebui sĕ părăséscă scaunulŭ episcopescŭ şi sĕ móră în esiliu la Roma la 1769. Era născutŭ la Sadu lângă Sibiiŭ şi unchiŭ alŭ istoricului S. Miculŭ.

Dar' rĕmaseră întemeiate scólele din Blajŭ. Episcopulŭ următoriŭ, Petru-Aronŭ, le dede unŭ noŭ avêntŭ, şi aşa ele din anŭ în anŭ sporiaŭ în activitate şi în vadă, concentrândŭ totŭ maĭ multă tinerime română. Aceste, scóle aveaŭ sĕ verse lumina lorŭ bine-făcĕtóre şi sĕ deştepte odată tótă Românimea la o nóuă viéţă.

Pe când Româniĭ începuse a lucra sĕ scape de cultura séŭ maĭ bine de barbaria slavónă, pe atuncĭ deja se pregătea sĕ-ĭ iee loculŭ o altă barbarie, care avea sĕ fie cu atâtŭ maĭ rea, căcĭ va fi nu numaĭ unŭ întunericŭ pentru minte, dar şi o puterejune morală şi o despoiere materială. Inţelegemŭ grecismulŭ. Influinţa grecéscă este maĭ vechie în ţerile române dela Dunăre de câtŭ o putemŭ surprinde în modŭ istoricŭ. Maĭ din vechiŭ şi maĭ ântâiŭ se vorŭ fi furişatŭ Greciĭ în acéstă ţéră pe cale comercială, căcĭ eĭ eraŭ din timpurĭ străvechĭ poporulŭ comercialŭ pe litoralulŭ Măreĭ-negre şi alŭ Dunăreĭ. Invasiunea popórelorŭ îĭ va fi făcutŭ sĕ-se retragă depe litoralulŭ Dunăreĭ, dar' cu câtŭ s'aŭ răritŭ şi aŭ slăbitŭ învasiunile, cu atâtŭ eĭ vorŭ fi reapărutŭ érăşĭ. In acéstă stare însĕ Greciĭ n'aŭ pututŭ esercita vre-o înfluinţă. Acésta a pututŭ sĕ-se întemeeze succesivŭ numaĭ în urma apariţiuniĭ Turcilorŭ în Europa, care strîmtorindu-ĭ pe Grecĭ, acestia aŭ începutŭ a-şĭ căuta nóuĕ terene de despoire şi acum nu numaĭ pe cale comercială, dar şi religiósă.

Cu căderea Constantinopoleĭ (1453) Greciĭ, cu deosebire Greciĭ-fanarioţĭ, carĭ se acăpăraseră de imperiulŭ romanŭ orientalŭ, scapă din mână puterea de a maĭ stórce popórele supuse acestuĭ nefericitŭ imperiŭ. Eĭ perdênd fântânile de unŭ uşorŭ căştigŭ, întogmaĭ ca parasiţiĭ, carĭ perdêndŭ unŭ corpŭ alérgă şi se acaţă de altulŭ, se resfiră prin alte ţerĭ pentru a-şĭ continua,

după vechia datină, viéța ușóră de parasitŭ. O parte se ducŭ în occidentŭ, maĭ alesŭ în Italia, cea maĭ mare parte însĕ și ceĭ maĭ rĕĭ înundă ca locustele Muntenia și Moldova. Astŭ-felŭ aceste nefericite țerĭ începură încetulŭ cu încetulŭ a fi stórse, intrigate și ruinate de acestŭ fermentŭ rodĕtorŭ și distrugĕtorŭ, care, orĭ unde a ajunsŭ cu poftele și moravurile luĭ între alte popóre, n'a lăsatŭ în urmă de câtŭ ruine [26]). Greciĭ începŭ aicĭ de noŭ cariera lorŭ, despóie și corupŭ curêndŭ moravurile țereĭ. Dar' Românulŭ îndolentŭ ca totŭ-de-una, în asemenea cestiunĭ vitale, a suferitŭ în tăcere. Abia la anulŭ 1595 vedemŭ rĕsuflândŭ aceste suferințe într'unŭ actŭ internaționalŭ. Mihaiŭ Eroulŭ adecă în tratatulŭ de alianță cu Sigismund Batori stipuléză, ca Greciĭ sĕ nu fie admișĭ în funcțiunĭ publice [27]). Pe la a. 1595 cea maĭ mare parte dintre funcționarĭ eraŭ deja Grecĭ, carĭ prin tóte mijlócele și intrigile posibile storceau téra și ținteaŭ la nimicirea boerimeĭ [28]). Greciĭ pe carĭ Mihaiŭ îĭ maĭ răresce, dar' Michnea 'ĭ înmulțesce de noŭ, începŭ lupta de esterminarea boerilorŭ, carĭ nu se da

26). Sĕ lăsămŭ pe unŭ străinŭ sĕ facă portretulŭ moralŭ alŭ Grecilorŭ, cu deosebire fanarioțĭ „totŭ de a una fatalĭ pentru Românĭ", cum se esprimă Del Chiaro. Etă ce dice consululŭ prusianŭ Gaffronŭ (1799): „Le quartier (Fanarulŭ) est la demeure de ce qu'on appele la noblesse greque, qui vivent touts aux depenses de princes de Moldavie et de Valachie. C'est une université de toutes les scéleratesses, et il n'existe pas encore de langue assez riche, pour donner des noms a toutes celles qui s'y commettent. Les fils y aprend de bonne heure a assassiner si adroitement son pèr pour quelque argent, qu'l ne saurait être poursuivi. Les intrigues, les cabales, hypocrisie, la trahison, la perfidie, sur tout l'art d'estorquer de l'argent de toutes mains y sont enseignés méthodiquement. (Zinkeisen VI 252).

27). Hurmuzachi, Documente, III. p. 212, 475: „Graecus natione inter duodecim juratos Bojeros esse nequeat, neque aliquod munus et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit".

28). Hurmuzachi, op. cit III p. 197: „Hoggidi li officiali maggiori (în Muntenia și Moldovă) sono forastieri e maggior parte *greci perfidi*"; pag. 205: „gente belicosa (Româniĭ) madapoi... disolata delle tiranie di Turchi e di Grecĭ"; vedĭ și pag. 22.

după pĕrŭ. La 1631 o sumă de boerĭ muntenĭ refugiaţĭ de persecuţiunile Grecilorŭ în Ardealŭ, se înţelegŭ, se vede, cu unŭ omŭ alŭ guvernuluĭ de-acolo şi-lŭ plătescŭ pentru ca «sĕ ne facă cale sĕ mergemŭ în ţéra nóstră... sĕ ne luămŭ ţéra şi sĕ scótemŭ Greciĭ şi duşmaniĭ noştri, care aŭ spartŭ casele nóstre» [29]). Boeriĭ înţelesese, dar' prea târḑiŭ, că aŭ încălḑitŭ şerpele la sinŭ, că i-aŭ înţolitŭ, că s'aŭ încuscritŭ şi s'aŭ cumetritŭ [30]) cu nisce elemente, carĭ, după ce prin rafinăria lorŭ şi credulitatea Românilorŭ. aŭ pusŭ mâna pe averĭ şi putere, acum vinŭ şi le cerŭ viéţa, unŭ lucru care urméză de sine, cu o necesitate fatală, în lupta popórelorŭ pentru esistenţă [31]).

Deşi epoca domnilorŭ grecĭ-fanarioţĭ începe numaĭ la 1711, acésta este însĕ numaĭ o verigă din lungulŭ lanţŭ alŭ înfluinţeĭ grecescĭ în ţerile române. Greciĭ cu multŭ maĭ 'nainte ajunsese deja când şi când la scaunulŭ ţerilorŭ. Cu multŭ maĭ 'nainte însĕ eĭ pusese mâna pe mănăstirĭ şi averile acestorŭ ţerĭ. Greciĭ aŭ sciutŭ sĕ-se foloséscă de sentimentulŭ religiosŭ alŭ Românilorŭ pentru a trage marĭ folóse materiale. Documentele ce s'aŭ aflatŭ prin mănăstirile din muntele Atosŭ ne arată, că domniĭ şi boeriĭ românĭ încă de prin secolulŭ alŭ 14-lea începuse a înzestra mănăstirile de acolo cu odóre, cu sume de banĭ, a face zidirĭ nóuĕ şi reparaţiunĭ, ale rĕscumpera

---

29). Columna luĭ Traianŭ 1876 No 8 (5) p. 230—1.

30). Neculcea, Cron. Rom II. p. 401 sq. „Nu ne săturămŭ de Domnĭ de ţéră, nicĭ de măritatŭ de fete după pămêntenĭ; ce ḑicemŭ că sŭ proştĭ şi săracĭ; şi alergaţĭ la ceĭ străinĭ Grecĭ de ĭ apucaţĭ care de care sĕ vĕ fiă gineri, că sŭ maĭ cilibiĭ şi bogaţĭ şi li daţĭ moşiĭ, şi-ĭ puneţĭ în capulŭ meseĭ; *écă la ce amŭ venitŭ...* Ea priviţĭ pe ţerile megiaşilorŭ, cumŭ ţinŭ pre ceĭ străinĭ;... pita ce o mănâncă cu vĕrsare de sânge şi cu multă ostenélă, şi grijă, şi slujbe, o mănâncă străiniĭ printr'alte ţerĭ".

31). Const. Capitanulŭ în Cronică, Magaz. ist. I. 249. 357 sq.— Ibidem, art. luĭ Nec. Bălcescu p. 115—121. Istoria celorŭ petrecute In Ţéra Românéscă, de Mateiŭ din Pogoniana în Tesaurŭ de monum. I. 327 sq.

moșiile îndatorite; maĭ apoĭ începură a-le dona moșiĭ, ér' după-ce Greciĭ apucară la influință prin mănăstirile nóstre, în înțelegere cu călugăriĭ din Atosŭ, induplecă pe domniĭ românĭ de începŭ a închina mănăstirile române la monăstirile din Atosŭ [32]). Acestŭ abusŭ ajunsese la culme pe la începutulŭ secoluluĭ alŭ 17-lea, în câtŭ Mateiŭ-Basarabŭ se vĕḑu silitŭ a cerca sĕ înfrêne lăcomia călugărilorŭ grecĭ [33]). Pe la 1650 aflămŭ limba grécă deja introdusă în biserică (Paulŭ de Alepo, loc. cit. p. 70, 98, 99), deși ea se introdusese de sigurŭ cu multŭ mai 'nainte.

In urma tuturorŭ acestora, venirea Grecilorŭ la domnie maĭ definitivă era numaĭ o cestiune de timpŭ și nu maĭ era unŭ începutŭ, ci consacrarea unuĭ faptŭ ce esista de multŭ. Acestŭ tristŭ faptŭ se consacră la 1711, când Greciĭ ocupă tronulŭ principatelorŭ române pentru unŭ timpŭ de 110 ani, până ta 1821.

La ce stare de miserie adusese Greciĭ țéra în ajunulŭ venireĭ lorŭ la tronŭ ne-o spune unŭ contimpuranŭ (a. 1679—1688) străinŭ totŭ-odată, care fusese în țéră și le vĕḑuse tóte cu ochiĭ. Sărăcia adusă prin despoiere la atâta ajunsese în câtŭ : «Doĭ ómenĭ, ḑice elŭ, și de multe orĭ bărbatulŭ și soția, se înjugă la carŭ în loculŭ boilorŭ si tragŭ lemnele spre vênḑare séŭ spre usulŭ caseĭ. Am vĕḑutŭ unŭ omŭ de o parte și unŭ boŭ de alta trăgêndŭ carulŭ» [34]). Lucru naturalŭ, căcĭ numaĭ popórele stórse sĕ lase sĕ facĭ cu ele ce vreĭ, de óre-ce nu se maĭ potŭ opune !

Sentimentulŭ, demnitatea națională a boerilorŭ a-

---

32). Cipariŭ în Archivŭ pentru filolog. și ist. a. 1867 p. 170 sq. publică după diverse colecțiunĭ o serie de documente în estrasŭ. Veḑĭ și „Proschinitariŭ alŭ S. Munte alŭ Atonuluĭ“ Bucurescĭ, 1856.

33). A se vedé memorabilulŭ chrisovŭ alŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ în Revista Rom. 1862 p. 387 sq.—Maĭ târḑiŭ egumeniĭ grecĭ începŭ vinde moșiile mănastirescĭ Cron. R. Popescu, Magaz. ist. IV. p. 137a

34). Veḑĭ Raportulŭ unuĭ misionariŭ din Muntenia în Magaz. ist. V. p. 65.

junsese la atâta decădință încâtŭ la a. 1745 cerŭ prin adresă anume de la domnŭ, ca fiiĭ de boeriŭ, carĭ nu vorŭ învĕța carte elinéscă, sĕ nu pótă ocupa funcțiunĭ [35]. Ba o parte din boeriĭ pămêntenĭ se unise cu Greciĭ, ca maĭ bine sĕ pótă despoia țéra. (Neculcea, Cron. Rom. II. p. 376—7).

Greciĭ de multŭ înainte de-ajunge la tronulŭ țerilorŭ începuse, pe lângă despoerea țĕreĭ, se o și greciseze, vârîndŭ limba grécă în biserică și în scóle. Deja scóla întemeiată de Vasile Lupu fu chiar sub elŭ grecisată, scólele așa numite „domnescĭ“ eraŭ scóle grecescĭ. Acésta se constată prin manuscripte didactice de ale profesorilorŭ și elevilorŭ, carĭ manuscripte se află și adĭ la Mitropolia din Iașĭ. Ele suntŭ tóte în limba grecéscă, nicĭ macar unulŭ românescŭ! Va sĕ dică tóte învĕțăturile se propuneaŭ în limba grecéscă. Dar' trebue sĕ presupunemŭ, că în clasa preparatóre alăturată pe lângă aceste scóle maĭ înalte grecescĭ, pentru eleviĭ românĭ, carĭ sĕ vĕdŭ a fi fostŭ fórte puținĭ, era și câte unŭ bietŭ dăscălașŭ de românéscă, care prin mijlocirea limbeĭ române prepara pe elevĭ pentru a învĕța limba grécă. La acésta se aplica de sigurŭ dascălulŭ românescŭ de care sĕ amintesce prin unele chrisóve domnescĭ citate maĭ sus. Va sĕ dică era unŭ dascălŭ pusŭ ca instrumentŭ nu pentru-ca copiiĭ sĕ învețe romănesce, ci ca prin ajutorulŭ limbeĭ românescĭ sĕ învețe cea grecéscă, pentru ca sĕ pótă uita apoĭ pe cea românéscă. Nu de dragulŭ limbeĭ românescĭ, ci totŭ pentru cea grecéscă era și acestŭ dascălŭ!

Pe la scólele de pe la episcopiĭ se învĕța slavonesce și românesce, după cum era încă trebuința pe atuncĭ în bisericile dela țéră. Învĕțăturile însĕ pe la aceste scóle se mărginiaŭ fără îndoiélă la cele bisericescĭ. Cărțĭ românesci de-o instrucțiune maĭ generală dincóce de Carpațĭ în acéstă epocă nu întâlnimŭ de câtŭ o singură

35). Traianŭ 1869. No. 29.

„Bucóvnă“ tipărită la anulŭ 1749 la Râmnicŭ [36]). Ca cărţĭ de învĕţământŭ serviaŭ cu deosebire Ceaslovulŭ şi Psaltirea,

Astŭ-felŭ Românii de dincóce sdrobiţĭ de Grecĭ cu ajutorulŭ Turcilorŭ, şi politicesc şi moralicesce, din avêntulŭ ce-lŭ luase în sec. alŭ 17-lea, cătră finele secolului următoriŭ cadŭ în o adâncă amorţire. Generaţiunea vigorósă a cronicarilorŭ, care maĭ vegeta încă duiósă şi desperată în ântâia jumĕtate a sec. alŭ 18-lea, degeneréză mereŭ şi aprópe se stinge.

Pe boerimea naţională o sdrobescŭ şi o sărăcescŭ séŭ o corcescŭ cu elementele lorŭ grecescĭ şi-ĭ corumpŭ moravurile. Viéţa veneticilorŭ grecĭ dela domnŭ până josŭ, era luxulŭ şi desfrêulŭ, alte plăceri maĭ nobile nu se cunosceaŭ ; deprinderea armelorŭ se uitase, a cărţeĭ nu era cunoscută, prin urmare nu se puteaŭ distinge prin altŭ ceva, decâtŭ prin luxŭ şi desfrêŭ, şi acestea le practicaŭ toţĭ [37]). Acestea suntŭ mijlócele cele maĭ eficace pentru aşa numiţiĭ *ómenĭ noĭ* (veneticĭ séŭ parveniţĭ). Prin ele de-o parte se impunŭ, de alta corumpŭ, demoraliséză pe ceĭ ce din natură trebuie sĕ le fie adversarĭ. Şi unŭ duşmanŭ demoralisatŭ este celŭ maĭ slabŭ duşmanŭ. Fanarioţiĭ daŭ totŭ-odată lovitura de mórte şi vieţiĭ familiare întroducêndŭ divorţulŭ pentru orĭ-cine plătia la fiscŭ o taxă de 12 dinarĭ [38]). Ni-

---

36) D Iarcŭ, op cit. p. 12 (după cea dela Clujŭ din 1744?) *Bucvar*, saŭ începere de învĕţătură celorŭ ce vorŭ sĕ înveţe carte cu slove slovenescĭ, ce s'aŭ tipăritŭ acum *ântâiŭ*... Iaşĭ, 1755 (Anal. Acad rom. seria II. t. XII. 155).

37) Epistola principeluĭ de Ligne cătră marchisa de Goigny ddto Iaşĭ 1 Dec. 1768 (Magaz. ist. V. p. 362 sq.) unde se descrie luxulŭ nebunŭ din casele boerescĭ. — Lettres sur la Valachie par P. R. Paris 1821 p. 82. 85 sq : Tabloulŭ este oribilŭ deşi nimicŭ esageratŭ.— Atanasie Ipsilantŭ în Analele Acad. Rom. Ser. I t. II secţ. 2 p 482 — Despre starea Românilorŭ sub Grecĭ vedĭ şi *Memoriulŭ anonimŭ* în Revista p ist. arch. şi filolog. II t. 2. p, 383.— Const. Radovicĭ din Golescĭ, Insemnarea călĕtorieĭ mele în aniĭ 1824—1826, Buda, 1826 p. 94 - 98.

38) Engel, Geschichte der Walachei p. 39.

mene din câţĭ aŭ descrisŭ ultimele consecinţe ale domnieĭ grecescĭ fanariote în Principatele-române n'a reuşitŭ a fotografia maĭ bine starea de miserie a acestorŭ ţĕrĭ pela finele secoluluĭ trecutŭ şi începutulŭ celuĭ d'acum, decâtŭ Parrant, vice-consululŭ ântâieĭ republicĭ francese, şi Zilotŭ Romanulŭ.

Parrant în raportulŭ seŭ din 1798 ḑice: „Acéstă ţéră încă 'şĭ are domnulŭ seŭ, dar' unŭ domnŭ străinŭ, care este obligatŭ sĕ jipóie cu unŭ necreḑutŭ escesŭ de zelŭ. Ministriĭ, carĭ 'lŭ secundéză, sciŭ şi maĭ bine sĕ-lŭ imiteze. Toţĭ subalterniĭ se nevoescŭ sĕ urmeze esmplulŭ lorŭ, şi întregŭ guvernulŭ nu este de câtŭ unŭ *Căpitanŭ de banḑiţĭ*, deosebiţiĭ luĭ membri suntŭ totŭ atâtea lipitorĭ, carĭ însetoşéză după cea din urmă picătură de sânge a popórelorŭ stórse.... Pentru a îndeplini acestŭ tabloŭ spăimêntătoriŭ, ce înfăţişéză fórte bine Moldova, trebuie sĕ adaogŭ, că póte nicĭ o ţéră în lume nu are unŭ guvernŭ maĭ onerosŭ, maĭ funestŭ atâtŭ din fire, câtŭ şi în urmările sale... Moravurile acesteĭ ţĕrĭ suntŭ în adevĕrŭ bizare, séŭ maĭ bine, aicĭ nu esistă moravurĭ; aicĭ nu esistă de câtŭ rele deprinderĭ şi prejudeţiĭ: la ceĭ marĭ multă fală şi multă ticăloşie, multă devoţiune şi superstiţiune chiar, dar' şi maĭ multŭ desfrêŭ şi imoralitate. Poporulŭ, sclavŭ şi nefericitŭ, se află pe cea din urmă tréptă de abrutizare; miseria 'lŭ nimicesce ḑi pe ḑi. corpulŭ seŭ este acoperitŭ de sudóre şi murdărie; sufletulŭ luĭ este cufundatŭ în o grósă nesciinţă, şi se pare că nu maĭ este primitoriŭ de câtŭ pentru superstiţiunea care l'a copleşitŭ. Ce sĕ ḑicĭ de acéstă turmă numĕrósă, căcĭ nu poţĭ s'o numescĭ altŭfelŭ, care este încă cu multŭ maĭ nefericită de câtŭ Faraoneniĭ, şi care, perdută pentru omenime, este adusă în starea uneĭ vite de jugŭ, şi adeseorĭ maĭ maltratată de câtŭ acestea de către domniĭ seĭ barbarĭ, a cărorŭ urgisită proprietate se ḑice că este? Este permisŭ, o! mare D-ḑeŭ, a degrada astŭ-felŭ specia omenéscă?“ [39])

39) Hurmuzachi, Documente II p. 181 şi 184.

Er' Zilotŭ Romanulŭ resumă în câte-va cuvinte starea de plânsŭ a nefericiteĭ sale patrie, dicêndŭ, că este unŭ „*stârvŭ în mijlocŭ la atâtea fiare.*“ (Col. luĭ Traianŭ 1882 p. 267).

Și în fața acesteĭ stărĭ de lucrurĭ mărturisită unanimŭ de toțĭ câțĭ aŭ scrisŭ despre acele timpurĭ, maĭ póte fi vorba despre vre-o înălțare a poporuluĭ, a spirituluĭ publicŭ prin instrucțiunea *grecéscă* din acele timpurĭ? Sĕ lăsămŭ sĕ vorbéscă și despre acésta totŭ scriitoriĭ contimpuranĭ. Amŭ căutatŭ, dar' unulŭ n'amŭ aflatŭ, care sĕ vorbéscă bine, ci unulŭ maĭ rĕŭ de câtŭ altulŭ, între carĭ chiar și grecĭ. Mitropolitulŭ Iacobŭ dice, că în scólele grecescĭ eleviĭ cetescŭ și învață „*ca papagaliĭ*“, și că „technologicescile lorŭ bêrfelĭ tâmpescŭ mintea ucenicilorŭ, prefacŭ și strică judecata eĭ, că maĭ dece și doĭ-spre-dece anĭ îmbĕtrânescŭ în gramatică, nimica cu totulŭ sciindŭ séŭ înțelegêndŭ din ce învață“ [40]. *Raicevich* spune, că dascăliĭ grecĭ eraŭ în generalŭ fórte ignoranțĭ, fără cunosciințe, fără gustŭ, și se ocupaŭ tótă viéța cu mĕrunțișurĭ séŭ pedantăriĭ gramaticale. *Wolf* dice, că nicĭ unulŭ la sută din dascăliĭ grecescĭ nu scie necum sĕ comenteze, dar' nicĭ macar ceti cu folosŭ vechiĭ scriitorĭ grecĭ. Ér' *Sulzer*: „O gramatică în patru volume! acum înțelegŭ eŭ pentru-ce Greciĭ și Româniĭ învață la acéstă limbă câte 20 anĭ.“ Ér *Buch*: „Dascăliĭ, esclusivŭ grecĭ, pușĭ în acestŭ institutŭ (scóla din Iașĭ) 'șĭ perdŭ timpulŭ și ostenéla a învĕța tinerimea moldovénă de clasa de josŭ limba grecéscă, care, durere, nicĭ chiar eĭ n'o pricepŭ. Naturalminte acésta nu era de câtŭ o tortură nefolositóre a tinerimeĭ, și resultatulŭ a fostŭ, că în fine scóla a rĕmasŭ necercetată.“ [41].

---

40) Uricariŭ III p. 16.

41) Raiçevich, Osservazzoni intorno la Valachia e Moldova, Napoli, 1788 p. 243.—Wolf, Beiträge zu einer statistisch.-hist. Beschreibung der Moldau, Hermannstadt, 1805. I. p. 174.—Sulzer, Geschichte des tran-

Fotino, însușĭ grecŭ din acea epocă (op. cit. III p. 140), descrie cu durere miseriele țereĭ și întunereculŭ ce domnesce, fiindŭ „instrucțiunea atâtŭ de părăsită.“

Puțină lumină ce maĭ era în țéră, era din cronicarĭ și din cărțile bisericescĭ traduse cea maĭ mare parte în sec. alŭ 17-lea, și din literatura și scóla francesă, ce începuse a se introduce deja de pe la 1750. Cara, care trăise în țerile nóstre pre acelŭ timpŭ, ne spune, că fiiĭ de boerĭ ceteaŭ operele luĭ Voltaire, și că autoriĭ francesĭ eraŭ unŭ obiectŭ de comerciŭ în aceste țerĭ, în câtŭ patriarchulŭ a amenințatŭ cu anatemă pe toțĭ aceia, carĭ cetiaŭ cărțĭ apusene și cu deosebire francese [42]. Că limbile occidentale eraŭ cultivate și cunoscute pe acele timpurĭ în țerile nóstre, se vede și din următórele: încă D. Cantemirŭ ne spune în *Descrierea Moldoveĭ* (Prt. III c. 5), că pe timpulŭ seŭ începuse a se învĕța în familiĭ limba italiană. Const. Brancoveanu avea secretariŭ italianŭ. (Analale Acad. Rom. Ser. 2. t. II. (1881). pag. 465). Amfilochie eppulŭ Hotinuluĭ traduce din italiană și tipăresce la 1795 aritmetica, ér' pe la 1801 limba francesă era aicĭ la noĭ totŭ așa de familiară ca și în Franța [43].

---

salp. Daciens, III, 7—11. — Buch, Moldauisch-walachische Zustände, Leipzig 1844. p. 104—5

42) Cara. op. cit. p. 196: „Les ouvrages de M-r. de Voltaire se trouvent entre les mains de quelques jeunes boyars, et le gût des auteurs fraçais servit aujourd'hui un objet de commerce dans ces contrées. si le patriarche de Constantinople n'avoit menacé de la colère du ciel tous ceux. qui liroient des livres catholiques romains et particulièrment ceux de M-r de Voltaire“. Er Raicevich op. cit. scrie „la Franceze e molto in voga, e vi sono anche delle Dame che la parlano.“ Asemenea și Fotino, op. cit. III p. 140.

43) Ḑiarulŭ Spectateur du Nord, Dec. 1801 p. 317 (citatŭ la Engel op. cit. p. 72): „Pendant que la France devenait barbare, il y a avait des pays barbares, qui devenaient français; la cour de Bucharest jouait à toutes sortes de petits jeux d'esprit; le Hospodar luimême élévé par un français, ami des Français, parlant notre langue presqu'aussi facilement que nous, entouré d'une demie douzaine des

Intre aniĭ 1780—1810 aflămŭ în Muntenia instructorĭ francesĭ, secretarĭ francesĭ pe lângă domnĭ, până chiar și bucătarĭ francesĭ [44]). Pe la 1804 se cetia în Bucuresci diariulŭ francesŭ *Le Courrier de Londres* „le plus abominable depuis la création du monde", cum 'lŭ numesce S-te Luce, cu aceeașĭ aviditate cum se cetescŭ adĭ cele maĭ infecte romane [45]). In timpulŭ revoluțiuneĭ francese o sumă de emigranțĭ venise în Principate. Afară d'aceea, Franța 'șĭ pusese ochiĭ pe Principatele-române pentru scopurile sale politice și comerciale.

Și nemuritoriulŭ Lazarŭ ne spune, că limba francesă era la modă în Muntenia pe timpulŭ seŭ [46]).

Etă de unde se maĭ străcura câte-o radă de lumină, totŭ din occidentŭ! va se dică, limba și instrucțiunea francesă în țerile nóstre datéză afundŭ din secolulŭ trecutŭ, și adecă maĭ de atuncĭ de când Româniĭ sub înfluința grecéscă părăsescŭ scólele polone și se punŭ în contactŭ cu cultura occidentală, maĭ alesŭ francesă. Prin urmare precum bărbațiĭ însemnațĭ în literatură în sec. alŭ 17-lea. ca Costinesciĭ, Dositeiŭ, Cantemirŭ, Neculcea ș, a. suntŭ parte ómenĭ cultivațĭ în scólele din Polonia, parte prin instructorĭ în familie, parte pe la câte o scólă călugărescă prin mănăstirĭ, totŭ asemenea s'aŭ cultivatŭ puținiĭ ómenĭ maĭ resărițĭ dela finele sec. trecutŭ și începutulŭ sec. 19-lea prin contactulŭ cu cultura occidentală, maĭ alesŭ francesă.

---

nous compatriotes expatriés, d'ont il avait fait sa societé intime, leur donant l'exemple de mêler de la reflexion et de la Morale jusque dans les plus frivoles amusements." —Totŭ asemenea vorbesce și Wilkinson in Tableau historique de la Moldavie et Valachie traduit par K... Paris, 1821 p. 117, cu deosebire că elŭ dice că limba francesă ar fi întrodus'o oficieriĭ Rușĭ.

44) Hurmuzachi, Documente II. 7, 14, 17, 49, 134, 177, 250 și 296.—Ienache Văcărescu, Ist. împĕrat. Otomanĭ în Tesaurŭ de monumente II. 2. 287.

45) Ibid. p 396.

46) P. Poenarŭ, Georgiŭ Lazarŭ și scóla română, Bucurescĭ 1872 pag. 25.

Câtŭ de miserabilă a trebuitŭ să fie instrucțiunea grecéscă se póte conchide de acolo, că nicĭ unulŭ macar din Românĭ n'a pășitŭ ca scriĭtoriŭ în limba grécă, fie teologŭ, fie istoricŭ, fie poetŭ. Décă ar' fi esistatŭ o adevĕrată instrucțiune grecéscă, décă ea ar' fi fostŭ în stare sĕ atragă și sĕ deștepte spiritele, ar' fi trebuitŭ ca și Româniĭ din-cóce sĕ scrie grecesce, cum scriaŭ Româniĭ de dincolo, ca Miculŭ, Șincaĭ, Maiorŭ ș. a. totŭ atâtŭ de ușorŭ, ba póte maĭ ușorŭ latinesce de câtŭ românesce, séŭ cum scria Mironŭ Costinŭ leșesce, și încă în poesie. Abstrăgêndŭ dela tóte celelalte, singurŭ acestŭ faptŭ condamnă inapelabilŭ prestinsa instrucțiune grecéscă.

Dar' începe a se îndori de ḑile maĭ bune. In alŭ doilea deceniŭ alŭ acestuĭ secolŭ rĕsare scóla națională. Georgiŭ Lazarŭ, prea învĕțatŭ pentru a puté fi suferitŭ de dușmanĭ în patria sa, la 1816 trece din Trasilvania în Muntenia și deschide providențiala scólă dela St. Sava. 47)

---

47) *Georgiŭ Lazarŭ* s'a născutŭ la 1779 în Transilvania la satulŭ Avrigŭ aprópe de Sibiŭ lângă Oltŭ. Cursurile liceale le a făcutŭ la Sibiŭ, celŭ de dreptŭ la Clujŭ. D'aicĭ s'a dusŭ la Viena unde a obținutŭ titlulŭ de doctorŭ în teologie. Unŭ timpŭ însĕ elŭ și a întreruptŭ studiile aicĭ, căcĭ fiindŭ Viena ocupată de Francesĭ a fostŭ înrolatŭ în corpulŭ technicŭ alŭ topografilorŭ. Lazarŭ maĭ obținuse și titlulŭ de membru alŭ Societățiĭ filologice din Halle. La 1814 se hirotoni arhidiaconŭ pe lângă episcopulŭ din Sibiŭ, și totŭ-odată i se conferi catedra de catehetŭ în seminariulŭ d'acolo. Devenindŭ vacantŭ scaunulŭ de episcopŭ alŭ Bănatuluĭ concure și elŭ, dar' inimiciĭ deșteptăriĭ Românilorŭ 'lŭ respinseră ḑicêndŭ, că este prea învĕțatŭ. Din causa uneĭ predice ținute în biserică veni în disensie cu episcopulŭ Moga, și ne maĭ putêndŭ suporta o asemenea posițiune, la 1816 trece la Bucurescĭ unde deschise celebra scólă dela St. Sava. Greciĭ vĕḑêndŭ pericolulŭ ce pregătesce scóla luĭ Lazarŭ intrigară și după cincĭ anĭ 'lŭ alungară. Elŭ se retrase la loculŭ seŭ natalŭ, unde reposă la 1823. Scrierĭ dela elŭ nu ne-aŭ rĕmasŭ de câtŭ:

1) „*Versury de laude în limba Daco-Romaneaske*“ la nunta împĕratuluĭ Franciscŭ, tip. Viona 1808 (N. Densușianŭ, Analele Acad. Rom. ser. 2, t. II sect. I. p. 116).

2) Povățuitorulŭ tinerimeĭ către drépta cetire, Buda 1826 edit.

Pe lângă instrucțiune și diaristică mai vine teatrulŭ (vedĭ Teatru) și spiritulŭ de asociațiune. In Muntenia Eliade cu Constantinŭ Golescu punŭ fundamentele uneĭ societățĭ ale căreĭ ținte eraŭ ridicarea învĕțământuluĭ, fondarea de diare în limba română, tipărirea de cărțĭ, fondarea teatruluĭ naționalŭ, „eșirea din regimulŭ fanariotŭ" prin reforme, căcĭ regimulŭ fanariotŭ nu maĭ esista de dreptŭ, dar de faptŭ trăia încă în spiritulŭ și deprinderile societățiĭ. Societatea luĭ Eliade-Golescu nu era numaĭ atâtŭ, era unŭ guvernŭ spiritualŭ, dar' în adevĕrŭ slabŭ în formă, fiindŭ-că puținĭ 'lŭ înțelegea, slabŭ prin lipsa de practică, neînchiegatŭ și chiar împedecatŭ prin ambițiunile totŭ-de-una marĭ și intransigente la cele dintâiŭ avênturĭ, tare însĕ prin ideile aruncate, carĭ ca și foculŭ consumaŭ mereŭ, în tăcere, aprópe neobservate la temeliile putrede ale societățiĭ vechĭ. Emigranțĭ muntenĭ pe de altă parte formase în Brașovŭ o societate secretă alŭ căreĭ sufletŭ se vede a fi fostŭ I. Câmpineanu. După mórtea luĭ C. Golescu, Eliade împreună cu Câmpineanulŭ formară societatea filarmonică, care dede unŭ noŭ avêntŭ vicțiĭ sociale și politice [48]). Intru tóte, aceleașĭ lucrurĭ se întêmplă și în Moldova. Spiritele deșteptându-se și agitându-se totŭ maĭ multŭ, și cu deosebire în contra vecheĭ stărĭ de lucrurĭ, o samă din vechiĭ boerĭ, fie pentru-că crescuse așa, fie că 'ĭ ațița protectoratulŭ rusescŭ, după 1840 începŭ o reacție, ca sĕ sugrume avêntulŭ. Spiritulŭ însĕ pusŭ odată în mișcare le rĕspunde cu 1848. Acestŭ anŭ însĕ o mare parte din ceĭ maĭ activĭ barbațĭ îĭ aruncă ca esilațĭ în străinătate. Astŭ-felŭ centrulŭ mișcăriĭ naționale politice și literare se strămută în străinătate, cu deosebire la Parisŭ. Acésta este a se înțelege cu deosebire despre Muntenia. Moldova maĭ puținŭ mișcată

48) Despre aceste societățĭ vedĭ Eliade, Equilibrulŭ între antitesĭ, Buc. 1869 p. 77 sq. Despre activitatea luĭ I. Câmpineanu, I Ghica în Analele Acad. Rom. Ser. 1, t. II. Sect. 2 (1890) p. 4 sq.

chiar în 1848, și avêndŭ fericirea de unŭ bunŭ domnŭ, ca Gr. Ghica, reîncepe și continuă maĭ în liniște lucrările de deșteptare și consolidare națională. Cu tractatulŭ de Parisŭ (1856—1860) se rĕvarsă peste amêndóuĕ țerile valurile agitate, din carĭ avea sĕ iésă *România*, ca ḑina din mitologie din valurile turburĭ ale măreĭ!

Décă influința cultureĭ francese dincóce de Carpațĭ datéză încă din secolulŭ trecutŭ,—dela 1821 încóce, cu deosebire însĕ de pe la 1830 începe a deveni totŭ maĭ mare și chiar cotropitóre. Când 'țĭ va pune cine-va o sumă de lucrurĭ înainte, unele cu aparență strălucitóre, altele fără vre-o aparență ce s'ar' impune—despre tóte însĕ nu aĭ nicĭ o cunoscință,—și ți-ar' ḑice sĕ alegĭ din ele: nu încape îndoélă, că nóuĕ din ḑece și-ar' alege cele strigătóre. Acésta s'a întêmplatŭ și cu educațiunea nóstră în străinătate, în Franța. Atrașĭ de lustrulŭ esteriorŭ și neînțelegêndŭ, că aiurea zace binele ascunsŭ, că lustrulŭ nu este binele însușĭ, ci numaĭ adimenirea materială, o flóre crescută pe unŭ pămêntŭ deja bine cultivatŭ, sedușĭ, ḑicŭ, de acéstă aparență, tinerimea în marea majoritate, în locŭ de a-șĭ cultiva și ea terenulŭ ca sĕ ajungă în modŭ naturalŭ la aseminea lustru, neglijéză fondulŭ, se împenéză numaĭ mechanicesce pe de-asupra cu așa numită „pelea leuluĭ", și mulțĭ în locŭ de simbure se întorcŭ acasă numaĭ cu găócea.

Influința adimenitóre a vețiĭ esterióre de o parte, ér' d'alta șederea maĭ îndelungată în străinătate, aduceaŭ cu sine naturalminte desprețuirea celorŭ d'a-casă, și uitarea celorŭ naționale. Cu dreptŭ cuvêntŭ ómeniĭ, ce cumpĕniaŭ lucrurile seriosŭ, începuse a se îngriji de nóua direcțiune [49]).

---

49) Poetulŭ Constantinŭ Stamati din Basarabia, vĕḑêndŭ acestŭ reŭ spiritŭ în Moldova, le adreséză Moldovenilorŭ între altele acestea :... „la voĭ astăḑĭ nu se deosebesce rĕulŭ de bine, căcĭ voĭ onorațĭ maĭ multŭ petrecerile de câtŭ îndeletnicirea cu trebile ce aducŭ folosŭ, voĭ prețuițĭ maĭ multŭ ostenéla dascăluluĭ ce vĕ invață a juca séŭ a

Nu încape îndoélă, că contactulŭ nostru cu civilisaţiunea occidentală a adusŭ multŭ, fórte multŭ bine, dar' totŭ atâtŭ este de adevĕratŭ, că a adusŭ multŭ rĕŭ. Unŭ plus în bine a depinsŭ şi va depinde, décă spiritulŭ publicŭ, décă ceĭ maĭ bunĭ, vorŭ sci şi vorŭ puté sĕ îndrepte totŭ-de-una mersulŭ lucrurilorŭ astŭ-feliŭ, în câtŭ rĕulŭ sĕ devină impotentŭ faţă cu ideile sănătóse naţionale.

Pe când astŭ-feliŭ se petrecŭ lucrurile dincóce de Carpaţĭ, Româniĭ de dincolo continuă opera de regenerare maĭ departe. Li se ridică însĕ nóuĕ şi seriόse pedecĭ. După o lungă amorţire, la 1744 Româniĭ reclamă drepturĭ politice. Li se denégă bruscŭ. La 1784 sub Horea le reclamă cu arma în mână. Revoluţiunea este sugrumată. Horea cu aĭ seĭ trasŭ pe rótă. Drepturĭ nu obţinŭ, dar' împĕratulŭ Iosifŭ II le acórdă óre-carĭ uşurărĭ [50]). Spiritulŭ timpuluĭ împinge înainte. La 1791 Româniĭ în frunte cu amêndoĭ episcopiĭ reclamă de noŭ vechile lorŭ drepturĭ usurpate. Se înţelege, ér' fără resultatŭ. Tóte aceste mişcărĭ însĕ ale Românilorŭ pusese în fine pe cugete pe usurpătorĭ. A denega drepturile era maĭ uşorŭ, căcĭ aveaŭ putere, a justifica însĕ era greŭ. Şi fiindŭ-că Româniĭ începuse a-şĭ apăra şi în scrisŭ drepturile lorŭ, usurpătoriĭ începŭ şi eĭ a le combate nu

---

cânta, de câtŭ a meşterilorŭ ce vĕ lucréză uneltele industrieĭ şi-a plugărieĭ; orăşeniĭ vostri maĭ multŭ gândescŭ la ghiduşiĭ teatruluĭ veniţĭ din ţĕrĭ străine.... de câtŭ la celŭ ce aŭ lucratŭ unŭ anŭ la opera ce s'aŭ jucatŭ pe scenă macar fie şi românŭ, séŭ voĭ maĭ multŭ lăudaţĭ pe virtuoşiĭ musicanţĭ aĭ Europeĭ, séŭ pastrefurele luĭ Arifaga de câtŭ pe aceĭ ce aŭ scrisŭ istoria patrieĭ: Cantemirŭ, Urechie, Costinŭ şi alţiĭ". (Musa română. p. 487—8). „O! dragilorŭ meĭ românĭ! voĭ sunteţĭ vrednicĭ de plânsŭ, căcĭ cu greŭ vĕ este sĕ vĕ desbinaţĭ de cele ce aţĭ deprinsŭ, şi vóuĕ v'ar' trebui unŭ Catonŭ séŭ unŭ Fabricius alŭ Romanilorŭ, care cu *vargă de ferŭ* sĕ vĕ îndrepte pe calea cuviinţiĭ" (Ibid. p. 990—1).

50) Veḑĭ despre acestea N. Densuşianu, Revoluţiunea luĭ Horea, Buc. 1884—P. Ilarianŭ. Istoria Rom. din Dacia super. I. p. 174 sq.

numaĭ cu forța brută, dar' și pe cale literară. Astŭfeliŭ după rĕsboiulŭ cu *sânge* începe și rĕsboiulŭ cu *negrélă* [51]) Maghiariĭ vĕḑêndŭ deșteptarea Românilorŭ, aĭ cărorŭ copiĭ începuse a înunda nu numaĭ scólele lorŭ proprie, dar' și cele străine, prevĕḑêndŭ, că, fiindŭ eĭ numĕroșĭ, nu vorŭ puté sĕ-ĭ maĭ țină îndelungŭ în supunere, 'șĭ punŭ în capŭ sĕ-ĭ maghiarizeze. Maghiariĭ, când vĕdŭ avêntulŭ Românilorŭ, cu înspăimêntare 'șĭ aducŭ aminte de originea acestora. „Acestŭ poporŭ (Româniĭ) care 'șĭ trage începutulŭ și limba, parte mare, dela gintea cea mare a Romanilorŭ, în cursŭ de maĭ multe secole, nu și-a uitatŭ nicĭ de cum de acestŭ începutŭ mărețŭ,—orĭ-câtŭ s'a dejositŭ prin apĕsare și *bucățire*.... Planulŭ și speranța lorŭ este: unirea tuturorŭ poporațiunilorŭ, carĭ suntŭ de originea și limba lorŭ română, într'o națiune și o țéră" [52]). Aceste aspirațiunĭ ale Românilorŭ, unitatea limbeĭ și a religiuneĭ și „cele dóuĕ principate" începuse a-ĭ înspăimênta. Dreptŭ aceea Maghiariĭ vorŭ prin întroducerea limbeĭ maghiare în tóte funcțiunile statuluĭ și chiar în biserică, sĕ maghiariseze în timpulŭ celŭ maĭ scurtŭ pe toțĭ Româniĭ [53]). Româniĭ, deși în luptă cu marĭ greutățĭ și neajunsurĭ, de-o parte lățescŭ și perfecționéză instrucțiunea națională, de altă parte profită de scólele străine pentru a se cultiva. Pe la 1821 sta slabŭ instrucțiunea poporuluĭ, care se mărginia numaĭ la catechismŭ, rugăciunĭ și po-

---

51) Memoriulŭ cunoscutŭ sub titlulŭ de *Supplex libellus Volachorum*, prin care Româniĭ reclamă la 1791 drepturile, a provocatŭ o literatură întrégă în care Maghiariĭ și Sasiĭ 'ĭ combăteaŭ cu vehemență.

52) Așa scria unulŭ din făuritoriĭ planuluĭ de maghiarizare, Nicolaŭ Veșenlenyi pe la 1843. (P. Ilarianŭ op. cit. II. p. 268 sq.).

53) După-ce dela 1791 începŭ a întroduce cu încetulŭ limba maghiară în loculŭ celeĭ latine în administrațiune, prin legea dela 1830 art. 8. o întroduseră definitivŭ în administrațiune și justiție; la 1836 proclamă limba maghiară de limbă diplomatică în totŭ organismulŭ statuluĭ, chiar și în afacerile bisericescĭ și scolastice; la 1839—40 aducŭ legĭ pentru maghiarizarea totală a bisericeĭ diverselorŭ națiunĭ. (P. Ilarianŭ. Ist. Rom. din Dacia super. II. XXX—I).

runcĭ [54]). La 1833 Săborulŭ celŭ mare ordónă sĕ-se facă scólă în fie-care parochie cu „dascălŭ harnicŭ“ și sĕ ţină scólă cu amêndóuĕ sexele de tómna până primăvéra [55]). Samuilŭ Vulcanŭ (1758—1830), neuitatulŭ episcopŭ de la Oradea-mare, protectorulŭ învĕţaţilorŭ ardelenĭ persecutaţĭ de episcopulŭ Bobŭ dela Blajŭ, fundéză liceulŭ dela Beiușŭ. S. Vulcanŭ, ca unŭ adevĕratŭ mecenate, devenise centrulŭ mișcăreĭ literare peste munţĭ în acéstă epocă. Elŭ a adăpostitŭ și ajutatŭ la nevoĭ pe Șincaĭ, Maiorŭ ș. a.; cu spesele luĭ s'a tipăritŭ Lexiconulŭ de Buda. Elŭ era fiŭ de ţeranŭ născutŭ chiar la Blajŭ (satŭ). Marele sinodŭ din 1833 dela Blajŭ cere ca *scólele naţionale* sĕ fie sub direcţiunea supremă a episcopuluĭ, pentru a fi astŭ-felŭ ferite de înfluinţe străine [56]). Dar' Româniĭ și acum mereŭ eraŭ împedecaţĭ de a-șĭ face scóle. Brașoveniĭ înainte de 1848 aŭ purtatŭ procesŭ formalŭ, ca sĕ-șĭ pótă ridica gimnasiŭ, și naturalminte l'aŭ perdutŭ, în câtŭ numaĭ după 1848 aŭ putută sĕ-lŭ ridice. Deșteptarea poporuluĭ pe lângă scólă lua avêntŭ și prin preoţime, care în scólele și în seminariulŭ din Blajŭ începuse deja din secolulŭ trecutŭ a primi o instrucţiune înaltă.

Incercările Maghiarilorŭ de maghiarizare violentă prin tóte mijlócele fanatice ca: „*totŭ omulŭ pe care-lŭ pórtă pămêntulŭ și-lŭ acopere cerulŭ, sĕ fie omŭ și maghiarŭ,*“ agită spiritele totŭ maĭ tare, până când Româniĭ le rĕspunseră cu marea adunare dela 3/15 Maiŭ 1848 în Câmpulŭ-Libertăţiĭ dela Blajŭ și cu luptele ce urmară după acésta. Intre aniĭ 1850—1860 sub guvernulŭ absolutisticŭ avêntulŭ naţionalŭ fu în formă năbușitŭ, în faptŭ însĕ prin o maĭ lealǎ administraţiune, prin venirea în capulŭ bisericĕĭ române a doĭ bărbaţĭ activĭ, Șuluţŭ în Blajŭ și Șaguna în Sibiŭ, instrucţiunea poporuluĭ luă

54) I. M. Moldovanu, Acte sinodalĭ, Blajŭ 1872. II. p 70 pct. 7.
55) Ibid. II p. 65 pct. 8.
56) Ibid. II p. 66 pct. 13.

unŭ avêntŭ totŭ maĭ mare. Prin acésta spiritulŭ naționalŭ nu putea de câtŭ sĕ-se întăréscă. Pe cănd însĕ și acestŭ guvernŭ voi sĕ întroducă totŭ maĭ adâncŭ germanismulŭ, evenimentele din Italia (1859) 'ĭ dederă lovitura de mórte.

* * *

Din espunerea făcută în capitolele de pân' aicĭ resultă că în întréga evoluțiune se potŭ distinge următórele perióde:

Periodulŭ I dela colonisare, a. 107 d. Ch., până la aparițiunea ântâieĭ cărțĭ românescĭ tipărite, a. 1544. Acestŭ periodŭ 'lŭ vomŭ împărți în treĭ epoce: epoca romană (107—274), epoca invasiunilorŭ (274—1300), și epoca nóueĭ reconstituirĭ, până la aparițiunea literatureĭ (1300—1544).

Periodulŭ II cuprinde timpulŭ dela a. 1544 până la 1780, când apare ântâia gramatică a limbeĭ române. In acestŭ periodŭ distingemŭ dóuĕ epoce, și anume: cea dintâiŭ dela 1544 până la a. 1698, când o parte din Româniĭ de peste Carpațĭ încheie unŭ pactŭ religiosŭ cu Roma, faptŭ de marĭ consecințe pentru deșteptarea și cultura Românilorŭ în generalŭ, și care coincide cu întroducerea generală în biserică a limbeĭ române în loculŭ caleĭ slavóne.

Periodulŭ alŭ III-lea dela a. 1780 până la 1860, în care se cuprindŭ érășĭ maĭ multe epoce, și adecă epoca ântâie dela 1780 până la aparițiunea ântâiuluĭ diarŭ românescŭ la 1829; epoca a dóua de aci până la 1848, și în fine epoca a treia dela 1848 până la 1860, când prin unirea Principatelorŭ-Române se întemeiéză o nóuă viéță, și când totŭ-odată s'a scosŭ din scrierea românéscă alfabetulŭ cirilicŭ și s'a întrodusŭ generalminte celŭ latinŭ.

Periodulŭ alŭ IV-lea dela 1860 încóce.

PARTEA SPECIALA

CAPITOLŬ I.

Literatura populară.

Inainte de a se nasce literatura nóstră scrisă, esista deja literatura populară născută în sinulŭ poporuluĭ în decursulŭ secolilorŭ, și la acăreĭ creațiune a contribuitŭ unŭ lungŭ șirŭ de generațiunĭ. Acéstă literatură este de-o estremă importanță nu numaĭ ca oglinda geniuluĭ, ca atestatulŭ de nobleță spirituală a Poporuluĭ-Românŭ, ci totŭ-odată și ca fondŭ, ca sorgentŭ pururea viŭ și limpede din care trebue sĕ-se adape literatura înaltă, cu deosebire poesia. In ea se esprimă geniulŭ, caracterulŭ, credințele, datinele, bucuriile și suferințele, în scurtŭ tótă viéța internă și esternă a unuĭ poporŭ.

De óre-ce literatura populară se nasce cu poporulŭ în decursulŭ timpurilorŭ, ér' cea maĭ depărtată origine a popórelorŭ se perde în întunereculŭ secolilorŭ, de sine se înțelege, că este imposibilŭ a determina în generalŭ, când s'a născutŭ acéstă literatură nescrisă. Originea eĭ este însușĭ geniulŭ popórelorŭ. In decursulŭ secolilorŭ însĕ, prin contactŭ, prin amestecare, în fine prin migrațiune, aŭ împrumutatŭ unele dela altele. Este cu totulŭ absurdă ideia, că literatura populară s'ar' fi născutŭ din cea scrisă, când scimŭ că și popórele, carĭ nu cunoscŭ scrisórea, aŭ literatura lorŭ populară, și fórte multe chiar și dintre operele cele maĭ marĭ s'aŭ născutŭ din literatura populară.

Literatura populară se împarte în dóuĕ: literatura populară nescrisă, care 'șĭ are originea directŭ în poporŭ și care elŭ a creat'o spontanŭ în decursulŭ seco-

lilorŭ, s'a păstratŭ prin trecere din gură în gură, din generațiune în generațiune, și în literatura populară scrisă, în generalŭ de origine străină.

Amêndóuĕ după formă se împartŭ în poesie și în prosă. Atâtŭ avuția însĕ, câtŭ și importanța acestorŭ dóuĕ felurĭ de literaturĭ este fórte deosebită. Pe când literatura nescrisă este sânge din sângele poporuluĭ, sufletŭ din sufletulŭ luĭ, viéță din viéța luĭ, și prin urmare icóna vie și nemuritóre a poporuluĭ din nóptea timpurilorŭ până va trăi, și după mórtea luĭ chiar, — pe atuncĭ literatura populară scrisă este unŭ veneticŭ care s'a furișatŭ în altarulŭ și s'a încălditŭ la foculŭ nestinsŭ alŭ imaginațiuniĭ poporuluĭ. Pentru aceea acéstă literatură furișată pe diverse căĭ, nicĭ nu are putere și viéță, ea stă lipită, ca unŭ parasitŭ, numaĭ până la unŭ timpŭ și apoĭ dispare, séŭ este eliminată.

Literatura populară nescrisă

Poesia

Genurile poetice suntŭ în generalŭ maĭ vechĭ de câtŭ cele în prosă, căcĭ omulŭ, înainte de a cugeta, simte, și sentimentulŭ și-lŭ esprimă în formă poetică. Și între genurile poetice însĕ unele suntŭ maĭ vechĭ, altele maĭ nóuĕ. Acésta însĕ nu depinde atâtŭ dela epoca lorŭ de nascere, câtŭ maĭ vêrtosŭ dela spiritulŭ ce domină în ele, căcĭ unele de și cele maĭ vechĭ ca origine d. e. poesiile lirice, ca fondŭ și formă însĕ schimbându-se mereŭ cu împregiurările și chiar cu individulŭ, suntŭ totŭ-de-una nóuĕ ; așa suntŭ la noĭ doinele și horele. Altele, care suntŭ de origine religiósă-sacramentală cum suntŭ colindele și până la unŭ punctŭ și bócetele, orĭ suntŭ de unŭ înțelesŭ și întrebuințare mistică, cum suntŭ descântecele și vrăjile,—tóte acestea și ca fondŭ și ca formă s'aŭ păstratŭ maĭ vechĭ. După acestea unŭ aerŭ maĭ vechiŭ respiră cântecele bĕtrânescĭ.

Colindele în fondŭ suntŭ himne religióse din epoca păgână primitivă, adresate sóreluĭ ca ḍeŭ, cântândŭ bunătățile luĭ și lăudându ĭ faptele ca eroŭ, întogmaĭ precum se cântă și se laudă sórele séŭ Agni în himnele vedice. Cu timpulŭ însĕ precum unele himne vedice aŭ luatŭ forma de gratulațiunĭ, totŭ asemenea suntŭ și la noĭ unele colinde de gratulațiunĭ d. e. colinda de fată mare, de feciorŭ, de păstorŭ, de preotŭ, de copilŭ, de feréstă ș. a. De-aicĭ a urmatŭ împărțirea colindelorŭ în religióse și lumescĭ, care adeseorĭ trecŭ în genulŭ narativŭ, întogmaĭ precum din vechiulŭ himnŭ aricŭ s'a derivatŭ cu încetulŭ cântulŭ epicŭ. Colindele religióse s'aŭ amestecatŭ adese-orĭ cu ideĭ și personagie din ciclulŭ creștinŭ, maĭ nicĭ-odată însĕ nu s'a pututŭ face o contopire deplină, ci totŭ-de-una elementulŭ și ideile vechĭ mitice aŭ rĕmasŭ precumpĕnitóre. In tóte colindele și religióse și lumescĭ sĕ află de ordinarŭ după fie-care versŭ refrenulŭ sacramentalŭ : *Lerŭ Dómne* ! maĭ rarŭ : *Florile dalbe* séŭ *Ḍorile dalbe* ! *Lerŭ* este *Liber* și anume *Jupiter Liber*, adecă «ḍeulŭ dătătoriŭ de bunătățĭ (Sórele)», ér' *Florile dalbe* séŭ *Ḍorile dalbe*, este refrenulŭ care în timpurile primitive se aplica după fie-care versŭ în așa numitulŭ himnŭ séŭ rugăciune de diminéță [1]). Colindele se cântă dela Crăciunŭ până la Bobotéză, cu deosebire însĕ în nóptea de Crăciunŭ. Numele de colindă este străvechiŭ aricŭ a căreĭ formă maĭ vechie s'a păstratŭ la Grecĭ în *καλινδέω*-mĕ învêrtescŭ, *καλινδήθρα*-locŭ de învêrtire.

La Romanĭ la 1 a fie-căreĭ lunĭ se anunța *Nonele* prin strigare (lat. calare), și din acéstă causă s'a confundatŭ

---

1). Unŭ studiu alŭ nostru amĕnunțitŭ asupra tuturorŭ acestorŭ cestiunĭ a se vedé în *Revista crit.-lit.* I. (1893) : Colindele și himnele vedice p. 1—15, Refrenulŭ colindelorŭ p. 50—63.—S. Mangiuca, Călindariu 1882 art „Colinda“.

înțelesulŭ, cu tóte că *calendae* e totŭ de-o rădĕcină cu *καλινδέω* și nu de la *calare* [2]).

Și fiindŭ-că Colinda se cânta cu deosebire la *întórcerea* séŭ nascerea sórelui, care la Romanĭ se numea *natalis solis invicti* și se sĕrbătorea la 25 Decembre întogmaĭ ca Crăciunulŭ la noĭ, de-aci «*cântecul de întórcere*» séŭ *colinda*.

Colecțiunĭ : A. M. Marienescu, Colinde, Pesta 1859. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 14—95. — Dr. I. Sbiera, Colinde, Cernăuțĭ 1888. — T. Burada, O călĕtorie in Dobrogea, Iașĭ p. 38—104. — T. Daul, Colindĭ etc. Aradŭ 1890. — A. Bârseanu, Cincĭ-ḑecĭ de Colinde, Brașovŭ, 1890. — I. C. Bibicescu. Poesiĭ populare din Transilvania. Buc. 1893. p. 233—257.

Cântecele bĕtrânescĭ suntŭ poesia eroică a poporuluĭ românŭ. Dintre tóte speciele de poesie în acésta se deosebescŭ maĭ bine diversele epoce: viéța istorică a poporuluĭ în aceste cântece s'a imprimatŭ maĭ adâncŭ. Décă amŭ posedé o colecțiune de asemenea cântece adunate, nu acum, ci în fie-care epocă, acésta ar' fi adevĕrata nóstră istorie

Epocele însĕ se împingŭ și se alungă una pe alta, aparŭ pe scenă alte ideĭ, alte năcasurĭ, aspirațiunĭ, trebuințe, alte personagie; cele vechĭ începŭ a se întuneca în amintire, a se amesteca și chiar contopi cu cele nóuĕ. De-aicĭ provine, că cântecele cele maĭ vechĭ suntŭ maĭ puține și cu câtŭ ne apropiemŭ de timpurile maĭ nóuĕ suntŭ maĭ numĕróse; cele vechĭ suntŭ maĭ liniș-

2). Originea dela *calare*, dată de filologiĭ vechĭ și noĭ, s'a datŭ din causă că nu se cunoscea originea istorică a cuvêntuluĭ, fără de care, în asemenea lucrurĭ, etimologia făcută numaĭ după asemĕnărĭ de cuvinte n'are nicĭ o valóre. Apoĭ dela *calare*, ar' fi resultatatŭ *Calandae*, care formă nu se află în tótă latinitatea. Er' décă *Colinda* nóstră ar' fi din *Calendae* atuncĭ ar fi trebuitŭ sĕ resulte *Colêndă*, *Colindă* este forma populară maĭ vechie de câtŭ *Calendae*, și este formată cu sufixulŭ *-ινδα* (-inda).

tite, maĭ contemplative, cele maĭ nóuĕ maĭ agitate, maĭ viĭ.

In aceste cântece se deosebescŭ treĭ epoce: una mitică, din care pân'acum puţine piese s'aŭ adunatŭ, între care amintimŭ: Sórele şi Luna, Iovanŭ Iorgovanŭ, Şerpele, Bălaurulŭ; alta mitică-istorică: Miulŭ Cobiulŭ, Meşterulŭ Manoli, Toma Alimoşŭ, Păunaşulŭ Codrilorŭ, Inelulŭ şi Năframa, Ghemişŭ ş. a.

Cea maĭ însemnată şi maĭ avută este epoca istorică, care posede dóuĕ feliurĭ de cântece bĕtrânescĭ, unele alŭ cărorŭ subiectŭ suntŭ luptele cu învasoriĭ, cântândŭ pe Novăcescĭ, Marcu-viteazu, Stefanŭ, Mihaiŭ, Iancu-vodă (Huniadi), Calomfirescii, Buzesciĭ, ş. a. Multe din aceste cântece suntŭ trecute din celelalte epoce pe personagie nóuĕ analóge, şi maĭ cu samă cântecele despre Novăcescĭ şi despre Mârcu, trebue sĕ fi cântece străvechĭ trecute asupra unorŭ personagie nóuĕ şi confundate cu evenimente maĭ nóuĕ. Afară de aceea aceste cântece despre Novăcescĭ şi Marcu formézá prin estensiunea şi varietatea lorŭ celŭ maĭ mare şi adevĕratŭ *ciclŭ epicŭ popularŭ* alŭ Românilorŭ. Rĕmâne însĕ ca de-aicĭ înainte sĕ-se adune în tótă estensiunea variantele sale, pentru a puté fi apreciatŭ după valóre.

O adóua specie suntŭ aşa numitele *cântece haiducescĭ*, cântece eroice în fondŭ, dar' în altŭ sensŭ. Eroulŭ luptă cu despoietoriulŭ străinŭ furişatŭ în ţéră, cu ciocoiulŭ, care nu luptă cu arma făţişŭ, ci dă pe dindosŭ, despóie şi face imposibilă viéţa, ca domnŭ séŭ ca funcţionarŭ, înaintea cărora bietulŭ românŭ «anĭ întregĭ s'a judecatŭ şi nimicŭ n'a căştigatŭ», ca proprietarŭ, ca arendaşŭ, ca negustorŭ, ca cârcĭmarŭ. Originea şi fondulŭ lorŭ, ca şi caracterulŭ hăiduculuĭ séu a «feţilorŭ de codru verde", se ilustréză nu se póte maĭ bine în următórele:

N'am lăţcae la chimirŭ
Sĕ mĕ potŭ plăti de birŭ

Și de foĭ și de soldatŭ
Și de Iuda blăstematŭ....

———

Bată-vĕ crucea ciocoĭ,
De-așĭ maĭ scăpa de la voĭ,
Sĕ mĕ tragŭ la codru éră,
Și sĕ facŭ dreptate'n țéră.
Când oiŭ vedé omŭ săracŭ
In chimirŭ mâna sĕ bagŭ
Și de chinŭ și vaiŭ sĕ-lŭ scapŭ....

———

Haĭ copiĭ la ceĭ stejarĭ
Sĕ tăiemŭ niscaĭ-va parĭ,
Țéra sĕ ne-o țărcuimŭ
Și de iesme s'o ferimŭ !

Ast-felŭ elŭ apucă in codru, de unde cobóre ca unŭ fulgerŭ, 'șĭ rĕsbună suferințele și nedreptățile, maĭ scapă icĭ-colea pe frațiĭ seĭ, séŭ îĭ ajută cu ce ie dela ciocoĭ, și maĭ aruncă spaima în croncanĭ. Acésta este originea cântecelorŭ hăiducescĭ rĕspândite la toțĭ Româniĭ, căcĭ toțĭ aŭ suferitŭ într'o formă. Aceste cântece fórte adese orĭ suntŭ de o energie și unŭ coloritŭ neimitabilŭ, și aflămŭ depuse în ele sentimente nu numaĭ de unŭ înaltŭ patriotismŭ, dar' și de-o umanitate neîntrecută. Ceĭ maĭ renumițĭ hăiducĭ deveniți legendarĭ suntŭ : Corbea, Pintea, Bujorŭ, Tunsulŭ, Darie, Jianulŭ ș. a. Unŭ tipŭ teribilŭ și admirabilŭ totŭ-odată de hăiducŭ, cu numele Burlă, dela finele sec. 17-lea, ni-lŭ descrie Cantemirŭ.

Colecțiunĭ : V. Alexandri, Poesiĭ populare. Buc. 1866. — A. M. Marienescu, Balade, Pesta 1859 și 1867. — M. Pompiliŭ, Balade, Iașĭ 1870. — S. Fl. Marianu, Poesiĭ populare române, vol. I. Cernăuțĭ 1773. — M. A. Caramfilŭ, Cântece pop. Hușĭ, 1892. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 418—688. — I. P. Reteganulŭ,

Trandafirĭ şi Viorele, Gherla 1886. — Frâncu-Candrea, Românii din munţiĭ apusenĭ (Moţiĭ). Buc. 1888. — I. G. Bibicescu, op. cit. p. 261—347. — S. C. Mândrescu, Literatură şi obiceiurĭ populare. Buc. 1892 p. 174—191. E. Sevastosŭ, Cântece moldovenescĭ, Iaşĭ 1888.

Bócetele numite în unele părţĭ *Cânteculŭ ḑorilorŭ* suntŭ cântece la morţĭ. Femeile séŭ fetele care le cântă se numescŭ bocitóre. Bócetele suntŭ fórte vechĭ, ele s'aŭ desvoltatŭ din vechiulŭ himnŭ religiosŭ întogmaĭ ca colindele, pentru aceea conţinŭ şi bócetele ideĭ mitologice. Importanţa lorŭ însĕ de căpetenie zace aiurea, în sentimentulŭ adâncŭ de respectŭ, iubire şi doioşie familiară în sinulŭ poporuluĭ dela ţéră. Sub sumanulŭ aspru şi rosŭ de ḑile grele, ţeranulŭ românŭ ascunde o inimă de aurŭ, unŭ sentimentŭ dulce şi fierbinte pentru aĭ seĭ. Iubirea de mamă priméză pe cea de tată, ér' cea de tată pe cea de fraţĭ şi surorĭ :

De-ar' fi tata câtŭ de bunŭ
Totŭ ţipă copiĭ 'n drumŭ ;
De-ar' fi mama câtŭ de rea,
Toţĭ îĭ strînge lângă ea.
Şi la fraţĭ şi la surorĭ
Mergĭ pe anŭ de dóuĕ orĭ,
Er' la mamă şi la tată
Mergĭ în tótă ḑiua-odată.

Plânge casă, plânge masă,
De tată sunteţĭ rĕmasĕ !
Plângeţĭ uşĭ, plângeţĭ fereştĭ,
Plângeţĭ tuspatru păreţĭ,
Că de astăḑĭ rĕmâneţĭ ;
Ca de-acuma tatuca
In casă n'a maĭ întra,
Nicĭ nu s'a maĭ hodini,
La fereştĭ n'a bocăni,
Nicĭ uşile n'a deschide,

Nicĭ la copiĭ n'a maĭ rîde.
Drăguṭulŭ nostru tătucă,
Câtŭ aĭ trăitŭ aĭ lucratŭ
Pentru treĭ scândurĭ de bradŭ ;
Câtŭ aĭ trăitŭ aĭ muncitŭ
Pentru treĭ coṭĭ de pămêntŭ ;
Décă tătucă nu credĭ,
Haida la mormêntŭ și vedĭ.

Mama plângêndu-șĭ fiica :

Scŏlă, scólă Mărióră !
Că mămuṭa dumi-tale
Diminéṭa s'a scula
Prin totŭ cotulŭ te-a căta
Totŭ Măriór'a striga.
Scólă Mărióră, scólă !
Că mămuṭa dumi-tale
Multă supĕrare are.
Că Dumineca venea,
Frumușelŭ mi te gătia,
La biserică te pornea.
Dela biserică veneaĭ
Bine nu te hodiniaĭ,
Și la jocŭ mi te porniaĭ
Dumineca mi-a veni
Ea pe cine mi-a găti
Décă dumneta nu-ĭ fi.

O adâncă duioșie 'ṭĭ cuprinde sufletulŭ cetindŭ aceste cântece, care ne desvĕlescŭ o pătură nóuă a inimiĭ poporuluĭ românŭ, atâtŭ de avută în marĭ și nobile sentimente.

In aceste bócete aflămŭ adese orĭ imaginĭ neîntrecute.

Dragele nóstre picióre,
Tare-aŭ fostŭ străbătătóre,
Iar de-acuma
Din picióre

Mintă 'n flóre,
Din căpute
Rujĭ bătute
Din mânuțe
Florĭ albuțe,
Din guriță
Tămâiță.
Dragiĭ noștri ochișorĭ
Cum s'orŭ face pomișorĭ,
Din sprâncenene
Viorele.

Intre multe altele, aflămŭ în bócete o particulatitate, care trebue s'o însemnămŭ aicĭ. Nu numaĭ ceĭ maĭ tinerĭ către ceĭ maĭ bĕtrânĭ, dar și acestia către ceĭ maĭ tinerĭ, până și părinții către copiiĭ lorŭ se adreséză cu *dumneata.* Acésta 'șĭ are originea în adânculŭ cultŭ ce-lŭ are poporulŭ românŭ pentru ceĭ morțĭ. Nu pentru-că mortulŭ devine maĭ străinŭ față cu aĭ seĭ i se adreséză ceĭ ce-lŭ plângŭ cu *dumneata*, ci pentru-că mortulŭ devine *unŭ geniu*, o ființă supra-naturală și în generalŭ considerată ca bine-voitóre față cu aĭ sĕĭ. Pentru aceea nenumĕrate suntŭ atențiunile și sacrificiile ce se aducŭ morțilorŭ séŭ *moșilorŭ* [3]).

Cuvêntulŭ *bócetŭ* este de aceeașĭ origine cu lat. *vox*, *voco*, *vocito*, a striga fig. a se văera, a se plânge.

Colecțiunĭ: T. T. Burada, O călĕtorie în Dobrogea, Iașĭ 1880. — Idem, Datinele poporuluĭ românŭ la înmormêntărĭ, Iașĭ 1882. — S. Fl. Marianŭ, Inmormêntarea la Românĭ Buc. 1892.

Doinele, suntŭ genulŭ eminamente liricŭ alŭ poesieĭ populare române. Doina cântă dorulŭ și bucuria, iubirea și ura, veselia și întristarea, suferința și rĕsbunarea, speranța și desperarea. Fondulŭ doineĭ este în generalŭ *doiosŭ*,

3). A se vedé Revista crit lit. an. I. (1893) p. 261—263.

de unde și-a luatŭ și numele de doină [4]). In viéța vechie, maĭ patriarchală, doina se mărginea la relațiunile intime, cu timpulŭ cerculŭ vieții lărgindu-se, s'a lărgitŭ și alŭ doineĭ, așa avemŭ doina haiducéscă, doina ostășéscă séŭ de cătănie, care este de origine cu totulŭ nóuă ș. a. Doina ca espresiune spontană și fidelă a sentimentuluĭ, nu are rațiunea de-a fi și nicĭ nu póte esista, de câtŭ fiindŭ deplinŭ înțelésă de celŭ ce-o cântă, pentru aceea doina, dintre tóte poesiile populare, are totŭ de-una limba cea maĭ nóuă ; cuvinte vechĭ, neînțelese, în ea nu esistă, séŭ care s'arŭ păré că esistă, ele nu suntŭ vechĭ, ci dialectale, din graiulŭ viŭ alŭ provincieĭ séŭ ținutuluĭ unde o surprinde culegĕtorulŭ. Doina este de-o înaltă frumusețǎ nu numaĭ ca adâncime și văpaie de sentimentŭ, dar și ca sborŭ alŭ fantasieĭ, cutezanță de imaginĭ, finețe de situațiunĭ, ciselare și plasticitate de limbă. Inceputulŭ aprópe constantŭ cu „*frundă verde*" indică inspirațiunea directŭ din contemplarea natureĭ, și predilecțiunea Românuluĭ pentru viéța câmpenéscă, în natura liberă. Italieniĭ aŭ de asemenea : Fior di viole ! Fior di trifoglio ! etc.

Colecțiunĭ. Dr. I. U. Iarnik-Bârseanŭ, Doine Buc. 1885. V. Alexandri, op. cit. — S. Fl. Marianŭ, op. cit. vol. II. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 270—354. — N. A. Caramfilŭ op. cit. — I. T. Reteganulŭ, Trandafirĭ și Viorele Gherla 1886. — E. Sevastosŭ op. cit. — O miie doine — St. Munteanŭ, O sută doine etc. Brașovŭ 1891. — I. C. Bibicescu, op. cit. p. 9—169. — S. C. Mândrescu, op. cit. p. 15—120. — In *Texte*

---

4). *Doiosŭ* este dela *doiŭ* care esistă și ađĭ în graiulŭ pop. din Transilvania maĭ alesŭ în Valea-Hațeguluĭ cu înțelesulŭ de dorŭ fierbinte, din care s'a formatŭ *doina* păstrândŭ rădĕcina și înțelesulŭ întensŭ alŭ cavêntuluĭ după cum 'lŭ esplică însușĭ poporulŭ cu „cântecŭ dulce, viersŭ de focŭ" (Iarnik-Bârseanu, Doine Buc. 1885 p. 3). Litvaniculŭ *dainos* n'are de-a face cu *doina*, fiindŭ cu totulŭ de altă origine și numaĭ din întêmplare sémĕnă ceva cu doina.

macedo-române de Dr. M. G. Obedenaru Buc. 1991, se află maĭ multe doine s. cântece m. române.

Horele ḑise *strigăturĭ* şi *chiuiturĭ*, suntŭ micĭ poesióre ce le recitéză de regulă flăcăiĭ, maĭ rarŭ lăutariulŭ, la jocŭ după tactŭ. In ele se amestecă gluma cu satira, rĕsfăţulŭ cu gentileţă. Este ceva cu totulŭ caracteristicŭ, că orĭ-câtŭ se parŭ ele de înţepĕtóre une-orĭ, totuşĭ nu vatĕmă, cu atâta fineţă şi impersonalitate suntŭ ele alcătuite. In generalŭ suntŭ fórte spirituale. Cele maĭ bune suntŭ care nu trecŭ peste patru versurĭ. Când suntŭ maĭ lungĭ nu numaĭ efectulŭ se slăbesce maĭ alesŭ prin recitare în decursulŭ joculuĭ, dar 'şĭ perdŭ şi genulŭ trecêndŭ între doine. Pentru aceea uniĭ culegĕtorĭ le-aŭ confundatŭ cu doinele şi vice-versa. Cele maĭ multe din horele din colecţiunea luĭ V. Alexandri şi S. Fl. Marianŭ suntŭ doine.

Colecţiunĭ: Iarnik-Bârseanŭ op. cit. — V. Alexandri op. cit. — S. Fl. Marianŭ op. cit. v. II (1875). — St. Munteanŭ, op. cit. — S. C. Mândrescu op. cit. p. 121 —171. O miie doine, strigăturĭ şi chiuiturĭ culese de mai multĭ învĕţătorĭ zelosĭ, Braşovŭ 1891.

Descântece, *vrăjĭ*, *farmece* şi *desfacerĭ*. Tóte acestea constitue aşa ḑicêndŭ poesia mistică populară, cuprinḑêndŭ, pe lângă gesturĭ şi medicamente populare, şi formule ritmice ce le rostesce celŭ ce esecută aceste acte mistice şi aŭ, în credinţa poporuluĭ, destinaţiunea lorŭ anume. Descântecele întorcŭ, alină şi vindecă diferite bóle atâtŭ la ómenĭ, câtŭ şi la animale, în generalŭ va se ḑică, facŭ bine. Vraja din contra ţintesce a face rĕŭ d. e. a sili pe cine-va la ceva fără voia luĭ, a învrăjbi, a lua somnulŭ copiilorŭ, laptele de la vacĭ, a lua mana din holda altuia şi-a o duce pe holda sa ş. a.

Farmecele ţintescŭ a face pe cine-va plăcutŭ, atrăgĕtorŭ, şi prin acésta a sili pe altulŭ sĕ-ĭ placă de cine-va; elŭ apoĭ se şi numesce fărmecatŭ, ce adese orĭ-este identicŭ cu «i-a luatŭ, i-a furatŭ minţile».

Desfacerile aŭ de scopŭ de a strica séŭ de a face faţă

cu óre-care imposibile vrăjile și farmecele.—Acéstă specie de poesiĭ populare este fórte vechie. In ea se află ideĭ vechĭ mitologice amestecate cu creștine, pentru aceea s'aŭ conservatŭ adese-orĭ și cuvinte vechĭ, une-orĭ chiar neînțelese. La Poporulŭ-romanŭ eraŭ fórte îndatinate tóte feliurile de farmece care se află adĭ la noĭ. Ceremonialulŭ și mijlócele suntŭ totŭ aceleașĭ și la noĭ, s'aŭ păstratŭ însĕ și cuvinte și espresiunĭ întregĭ:

descânta lat. încantare.

descânta în aiŭ lat. încantare in alio (Cato RR. 160).

legatură, cu sensŭ de a fărmeca, lat. ligatura (Isidor).

Colecțiunĭ: S. Fl. Marianŭ, Descântece poporane române, Sucéva 1886. — Idem, Vrăjĭ, farmece și desfacerĭ. Buc. 1893 — T. T. Burada, O călĕtorie în Dobrogea p. 269—276. — D. P. Lupașcu, Medicina Babelorŭ. adunare de descântece etc. Buc. 1890. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 356—398.

Rugăciunĭ populare încă s'aŭ descoperitŭ câte-va, dar numaĭ în spiritŭ creștinŭ (G. D. Teodorescu, op. cit. p. 188—189).

Poesiĭ glumețe și batjocuritóre încă posede literatura nóstră populară si încă de cuprinsŭ fórte variatŭ, unele se raportă la viéța de tóte dilele biciuindŭ, maĭ în glumă, maĭ înadinsŭ, diverse defecte și deprinderĭ rele; altele se rapórtă la popórele străine conlocuitóre, dintre acestea cele maĭ numĕróse satire suntŭ la adresa țiganilorŭ, și anume acelea care se rapórtă la biserica, mănăstirea, pașcile, popiĭ și sânțiĭ țigănescĭ, se numescŭ *Evangeliĭ țigănescĭ*, care se recitéză ca și când ar' ceti evangelia.

Colecțiune: Satire poporane Române de S. Fl. Marianu Buc. 1893.

Proverbe Unŭ genŭ intermediarŭ, ca formă, între prosa și poesia populară, avemŭ proverbulŭ, ghicitórea, idiotismulŭ, frânturile de limbă și jocurile de copiĭ. Dicemŭ intermediarŭ ca formă, căcĭ aceste speciĭ utili-

séză, afară de idiotismŭ, asonanța, ritmulŭ și chiar și rima, ér' idiotismulŭ are câte-odată unŭ ritmŭ maĭ pronunțatŭ.

Proverbulŭ în limba populară se numesce *ḑisă*, *ḑicĕtóre*, maĭ rarŭ *ḑicală* și *vorbĭ bĕtrânĭ* séŭ *din bĕtrânĭ*, și cuprinde resultatulŭ esperiențelorŭ de secolĭ ale poporuluĭ, încâtŭ abia este vre-o împregiurare în viéță, care sĕ nu-șĭ aibă ḑicĕtórea sa cristalisată în câte-va cuvinte cu forme alese. De-óre-ce viéța ómenilorŭ, în fondŭ, este aceeașĭ orĭ-unde, și prin urmare și ideile încă se asémĕnă, pentru aceea și proverbele, ca nicĭ o altă specie de literatură populară, sémĕnă adese-orĭ, ca oŭ cu oŭ, de la unŭ poporŭ la altulŭ, începêndŭ din timpurile cele maĭ vechĭ până aḑĭ și dela unŭ cornŭ alŭ lumeĭ până la celalaltŭ. Suntŭ multe proverbe însĕ în care se oglindéză evenimente și esperiențe particulare ale fie-căruĭ poporŭ, a cărorŭ cercetare și esplicare desvĕlesce anumite epoce din viéța poporuluĭ. Acestea se numescŭ proverbe istorice.

Colecțiunĭ de proverbe: *Povestea vorbeĭ* de A. Panŭ Buc. 1847—1853.—*Proverbele românilorŭ* de I. C. Hințescu Sibiu 1877.—Unŭ culegătorŭ-Typographŭ (I. C. Ispirescu) are maĭ multe proverbe în *Legende* ed. 3-a Buc. 1872 ér' o edițiune a proverbelorŭ cu variantele lorŭ începută de Ispirescu a rĕmasŭ neterminată (v. Revista p. istor. archeolog. și filolog.).

Ghicitorile, care se maĭ numescŭ și *cimiliturĭ*, suntŭ descrierĭ și definițiunĭ figurate a diverse lucrurĭ, făcute cu unŭ adâncŭ spiritŭ de observațiune, încâtŭ se facă posibilă ghicirea obiectuluĭ. Cam de regulă descrierea se face prin asemĕnărĭ cu alte obiecte, și de cele maĭ multe orĭ suntŭ în versurĭ. Condițiunea esențială este sĕ fie scurte, 2—4 versurĭ. Unele ghicitorĭ suntŭ numaĭ nisce întrebărĭ capțióse. Totŭ la *Ghicitorĭ* trebue socotite și unŭ feliŭ de poesiĭ numerice maĭ lungĭ, care însĕ se parŭ a fi maĭ multŭ de origine cărturăréscă.

Colecțiunĭ: 118 ghicitorĭ în *Legende* de *Unŭ culegă-*

torŭ-typograph, ed. 3-a Bucurescĭ 1872. — Câteva Ghicitorĭ în *Basme* etc. de I. C. Fundescu, Buc. 1885. — G. D. Teodorescu, Poesiĭ pop. Buc. 1885 p 214—252 ér dela p 252—256 poesiĭ numerice. — Gr. Sima alŭ luĭ Ion, Din bĕtrânĭ, ghicitorĭ etc. Sibiŭ 1885.

Idiotismiĭ suntŭ scânteĭ ce aŭ rĕsăritŭ din frecarea limbagiuluĭ cu viéța de tóte ḑilele și pentru aceea aŭ totŭ-de-una unŭ volumŭ fórte condensatŭ. Idiotismiĭ maĭ nicĭ-odată nu se potŭ traduce în altă limbă, ci trebue acoperițĭ cu alțĭ idiotismĭ analogĭ.

Colecțiune anume este numaĭ una: Dr. I. N. Iarnicŭ, Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen, Wien, 1877. — In diversele lexicóne românescĭ se află adunațĭ totŭ-de-una asemenea idiotismĭ.

Frânturĭ de imbă suntŭ espresiunĭ grele prin combinarea de cuvinte aspre. A se vedé asemenea frânturĭ la G. D. Teodorescu, op. cit. p. 266—7.

Jocurile de copiĭ cuprindŭ formule tipice, în care se află de multe orĭ cuvinte onomatopoetice și de capriciŭ, și une orĭ chiar nume și fapte istorice, suntŭ presarate icĭ-colea chiar și cuvinte fórte vechĭ.

Colecțiunĭ: P. Ispirescu, *Jucăriĭ și jocurĭ de copiĭ*, Sibiŭ 1885. — G. D. Teodorescu, op. cit. p. 186—200. — P. N. Papahagi-Vurduna, *Jocurĭ copilărescĭ* culese de la Româniĭ din Macedonia, Buc. 1893.

Teatru. Poporulŭ are și o literatură teatrală, primitivă în formă, dar' fórte importantă ca fondŭ. Acéstă literatură după origine se împarte în dóuĕ părțĭ fórte bine deosebite una de alta. — Plugușorulŭ, Păpărudele și Orația la nuntă suntŭ după origine cele maĭ vechĭ. Plugușorulŭ este o datină ce se practică în séra spre anulŭ noŭ. Copiiĭ cu unŭ plugușorŭ în miniatură séŭ și fără plugușorŭ, avêndŭ numaĭ bice, ér' în Moldova avêndŭ buhaiulŭ (taurulŭ) [5]), umblă din casă în casă

---

5). *Buhaiulŭ* este o cofă séŭ doniță înfundată cu pele la amêndóuĕ capetele ca doba, la fundulŭ de susŭ se fixéză o curea séŭ unŭ mănunchiŭ de códă de calŭ, și când trage de acésta se nasce unŭ sgomotŭ ca mugetulŭ unuĭ taurŭ.

plesnindŭ din bice séŭ mugindŭ din buhaiŭ și recitândŭ cântecululŭ plugușoruluĭ. Datina, cum se vede lămuritŭ, este de origine agricolă, adecă în onórea divinitățilorŭ protectóre ale agricultureĭ, care la Romanĭ se serba togmaĭ pe acelașĭ timpŭ, ca Crăciunulŭ și anulŭ noŭ la noĭ, adecă Saturnalele și Opaliele (Saturnŭ și Ops). *Păpărudele*, care învócă plóia, suntŭ totŭ datină vechie agricolă. La Greciĭ modernĭ se dice *Pirpiruna* unde sufixulŭ *-una* arată originea romană. *Orația la nuntă*, cuprinde recitativele rimate, ce se pronunță în decursulŭ nunteĭ începêndŭ dela pețire până la fine, în care se oglindéza tóte peripețiile prin care trece nunta. Recitativele suntŭ împreunate și cu acțiune d. e. la casa mirese, când o iaŭ s'o ducă la biserică, la mésă etc. Totŭ aicĭ se ținŭ și *Cerbulŭ*, numitŭ *Cervulus* în datinele vechĭ de la Crăciunŭ la popórele romanice din occidentŭ.

Brezaia și *Țurca* suntŭ asemenea vechĭ originĭ. Acestea însĕ consistă numaĭ din acțiune fără cuvinte.

Colecțiunĭ: V. Alexandri, op. cit. Plugulŭ p. 387. — G. D. Teodorescu op. cit. p. 138—154. și 208—211.

O altă parte cuprinde piese de origine maĭ nóuă ca Irodiĭ, Stéua, Vifleimulŭ cu păpușile. Irodiĭ ca cuprinsŭ, întogmire și acțiune, suntŭ forma cea maĭ desvoltată de teatru popularŭ. Dar chiar și numaĭ acésta arată că originea nu este curatŭ populară, este cărturăréscă din timpurile propagațiuneĭ creștinismuluĭ, în câtŭ piesa are togmaĭ acestŭ scopŭ, séu maĭ bine, l'a avutŭ la începutŭ. Se póte însĕ că sĕ-se fi amestecatŭ și contopitŭ și aicĭ elemente din credințele anterióre. Originea cărturăréscă se vede chiar și din limbă, căcĭ de și testele variéză, nicĭ unulŭ nu are limba și spiritulŭ popularŭ. Din contră dialogulŭ păpușelorŭ, care se întogmesce adese-orĭ după localitățĭ, este popularŭ.

D. Cantemirŭ în «Descrierea Moldoveĭ» ne amintesce despre unŭ feliŭ de teatru țeranescŭ în Moldova nu-

mitŭ «Caluceĭ», în care persónele se travestea. Nu este cunoscutŭ maĭ de-aprópe și cu atâtŭ maĭ puținŭ testulŭ ce-lŭ va fi avutŭ.

Cântecele ce le cântă carĭ umblă cu *Stéua* încă suntŭ de origine cărturăréscă.

Colecțiunĭ: A Panŭ, Cântece de stea Buc. 1830. — P. Băncila, Colindele Crăciunuluĭ etc. Sibiu 1875. — G. D. Teodorescu. op. cit. p. 162—183 și 134—135. — B. Viciŭ, Colăcăritulŭ, Sibiiŭ 1885. — S. H. Marianŭ, Nunta la Românĭ, Buc. 1890 conține atâtŭ în testŭ câtŭ și la fine orațiunĭ de nuntă.

Povestea séŭ *basmulŭ* [6]). Subiectulŭ este în generalŭ de natură cosmică și anume lupta între întunerecŭ și lumină și de-aicĭ între bine și rĕŭ, prin urmare povestea este o moștenire din vechia religiune primitivă, va sĕ dică povestile suntŭ miturĭ. Ca agențĭ în povestĭ figuréză puterile natureĭ personificate ca d. e. Fĕtŭ-frumosŭ cu pĕrulŭ de aurŭ, Arghirŭ, Dorilă, Sucna-murga, Afinŭ și Dafinŭ, Voiniculŭ-florilorŭ; Consîndiana, Sândiana, Dina florilorŭ, Dina-Dinelorŭ, Cenușerésa, Fata-din-buturugă, Fata-din-rodie, Fata de aurŭ, Cloșca-de-aurŭ, Calulŭ-de-aurŭ, Cerbulŭ cu córnele de aurŭ, Dina munților, Marțĭ-séra ș. a. suntŭ personificațiunĭ ale lumineĭ. Smeiĭ, balauriĭ, Mama-păduriĭ, Scorpia, Gheunóia, Medilă ș. a. suntŭ personificațiile întunereculuĭ. In asemenea condițiunĭ fantasia avêndŭ terenŭ liberŭ, povestile suntŭ în generalŭ pline de cele maĭ frumóse, precum și de cele maĭ grozave închipuirĭ. Povestile suntŭ în generalŭ în prosă, pentru aceea deși străvechĭ ca fondŭ, ca formă, ca limbă însĕ mergŭ cu timpulŭ, și cu graiulŭ localŭ alŭ naratorilorŭ. Pentru aceea povestile, afară de unele nume tipice, nu ne-aŭ păstratŭ urme de limbă vechie, de altă parte însĕ narațiunea liberă ajutată de sborulŭ fantasieĭ aŭ creatŭ cea maĭ

6). Peste munțĭ în Transilvania cuvêntulŭ *basmŭ* s'a întrodusŭ numaĭ prin literatură, căcĭ acolo în poporŭ se dice numaĭ *poveste*.

dulce și luminósă prosă, în care legăturĭ de cuvinte, idiotismĭ, frase tipice, strălucescŭ ca diamantele de róuă atârnate diminéța de florĭ.

Ceĭ dintâiŭ carĭ aŭ publicatŭ la noĭ povestĭ aŭ fostŭ: B. N. Stănescu care la 1860 tip. în Timișóra „Prosa populară, poaeștĭ", ér' N. Filiomonŭ și P. Ispirescu la 1862 în diarulŭ «Țeranulŭ românŭ», a urmatŭ apoĭ I. C. Fundescu la 1867 ș. a. Străiniĭ însĕ începuse maĭ nainte a se ocupa cu povestile nóstre, și anume frațiĭ Schott publică la 1845 o voluminósă colecțiune de poveștĭ culese din Bănatŭ [7]).

P. Ispirescu, Legende séŭ basmele Românilorŭ, Buc. 1882 (ed. 1-a 1862. etc.)

I. C. Fundescu, Literatură populară ed. 3. Buc. 1875, (ed. 1-a 1867, 2-a 1870).

Biblioteca populară a «Tribuneĭ»: I. T. Mera: Ce n'a fostŭ și nu va fi, Pipĕrușŭ Pĕtru, Cenușotca; G. Sima al luĭ Ion: Teiŭ-legănatŭ, Vladŭ și Catrina; I. Moldovanŭ: Fiica a nóuĕ mame, Indĕrĕtniculuĭŭ, Lumea proștilorŭ; Mărgineanulŭ: Nu sciu—Impĕratŭ, Dina împĕrătésa și péna eĭ alésă; Ioan Moța: Baba iaduluĭ, Dina margarelelorŭ, Doĭ Copiĭ, Croitorulŭ și ceĭ treĭ feciorĭ.

Dr. I. G. Sbiera, Poveștĭ populrre românescĭ, Cernăuțĭ, 1886.

I. P. Reteganul, Poveștĭ ardelenescĭ. Brașovŭ, 1888.

I. Bota, Culegere din cele maĭ frumóse poveștĭ, Brașovŭ, 1891.

In Texte macedo-române de Dr. M. G. Obedenaru, Buc. 1891, se află dóuĕ poveștĭ macedo-române.

Legendele suntŭ narațiunĭ, care se rapórtă cu deosebire la persóne religióse din ciclulŭ creștinŭ și la loca-

---

7) Artur und Albert Schott, walachische Märchen, Stuttgart u Tübingen 1845. — Dr. Fr. Müller, Siebenbürgische Sagen. Hermannstaht. 1857. (ed 2-a 1889). Fr. Obert, in „Ausland" 1856 No. 30 și in Magazin f. Geschichte, Literatur etc. Kronstadt 1859 v. I. 112—121.

ṣurĭ sânte, cuprindŭ fapte miraculóse. dar adese orĭ legendele aŭ ṣi unŭ fondŭ istoricŭ Cele maĭ multe din legendele religióse la noĭ s'aŭ importatŭ prin literatura creṣtină apocrifă, despre care maĭ în josŭ, prin urmare ele arare-orĭ suntŭ într'adevĕrŭ populare; populare suntŭ legendele despre întemeierile unorŭ mănăstirĭ, despre uniĭ călugărĭ. carĭ s'aŭ distinsŭ prin viéța lorŭ. Aceste legende nu s'aŭ adunatŭ încă, deṣi suntŭ fórte importante.

Intre legende trebue numĕrate ṣi povestirile despre unele animale ṣi maĭ alesŭ paserĭ cum suntŭ cele din Ornitologia d-luĭ S. Fl. Marianŭ, încâtŭ ele nu iaŭ forma de fabulă moralisatóre.

Tradițiunile, cuprindŭ narațiunĭ despre persóne ṣi localitățĭ, ṣi totŭ-de-una aŭ unŭ fondŭ istoricŭ fie câtŭ de micŭ. Ceea-ce le alteréză adese-orĭ este faptulŭ, că ele trecŭ de multe orĭ de la unŭ personagiŭ vechiŭ la altulŭ maĭ noŭ, care se asémĕnă cu celŭ vechiŭ ; totŭ asemenea se întêmplă ṣi cu localitățile, aceeaṣĭ tradițiune sĕ légă de diverse localitățĭ, care sĕ asémĕnă, aṣa d. e. stânca Babeĭ-Dochieĭ o arată locuitoriĭ în diverse locurĭ în Carpațĭ, Dumbrava-roṣie încă se arată în vre-o treĭ locurĭ. Aceste tradițiunĭ suntŭ de-o fórte mare însemnătate nu numaĭ ca vechĭ ṣi străvechĭ amintirĭ istorice, dar totŭ-odată ṣi pentru literatura scrisă dândŭ celŭ maĭ bunŭ materialŭ pentru poesiĭ narative, balade, novele, romane ṣ. a.; cele maĭ frumóse balade ale luĭ Bolintineanu cuprindŭ asemenea tradițiunĭ; adese-orĭ tradițiunile oferă subiecte minunate pentru artele plastice [12]. Nicĭ aceste tradițiunĭ nu s'aŭ adunatŭ încă. Unŭ micŭ începutŭ de colecțiune a făcutŭ Cronicarulŭ Neculcea în „*O samă de cuvinte*" ṣi I. Fl. Marianŭ în *Tradițiunĭ populare române*. Colecțiunĭ de tradițiunĭ nepublicate însĕ pân' acum s'a făcutŭ una din inițiativa d-luĭ

---

12) Despre *Tradițiunile locale* a se vedé unŭ studiŭ alŭ nostru în *Revista crit.-lit.* I (1883) p. 532—539.

A. Odobescu, alŭ căreĭ resultatŭ se află depusŭ la biblioteca Academieĭ române, ér' alta a făcut'o d-lŭ Nic. Densușianu pe basa Cestionaruluĭ publicatŭ la 1893 [13]).

Anecdotele, numite și snóve și păcăliturĭ, se ocupă în generalŭ cu viéța de tóte dilele și maĭ totŭ-de-una aŭ unŭ fondŭ moralŭ. In ele se biciuescŭ lăcomia, sgârcenia, reința, lenea, beția, desfrêulŭ, fudulia, limbuția, prostia, fățăria, etc., nimicŭ nu scapă de limba ascuțită a anecdoteĭ. Românulŭ, din firea luĭ istețŭ și mușcătorŭ, a încadratŭ în scurte narațiunĭ toțĭ pașiĭ greșițĭ aĭ viețeĭ dela țiganulŭ fără căpĕtâiŭ până susŭ la tronŭ și până în secretulŭ mănăstireĭ. Anecdotele oglindéză adese-orĭ și caracterulŭ etnicŭ alŭ popórelorŭ cu care Româniĭ aŭ venitŭ în atingere. Anecdotele, deși scurte și simple, suntŭ fórte avute și variate în invențiune. Cu deosebire în anecdote se oglindéză acea proprietate a popórelorŭ romanice și în specie a Românilorŭ, pe care vechiĭ Romanĭ o concretizase în dóuĕ frase : *italum acetum*=oțetŭ italicŭ și *ridendo castigat mores*=biciuesce moravurile rîdêndŭ ! Acéstă putere a geniuluĭ popularŭ s'a desvĕlitŭ cu deosebire creândŭ unŭ anume personagiŭ, care concretiséză minunatŭ întregŭ acestŭ caracterŭ. Acestŭ personagiŭ este *Păcală* care cutrieră lamea biciuindŭ defectele ómenilorŭ. Păcală nu este unŭ deŭ cădutŭ cum aŭ scrisŭ uniĭ, elŭ este unŭ deŭ coborîtŭ între ómenĭ, și décă unora li se pare figura luĭ curiósă, acésta provine, căcĭ curióse suntŭ defectele omenescĭ după care elŭ trage cu biciulŭ.

Anecdote se află, însĕ rimate, la Antonŭ Panŭ în *Povestea vorbeĭ* și în *O ședetóre la țéră*, *Pepelea* de Doc. T. Stamati, Iașĭ 1851 ; Ispirescu, Snóve edit. 2 1879 ; E. Baicanŭ, Palavre și anecdote ed. 2. 1882

13) Nic Densușianu, Cestionariŭ despre tradițiunile istorice și anticitățile țerilorŭ locuite de Românĭ, partea I. Epoca până la a. 600, d. Chr. Inițiativa acésta, pe câtŭ suntemŭ informațĭ, a datŭ unŭ fórte avutŭ secerișŭ și de o fórte mare importanță

I. C. Hinţescu, Intêmplările luĭ Păcală, Braşovŭ, fără dată; Cornicea Satelorŭ, Buc. 1875, culegătorulŭ nu se spune; Din traista luĭ Moşŭ-Stoica de Sandu Pungă-Gólă, Braşovŭ, 1891.

Afară de colecţiunile citate pân' aicĭ, s'a maĭ publicatŭ literatură populară parte prin micĭ broşurele, parte prin diverse ḑiare şi reviste. Cea maĭ mare parte din colecţiunĭ însĕ sufere de deosebite defecte. Uniĭ culegĕtorĭ ca V. Alexandri, A. M. Marienescu, S. Fl. Marianŭ (colecţiunea din 1873, 1875) aŭ creḑutŭ că este bine sĕ le „întogméscă", ba uniĭ chiar sĕ le „corecteze"; pentru aceea trebue utilisate cu multă precauţiune. Antonŭ Panŭ s'a pusŭ şi a rimatŭ proverbele nerimate, prin acésta le-a stricatŭ. Colecţiunile de povestĭ, anecdote etc. suferŭ de-unŭ altŭ defectŭ. Culegĕtoriĭ nicĭ-odată nu le-aŭ transcrisŭ de-a dreptulŭ din gura naratoruluĭ, ci după ce aŭ ascultatŭ piesa, s'aŭ pusŭ şi aŭ redactat'o. Pentru aceea asemenea colecţiunĭ pórtă tóte, ca limbă şi stilŭ, timbrulŭ subiectivŭ alŭ culegĕtoruluĭ. Câtŭ se perde prin acésta, este uşorŭ de înţelesŭ. Cu tóte acestea nu condamnămŭ ca fără folosŭ tóte colecţiunile de pân' acum, este însĕ de doritŭ sĕ-se facă maĭ bine, culegĕtoriĭ sĕ procédă maĭ sistematicŭ, maĭ cu îngrijire pentru ca sĕ ne dee maĭ multe garanţe. Suntŭ unele colecţiunĭ însĕ, care anume le-amŭ eliminatŭ dintre colecţiunile amintite la fie-care genŭ de literatură populară. Suntŭ adecă uniĭ, ca d. e. I. Crénga, care a luatŭ povestea populară dreptŭ o canava pe care şi-a împletitŭ ideile sale, frasele şi proverbele culese de icĭ de colea, în câtŭ ne-a datŭ unŭ felŭ de cârpiturĭ cărturărescĭ cu pretenţiĭ de povestĭ séŭ naraţiunĭ populare. T. M. Arsene spune singurŭ că Basmele sale suntŭ „adăogite şi prelucrate", dar fără pretenţiĭ cărturărescĭ.

Cum s'a putută vedé, posedemŭ colecţiunĭ destulŭ de numĕróse de literatură populară, suntŭ puţine însĕ, fórte

puține studiile făcute asupra acesteĭ literaturĭ. Din lipsa acestorŭ studiĭ, ea nu și-a datŭ fructele, ce putea sĕ le dee, cu deosebire n'a înfluințatŭ de câtŭ fórte sporadicŭ, la unulŭ séŭ doĭ scriitorì, literatura scrisă. Poesia populară a începutŭ a înfluința asupra unora într'unŭ sensŭ rĕŭ, s'aŭ apucatŭ adecă uniĭ sĕ imiteze întru tóte poesia populară turnândŭ la doine, fără sĕ țină samă că eĭ împrumută numaĭ scheletulŭ séŭ clișeulŭ, fără sĕ pótă împrumuta inspirațiunea și spiritulŭ, și în chipulŭ acesta în locŭ de poesiĭ ne daŭ așa numite centóne séŭ cârpiturĭ cu frase străine. Poesia populară nu se póte imita, ci numaĭ utilisa.

Colecțiunile, chiar cele maĭ bune, pentru a se puté trage tóte folósele din ele, trebue cernute și studiate din diverse puncte de vedere. Asemenea studiĭ la noĭ pân' acum suntŭ fórte rarĭ. Ele cerŭ nu numaĭ unŭ studiŭ adâncŭ alŭ literatureĭ populare, nu numaĭ o deosebită pĕtrundere pentru a puté desface tóte încrețiturile fine ale acesteĭ literaturĭ în care se ascunde ființa intimă a poporuluĭ care le-a creatŭ, dar scrutătorulŭ trebue sĕ posédă și adâncĭ și variate cunoscințe. In cele următóre amintimŭ câteva studiĭ făcute maĭ în adinsŭ.

A. Odobescu, Cântece poporane în raportŭ cu țéra, istoria și datinele Românilorŭ în *Scrierĭ* I. 171—192.— Idem, Rĕsunete ale Pinduluĭ în Carpațĭ, ibid. I. 193—236. — B. P. Hasdeŭ, Dina Filma, Goțiĭ și Gepidiĭ în Dacia. Buc. 1877. — Idem, Cuculŭ și Turturica, în Cuvinte din bĕtrânĭ.—Ar. Densușianu: 1) Studiĭ asupra poesieĭ populare române, în Analele Asociațiuneĭ Transilvane, 1866 p. 132—153; 2) Originea doineĭ, în Familia 1868; 3) Semo Sancus și Sâmbele, în Cercetărĭ literare, Lașĭ, 1887, p. 104—120; 4) Epopeia română ibid. 1—29; 5) De unde vine mitulŭ Iléna Cosindeana? în Columna luĭ Traianŭ 1872 Nr. 8; 6) Colindele și himnele vedice, în Revista crit.-lit. I p. 1—15, 49—63; 7) Terfariĭ ibid. p. 193—201; 8) Din mitologia română ibid. p. 521—531. — Nic. Densușianu, Scrutărĭ mitologice în Familia 1868 p.

199. seqq. — G. D. Teodorescu: Incercărĭ critice asupra unorŭ credințe, datine și moravurĭ ale poporuluĭ românŭ, Buc. 1874; Cercetărĭ asupra proverbelorŭ romîne Buc. 1877; Noțiunĭ despre colindele române, Buc. 1879. — S. Mangiuca în Calendarulŭ din 1882, Brașovŭ: Colinda. Păcală și petrecerea mortuluĭ. — Ovidiu Densușianu, Poesia pop. din punctŭ-de-vedere etno-psichologicŭ, în Revista crit.-lit. I p. 145—159 și 241—256. ș. a.

Credințele și datinele nu se țină după formă de literatura populară, facŭ însĕ parte din patrimoniulŭ totalŭ alŭ poporuluĭ și contribue împreună cu literatura proprie populară la descifrarea ființeĭ etice a poporuluĭ și a vieții luĭ nu numaĭ istorice, ci chiar preistorice. Tóte acestea însĕ aŭ o rolă fórte importantă în literatură, căcĭ ele suntŭ depositarele convingerilorŭ intime, a deprinderilorŭ și a chipuluĭ de a fi alŭ poporuluĭ, și fără de ele este cu neputință o adevĕrată literatură națională, căreia ele numaĭ îĭ potŭ imprima sigilulŭ originalitățiĭ etnice. Pentru aceea studiulŭ credințelorŭ și datinelorŭ este totŭ atâtŭ de indispensabilŭ pentru literatura artistică ca și literatura populară însășĭ.

Acéstă parte a vieții poporuluĭ nostru încă a începutŭ a se studia și deja avemŭ unele lucrărĭ destulŭ de însemnate. Loculŭ ântâiŭ 'lŭ ocupă scrierile părinteluĭ S. Fl. Marianŭ și anume: 1) *Nunta la Românĭ*, Buc. 1890; 2) *Nascerea la Românĭ*, Buc. 1892; — 3) *Inmormêntarea la Românĭ*, Buc. 1892. Ér' Elena Sevastos a publicatŭ *Nunta la Românĭ*, Buc. 1889. George S. Ionescu a publicatŭ, „Mica Colecțiune de superstițiile Poporuluĭ Românŭ", Bucurescĭ, 1888.

Literatura populară scrisă

Acéstă literatură este maĭ totŭ-de-una străină, rareorĭ națională. Ea póte sĕ fie de origine curatŭ po-

pulară, adecă din literatura populară a unuĭ poporŭ străinŭ, cum suntŭ povestile cunoscute sub numele de *O miie și una de nopțĭ*, séŭ suntŭ de origine purŭ literară cum este *Alexandria*. Dela întroducerea Creștinismuluĭ s'a pusŭ în cursŭ o fórte avută asemenea literatură cu scopŭ de propagandă religiósă în generalŭ, care în urmă a degeneratŭ în literatură de propagandă a dogmelorŭ diverselorŭ secte religióse. Acésta este cunoscută sub numele de *literatură apocrifă*, căcĭ ea nu face parte din așa numita *sânta scriptură*, stă însĕ în legătură cu dogme religióse și cu personagie din ciclulŭ creștinŭ. Fórte desŭ și în acestea s'aŭ întrebuințatŭ povestĭ curatŭ populare pe dintregulŭ, orĭ s'aŭ împrumutatŭ din ele motive și forme.

La Românĭ s'a lățitŭ multŭ acéstă literatură prin mijlocirea secteĭ religióse bulgare numită *Secta Bugomililorŭ*, ḑela fundatorulŭ eĭ popa Ieremie Bugomilŭ, care a trăitŭ în Bulgaria în sec. alŭ 10-lea. Literatura bugomilică însĕ era cea maĭ mare parte tradusă din limba grecéscă cu adaptărĭ la dogmele bugomilice. Ér' asemenea literatură populară grecéscă, începêndŭ dela scandalósele *Povestĭ milesiene* din anticitate, nu era o literatură de cultivare și edificare a popórelorŭ, ci de corumperea și disolvarea lorŭ. Pentru aceea și literatura bugomilică, care a propagatŭ acéstă literatură grecéscă, a fostŭ fatală pentru Bulgarĭ, căcĭ étă ce ḑice unŭ istoricŭ alŭ Bulgarilorŭ: „Maĭ încolo Bugomilismulŭ a contribuitŭ la distrugerea vecheĭ Bulgarie. Invĕțăturile lorŭ posomorîte aŭ stinsŭ iubirea de patrie, aŭ desbinatŭ poporulŭ în clase și l'aŭ aruncatŭ în brațele corupțiuneĭ". [14])

Fără îndoiélă cărțile bugomilice n'aŭ rĕmasŭ nicĭ la noĭ fără influință asupra claseĭ maĭ bune care le cetea, după cum vedemŭ că nu rĕmânŭ fără grave consecințe tipăriturile scandalóse lățite anume pintre Românĭ de mână străină *și primite de naivitatea și negligența nóstră*!

---

14) Iriček, Geschichte der Bulgaren p. 373.

Cele maĭ vechĭ urme la noĭ de asemenea literatură suntŭ :

1) *Varlaam și Josaf* în Invĕțăturile luĭ Neagoe-vodă (v. Filosofia) ;

2) *Textele măhăcene,* parte scrise parte copiate între aniĭ 1580—1619. (v. lit. bisericéscă) ;

3) Textele luĭ Popa Ioan din Sânpetru scrise la 1620.

De-aicĭ încolo asemenea texte se înmulțescŭ totŭ maĭ tare. [15]

Pe lângă literatura în prosă esistă o asemenea literatură și în versurĭ. Cea maĭ avută în acéstă privință este care se ocupă cu ciclulŭ religiosŭ alŭ Crăciunuluĭ, cum suntŭ cântecele de stea, colindele diecescĭ, adecă făcute de popĭ și de diecĭ pe basa legendeĭ crestine, Irodiĭ, Vifleimulŭ, apoĭ cântece la pomenĭ, la nunte, la veseliĭ, la morțĭ ș. a. Tóte aceste poesiĭ suntŭ în generalŭ fórte secĭ ca idee și cu totulŭ lipsite de inspirațiune.

Manuscripte de asemenea poesiĭ suntŭ cunoscute de prin seculul trecutŭ, este evidentŭ însĕ că aŭ esistatŭ și maĭ vechĭ.

Colecțiunĭ anume de aceste poesiĭ nu s'aŭ făcutŭ, s'aŭ publicatŭ însĕ incidentalŭ prin alte colecțiunĭ și prin publicațiunĭ periodice d. e. :

A. Panŭ, Cântece de stea. Buc. 1830 ; — Idem, Indeptătorulŭ bețivilorŭ, fără locŭ, a. 1832 ; [16]) — Dr. I. Sbiera. Colinde, Cernăuțĭ, 1888. — P. Băncilă, Colinde etc. Sibiiŭ 1875 ; — Revista p. istor. arheolog. și filolog. a. I v. II p. 313—336, an. II vol. I fasc. 1 p. 99—110.

---

15) Despre asemenea literatură v. Hasdeŭ, Cuvinte din Bĕtrânĭ ; — Dr. M. Gaster, literatura pop română, Buc. 1883.

16) In carte nu se arată culegĕtorulŭ séŭ autorulŭ, ér' D Iarcu o atribue luĭ A. Panŭ, și de-óre-ce cuprinde și piese originale cu totulŭ în maniera și cu limba luĭ A. Panŭ, pentru aceea o considerămŭ și noĭ ca a luĭ.

Acéstă literatură apocrifă la noĭ a fostŭ în flóre până la începutulŭ acestuĭ secolŭ, ér' când a începutŭ se apară o literatură maĭ multŭ séŭ maĭ puținŭ națională, acea literatură venetică și fórte adese-orĭ stupidă a începutŭ sĕ dispară. Lovitura a îneeputŭ a i se da prin scrierile luĭ I. Baracŭ, V. Aron și Antonŭ Panŭ, carĭ parte se ocupă cu subiecte naționale, parte cu subiecte serióse din literaturĭ străine, multŭ maĭ superióre ca gustŭ și formă, de câtŭ buiguirile bugomilice și cântecele nesărate diecescĭ. Și cu câtŭ subiectulŭ vre-uneia din scrierile acestora a fostŭ maĭ naționalŭ, cu atâtŭ scrierea s'a popularisatŭ maĭ tare ca d. e. *Arghirŭ* și *Elena* alŭ luĭ Baracŭ, *Leonatŭ* alŭ luĭ V. Aron, *O șeḍetóre la țéră* și *Povestea vorbeĭ* a luĭ A. Panŭ.

Incepêndŭ a se publica în ultimele deceniĭ poesiĭ, povestĭ și anecdote populare, acestea aŭ datŭ lovitura de mórte literatureĭ sarbede și străine, care se lățise în seciliĭ trecuțĭ la noĭ.

Acesta este curentulŭ sănătosŭ întrodusŭ în literatura nóstră populară și care nu va lipsi a fi de cea maĭ binefăcĕtóre înfluință atâtŭ asupra ființeĭ etice a poporuluĭ, care se va adăpa din propriulŭ seŭ isvorŭ, și se va înălța în ochiĭ seĭ proprii vĕḍêndŭ atâtŭ de cultivate și apretiate creațiunile luĭ, dar' totŭ-odată va înrîuri puternicŭ și va aduce la matcă literatura artistică, care bate încă *buimăcită* câmpiĭ străinătățiĭ.

CAPITOLŬ II.

PROSA

Prospectŭ istorícŭ

După urmele, care le posedemŭ din literatura română scrisă, trebue sĕ ḑicemŭ, că prosa s'a desvoltatŭ maĭ de timpuriŭ decâtŭ poesia. Manuscriptele și cărțile bisericescĭ, carĭ suntŭ cele maĭ vechĭ monumente literare, asemenea contractele, chrisóvele și cronicele, tóte acestea le întêmpinămŭ înainte de poesia literară séŭ scrisă. Abstrăgêndŭ dela urmele sporadice de limbă, de carĭ amŭ vorbitŭ (part. gen. c. IV.), cele maĭ vechĭ monumente de prosă ce le posedemŭ suntŭ: Psaltirea scheiană, Codicele voronețianŭ, Tetravangeliulŭ și Cazania I tipărite la 1560, Psaltirea tipărită la 1570 și alta la 1577, Praxiulŭ tip. totŭ pe acestŭ timpŭ, Căzania II tip. la 1580, Paliĭa tip. 1581, ér' ca celŭ maĭ vechiŭ monumentŭ de prosă profană unŭ Cronografŭ aflătorŭ în posesiunea nóstră, scrisŭ în epoca luĭ Petru Cercelŭ scosŭ din domnie la a. 1585. In desvoltarea proseĭ distingemŭ următórele epoce: *Epoca I până la 1500* representată cu deosebire prin Psaltirea scheiană și Codicele voronețianŭ, alŭ cărorŭ caracterŭ este lupta grea ce-o încércă pentru a întrupa séŭ esprima ideia, și acésta cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ este totŭ-odată și o traducere; formele fonetice și flexionare fórte originale, unŭ fórte vechiŭ elementŭ lexicalŭ românŭ, atâtŭ ca cuvinte câtŭ și ca accepțiunĭ, amestecatŭ cu dese elemente străine și cu deosebire slavóne. Rotacizarea luĭ *n* o considerămŭ nu ca o proprietate generală a limbeĭ din acéstă epocă, ci numaĭ ca o particularitate dialectică. Din punctŭ de vedere sintacticŭ relevămŭ cu deosebire casulŭ-obiectŭ fără preposițiunea *pre* și întrebuințarea dativuluĭ și a-

cusativuluĭ la pronumele pers. fără repețirĭ pleonastice. — *Epoca II până la 1600.* Prosa maĭ desvoltată, maĭ sigură și maĭ ușóră, cuvinte vechĭ românescĭ se perdŭ, elementele străine se maĭ rărescŭ, fonetica și formele flexionare începŭ a se slăbi, toci și amesteca cu evoluțiunĭ maĭ nóuĕ. Sintaxa progreséză, perde însĕ unele particularitățĭ vechĭ. — *Epoca III până la 1700.* Prosa, atâtŭ în literatura bisericéscă, câtŭ și în cea profană, devine nu numaĭ maĭ naturală, maĭ ușóră, dar' capĕtă sub condeiulŭ unora chiar óre-care lustru. Se eliminéză multe din slavonisme, se perde însĕ o mare parte din vechile cuvinte, se continuă slăbirea foneticeĭ și a formelorŭ flexionare, séŭ contopirea artic. cu tema cuvêntuluĭ, se aplică maĭ desŭ timpurile compuse în loculŭ celorŭ simple întrebuințate în epocele trecute. Pe când scriitoriĭ bisericescĭ aĭ acesteĭ epoce amestecă formele vechĭ cu cele nóuĕ, ceĭ profanĭ aŭ o limbă multŭ maĭ modernizată. Causa este, că scriitoriĭ bisericescĭ d'o parte eraŭ maĭ vêrtosŭ ómenĭ din poporŭ și în nemijlocită și cotinuă atingere cu elŭ, de altă parte eraŭ înfluințațĭ de texte din epoca trecută; din contră scriitoriĭ profanĭ eraŭ cu deosebire din clasa maĭ bună, dintre boerĭ, unde limba era maĭ tocită, și totŭ-odată eĭ nu eraŭ ținuțĭ a observa modelele textelorŭ vechĭ, ca ceva sacrosântŭ. Prosatorĭ maĭ bunĭ în acéstă epocă: cronicariĭ muntenĭ și traducĕtoriĭ bibliеĭ de Bucurescĭ (1688), Urechie, Mironŭ, Dositeiŭ. — *Epoca IV până la 1830.* In acéstă epocă limba perde maĭ tóte urmele archaice, carĭ se maĭ susținuse în epoca trecută, fără ca din punctŭ-de-vedere formalŭ sĕ pótă face vre-unŭ progresŭ, din contră prosa profană, cultivată maĭ alesŭ dincóce de Carpațĭ, sub înfluința limbeĭ grecescĭ, face în generalŭ unŭ regresŭ. Prosa învĕțațilorŭ din Transilvania dintre 1780—1830 este curată și regulată, dar' totŭ-odată, cum amŭ dice, erudită, cu tóte acestea în fondŭ nu multŭ se deosebesce de limba cronicarilorŭ maĭ vechĭ. In scurtŭ, prosa din a-

céstă epocă încércă schimbărĭ, dar' în totalŭ rĕmâne încă rigidă, puținŭ flesibilă, greóie. Prosa profană în amêndóuĕ aceste epoce rĕmâne sub înfluința celeĭ bisericescĭ. Celŭ maĭ bunŭ prosatoriŭ din acéstă epocă: cronicariulŭ Neculce, istoriciĭ Miculŭ, Șincaĭ, Maiorŭ și Zilotŭ Romanulŭ. — *Epoca V dela 1830 încóce.* Prin eliberarea Românilorŭ de dincóce de domnia fanariotă, prin întroducerea limbeĭ române în scólă, prin eliminarea limbeĭ grecescĭ din statŭ și cu încetulŭ din societate, prin studiulŭ limbeĭ francese și cu deosebire prin întroducerea diaristiceĭ, limba de-odată se deștéptă din amorțélă, se desghiață óre-cum și din greóie și neajutată, ce se părea maĭ înainte, capĕtă unŭ mersŭ sveltŭ și ușorŭ. Limba, ca totŭ ce-ĭ amorțitŭ, nu avea maĭ maĭ 'nainte grațiĭ, acum începe a le căpĕta prin agilitate și ușurătate naturală. Dar' fiindŭ-că începe a se scrie multŭ și răpede și fără pregătire, limba căștigă adevĕratŭ în flesibilitate, în regularitate însĕ perde. Influința francesă are părțile sale bune în câtŭ se atinge de desghiețarea stiluluĭ, dar' multe și rele din punctŭ-de-vedere sintacticŭ și lexicalŭ. Incepŭ a se delătura cuvinte bune românescĭ înlocuindu-se cu francese, se întroducŭ idiotismĭ și proprietățĭ stilistice după francesă, chiar' regimulŭ sintacticŭ se confórmă în multe după acésta. O ușă deschisă pentru iregularitate și înfluința străină era lipsa studiuluĭ gramaticalŭ alŭ limbeĭ. Limba română devenise în instrucțiune unŭ simplu apendice alŭ limbeĭ latine și francese. Gramatica română se considera ca ceva de prisosŭ, după ce, se dicea, suntemŭ născuțĭ românĭ; mulțĭ diceaŭ că-ĭ prea grea și cu tóte acestea, care se freca nițelŭ de carte, se ținea deja gramaticŭ, filologŭ, și nu admitea autoritate. In generalŭ esista unŭ felŭ de preocupațiune în contra studiuluĭ gramaticalŭ alŭ limbeĭ române. Ceĭ de peste Carpațĭ scriaŭ gramaticalŭ, dar greoiŭ, ceĭ de dincóce ușorŭ, dar negramaticalŭ. O îngrijire artistică și estetică a stiluluĭ nu întêmpinămŭ la nicĭ unŭ scrii-

torŭ din acéstă epocă. Uniĭ posedŭ cunoştinţa aprofundată a limbeĭ, maĭ alesŭ ceĭ de peste munţĭ, dar' fiindŭ-că învĕţaŭ cu deosebire în scóle străine şi se ocupaŭ cu limbĭ cu totulŭ străine de limba română, acésta nu putea sĕ nu aibă unele înfluinţe dăunătóre asupra limbeĭ române,—lipsea arta şi estetica. La ceĭ de dincóce se întrevede gustŭ esteticŭ, dar' le lipsea cunoşcinţa limbeĭ, după cum se cere dela celŭ ce voesce sĕ fie scriitoriŭ. Calităţile de a deveni celŭ maĭ bunŭ prosatorŭ în acéstă epocă le posede Bălcescu, timpulŭ însĕ nu l'a lăsatŭ sĕ le desvólte. In scrierile, câte ne-a lăsatŭ, se vede că elŭ s'a nevoitŭ nu numaĭ a mânui simplu limba pentru a-şĭ esprima ideile, dar' totŭ-odată a'şi le depune în o limbă maĭ bună şi maĭ corectă. Unŭ altŭ prosatoriŭ maĭ însemnatŭ este Eliade; amŭ puté dice, că elŭ întroduce unŭ noŭ curentŭ în prosă, elŭ o desghiéţă. In adevĕrŭ până pe la 1848 elŭ scrie o prosă verde românéscă. D'aci încolo apoĭ însuşindu-şĭ nisce ideĭ filologice din cele maĭ stângace, şi-a stricatŭ limba cu totulŭ.

Literatura bisericéscă.

Prospectŭ istoricŭ

Literatura nóstră bisericéscă nu are vre-o deosebită însemnătate literară, are însĕ o mare însemnătate în desvoltarea şi cultura Poporuluĭ-Românŭ, căcĭ prin ea s'a liberatŭ nu numaĭ limba, dar' şi spiritulŭ, cugetarea nóstră din sclăvia străină, în care aŭ zăcutŭ secolĭ amorţite, şi totŭ prin ea s'a întemeiatŭ pe nesimţite *unitatea limbeĭ literare* [1]. Nu numaĭ atâtŭ, ea a a-

[1]. Frumóse suntŭ cuvintele ce le aflămŭ în cestiunea de unitatea limbeĭ în prefaţa Test. noŭ tip. la Alba-Iulia 1648: „Noĭ dreptŭ-aceea ne amŭ silitŭ din câtŭ amŭ pututŭ, sĕ izvodimŭ aşa cum se înţelégă toţĭ Eră se nu vorŭ înţelege toţĭ, nu ĭ de vina nóstră, ce-ĭ de vina aceluia ce aŭ resfiratŭ Româniĭ prin într'alte ţerĭ" (Ciparĭŭ, Analecte p. 86).

jutatŭ și a susținutŭ și unitatea graiuluĭ viŭ. Afară d'acésta, literatura nóstră bisericéscă maĭ este însemnată și pentru studiulŭ și cunóscerea desvoltăreĭ istorice a limbeĭ, căcĭ cele maĭ vechĭ și maĭ voluminóse monumente de limbă suntŭ cele bisericescĭ. Insemnătatea acestorŭ monumente cresce și maĭ multŭ, când vomŭ considera, că limba depusă în ele nu este numaĭ limba celorŭ doĭ secolĭ, 16 și 17. după cum se crede în generalŭ, ci unele cuprindŭ limba din secoliĭ anteriorĭ.

Décă asemĕnămŭ limba cărților bisericescĭ tipărite în secolulŭ alŭ 16-lea, ba fórte adese-orĭ chiar și a celorŭ din sec. 17-lea, cu limba ce-o întêmpinămŭ prin alte documente și cronice contimpurane, aflămŭ în formele gramaticale precum și în elementulŭ lexicalŭ o mare deosebire. Pe când în cărțile bisericescĭ dămŭ peste forme gramaticale fórte vechĭ și originale și peste cuvinte bĕtrâne românescĭ, carĭ séŭ nu le aflămŭ de locŭ séŭ numaĭ când și când prin documente și scrierĭ profane: silițĭ suntemŭ sĕ ne întrebămŭ, pentru-ce, de unde acéstă deosebire? Limba bisericéscă, care noĭ o întêmpinămŭ prin cărțile bisericescĭ maĭ cu samă din sec. 16-lea, este în mare parte multŭ maĭ vechie. Acésta resultă din natura lucruluĭ, căcĭ poporulŭ nu cunoscea limba slavónă, prin urmare era imposibilŭ ca preoțimea sĕ-se mărginéscă în decursulŭ atâtorŭ secolĭ în tóte funcțiunile bisericescĭ numaĭ la limba slavónă. Suntŭ, cum amŭ arătatŭ, o sumă de acte religióse, care nu se potŭ îndeplini fără participarea activă a poporuluĭ. Mulțĭ, și de sigurŭ majoritatea preoțimeĭ, nu înțelegeaŭ limba séŭ aprópe de locŭ séŭ cu multŭ maĭ puținŭ de câtŭ sĕ fie în stare a traduce la prima vedere și în fie-care ocasiune textulŭ slavonŭ în asemenea împregiurărĭ, când participa activŭ și poporulŭ (v. Revista crit.-lit. II 1894 p. 260—263).

Pentru aceea pe timpulŭ când începuse a se tipări cărțile bisericescĭ esistaŭ deja vechĭ manuscripte românescĭ, care s'aŭ utilisatŭ pe dintregulŭ la tipărire.

Cele maĭ vechĭ cărţĭ bisericescĭ în limba română cunoscute până adĭ 2) şi care le posedemŭ suntŭ următórele :

Psaltirea scheiană, alŭ căreĭ manuscriptŭ se află în biblioteca Academieĭ-române din Bucurescĭ sub No. 499 şi s'a publicatŭ la 1889 3). Manuscriptulŭ este o copie, după cum acésta se vede din nenumĕrate greşelĭ de cetire şi incongruenţe de ortografie şi fonetismŭ. Din o însemnare criptografică în textŭ manuscriptulŭ datéză probabilŭ de pela 1482. Cuprinde 151 psalmĭ şi alte ḑece cântărĭ din Test. vechiŭ şi noŭ şi Simbolulŭ Atanasianŭ.

Codicele voronețianŭ, aflatŭ la mănăstirea Voronețŭ în Bucovina, necomplectŭ, coprinde pe 85 foĭ, câte s'aŭ păstratŭ întregĭ, faptele apostolilorŭ, epistola generală a luĭ Iocobŭ, cea dintâiŭ generală a luĭ Petru şi începutulŭ dela adóua. Manuscriptulŭ se află asemenea în biblioteca Academieĭ-române din Bucurescĭ şi a fostŭ tipăritŭ la 1885 4).

Amêndóuĕ aceste monumente aŭ multe trăsăturĭ comune. Amêndóuĕ suntŭ nisce prime traducerĭ neajutate, încurcate şi fórte adese-orĭ neînţelese, şi fără îndoiélă

---

2). In catalogulŭ cărţilorŭ din biblioteca luĭ B. Kopitar suntŭ înregistrate manuscripte românescĭ din sec 15 lea şi 16-lea şi sub Nr. 914 se înregistréză unŭ *Mineiŭ* tipăritŭ la Veneţia în 1535 şi retipăritŭ la 1580, care carte este cu totulŭ necunoscută de aiurea, şi de şi nu este esclusă probabilitatea, dar până la alte probe credemŭ că s'a făcutŭ vre-o confusiune cu vre unŭ Mineiŭ slavonŭ (v Ov. Densuşianu, în *Revista crit.-lit.* II 1894 p 258 9.

3). Psaltirea scheiană (1482) MSS 449 B. A. R. publicată de Prof. I. Bianu bibliotecarulŭ Academieĭ-române, Tomulŭ I textulŭ în facsimile şi transcriere cu variantele din Coresi (1577). Ediţiunea Academieĭ-române Buc. 1889.

4). Codicele Voroneţian cu un vocabulariŭ şi studiŭ asupra luĭ de Ion al luĭ G. Sbiera. Ediţiunea Academieĭ-române, cu dóuĕ Tabele, Cernăuţ 1885.—Manuscriptulŭ a fostŭ descoperitŭ la a. 1871 de D-lŭ prof. G. Creţu, care a publicatŭ unŭ studiŭ asupra luí în Revista p. istor., arch. şi filolog. v. VI fasc. 2. p. 145—15 .

multe din confusiunĭ provinŭ și din causa copiatorilorŭ, amêndóuĕ posedŭ rotacismulŭ și anume în Cod. voronețianŭ este constantŭ în tóte cuvintele românescĭ afară de-vre-o câte-va, pe când în Psaltirea scheiană ratacismulŭ în o parte se află constantŭ în alta vacilontŭ; amêndóuĕ cuprindŭ de-o parte multe slavonisme și de-alta cuvinte fórte vechĭ românescĭ ce nu se află în alte cărțĭ vechĭ; amêndóuĕ aplică casulŭ obiectŭ fără preposițiunea *pre* și dativulŭ și acusativulŭ pronumelorŭ personale fără repetările pleonastice: în amêndóuĕ se află cuvêntulŭ *gintŭ* (gentem), care pân'acum nu s'a aflatŭ în nici o altă carte vechie, asemenea se află *opŭ* maĭ desŭ și maĭ cu multe nuanțe, de câtŭ în alte cărțĭ vechĭ; într'amêndóuĕ se află maghiarisme: Psalt. ghilăluescŭ, magh. gyülölni=invidiezŭ, urăscŭ, Cod. vor. băsădui magh. beszedni=vorbi, felelui magh. felelni=a rĕspunde, fuglu magh. fogoly-prisonerіŭ. In Ps. se află și cuvêntulŭ *tiri*-goni, usitatŭ în Transilvania.

Din tóte acestea resultă, că amêndóuĕ aceste cărțĭ bisericescĭ s'aŭ tradusŭ în acelașĭ locŭ séŭ regiune și póte chiar de aceeașĭ persónă așa de multŭ se asémĕnă atâtŭ în ce atinge spiritulŭ traducereĭ câtŭ și limba, cu tóte că aŭ trecutŭ prin mânile a deosebițĭ copiatorĭ.—Atâtŭ rotacismulŭ câtŭ și cuvintele și nuanțele dialectale ne indică positivŭ ca locŭ alŭ traducerei Transilvania nordŭapusénă. Epoca când s'aŭ tradusŭ este cu multŭ înainte de sec. alŭ 16-lea, ceea-ce resultă din următórele, căcĭ adecă conținŭ cuvinte vechĭ latine, ce séŭ de locŭ séŭ ca formă nu se maĭ află în alte cărțĭ vechĭ:

Ps. *scheiană*: țéră-țerînă (terra), temóre-frică (timor), lume-lumină (lumen), deșidera, deșideratŭ—a dori, dorința (desiderare, desideratum), cura—a curățĭ-îngrigi (curare), învolbŭ-învĕlescŭ (involvo), vencŭ-învingŭ (vinco), gintŭ-neamŭ, poporŭ (gens).

Cod. voronețianŭ: încărescŭ-înfierbêntŭ (încalesco), gréță-greutate (gravities), gintŭ-poporŭ-mulțime, încindre-a aprinde (incendere), cliema-chiema, lăclămalăcrĕma, fróre-flóre, flânge-frânge.

Dintre amêndóuĕ aceste cărţĭ cea maĭ lăţită a fostŭ Psaltirea, care deja pân'acum este cunoscută în treĭ esemplare: unulŭ celŭ aflătorŭ la Academia-română, alŭ doilea ce-lŭ utilisatŭ şi tipăritŭ de Coresi (a. 1570 şi 1577), şi alŭ treilea celŭ aflatŭ între cărţile rĕmase după G. Lazarŭ la comuna Avrigŭ în Transilvania [5]). Cod. vor. nu este cunoscutŭ de câtŭ în uniculŭ esemplarŭ de la Voroneţŭ.

Codicele mănăstireĭ Seculŭ cuprinde învĕţăturile luĭ Ionŭ Scărariulŭ traduse din slavónă prin Dec. 16 de ieromonachulŭ Varlaamŭ.

Celŭ maĭ vechiŭ evangeliarŭ românescŭ manuscrisŭ este *Evangeliarulŭ de Londra* scrisŭ la 1574 de Radu Gramaticulŭ din satulŭ Mănicescĭ pe Vede (Muntenia) de pe unŭ altŭ manuscriptŭ maĭ vechiŭ [6]), de pe care se vede că a utilisatŭ o copie şi Coresi, după care a tipăritŭ Tetravangelulŭ la 1560—1.

Textele măhăcene, scrise de Popa Grigorie de la Măhaciŭ în Transilvania şi de alţiĭ între aniĭ 1580—1619, cuprindŭ cu deosebire literatură bisericéscă apocrifă. Codice importantŭ pentru particularităţile sale limbistice şi maĭ alesŭ pentru rotacismŭ. O parte din elŭ s'a publicatŭ de Hasdeŭ în «Cuvinte din bĕtrânĭ» (II p. 1—239). Codicele se află în posesiunea Academieĭ-române donatŭ de D. A. Sturza. Unŭ *Pentecostariŭ* din sec. 16 lea aflatŭ de noĭ in Transilvania, este scrisŭ, după indicaţiunile din textŭ, în Moldova pentru o mănăstire închinată luĭ Michailŭ şi Gavrilŭ (Rĕsboenĭ ?).

5). Dr. I. Puşcariu Documente pentru limbă şi istoriă. t I. Sibiŭ 1889 la pag. 19—21 se reproduce ps. 50 din acelŭ manuscriptŭ, care acum se află în posesiunea Păr. Puşcariŭ.

6). Unŭ studiu asupra luĭ şi escerpte de B. P. Hasdeu în Columna luĭ Traianŭ, 1881 p. 193. seqq.

CĂRŢI TIPĂRITE
In Tansilvania.

In seculul alŭ 16-lea începe tipărirea de cărţĭ românescĭ şi în întregŭ acestŭ secolŭ se tipărescŭ cărţĭ românescĭ numaĭ în Transilvania. Cea dintâiŭ asemenea carte este *Catechismulŭ românescŭ* tipăritŭ la Sibiiŭ în a. 1544 [7]), din care însĕ nu s'a aflatŭ pân' acum nicĭ unŭ esemplarŭ. Despre unŭ altŭ catechismŭ destinatŭ de magistratulŭ Braşovuluĭ pentru Româniĭ de acolo la a. 1559. se face amintire în o cronică săséscă [8]), despre care însĕ nu esistă urme positive că s'ar' fi tipăritŭ.

Coresi diaconulŭ (1625—1600) Nu se scie timpulŭ şi loculŭ nicĭ alŭ nascereĭ, nicĭ alŭ morţeĭ. Din cărţile tipărite în a dóua jumĕtate a seculuiĭ alŭ 16-lea sub numele luĭ reese că a trăitŭ în decursulŭ acestuĭ timpŭ. Familia Coresi se trage din insula Chio, cum se vede, de origine italiană grecizată [9]). Unŭ ramŭ din acésta a venitŭ încă din sec. alŭ 15-lea în România [10]). Dia-

---

7) In socotelile comuneĭ Sibiiŭ din a. 1544 din 16 Iuliŭ se ḑice: „Ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro *impressione Cathechismi Valachici* bibale fl. 2" (C. Correspondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, pe 1880 No. 2. — Revista crit.-lit. II (1894) No. 5-6 p. 260—263).

8) Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I p 61. Din textulŭ cronicei (praecepta cathecheseos discenda illis — Valachis — proposuit) nu se vede décă catechismulŭ s'a şi tipăritŭ.

9) C. N. Satha *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Atena, 1868, amintesce de vre-o optŭ Coresi, din carĭ uniĭ, ca George Coresi, fórte erudiţĭ, nicĭ unulŭ însĕ din acestia nu se vede a fi identicŭ cu Coresi alŭ nostru despre care Satha nu are nicĭ o cunoscinţă.

10) Unŭ *Coresi* obvine subscrisŭ într'unŭ documentŭ munteanŭ dela a. 1492 (Revista Rom. a. 1862 p. 112). Diplome pentru familia Coresi citéză Hasdeŭ Col. luĭ Traianŭ, 1877 Nr. 10—11 p 571 din aniĭ, 1529, 1532, 1538 sq.. ér' Cipariŭ dela aniĭ 1567, 1570. 1571, 1581 şi 1582, nu ne spune însĕ unde se află, probabilŭ nepublicate la dênsulŭ (Analecte, notiţiă lit. p. XIX). — M. Crusius, Turco Graecia 284 285. 308, 313.

conulŭ Coresi se vede că petrecea când în Transilvania la Brașovŭ, unde a lucratŭ împreună cu doĭ preoțĭ de acolo dela biserica sântuluĭ Niculae, când la Têrgoviște. Sub numele luĭ Coresi s'aŭ tipăritŭ următórele cărțĭ :

1) *Tetravangelulŭ* tipăritŭ la Brașovŭ în 1560—1. O edițiune nóuă s'a făcutŭ la 1889 în Bucurescĭ cu litere latine.

2) *Praxiulŭ* séŭ faptele apostolilorŭ din care unŭ singurŭ esemplarŭ fórte defectuosŭ se află în Museulŭ naționalŭ din Bucurescĭ și fiindŭ ruptŭ, data și loculŭ tipărireĭ nu se sciŭ, dar' din epilogulŭ Cazanieĭ ântâie resultă că a fostŭ tipăritŭ la Brașovŭ și după Tetraevangelŭ [11].

3) *Cazania I*, tipărită după Praxiŭ, cum se vede din epilogulŭ eĭ, și totŭ la Brașovŭ. Unŭ singurŭ esemplarŭ defectŭ în biblioteca rĕposatuluĭ Cipariŭ (v. Analecte p. 16—29).

4) *Psaltirea*, cunoscută pân' acum în dóuĕ edițiunĭ tipărite la Brașovŭ, una la an. 1570 din care se află unŭ esemplarŭ în biblioteca Academieĭ-Române, alta la 1577 retipărită deja [12].

5) *Cazania II*, tipărită la Brașovŭ în 1580, lucrată în colaborare cu Popa Iene și Popa Mihaiŭ, „preoțĭ la biserica Scheilorŭ în Brașovŭ".

Activitatea luĭ Coresi a fostŭ esagerată atribuindu-i-se luĭ traducerea tuturorŭ cărțilorŭ tipărite sub numele luĭ. Deja în ântâia edițiune a acesteĭ Istoriĭ s'a arătatŭ, că între aceste cărțĭ și anume între Tetravangelŭ și Psaltire de o parte, ér' de altă parte între învĕțăturile din Cazanie și între epilóge este o atâtŭ de mare deosebire,

---

11) Cipariŭ, Analecte p. 29. — Unŭ studiŭ asupra Praxiuluĭ de Gr. Crețu în Revista p. istorie, archeologie și filolog. V. fasc. I p. 29 seqq.

12) O altă edițiune maĭ vechie dela a. 1568 se vede a o fi avutŭ G. Seulescu (v. Buciumulŭ românŭ a. I 1875) p. 289, ér' Cihac în Dictionaire d'étymologie daco romane 1870 citéză o ediție dela 1560, aceste dóuĕ edițiunĭ însĕ de aiurea nu suntŭ cunoscute.

fiindŭ cele dintâiŭ în o limbă fórte vechie, ér' celelalte avêndŭ o limbă multŭ maĭ nóuă, încâtŭ nu potŭ fi nicĭ din aceeașĭ epocă nicĭ din acelașĭ condeiŭ. Prin descoperirea și publicarea psaltireĭ scheiane acésta s'a probatŭ deplinŭ, căcĭ acésta arată, că psaltirea publicată de Coresi în dóuĕ edițiunĭ este simplu numaĭ o copie ceva modernisată în cuvinte și ortografie a psaltireĭ scheiane. Cu tóte acestea Coresi scrie la capĕtulŭ psaltireĭ „am scosŭ din psaltirea sârbéscă pre limba rumânéscă". Caracteristicŭ este că în epilogulŭ edițiuneĭ ântâie de la 1570, nu ḑice că a tradusŭ, ci numaĭ „Inceputu-s'aŭ a se scrie aceste sfinte psaltirĭ". Asemenea în tetravangelulŭ dela 1560—1 ḑice numaĭ „scris'am eŭ diaconŭ Coresi .... și Tudor Diacŭ". In epilogulŭ Cazanieĭ I spune lămuritŭ că „a aflatŭ aceste tâlcure ale evangelieĭ ... și a scrisŭ cu tiparulŭ", va sĕ ḑică Cazania séŭ învĕțăturile n'aŭ fostŭ traduse de Coresi, ci aflate gata și apoĭ tipărite. Aceste învĕțăturĭ însĕ suntŭ o traducere maĭ nóuă de câtŭ psaltirea și textulŭ evangeliilorŭ, asemenea și praxiulŭ, a căruĭ limbă de asemenea se deosebesce de cea din psaltire și tetravangelŭ. Acestŭ metodŭ de a tipări manuscripte vechĭ s'a practicatŭ de asemenea în totŭ secolulŭ următorŭ [13]).

Mihaiŭ Tordași (*Turdășianu*), contimpuranŭ alŭ luĭ Coresi. Atâtŭ după nume câtŭ și după colaboratoriĭ și editorulŭ seŭ, precum și după loculŭ tipăriręĭ (Orĕștie) și după particularitățile dialectice ale limbeĭ, se vede a fi de origine din comuna Turdașŭ de lângă Orĕștie (Transilvania). Elŭ se numesce episcopŭ alŭ Românilorŭ, dar'

---

13) Noulŭ Test. tipăritŭ la 1648 în Alba-Iulia fusese tradusŭ sub principele Betlen Gaborŭ (1613—1629). (Cipariŭ, Archivŭ pentru filolog. și ist. p. 635). — Idem, Acte și fragmente p. 19. — Psaltirea tip. la 1651 în Alba Iulia asemenea după unŭ manuscriptŭ maĭ vechiŭ (Cipariŭ Principia p. 105), ceea ce se vede și din prefața psaltireĭ unde nu se spune cine a tradus o. Asemenea la traducerea biblieĭ de Bucurescĭ din 1688 s'a luatŭ „*luminâ și din alte izvóde vechĭ*", cum se dice în prefață.

se vede, că a fostŭ unŭ episcopŭ impusŭ de principele calvinŭ alŭ Transilvaniei, și nerecunoscutŭ de Români[14]). Dela elŭ avemŭ o parte din Testamentulŭ vechiŭ (cartea I și II), ér' în prefață și epilogŭ 'lŭ promite întregŭ. Colaboratori a avutŭ pe Herce Stefanŭ, preotŭ în Caransebeșŭ, Zacanŭ Efremŭ, dascălŭ în Sebeșŭ, Peștișelŭ Moisi, preotŭ în Lugoșŭ și pe Achirie, protopopulŭ Hunedórei. Stilulŭ este limpede, limba are interesante archaisme și particularități dialectice din sudulŭ Transilvaniei (Orĕștie-Deva-Hațegŭ).

Cazania de Brașovŭ (1580) la 1641 se editéză a dóua óră la Alba-Iulia.

Catechismulŭ II (*calvinescŭ*) se tipăresce la anulŭ 1642 [15]) din ordinulŭ principeluĭ calvinŭ din Trantilvania; necunoscutŭ însĕ pân' acum de câtŭ în a dóua edițiune dela 1656 după care l'a retipăritŭ Academia-română la 1879.

Catechismulŭ III cu litere latine tradusŭ la anulŭ 1647 în Lugojŭ de Stefanŭ Fogarași după celŭ luteranŭ de Haidelberga, și tipăritŭ în Alba-Iulia la 1648 [16]).

---

14) Elŭ se numesce în precuvêntare „alesŭ piscopulŭ Româniloru", lipsesce însĕ în diptichulŭ episcopilorŭ (Cipariŭ, Acte și frag. p. XIV).— Nic. Densușianu, în Misiunea istorică, (Analele Acad. Rom. ser. 2. v. II sect. 1 p 192). — S. Miculŭ pune între episcopi pe unŭ Paulŭ Tordași, fără a spune însĕ timpulŭ când a episcopitŭ și pe ce fântâni se baséză (Acte și frag. p 272). Cipariŭ pe urma luĭ Miculŭ 'lŭ pune la 1579 (ibid. p. XIV). Noi 'lŭ ținemŭ de episcopŭ impusŭ de Calvini, căci din art. de lege 13 din 1568 alŭ Camereĭ (dieteĭ) transilvane se vede că principele pusese la Români episcopi calvini. Elŭ se numesce pe ungurie „piscopŭ" (püspök). In precuvêntare nu se adreséză cătră fiiĭ seĭ sufletescĭ, cum e datina în biserica nóstră, ci cătră „frațiĭ Românĭ"; elŭ pe nisce preoțĭ pe care 'ĭ are de colaboratorĭ îĭ numesce „*predicatori*" după terminologia calvină (art. de lege 16 din 1569). In fine însușĭ părintele Cipariŭ (Principia p. 104) ne asigură că traducerea luĭ Tordași este în spiritŭ calvinŭ.

15) Data tipăriref se constată prin diploma luĭ Racoți I din 10 Oc 1643 pt. 2. (Șincaĭ, la a. 1643).

16) Cipariŭ, Principia p. 106, 'lŭ amintesce numaĭ, dar' se vede că nu lŭ cunósce. Nic. Densușianu a descoperitŭ la 1879 unŭ esem-

Silivestru ieromonachulŭ a tradusŭ Noulŭ Testamentŭ publicatŭ la Alba-Iulia, a. 1648, pe când traducĕtoriulŭ nu se maĭ afla în viéță, cum se spune în prefață. După asemĕnarea limbeĭ elŭ se pare a fi tradusŭ și Psaltirea tipărită totŭ acolo la 1651. Rugăciunile calvinescĭ dela fine se deosebescŭ în limbă de Psaltire. Totŭ elŭ a tradusŭ Cazania de Govora (1642) și probabilŭ Pravila cea mică (1640), (vedĭ Muntenia).

Popa Ionŭ din Vințŭ a tradusŭ depe cărțĭ calvinescĭ: 1) *Sicriulŭ de aurŭ*, cuprindêndŭ cuvêntărĭ la morțĭ, tipăritŭ la Sebeșŭ a. 1683; 2) *Cărare pe scurtŭ*, învĕțăturĭ morale, tipărită la Alba-Iulia. a. 1685, totŭ de elŭ unŭ Molitvenicŭ tip. la 1689.

Alte cărțĭ bisericescĭ s'aŭ tipăritŭ: unŭ *Ceaslovŭ* la 1696, unŭ *Catechismŭ* romano-catolicŭ în limba română la 1696, în Ungaria la Tîrnavia, și *cu litere latine* în a dóua ediţiune la Sibiŭ în 1709, amêndóuĕ necunoscute păn' acum, aŭ fostŭ scrise de Franciscŭ Szunyogh (+1726) a Alba-Iulia, iesuitŭ pusŭ ca teologŭ lângă episcopulŭ românŭ unitŭ [17]. In fine la 1699, s'a tipăritŭ la Alba-Iulia unŭ Chiriacodromionŭ séŭ Cazanie.

Celŭ dintâiŭ evangeliarŭ cu litere latine s'a tipăritŭ la a. 1769 la Calocea în Ungaria sub titlulŭ „Evangelie a toate Duminecs si szerbetory peste tot anul" [18].

IN MUNTENIA.

In Muntenia cea dintâiŭ carte românéscă s'a tipăritŭ la 1640, anume *Pravila* cea mică de Govora, care a

plarŭ în biblioteca colegiuluĭ reformatŭ din Têrgulŭ-Mureșuluĭ (Analele Acad. Române ser 2 t. II sect. I (1881) q. 116).

17) Nilles, Symbolae I. p. 375

18) Titlul maĭ încolo sună: carele ku ëndemnàreâ pre csinsztitej si szlevitej Doâmnej Consiliariczej Margaritej Tomeján szpre limbe Remlenászke' au telmecsuit, si dirépt veszelia jei szufleczáské la tipár au dat P. David Biro dela Szfënt Petru den Rëndul Piarisztilor La Kolócza ku tipárul Piarisztilor, la Anul MDCCLXIX.

eșitŭ în dóuĕ felurĭ de esemplare: în unele figuréză Teofilŭ, mitropolitulŭ Munteniei, în altele Ghenadie (1628—1640) mitropolitulŭ Ardealuluĭ [19]). De unde se pare a resulta că Pravila a fostŭ tradusă în Transilvania, și pentru economie ceĭ doĭ mitropolițĭ s'aŭ înțelesŭ sĕ și-o tipărescă cu o mică schimbare de câte-va cuvinte fiecare pentru sine, dândŭ unulŭ cartea altuluĭ tipariulŭ. Fiindŭ-că lipsescŭ provincialismele, se vede că traducerea transilvană a fostŭ revĕḑută în Muntenia, și la acéstă revisiune se va reduce ostenéla luĭ Meletie Macedoneanulŭ, egumenŭ și tipografŭ, și a luĭ Mihaiŭ Moxalie. Pravila se pare a fi tradus'o Silvestru ieromonachulŭ, traducĕtoriulŭ transilvanŭ [20]). — *Melchisedecŭ*, egumenulŭ mănăstireĭ din Câmpu-Lungŭ, a tradusŭ din grecesce *Invĕțăturĭ* séŭ cuvêntărĭ bisericescĭ tip. totŭ acolo la 1642. — Despre *Cazania* tipărită la Govora 1642, a se vedé Transilvania, (Silvestru). Ér' *Cazania* tip. la mănăstirea Dealu, 1644, este o simplă compilațiune din cea amintită și din a luĭ Varlaamŭ (1643). — *Daniilŭ Andreiŭ Panonianulŭ* a tradusŭ *Indreptarea legiĭ* séŭ Pravila cea mare tip. la Têrgoviște, 1652, avêndŭ de ajutoriŭ pe doĭ dascalĭ grecĭ din Chio: Patrizzi și Ligaridi. Legile împĕrătescĭ însĕ suntŭ luate din Pravila de la Iașĭ, 1646. (v. Jurisprudență). — „*Dascalĭ învețațĭ*" aŭ tradusŭ din rusesce *Cheia înțelesuluĭ* coprinḑêndŭ 18 cuvêntărĭ pe dumínecĭ și sĕrbătorĭ.

Inochentie ieromonachŭ a tradusŭ liturghia slavo-rom. tip. la Bucurescĭ, 1680, la care *Teodosie Vestemianulŭ* (din Vestemŭ în Transilvania) a scrisŭ o însemnată prefață, ér' la 1702 a tip. *Șepte taine.*

Iordache Cantacuzinŭ, fiulŭ luĭ Const. Cantacuzinŭ [21])

---

19) Acad. Rom. în edit. sa nu amintesce nimicŭ despre acéstă interesantă diferință.

20) Cipariŭ, Principia p. 109.

21) Dimitrie Cantemirŭ, Evenimentele Cantacuzinilorŭ și Brancovenilorŭ Edit. Acad. Rom p. 1, și prefața Evangelieĭ (1682)

sugrumatŭ de Grigorie Ghica la 1664 și fratele luĭ Șerbanŭ-Vodă Cantacuzinŭ, a tipăritŭ Evangeliele, la Bucurescĭ, 1682, prelucrându-le în colaborare cu Atanasie Tomaidulŭ, moldoveanŭ. — Maĭ mulțĭ „*dascălĭ*“ aŭ tradusŭ Apostolulŭ tip. la Bucurescĭ 1683.

Traducĕtoriĭ și colaboratoriĭ la Biblia de Bucurescĭ, 1688: a) *Niculae Milescu* spătarŭ, (v. Cronicarĭ), se susține a fi tradusŭ originarminte acéstă biblie din grecesce [22]); 2) Arhiereulŭ *Ghermanŭ Nisis*; 3) frațiĭ *Radu* și *Șerbanŭ Greceanŭ*; 4) Mitrofanŭ episcopulŭ de Hușĭ, care scosŭ din scaunŭ trecuse în Muntenia [23]); 5) și alțĭ maĭ mulțĭ *dascălĭ* Causa pentru care nu se amintesce și Niculae Milescu în prefață și epilogŭ, décă elŭ a fostŭ traducĕtoriŭ, póte fi viéța luĭ aventurósă și pătată cu dóuĕ tradărĭ de domnĭ, și cu tăerea nasuluĭ. Acéstă biblie, ântâia traducere bună și complectă, este însemnată și pentru aceea, căcĭ s'a încercatŭ a regula ortografia limbeĭ române cu cirile, și cu deosebire pentru *ă* și *â*, care pân' aci se scriaŭ de-amesteculŭ, Biblia însĕ întroduse scrierea luĭ *â* cu ѫ la mijlocŭ și ѧ la începutŭ. ér' a luĭ *ă* cu ъ. — Er' *Radu* și *Șerbanŭ* Greceanu, afară de colaborarea la Biblia de Bucureșcĭ, aŭ maĭ tradusŭ împreună și *Pravoslavnica mărturisire* scrisă grecesce de Petru Movilă și *Mărgăritare* tip. Buc. 1691.

Afară de acestea s'aŭ maĭ tipăritŭ în Muntenia: 1) *Triodŭ*, Buzeŭ, 1697; 2) Evangelia grécă și română, Buc. 1693; 3) *Tipiculŭ* și *Sinaxarele* totŭ acolo, 1698; 4) *Evangelia*, Snégovŭ, 1707; 5) *Liturghie*, Têrgoviște 1697 și alta la Râmnicŭ 1698; 6) *Mineiŭ*, slov. rom. Buzeŭ, 1698; alta edit. la 1709; 7) *Molitvenicŭ* grec. rom. Bu-

22) Emile Picot, Notice biographique et bibliographique. Paris 1883 asupra luĭ Milescu. Totŭ acesta este și „*Nicolaŭ protospătarŭ*“ (Cipariŭ, Analecte, notita lit. XXXVI) amintitŭ ca traducĕtoriŭ alŭ S. Scripturĭ din Grecesce în Românesce.

23) Melchisedecŭ, Cron. Hușilorŭ p. 146.

zeŭ 1699 ; 8) Carte s. Lumină de Antimŭ Ivireanulŭ (v. Elocința), Snégovŭ 1699 ; 9) *Pentecostariŭ* tip. sub Const. Brâncoveanu, nu se scie înse loculŭ și data ; 10) *Invâțăture* trad. de călugărulŭ Filoteiŭ, Snégovŭ 1700.

Triodŭ tip. la Buc. a. 1700 în a căruĭ prefață se dice că cu acesta se încheie stâlpulŭ (colóna) cărților bisericescĭ.

IN MOLDOVA.

Varlaamŭ mitropolitulŭ (1580—1657) [24]. Din viéța luĭ puține cunoscințe. Născutŭ în Moldova cam pe la 1580, căcĭ la 23 Sept. 1632 se chirotonesce mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ. La 1642. fiindŭ elŭ mitropolitŭ se ține la Iașĭ marele sinodŭ în contra dogmelorŭ calvine atribuite patriarchuluĭ Cirilŭ Lucaris, asistând și Partenie patriarchulŭ de la Constantinopolŭ. Susținerile lățite la noĭ, că la acestŭ sinodŭ aŭ participatŭ și Munteniĭ, că elŭ s'ar' fi ținutŭ pentru a combate propaganda calvină la Româniĭ din Ardealŭ și *Catechismulŭ calvinescŭ* alŭ luĭ Racoțĭ, că s'ar' fi decisŭ scóterea limbeĭ slavóne din biserică și întroducerea celeĭ române, s'aŭ scrisŭ tóte în totală necunoscință. Nimicŭ nu se aflá despre acestea în actele aceluĭ sinodŭ. Varlaamŭ cunósce *Catechismulŭ calv.* numaĭ la 1645 aflându-se în misiune diplomatică la Curtea Munteniеĭ, și în acestŭ anŭ dă elŭ alarmă contra uneltirilorŭ calvine din Ardealŭ prin publicarea *Rĕspunsurilorŭ* la Catechismŭ. — Varlaamŭ

---

24) Fântânĭ biografice: Cipariŭ, Principia p. 112. — I. Bianŭ Col. luĭ Traianŭ, 1881 p. 212. — Archiva ist a Rom. t. I. prt 1. p. 80.— Cron. Rom. (Miron Costinŭ) I. p. 327,—Ciaslovulŭ dela Neamțŭ, 1874. — Revista teolog. Iașĭ, a. I (1883/4) Nr. 26, 27, 28. 30 unde se publ. Actele sinoduluĭ din 1642 dela Iașĭ. — Uricariŭ V. 239 sq. — Șincaĭ, Cron. an. 1645. — Melchisedecŭ Cron. Romanuluĭ. I. 255. — V. Popŭ, Disertația despre tipografiile rom. p. 22. — V. A. Urechie, Autografele luĭ Varlaamŭ Mitropolitulŭ, Buc. 1886.

este de metanie dela mănăstirea Seculŭ, unde se vede, că a și învĕțatŭ, căcĭ era o mănăstire renumită în Moldova pe acelŭ timpŭ. De sigurŭ luĭ este a se mulțămi înființarea tipografieĭ române în Iașĭ, și a scóleĭ din Treĭ-Erarchĭ, care în curênd o usurpéză Greciĭ. Elŭ cu Petru Movilă, cu Eustratie Logofĕtulŭ și cu Grigorie Urechie, suntŭ carĭ luptă în acelŭ timpŭ pentru deșteptarea Românilorŭ în Moldova. Varlaamŭ, cu căderea luĭ Vasile Lupulŭ, părăsesce scaunulŭ mitropolitanŭ, căcĭ pe Gheorghe Stefanŭ 'lŭ unge domnŭ Ghedeonŭ episcopulŭ de Hușĭ, „fiindŭ Varlaamŭ mitropolitulŭ eșitŭ la munte" dice Mironŭ, și în 1655 aflămŭ pe Ghedeonŭ mitropolitŭ. S'a retrasŭ apoĭ la mănăstirea Seculŭ unde a trăitŭ până la mórte 1657. Dela elŭ ne-aŭ rĕmasŭ următórele scrierĭ: 1) *Cartea românéscă de învĕțătură* (Cazania) tip. Iașĭ 1643. 2) *Rĕspunsurile* la Catechismulŭ calvinescŭ, tip. Sucéva 1645, din carĭ nu e cunoscutŭ până adĭ de câtŭ prefața reprodusă la Șincaĭ a. 1645.

Eustratie Logofĕtulŭ (v. la cronicarĭ) a scrisŭ *Șepte taine* tip. în 1645 la Iașĭ, a tradusŭ *Pravilele împĕrătescĭ* tip. totŭ acolo la 1645—6 (v. Jurisprudență). Sub nume de *Pravilă alésă* scrisă înainte de 1632 se află unŭ manuscrisŭ alŭ luĭ Eustratie în biblioteca rĕpos. Cipariŭ (Principia p. 113).

Dositeiŭ mitropolitulŭ (1630—1693) [25]. Loculŭ și anulŭ nascereĭ necunoscute, dar' fără îndoélă s'a născutŭ în Moldova, și după cele-l-alte date positive din viéța luĭ, n'a pututŭ sĕ-se nască după 1630, ci în acestŭ timpŭ séŭ ceva maĭ înainte. Tatălŭ seŭ se numia Ba-

---

25). Fântânĭ biogr.: Archiva ist. a Rom. t. I. prt. l. p. 118. — Cron. Rom. II 9, 11, 12, 13, 36, 232, 233.—Melchisedecŭ, Cron, Romanuluĭ, I, 277, 278, 282.—Traianŭ pe 1869 Nr. 61.—Candela. revista teologică, pe 1885. p. 143—4 și 406.—Privire scurtă asupra ist. bisericeĭ romano-ortodocse de E. Golubinski trad. de I. Caracicoveanŭ, Iașĭ 1879 p. 40.

rilă, mamă-sa Misira, după uniĭ famılie de boeriŭ mazilŭ, după alțiĭ de negustoriŭ. Elŭ apare maĭ ântâiŭ la 1649 ca călugărŭ în mănăstirea Pobrata, unde-lŭ vedemŭ ocupându-se cu studiulŭ limbilorŭ grécă, latină și polonă. Fiindŭ-că se vede, că cunoscea puținŭ limba latină, este evidentŭ, că n'a studiatŭ în Polonia, căcĭ atuncĭ ar' fi cunoscut'o multŭ maĭ bine, ci fără îndoiélă la mănăstire și anume la Pobrata. La 10 Maiŭ 1658 l'aflămŭ episcopŭ la Hușĭ, ér' la 16 Decembre 1659 la Romanŭ. La 31 Iuliŭ 1671 apare ca mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ. Către finele a. 1673 se refugiéză în Polonia, dimpreună cu Petriceicu-vodă, dinaintea luĭ Dumitrașcŭ-vodă; la 1674 se reîntórce în țéră și la 1676 'șĭ reocupă érășĭ scaunulŭ, care-lŭ ține până la 1687, când trece cu Sobiețki în Polonia, unde petrece până când móre și anume la Zolkiew, la a. 1693. Dositeiŭ, afară de limba română, cunoscea limbile grécă, latină, polónă și slavónă, în câtŭ cu dreptŭ cuvêntŭ ḑice Neculce, „că pe acele vremĭ nu se afla omŭ ca acela“.—Dositeiŭ este nu numaĭ celŭ dintâiŭ scriitoriŭ cunoscutŭ, care s'a ocupatŭ cu poesia literară (v. Poesia), dar' este celŭ maĭ însemnatŭ poetŭ bisericescŭ, și în generalŭ unulŭ din ceĭ maĭ eminențĭ scriitorĭ eclesiasticĭ la Românĭ. Dositeiŭ, adâncŭ cunoscĕtoriŭ alŭ graiuluĭ românescŭ, a încercatŭ sĕ-lŭ reformeze în modŭ scientificŭ Elŭ 'șĭ formase ideĭ filologice, pe basa cărora, voindŭ sĕ înavuțéscă limba și sĕ scóță cuvintele străine, a creatŭ o sumă de cuvinte și a întrodusŭ forme nóuĕ séŭ celŭ puținŭ rarĭ. Dar cuvintele formate de elŭ n'aŭ fostŭ adoptate, pentru că pórtă timbrulŭ forțăreĭ. Cu tóte acestea scrierile luĭ din punctŭ-de-vedere limbisticŭ suntŭ de mare importanță. Elŭ era nu numaĭ distinsŭ prin talentŭ, dar' și fórte laboriosŭ. Se vede a fi poseḑutŭ o bibliotecă avută de cărțĭ și manuscripte, căcĭ până în ḑiua de aḑĭ se află, cu deosebire în Moldova, numĕróse cărțĭ și manuscripte cu notițe și semnătŭra luĭ. Elŭ a lăsatŭ următórele

scrierĭ: 1) *Psaltirea în versurĭ* tip. la Unievŭ în Polonia, 1673, cea maĭ însemnată din operile luĭ; 2) *Acatistŭ*, Unievŭ, 1673; 3) *Liturghia*, Iașĭ, 1679; 4) *Psaltirea slavo-română* în Iașĭ, 1680; 5) *Euchologiŭ*, Iașĭ (1680?); 6) *Molitvelnicŭ*, Iașĭ, 1681; 7) *Viețile sânților*, Iașĭ, 1683; 8) *Paremiraiŭ*, Iașĭ 1683; 9) Cele 12 epistole ale luĭ Ignațiŭ; 10) Despre transsubstanțiațiune; 11) luĭ i se atribue *Unŭ lexiconŭ alŭ limbeĭ române* (v. Lexicografia). Scrierile de sub No. 9 și 10 suntŭ necunoscute.

Eremia Cacavela traduce din grecesce și publică la Iașĭ a. 1697 *Liturghia.*

Totŭ între scriitoriĭ moldovenĭ trebue sĕ numĕrămŭ și pe italianulŭ minoritŭ *Vito Peluzio*, pentru-că elŭ a trăitŭ timpŭ îndelungatŭ în Moldova ca misionariŭ și episcopŭ catolicŭ. Elŭ s'a născutŭ în Italia la Vignanello prin alŭ treilea deceniŭ din sec. al 17-lea. La 1663 a fostŭ trimisŭ ca prefectŭ de misiunĭ în Moldova, unde a petrecutŭ șepte anĭ cu deosebire în Baia, pe atuncĭ orașŭ. La 1670 se întórse în Italia, ér' la 1679 fu numitŭ Archiepiscopŭ de Marcianopolŭ cu reședința la Bacăŭ în Moldova, unde a fostŭ instalatŭ la 1682. La 1687 plécă din Moldova îndĕrĕptŭ la Italia, în care anŭ îĭ perdemŭ urma [26]). Elŭ a publicatŭ la 1677 în Roma unŭ *Catechismŭ* în limba română cu litere latine [27]). Nu scia bine românesce. Credulŭ se vede că l'a luatŭ din vre-o carte românéscă.

Deși nu chiar ca scriitoriŭ, dar' totușĭ trebue sĕ amintimŭ și pe Luca Stroicĭ, mare logofĕtŭ, dela care poședemŭ *Tatălŭ-nostru* scrisŭ românesce cu litere latine și publicatŭ la 1597. Nu încape îndoiélă, că nu elŭ l'a tradusŭ românesce, ci l'a scrisŭ după unŭ textŭ maĭ vechiŭ.

---

26). Fântânĭ: Columna luĭ Traianŭ pe 1883 p. 142 sq — Documente inedite de I. Bianŭ.—Archiva ist. a Rom. t. I. prt. 1. p. 176.
27). Specimene reproduse la Cipariŭ, Analecte p. 254 -256; P. Ilarianŭ, Tesaurŭ de Monumente I. p. 105 -106.

ISTORIA

In scrierea istorieĭ aflămŭ la noĭ până la 1860 treĭ epoce bine distincte.

Epoca I până la a. 1600.

Inainte de alŭ doilea descălecatŭ adecă alŭ luĭ Radu-Negru și Dragoșŭ nu se amintescŭ decâtŭ dóuĕ cronice: Cronica Făgărașuluĭ și Cronica de la Vêrșețŭ. După alŭ doilea descălecatŭ aparŭ încetulŭ urme de cronice, cele maĭ multe nisce simple *însemnărĭ* anonime fórte pe scurtŭ, încâtŭ cronicariĭ maĭ târḑiŭ se plângŭ de secăciunea lorŭ [1]. Modulŭ cum se făceaŭ nicĭ nu permitea, ca ele sĕ trécă sub numele unuĭ scriitoriŭ anume, căcĭ se făceaŭ ocasionalŭ, singurŭ numaĭ în scopulŭ de a ține câte ceva în minte și a se transmite următorilorŭ pe scurtŭ întêmplările maĭ însemnate. Fie-care din acestia însemna numaĭ evenimentele timpuluĭ seŭ, celŭ următoriŭ pe cele din ḑilele sale, și așa se născea unŭ registru de fapte: schimbărĭ de domnĭ, rĕsbóie, întemeierĭ de mănăstirĭ, fómete, bóle, în scurtŭ cele ce atingeaŭ maĭ tare viéță de tóte ḑilele. Aceste însemnărĭ se făceaŭ maĭ cu samă prin mănăstirĭ, unde se păstra viețile și așa numitele *pomelnice* ale domnilorŭ și ale ctitorilorŭ [2]. *Pomelnice* se află până în ḑiua de adĭ prin mănăstirĭ. Când Româniĭ începŭ a se ocupa maĭ seriosŭ cu scrierea celorŭ ce se întêmplă în țéră, pe lângă

---

1). Cronicele Românieĭ de Cogălniceanŭ: Mironŭ și Nic. Costinŭ în prefețele de la I-lŭ descălecatŭ, I. p. 4, 36—37; în prefața Cron. luĭ Urechie, I. p. 129 Prefața și începutulŭ cronicei luĭ Mironŭ Costinŭ I. p. 247 și 249 și în „Despre poporulŭ Moldoveĭ" III p 491.

2). Mironŭ Costinŭ Cron. Rom. III. p. 491. — Scurte însemnărĭ despre domnĭ, episcopĭ și alte evenimente se făceaŭ și în condicele brâslelorŭ séŭ societăților de meseriașĭ. (Veḑĭ catastichulŭ societățiĭ meseriașilorŭ din Romanŭ în Cron. Romanuluĭ de episcopulŭ Melchisedecŭ II p. 8, sq).

scriitorii străinĭ se folosescŭ cu deosebire de aceste scurte însemnărĭ. Prin acésta ele devenindŭ óre-cum de prisosŭ, începŭ a se perde și loculŭ loŭ 'lŭ ocupă cronicele maĭ bine și maĭ pe largŭ scrise și pe timpulŭ luĭ Dimitrie Cantemirŭ devenise atâtŭ de rarĭ, în câtŭ elŭ orĭ-câtŭ a căutatŭ n'a pututŭ să afle «chroniculŭ moldovenescŭ celŭ vechiŭ». (Cronica II, 376).

In sec. 16-lea începuse a se scrie ceva maĭ pe largŭ, maĭ desvoltatŭ însă se scriaŭ așa numitele chronografe séŭ istoria lumeĭ începêndŭ de la creațiune și continuând'o maĭ alesŭ cu privire la evenimentele creștinismuluĭ.

Cronicele anonime:

1). *Cronica Făgărașuluĭ* amintită, dintre cronicariĭ românĭ, numaĭ la Const. Capitanulŭ (Magaz. ist. I. 87). Acéstă cronică esistă. Ea începe dela întemeierea Făgărașuluĭ de Augustŭ împĕratulŭ Romanilorŭ la a. 15 a. Ch. și înșiră evenimentele însemnate ale Făgărașuluĭ până la 1690. Acéstă cronică, maĭ alesŭ pentru începutulŭ eĭ, este curiósă și interesantă totŭ-odată [3]. — *Chronografia de la Vêrșetŭ* și *Chronologia Ianculuĭ-Vodă* (Ionŭ Huneadi) amintite de Nic. Bălcescu (Magaz. ist. I. 10), carĭ însĕ nicĭ Bălcescu nu le-a vĕḑutŭ, ci le amintesce după mărturisirea luĭ Naumŭ Clococeanŭ. Cea dintâiŭ se ḑice că tracta despre întemeierea Băna-

---

3). N. Densușianŭ, Monumente pentru istoria Făgărașuluĭ, Buc. 1885. p. 57—8 publică acéstă Cron. în dóuĕ variante: germană și latină. Când eram la Făgărașŭ am aflatŭ unŭ esemplarŭ în limba română de pe la începutulŭ acestuĭ secolŭ la unŭ boeriŭ din comuna Dejanĭ, însĕ ni s'a perdutŭ; elŭ diferea de cele dóuĕ în cuprinsŭ și mergea până pe la 1760. De-óre-ce în esemplarulŭ nostru se ḑicea, că *izvodulŭ* s'ar afla în archivulŭ castelulu din Făgărașŭ, l'am căutatŭ acolo dar' ni s'a spusŭ, că arhivulŭ celŭ vechiŭ a fostŭ transportatŭ, pe la începutulŭ secoluluĭ, la ministeriulŭ de rĕsboiŭ în Viena.

tuluĭ Craioveĭ și despre cele dintâiŭ timpurĭ ale întemeiereĭ principatuluĭ Munteniеĭ. Marea importanță a acestorŭ cronice este evidentă, aŭ rĕmasŭ însĕ până adĭ necunoscute. — 3) *Cronica până la Radu-celŭ-mare* se află contopită în cronica anonimă I (v. cronicarĭ). — 4) *Vechea cronică moldovenéscă* se amintesce la N. Urechie, Eustratie, Simionŭ Dascalulŭ, Misailŭ Călugărulŭ și la Costinescĭ. După unele indicațiunĭ din diverșĭ codicĭ de cronice, acéstă era ceva maĭ pe largŭ avêndŭ și o prefață, până astădĭ însĕ nu s'a descoperitŭ, celŭ puținŭ redacțiunea de care s'a folositŭ Nistorŭ Urechie, s'aŭ descoperitŭ însĕ 5 câteva redacțiunĭ de o cronică pe scurtŭ a Moldoveĭ, dar' tóte în limbĭ străine, polonă și slavónă[4]) ; unele din aceste redacțiunĭ se subsumă de uniĭ și sub numele de *Cronica putnénă*, fără a se puté pân'acum sci positivŭ care redacțiune s'a făcutŭ la mănăstirea Putna ; aceste redacțiunĭ dimpreună cu Cronica anonimă I, ne potŭ servi ca modele cum se făceaŭ cronicele pe atuncĭ. In cea publ. de d. Hasdeŭ se potŭ destinge bine treĭ redacțiunĭ : una dela 1352—1451, căcĭ în acestŭ timpŭ când compilatoriulŭ nu află vre-unŭ faptŭ adauge dela sine cuvintele «nu scrie», va sĕ dică avea înaintea sa o cronică ce o compila ; a dóua de la 1451—7, unde scrie din propria cunoscință ; d'aicĭ încolo se continuă de maĭ mulțĭ. Redacțiunile ce le poședea N. Urechie din acéstă cronică mergeaŭ unele până la a. 1564, căcĭ din acestŭ anŭ încóce nu se maĭ provócă la ea.—6) *Cărțĭ și izvóde* se amintesc în prefața la cron. luĭ N. Urechie, sub care suntŭ a se înțelege diverse însemnărĭ și memoriĭ relative la evenimentele din țéră; unulŭ din aceste memoriĭ se vede a fi cuprinsŭ vicisitudinile luĭ Petru-Rareșŭ între aniĭ 1538—1541. — 6) *Letopisețulŭ latinescŭ*, care 'lŭ citéză N. Urechie între

4). La Hașdeŭ, Archiva ist. a Rom. III. 5 seqq și la I. Bogdanŭ, Vechile cronice moldovenescĭ, Buc. 1891 se afla asemenea redacțiunĭ și studiĭ asupra lorŭ.

anii 1399 până la 1501, de óre-ce se folosesce de chronologia de la creațiune, și scrie chiar maĭ scurtŭ de câtŭ letopisețulŭ mold. cum ḑice Urechie, se vede a fi scrisŭ în țéră.—7) *Cronica mănăstireĭ catolice de la Têrgoviște*, publicată în Archiva ist. a Rom. (t. I, prt. p. 46—54), scrisă latinesce de călugăriĭ catoliciĭ din acea mănăstire, este o compilațiune din sec. trecutŭ după cele ce «amintescŭ Părinții ceĭ vechĭ în scrierile séŭ hârtiile rĕmase de eĭ» ; ea începe de la Radu-Negru și înșirândŭ evenimentele atingĕtóre de mănăstire continuă până pela începutŭlŭ jumĕtățiĭ a dóua din sec. trecutŭ. 8) *Viéța luĭ Mihaiŭ Vitézulŭ*. Walter în Istoria luĭ Mihaiŭ ne spune în prefață că cronica s'a scrisŭ ântâiŭ românesce din care se tradusese în limba polonă din care elŭ a tradus'o latinesce amplificând'o ; cronica, cuprinḑêndŭ faptele luĭ Mihaiŭ, fusese scrisă românesce de cancelariulŭ seŭ, alŭ căruĭ nume positivŭ nu se scie de nu cumva va fi logofĕtulŭ Teodosie. După cum se vede din Istoria luĭ Walter, acéstă cronică mergea până la finele luĭ Iuliŭ 1597. Redacțiunea română a acesteĭ cronice până aḑĭ nu-ĭ cunoscută, se vede însĕ că ea a fostŭ utilisată, décă nu chiar lipită, la compilarea Croniceĭ anonime I (Magaz. ist. IV. 231), ceea ce resultă din comparațiunea acesteia cu a luĭ Walter, cu deosebire, că acésta este maĭ desvoltată. — 9) *Cronica luĭ Hurulŭ* numită și «Isvodulŭ spătaruluĭ Clănăŭ» este o falsificație de unulŭ séŭ de maĭ mulțĭ cum se vede, dar cu puține cunoscințe istorice, și cu totală lipsă de cunoștințe archeologice care se cerŭ pentru o asemenea falsificație[5]). Limba și cunoscințele istorice

---

5). Că Săulescu a fostŭ amestecatŭ în acéstă, pe lângă Gramatica luĭ din care aŭ trecutŭ forme și în cronică, pe lângă împregiurarea că elŭ curênd după publicarea croniceĭ la 1856, a tradus'o în românésca modernă, l'arată lămuritŭ studiulŭ seŭ „Cronologia Moldoveĭ" publ. în Analele Academieĭ rom. seria VII p. 177—206. O analisă critică a formeĭ de Gr. G. Tocilescu în Revista p. istor arch. și filolog. v. IV 465—500

suntŭ luate din Cronica luĭ D. Cantemirŭ.

Cronicarĭ cunoscuţĭ cu numele din acéstă epocă suntŭ următoriĭ :

Murgu logofĕtulŭ se amintesce ca cronicarŭ munteanŭ în secolulŭ alŭ 15-lea, cronica luĭ însĕ nu e cunoscută.

Azarie călugărulŭ se amintesce în sec. 15-lea ca scriitorulŭ uneĭ cronice moldovene în limba slavónă, de asemenea necunoscută [6]).

Gavriilŭ superiorulŭ Munteluĭ-Atosŭ a scrisŭ probababilŭ în grecesce *Viéţa Patriarchuluĭ Nifonŭ*, care a jucatŭ o mare rolă în Muntenia pe timpulŭ luĭ Raducelŭ-mare ; ea se află lipită în cronica anonimă I (v. Cronicarĭ) şi s'a publicatŭ şi în Archiva ist. a Rom. (t. I. prt. 2, p. 132—150) după unŭ manuscriptŭ vechiŭ [7]). In acéstă din urmă autorulŭ eĭ se numesce Gavriilŭ superiorulŭ Munteluĭ-Atosŭ, fără îndoiélă totŭ acela, care, după cum se spune chiar în acéstă biografie, asistă cu călugăriĭ din Atosŭ la sânţirea Mănăstireĭ-de-Argeşŭ sub Neagoe-Vodă.

Viéţa şi faptele luĭ Neagoe-vodă. In Cronica anonimă I munténă (Magaz. ist. IV 231 seq.) după Viéţa luĭ Nifonŭ este intercalată o biografie amĕnunţită a luĭ Neagoe-vodă (1512—1521). S'aŭ născutŭ îndoelĭ décă ea va fi scrisă de însuşĭ Neagoe-vodă, orĭ de altŭ cineva. Acéstă îndoélă se înlătură prin relatarea positivă a CroniceĭŢeriĭ-Românescĭ aflătóre într'unŭ manuscrisŭ vechiŭ în biblioteca Academieĭ-române sub No. 269 unde la fóia 184 verso se ḑice despre Neagoe-vodă : «făcut'aŭ mănăstirĭ şi biserică multe aice în ţéră şi la Sfetagora şi alte multe bunătăţĭ, care suntŭ scrise maĭ pe largŭ la o *carte ce aŭ făcutŭ în viaţa luĭ*, şi aŭ dat'o sĕ fie stătătóre la sfânta Mitropolie din Têrgovişte». Totŭ aşa

6). Cogălniceanu, Cron. Rom. I 147. n. 2. şi 149. 2.

7). Iosifŭ Mitropolitulŭ Moldoveĭ a publicatŭ o a dóua edit. la 1888 după unŭ manuscriptŭ din 1682

sta scrisŭ și în manuscriptulŭ utilisatŭ de istoriculŭ Engel [9]). Décă biografia a scris'o românesce séŭ în altă limbă de pe care apoĭ sĕ-se fi tradusŭ, positivŭ nu se póte încă afirma, din punctŭ-de-vedere alŭ limbeĭ însĕ nu s'ar' puté face obiecțiunĭ seriόse.

Macarie, despre care nu se scie nimicŭ positivŭ, de câtŭ ce spune singurŭ în cronica sa, că a fostŭ călugărŭ, a scrisŭ în limba slavόnă cronica Moldoveĭ dela mόrtea luĭ Stefanŭ celŭ mare (1504) până la a dόua domnie a luĭ Petru Rareșŭ (1541). Elŭ a fostŭ contimpuranŭ cu Petru Rareșŭ.

Eftimie, egumenŭ, trăesce în ântâia jumĕtate a seculuĭ alŭ 16-lea în Moldova. Elŭ continuă pe Macarie scriindŭ totŭ slavonesce evenimentele Moldoveĭ dintre aniĭ 1541—1553. Elŭ scrie ca martorŭ ocularŭ [10]).

Epoca II séŭ a cronicarilorŭ (1600—1800).

Cu începutulŭ seculuĭ alŭ 17-lea scrierea istorieĭ la noĭ apucă pe o nόuă cale, nόuă nu atâtŭ în fondŭ, câtŭ maĭ vêrtosŭ în modulŭ cum se scria. Pentru-că într'adevĕrŭ și cronicariĭ din acéstă epocă scriŭ maĭ toțĭ cu deosebire evenimentele timpuluĭ lorŭ, pe când evenimentele maĭ depărtate le iaŭ simplu din cronicele anteriόre. și de cele maĭ multe orĭ pe din-tregulŭ «împreunândŭ izvόdele» cum ḑicŭ eĭ, séŭ contopindŭ cronicele cele vechĭ într'una, scurtându-le séŭ amplificân-

9). Engel Geschichte der Walachey. p 198—9 : „wegen der Art der Ermordung des Wladuce aussöhnen wollen, beziehe mich auf die inländische Chronik (Einleitung XLVII). In derselben kommt vor: dass von Nagul eine *eigene Biographie* existire welche bei der Bukorester Metropolitankirche niedergelegt ist". Biografia se află tipărită afară de Magaz. ist. în Archiva ist. a Rom. t. II prt. 2 p 132—140 cu a luĭ Nifon la unŭ locŭ.

10). A se vedé despre aceștĭ doĭ cronicarĭ cum și cronicele lorŭ la I. Bogdanŭ, op cit.

du-le și maĭ adăugêndŭ dela sine evenimentele contimpurane. Așa a făcutŭ Urechie, așa Mironŭ, Neculce, totŭ așa ceĭ maĭ mulţĭ din cronicariĭ muntenĭ. Uniĭ aŭ scrisŭ numaĭ evenimentele timpuluĭ lorŭ, ca Dămianŭ Logofĕtulŭ și Dubăŭ, Rudu Greceanŭ, Acsentie Uricariulŭ, Ionŭ Canta, Ienache Cogălniceanŭ ș. a.

Cronicariĭ nostri, necunoscêndŭ eĭ importanța instituțiunilorŭ și întogmirilorŭ sociale, tóte acestea le-aŭ lăsatŭ aprópe neatinse, mărginindu-se a nara succesiunile domnilorŭ, rĕsbóiele cu veciniĭ, rĕscólele interne, séŭ cum ḑice Ienache Cogălniceanŭ la finele croniceĭ sale: «noĭ numaĭ pentru nume ne-amŭ silitŭ, și pentru mergerea domnilorŭ unulŭ după altulŭ cum aŭ petrecutŭ»; a descrie intrigile ce se țeseaŭ ḑiua și nóptea în giurulŭ tronurilorŭ domnescĭ, despoierile ce se făceaŭ d'a dreptulŭ séŭ sub forme legale. Afară d'acestea cronicariĭ n'aŭ pututŭ fi scutițĭ de spiritulŭ facțiosŭ, care din nefericire domină tótă istoria nóstră. Maĭ toțĭ cronicariĭ aŭ fostŭ și ómenĭ politicĭ orĭ nefiindŭ ómenĭ politicĭ aŭ scrisŭ la învitarea domnilorŭ și în asemenea calitate scriindŭ evenimentele timpuluĭ lorŭ nu s'aŭ pututŭ toțĭ și totŭ-de-una ţiné pe de-asupra pasiunilorŭ. Pentru aceea trebue cumpenițĭ și folosițĭ cu precauțiune. Unŭ altŭ defectŭ alŭ cronicarilorŭ este provincialismulŭ. Fie-care sĕ mărginesce la țéra luĭ: „Pentru țéra muntenéscă sĕ scrie Munteniĭ; și noĭ sĕ scriemŭ pentru țéra nóstră", ḑice Neculce. Astŭfelŭ maĭ fie-care atinge despre ceĭ-l-alțĭ Românĭ numaĭ încâtŭ vinŭ în atingere cu țéra sa; suntŭ însĕ și escepțiunĭ, ca Anonimulŭ II, Const. Căpitanulŭ și D. Cantemirŭ.

Cu tóte neajunsurile însĕ, carĭ le întimpinămŭ în cronicele nóstre, ele suntŭ d'o mare, chiar nemărginită valóre pentru trecutulŭ nostru. Fără ele trecutulŭ nostru celŭ maĭ d'aprópe ar' zăcé în mare întunerecŭ. Valórea lorŭ cresce cu viéța nóstră politică și socială, și ea va cresce cu atâtŭ maĭ multŭ, cu câtŭ se vorŭ stu-

dia maĭ de aprópe în legătură cu diversele documente rĕmase din timpurile trecute. Nu maĭ puţinŭ însemnate suntŭ cronicele din puntŭ-de-vedere curatŭ limbisticŭ. Pe când cărţile bisericescĭ scrise în limba română s'aŭ născutŭ sub înfluinţa directă a limbilorŭ străine, din carĭ s'aŭ tradusŭ orĭ compilatŭ : cronicele singure s'aŭ născutŭ, deşi nu totŭ-de-una scutite, dar' totuşĭ multŭ maĭ libere de înrîurirĭ străine.—Intre cronicarii muntenĭ şi moldovenĭ esistă o deosebire esenţială. Limba celorŭ muntenĭ este multŭ maĭ liberă de înfluinţe străine, maĭ naturală şi totŭ-odată maĭ modernă, maĭ lipsită de forme şi cuvinte vechĭ, pe când a celorŭ moldovenĭ sufere maĭ multŭ de înrîurirĭ străine, este maĭ greóie, maĭ neajutată, dar' maĭ avută în archaisme. In generalŭ însĕ limba cronicarilorŭ din punctŭ-de-vedere alŭ formelorŭ gramaticale şi alŭ elementelorŭ lexicale, nu se póte asemĕna nicĭ pe de parte cu limba din cărţile bisericescĭ. Din limba cronicarilorŭ n'amŭ puté sĕ reconstruimŭ desvoltarea istorică a limbeĭ române, pe când cărţile bisericescĭ sub acestŭ punctŭ suntŭ d'o valóre pe care n'arŭ cumpeni-o ḑece averĭ de ale luĭ Cresŭ.

Décă însĕ Moldovenii suntŭ întrecuţĭ de Muntenĭ în limbă, cu atâta maĭ multŭ cronicarii muntenĭ suntŭ maĭ inferiorĭ celorŭ moldovenĭ în cunoştinţa, seriositatea şi măestria de-a scrie istoria. La Muntenĭ, cu una séŭ dóuĕ escepţiunĭ, nu vedemŭ tendinţa de a se informa câtŭ se póte maĭ bine din alţĭ scriitorĭ despre faptele carĭ le descriŭ, pe când la Moldovenĭ vedemŭ acésta atâtŭ din desele provocărĭ ce le facŭ la cronice naţionale anterióre, câtŭ şi la scriitorĭ străinĭ. In generalŭ Moldovenii suntŭ maĭ instruiţĭ. Acésta provine din legătura Moldovenilorŭ maĭ alesŭ cu Polonii, pe când Muntenii aŭ statŭ maĭ isolaţĭ, şi Ungaria şi maĭ alesŭ Transilvania, cu carĭ eĭ eraŭ în atingere, eraŭ ele înseşĭ pe acele timpurĭ lipsite de instrucţiune.

Urme de cronice esistă şi la Românii de peste Car-

paţĭ, şi încă din cele maĭ vechĭ (v. p. 204), ér' din sec. 17-lea nu se cunósce de câtŭ cronica luĭ G. Brancovicĭ, de altele nicĭ amintirĭ macar nu esistă. Lucrulŭ se esplică uşorŭ. Incă maĭ nainte la Româniĭ de dincolo se realizase procesulŭ fatalŭ de totală aservire din partea Maghiarilorŭ. Aristocraţia română se desnaţionalizase. Româniĭ nu maĭ eraŭ factorŭ alŭ statuluĭ. Cu deosebire dela uniunea Maghiarilorŭ, Sasilorŭ şi Secuilorŭ (1438) poporulŭ devine sclavŭ, şi prin urmare fără înteresŭ la destinele statuluĭ.

Suntŭ multe cronice nepublicate, dintre care una fórte voluminósă scrisă romănesce încă în secolulŭ alŭ 16-lea; asupra celorŭ nepublicate însĕ nu putemŭ vorbi aicĭ, ci ne restrîngemŭ numaĭ la cele publicate [11]).

Cronica anonimă I. Acéstă cronică este de-o fórte mare importanţă. Ea este tipulŭ care ne arată cum se scriaŭ cronicele la noĭ. Făr' de ea amŭ puté numaĭ după lungĭ, amĕnunte şi grele cercetărĭ sĕ constatămŭ în câtŭ-va modulŭ cum se scriaŭ cronicele. Aicĭ însĕ avemŭ prototipulŭ lorŭ înaintea ochilorŭ. Acéstă cronică, tipărită pentru ântâia óră în Magazinulŭ istoricŭ (IV. 231 sq.), consistă din maĭ multe cronice maĭ micĭ scrise de contimpuranĭ şi lipite succesivŭ una de alta [12]). Ea începe cu o mică întroducere despre timpulŭ înainte de alŭ doilea descălecatŭ, care se vede a fi unŭ fragmentŭ ruptŭ din o altă scriere, séŭ care celŭ puţinŭ ni s'a transmisŭ trunchiatŭ [13]). Dela Radŭ-Negru până la Radu-

---

11). Una din cele dintâiŭ datoriĭ ale Academieĭ române ar' fi fostŭ publicarea cronicelorŭ în modŭ sciinţificŭ.

12). Acéstă cronică a fostŭ tradusă la a. 1727 în limba germană de Filstich (I. K. Engel, Geschichte der Walachei, 58 sq.). Insĕ pe câtŭ se vede în fragmentulŭ publicatŭ de Engel esemplariulŭ romănescŭ, de pe care s'a tradusŭ, se deosebia în multe de celŭ publicatŭ în Magaz. ist.

13). Despre însemnătatea şi înţelesulŭ acesteĭ întroducerĭ vedĭ Revista crit.-lit. 1 (1893) p. 36—38.

celŭ-mare este o cronică pe scurtŭ, care însĕ se vede că a fostŭ interpolată și amplificată în unele părțĭ maĭ târḑiŭ. Er' de la Radu-celŭ-mare până la Radu-vodă Călugărulŭ s'a lipitŭ viéța patriarchuluĭ Nifonŭ și a luĭ Neagoe Basarabŭ lăsându-se o parte dela începutŭ și scurtându-se unele citațiunĭ din sânta scriptură [14]). De aicì până la Mihaiŭ-vodă (1593) a continuat'o unŭ altŭ contimpuranŭ fórte pe scurtŭ. Istoria luĭ Mihaiŭ se vede a fi intercalată cea anonimă de sub No. 8, ce mergea până la 1597, de aci încolo continuată séŭ de acelașĭ autorŭ séŭ de unŭ altulŭ. Dela Simionŭ-vodă încolo până la 1688, o continuă maĭ mulțĭ contimpuranĭ. Nicĭ unulŭ din scriitoriĭ contimpuranĭ aĭ acesteĭ cronice nu este cunoscutŭ. Cum vedemŭ ea cuprinde cele maĭ vechĭ cronice muntene înșirate unele după altele într'unŭ modŭ crudŭ, fără nicĭ o adaptare séŭ contopire cum a făcutŭ d.e. Urechie Insĕ chiar prin acésta ea presentă unŭ interesŭ deosebitŭ, căcĭ ea nu numaĭ constată modulŭ cum se scriaŭ în vechime cronicele la noĭ, dar' ne pune înaintea ochilorŭ totŭ-odată în ființă acele vechĭ cronice. Este adevĕratŭ, că din punctŭ-de-vedere alŭ legătureĭ istorice este defectuósă, dar' fiindŭ scrisă totŭ numaĭ de contimpuranĭ, faptele relatate, afară de unele fantasiĭ evidente din *Viețile* luĭ Nifonŭ și Neagoe-vodă, suntŭ tocmaĭ prin acésta deplinŭ garantate. Că acésta era cea maĭ vechie cronică munténă cunoscută în sec. 17-lea ne mărturisesce cronica anonimă II [15]). Limba este, ca a tuturorŭ cronicelorŭ din Muntenia, ușóră, naturală, limpede, numaĭ biografia inter-

14). Nicolae Bălcescu în Magaz. ist. I. p. 10 vorbesce despr- cronica luĭ Tudosie fiiulŭ luĭ Stoianŭ din Tunșiĭ, care însĕ, după cie tatele ce le face din ea la altŭ locŭ (Magaz. I. 386—387), se ved- că este totŭ una cu acéstă cronică, căcĭ suntŭ luate din acéstă cro, nică (IV. 357). Dreptŭ-aceea Tudosie nu este de câtŭ unŭ copiatoriŭ ér' nu autorŭ cum se vede a-lŭ considera Bălcescu.

15). Fragmentulŭ reprodusŭ de V. A Urechie în art. „O cronică anonimă" în Revista p. istorie, arch. etc an. II v. I. p. 75—76.

calată a luĭ Nifonŭ și Neagoe-vodă presentă o limbă maĭ arhaică. Dela a. 1689—1715 o continuă unŭ anonimŭ (Magaz. ist. V 93 seqq.).

Nestorŭ Urechie (*1550—1625*)[16]) s'a născutŭ în Moldova din vechia familie Urechie, alŭ căreĭ nume 'lŭ întimpinămŭ sub forma Ureclé (Оурекл ѣ) încă sub Alecsandru-celŭ-bunŭ și de aci încolo de maĭ multe orĭ prin chrisóvele domnescĭ. Nestorŭ a trebuitŭ sĕ-se nască celŭ multŭ până în 1550, căcĭ la 1572 'lŭ aflămŭ ca uricariŭ. La 1592—4 apare ca logefĕtŭ mare și timpulŭ, câtŭ acestŭ domnŭ a fostŭ scosŭ din domnie, elŭ fusese locŭ-ţiitoriŭ de domnŭ (Caimacamŭ), dar' când aude, că Aronŭ-vodă vine cu adóua domnie, fuge în Polonia. La 1598 elŭ era vornicŭ, și la 1599 vornicŭ mare de ţéra de josŭ. La 1602 dimpreună cu soţia sa Mitrofana zidescŭ biserica dela mănăstirea Seculŭ. Totŭ vornicŭ 'lŭ aflămŭ până în 1612, când fuge în Polonia cu Constantinŭ Movilă, unde rĕmâne până la 1615, în care anŭ, la îndemnulŭ seŭ, dómna luĭ Ieremie Movilă venindŭ cu óste polonă și scoţêndŭ pe St. Tomșa din scaunŭ, s'a reîntorsŭ și Urechie în Moldova și «divanurile tóte» eraŭ pe mâna luĭ, ḑice Mironŭ Costinŭ. După unŭ anŭ dómna și fiulŭ seŭ Bogdanŭ fură prinșĭ de Turcĭ. Urechie scapă, dar' lunga și însemnata luĭ carieră s'a închiatŭ aci. Elŭ era acum deja fórte bĕtrânŭ și nu maĭ încape îndoiélă, că celŭ multŭ pe la 1625 nu se maĭ afla în viéţă, de-óre-ce la 1628 fiiulŭ seŭ Grigorie Urechie se constitue într'unŭ documentŭ ca moșteanŭ. Din funcţiunile ce le-a ocupatŭ, din înfluinţa

16). Fântâne biografice: Archiva ist. a Rom. t. I. part. I p. 13, 22, 24, 46—7, 74, 77, 113, 120, 123, 140; t. III p. 71, 74.—Cron. Rom. I, 240, 241, 242, 261—5, Hurmuzachi, Documente, IV, 1 p. 456, 466—7. — I. Bianŭ, Columna luĭ Traĭanŭ pe 1882 pag. 110 (Inscripţiunea dela mănăst. Seculŭ). — Revista pentru ist arch. și filolog. an II v. IV p. 706.—Eppulŭ Melchisedecŭ Cron. Romanuluĭ I. p. 30.—Idem. Cron. Hușĭ. p. 91—4.

ce-o avea asupra celorŭ din giurulŭ seŭ, din diplomaţia cu care tracta afacerile statuluĭ, se vede că Nestorŭ Urechie era omŭ fórte inteligentŭ și instruitŭ pentru acele timpurĭ. Elŭ se vede că cunoscea, afară de română, limbile latină, slavónă, leșéscă și chiar unguréscă. Elŭ a avutŭ doĭ copiĭ, pe Vasile și Grigorie. Despre Vasile nu se scie nimicŭ. ér' Grigorie calcă în urmele tată-seŭ și între 1631—1642 l'aflămŭ spătariŭ, la 1644—5 vornicŭ mare de ţéra de josŭ. De aci încolo dispare [17]). Nestorŭ Urechie încă va avé partea sa de înfluinţă și conlucrare la cele dintâiŭ chrisóve domnescĭ ce le dă Ierimie Movilă (v. p. 123). Dela Nestorŭ Urechie ne-a rĕmasŭ cronica: *Domniĭ ţereĭ Moldoveĭ și viéţa lorŭ*, dela descălecarea luĭ Dragoșŭ până la a dóua domnie a luĭ Aronŭ-vodă (1359—1594). N. Urechie s'a servitŭ la scrierea cronicеĭ sale atâtŭ de vechile cronice, memoriĭ și chrisóve din ţéră, câtŭ și de scriitorĭ străinĭ. Elŭ atinge câte-odată causele evenimentelorŭ, o face însĕ într'unŭ modŭ naturalŭ, inconscientŭ, și pentru aceea nicĭ nu insistă asupra lorŭ, nicĭ le aprofundéză. Urechie, precum a practicatŭ în viéţă religiositatea zidindŭ și dotândŭ mănăstirĭ, totŭ așa apare și în cronică pĕtrunsŭ de religiositate. Fapta rea trebue sĕ fie pedepsită, sumeţulŭ umilitŭ (I. 211). Deși elŭ nu dă espresiune puternică patriotismuluĭ seŭ, totușĭ nu este maĭ puţinŭ patriotŭ. Elŭ condamnă gugernulŭ absolutŭ și apróbă uciderea domnuluĭ tiranŭ (I. 131, 208). O frumósă învĕţătură dă domnilorŭ și boerilorŭ când ḑice: „Singurĭ, ceĭ marĭ judecătorĭ; singurĭ pârîșĭ, singurĭ plinitoriĭ legeĭ!... Și de-arŭ învĕţa ceĭ marĭ după nisce musce fără minte cum se ţine

---

17). Mironŭ Costinŭ I 261, 292—3, 311. — Archiva ist. a Rom. t. I. part. I pag. 120. Cron. Rom (M. Costinŭ) I. 261. 292—3, 311. Fr. A. Wickenhauser, Beiträge zu einem Urkundenbuch für Moldau und Bucovina, Wien, 1862, ad an 1642.—Revista p. ist. arch și filolog a II v. IV p. 712. — I. Sbiera, Gregoriu Urechiă, Buc. 1884.

domnia! că tótă albina 'şĭ apără căscióra şi hrana lorŭ cu acele şi cu veninulŭ seŭ, éră Domnulŭ adecă Matca, pe nime nu vatămă" (I. 220). — Limba este simplă, espresiunea une-orĭ concisă şi energică. Nu lipsescŭ însĕ pasagie reŭ legate, chiar neînţelese, dintre carĭ unele potŭ sĕ fie şi din causa copiatorilorŭ. Archaismele suntŭ maĭ rarĭ de cum ne-amŭ puté aştepta pe acelŭ timpŭ, fără îndoiélă însĕ ele s'aŭ delăturatŭ în mare parte de copiatorĭ. Dar' şi în starea de adĭ aflămŭ o sumă de cuvinte şi espresiunĭ românescĭ de tótă frumuseţa.

Acéstă cronică s'a atribuitŭ pe nedreptŭ fiuluĭ seŭ Grigore Urechie [18]).

Anotătoriĭ şi amplificătoriĭ luĭ Nestorŭ Urechie. Cronica acésta între alţiĭ aŭ anotat'o şi amplificat'o următoriĭ: 1) *Eustratie Logofĕtulŭ*, care născutŭ pe la finele sec. 16-lea a lucratŭ ca scriitoriŭ atâtŭ pe terenulŭ bisericescŭ câtŭ şi alŭ cronicarilorŭ în ântâia jumĕtate a sec. 17-lea, după cum probéză unŭ manuscriptŭ alŭ seŭ aflătoriŭ în bibl. rĕpos. Cipariŭ (Principia, p. 113) cu data dela 1632. Elŭ pe atuncĭ deja era unŭ scriitoriŭ consumatŭ, bĕtrânŭ, ceea-ce se vede şi din legile împĕrătescĭ tipărite la 1645—6, cum şi din împregiurarea, că Mironŭ Costinŭ, care pela 1650 era în ţéră,. nu-lŭ cunoscea, ceea-ce dă a înţelege, că elŭ murise între aniĭ 1646—1650. Cumcă Eustratie Logofĕtulŭ, traducĕtoriulŭ legilorŭ împĕrătescĭ, este totŭ-odată şi cronicariŭ şi anotatoriulŭ luĭ Nestorŭ Urechie, şi că elŭ şi-a făcutŭ notele şi amplificaţiunile înainte de 1618, resultă din faptulŭ că 2) *Simionŭ Dascălulŭ* următoriulŭ seŭ a scrisŭ între 1618—1620 [19]) şi pe care D. Cantemirŭ (Cron. In Catastichŭ X) 'lŭ numesce *ungureanŭ* va sĕ

18). Probele că Nestorŭ Urechie este autorulŭ cronicei se află desfăşurate în ediţ. I a acesteĭ Istoriĭ p. 164—168 şi Revista crit.-lit. I (1893) p. 201—206.

19). A se vedé Revista crit.-literară I (1893) p. 445—454.

dică română de peste munţi, 3) *Misailŭ Călugărulŭ* nu se scie positivŭ când a scrisŭ, dar' la tótă întêmplarea după 1620 şi înainte de 1650, căcĭ se vede, că Mironŭ Costinŭ nu-lŭ cunoscea nicĭ pe cesta.

Ideile acestorŭ treĭ cronicarĭ despre originea Românilorŭ suntŭ combătute cu multă vehemenţă de Mironŭ şi Nicolae Costinŭ şi de D. Cantemirŭ.

Michailŭ Mocsă, călugărŭ munteanŭ, a trăitŭ pela finele sec. 16-lea şi în ântâia jumĕtate a sec. alŭ 17-lea. Dela elŭ avemŭ o cronică pe scurtŭ dela începutulŭ lumeĭ până la a. 1489. Deşi vorbesce şi despre Traianŭ, nu amintesce nimicŭ de rĕsboiulŭ cu Daciĭ şi colonizarea Dacieĭ, de nu cumva sub „Turcĭ" înţelege şi pe Dacĭ. Despre Românĭ începe a face ceva amintire, dar' numaĭ incidentalŭ dela Danŭ-vodă încóce. Cronica după cum însuşĭ spune a scris'o la a. 1620 „din cărţĭ slovenescĭ" până pela 1105, ér' de-aci încolo „dentr'alte isvóde", fără a lămuri ce felŭ de isvóde, care aŭ fostŭ fără îndoiélă românescĭ căcĭ confrontându-lŭ cu unŭ asemenea cronografŭ românescu din sec. 16-lea s'a constatatŭ că a luatŭ frase întregĭ. De-aicĭ se esplică şi archaismele din cronica luĭ, care stau în contradicere cu limba vorbită şi scrisă pe acestŭ timpŭ şi maĭ alesŭ cu limba din Pravila de Govora (1640) la care se vede că a colaboratŭ şi Mocsa (v. p. 196) [20]).

Cronica anonimă II [21]). Acéstă cronică începe cu istoria Românilorŭ dela colonizarea Dacieĭ şi merge până la Atila. Cronica s'a scrisŭ între aniĭ 1668 şi 1680. Acésta resultă din împregiurarea, că se provócă

---

20). Cronica s'a tipăritŭ în Cuvinte din bĕtrânĭ, de Hasdeŭ I. p. 313–443 cu o întroducere şi note filologice. Manuscriptulŭ se află în Museulŭ Rumianţovŭ de la Moscva.

21). Publicată prima-óră de G. Ioanidŭ în Istoria Moldo-Românieĭ, Bucurescĭ 1858 I. 295 sq. apoĭ în Cron. Rom. edit. II v. I. 87 sq. Unŭ studiŭ despre acéstă cronică sub titlŭ „O cronică anonimă" a publicatŭ d. V. A. Urechie, pe basa unuĭ noŭ manuscriptŭ, în Revista pentru istorie, archeolog. etc. an. II. v. I. 65 sq.

la cartea luĭ Topeltinus publicată la 1667 și face amintire de Sava Brancoviciŭ „mitropolitulŭ", care înse a fostŭ destituitŭ la 2 Iuliŭ 1680 la ordinulŭ principeluĭ calvinŭ Apafi. Incâtŭ se atinge de valórea acesteĭ micĭ cronice, séŭ maĭ bine, studiŭ istoricŭ, din punctŭ-de vedere curatŭ istoricŭ este aprópe nulă, căcĭ nu aduce fapte nóuĕ, nicĭ nu adună, nicĭ cerne de amĕruntulŭ cu vederĭ pĕtrundĕtóre cele ce le relatéză scriitoriĭ vechĭ; se folosesce de scrierĭ de a dóua și a treia mână, și emite adese-orĭ vederĭ neîntemeiate nicĭ pe fapte istorice, nicĭ susținute de motive d'ajunsŭ. Cu tóte acestea trebue sĕ mărturisimŭ, că istoriografia nóstră a perdutŭ multŭ, fiindŭ-că scriitoriulŭ nu și-a realisatŭ planulŭ de a scrie întrégă istoria Românilorŭ. Noĭ vedemŭ în elŭ nu numaĭ unŭ omŭ fórte învĕțatŭ pentru acele timpurĭ, dar totŭ-odată și unŭ metodŭ și o pĕtrundere superióră, carĭ aplicate la timpurile dela alŭ doilea descălecatŭ încóce, arŭ fi făcutŭ marĭ servicie istoriografieĭ nóstre. Elŭ scie sĕ-șĭ dee fórte bine samă de fântânile, după carĭ trebue sĕ-se scrie istoria. Elŭ întrece pe toțĭ cronicariĭ în privința cunosctereĭ Românilorŭ din tóte părțile. Elŭ celŭ dintâiŭ ne vorbesce de Cuțovlachĭ séŭ Macedo-Românĭ.

Limba nu sémĕnă de locŭ cu a celoralalte cronice muntene. Ea este maĭ strînsă, maĭ cuprindĕtóre și prin urmare și maĭ greóie și maĭ măestrită. Este limba omuluĭ învĕțatŭ, care tinde la o sferă maĭ largă de ideĭ și de espresiunĭ. In acéstă cronică apare începutulŭ modernizăriĭ limbeĭ, întroducêndu-se cuvinte ca etimologie, geografie, emisferŭ, republică, provedință, crudătate, melancolie, și formațiunĭ nóuĕ ca monarchescŭ, crăescŭ, istorescŭ, soțiire.

Cronica este anonimă și fără nicĭ unŭ motivŭ s'a atribuitŭ luĭ Nicolae Milescu boeriŭ moldoveanŭ. Moldoveanŭ înse nu póte sĕ fie autorulŭ, căcĭ din tóte țerile române, Moldova cunósce maĭ puținŭ, apoĭ vorbesc rĕŭ de Moldovenĭ. Asemenea nu póte fi Munteanŭ,

căcĭ și Muntenia o cunósce maĭ puținŭ de câtŭ Transilvania și Ungaria, pe care amêndóuĕ le cunósce și în cele maĭ micĭ amĕnunte nu numaĭ geograficesce, dar și din punctŭ de vedere alŭ întogmirilorŭ politice, sociale și religióse, care pe acele timpurĭ trebuia cineva sĕ fie crescutŭ și trăitŭ acolo ca sĕ le pótă cunósce. Nicĭ unŭ scriitoriŭ munteanŭ séŭ moldoveanŭ, din timpurile cele maĭ vechĭ până adĭ chiar, nu a cunoscutŭ referințele de acolo cum le cunósce autorulŭ acesteĭ cronice. Munteanŭ nu póte sĕ fie, și din causă căcĭ elŭ face familia Basarabilorŭ de origine sêrbéscă, și se va vedé îndată de ce. Apoĭ cronica posede maĭ multe cuvinte care se audŭ numaĭ în Transilvania ca : adóră, adecăte, diregŭ, dregătorie, grijuliu, coștae, domnŭ în locŭ de boerŭ, cum se dice numaĭ în Transilvania. Afară de aceea limba acesteĭ cronice sémĕnă ca dóuĕ picăturĭ de apă cu limba din Cronica transilvană a luĭ G. Brancovicĭ, atâtŭ ca stilŭ câtŭ și în neologisme, sémĕnă chiar și în unele cuvinte particulare ca Vizantia în locŭ de Bizanțŭ, Bosna în locŭ de Bosnia, Diocletianu în locŭ de Dioclețianŭ. Autorulŭ spune însușĭ că cunoscea pe G. Brancovicĭ și pe frate-seŭ mitropolitulŭ Sava din Transilvania. Din cronicele amêndurora resultă, că amêndoĭ aveaŭ aceeașĭ instrucție, adecă care se putea căștiga pe acele timpurĭ prin scóle străine peste munțĭ ; amêdoĭ utiliséză pe unŭ scriitorŭ cu totulŭ particularŭ ca Gulielm Blau, cu totulŭ necunoscutŭ altorŭ scriitorĭ românĭ. Brancoviciĭ eraŭ de origine Sêrbĭ, din renumita familie sêrbéscă Brancovicĭ, o ramură însĕ a acesteia, din care se trăgea G. Brancovicĭ și frate-seŭ Sava și unŭ altŭ frate Ion, era de multŭ romanisată, cronicarulŭ G. Brancovicĭ însĕ, cum se vede din cronica luĭ, ținea încă la reminiscența origineĭ sêrbescĭ și se vede, că sub înfluința ideilorŭ luĭ autorulŭ croniceĭ face și pe Basarabĭ de origine sêrbéscă.

Din tóte acestea resultă neîndoiosŭ, că autorulŭ croniceĭ este de peste munțĭ și anume din Transilvania,

elŭ însĕ trăia ca emigrantŭ în Muntenia unde și-a scrisŭ cronica ca și Brancovicĭ. Din același timpŭ în care s'a scrisŭ cronica, afară de Brancovicĭ, maĭ suntŭ cunoscuțĭ alțĭ doĭ emigranțĭ ardelenĭ, carĭ trăiaŭ în Muntenia și anume Ion Brancovicĭ fratele luĭ Gheorghie Brancovicĭ și Teodosie Vestemianulŭ mitropolitulŭ Munteniei între aniĭ 1669—1673 și 1679—1708. Acestŭ Teodosie era din Transilvania, după nume din Vestemŭ satŭ lângă Sibiiŭ, care a călugăritŭ la Cozia și la Tisména, și trecea în țéră ca „obrazŭ maĭ luminatŭ", elŭ era și capulŭ partideĭ naționale contra Grecilorŭ, apare totŭodată și ca scriitorŭ bisericescŭ (v. pag. 197), elŭ celŭ dintâiŭ întroduce la alegerea mitropolituluĭ *credulŭ* și profesiunea de credință în limba românéscă [22]). Décă vomŭ avé în vedere, că cronica este scrisă între aniĭ 1668 și 1680; că elŭ sta în relațiunĭ personale cu Gh. Brancovicĭ; că cunoscea bine și pe fratele acestuia, pe mitropolitulŭ Sava din Transilvania; considerândŭ, că autorulŭ dintre tóte țerile române cunósce maĭ bine Transilvania, apoĭ Oltenia; considerândŭ că Teodosie Vestemianulŭ și ca călugărŭ și timpulŭ, câtŭ fusese ex-mitropolitŭ, l'a petrecutŭ în Oltenia la mănăstirile Cozia și Tisména, prin urmare Oltenia putea s'o cunóscă maĭ bine dintre țerile române dincóce de Carpațĭ; décă vomŭ avé în vedere, că elŭ cunósce bine și Téra-Hațeguluĭ fată în fată peste munțĭ cu Oltenia; décă în fine vomŭ considera, că autorulŭ se provócă desŭ la sânta scriptură, care arată a fi preotŭ: din tóte acestea reese cu cea maĭ mare probabilitate că autorulŭ acesteĭ cronice este mitropolitulŭ Teodosie.

Mironŭ Costinŭ (1633—1692) [22]). Familia Costinŭ se

---

22). Despre tóte acestea a se vedé Ghenadie Enaceanŭ, Mitropolia Ungrovlachieĭ (Condica sântă) Buc. 1886 p. 27, 41, 45, 51—53. 100.

23). Fântâne biogr.: Cron. Rom. I. (cronica sa proprie) pag. 292, 315, 321, 326. 373; II. (Nic. Costinŭ) pag. 13, 36. 37, 39, 230—1 235, 240—1, 257, 268; III (Muste) pag. 13, 25, 81, 88, 104, 106,

vede a fi fórte vechie. Numele Costinŭ 'lŭ întimpinămŭ maĭ ântâiŭ la anulŭ 1392 într'unŭ chrisovŭ domnescŭ. Unŭ logofĕtŭ Costinŭ aflămŭ sub Petru-Rareşŭ. Alecsandru Costinŭ tatălŭ luĭ Mironŭ a fostŭ postelnicŭ. Părinţiĭ luĭ Mironŭ aŭ fostŭ persecutaţĭ de Vasile Lupu. Mironŭ pela 1648 se afla la scólă la Barŭ în Ucraina, ér' la 1651 era deja la Iaşĭ. La 1654, când Vasile Lupulŭ fu scosŭ din scaunŭ de Gheorghe Stefanŭ, Mironŭ trecu în Polonia. Până la 1674 elŭ a trecutŭ prin diversele funcţiunĭ maĭ micĭ ale ţereĭ, căcĭ în acestŭ anŭ 'lŭ aflămŭ logofĕtŭ. Cătră finele aceluĭ anŭ devine vornicŭ mare de ţéra de josŭ. La 1677 Mironŭ Costinŭ este unulŭ dintre boeriĭ, carĭ fără dreptŭ lucră la rĕsturnarea luĭ Antonŭ Rusetŭ, sub care elŭ se afla ca logofĕtŭ. In aceeaşĭ calitate l'aflămŭ şi sub Duca-vodă. La 1684 se refugiéză în Polonia dinaintea luĭ Dumitraşcu Cantacuzinŭ. In acestŭ anŭ scrie elŭ în Polonia în limba polonă poema *Despre poporulŭ Moldoveĭ şi alŭ Ţereĭ-Românescĭ*. In anulŭ următoriŭ se întórce în patrie, şi Constantinŭ Cantemirŭ, care ajunsese într'aceea domnŭ, 'lŭ face staroste de Putna, în care calitate pune în ţépă mulţĭ Leşĭ şi Cazacĭ, carĭ se rĕspândise prin ţéră şi prădaŭ. Deşi Constantinŭ Cantemirŭ, după cum scrie chiar cronica atribuită luĭ Nicolae Costinŭ, a fostŭ bunŭ şi dreptŭ domnŭ, dar uniĭ din rudele şi favoriţiĭ luĭ şi anume ginere-seŭ Bogdanŭ hatmanulŭ şi Iordache Rusetŭ, grecŭ ajunsŭ postelnicŭ, începuse a asupri ţéra cu dărĭ. Afară de Mironŭ şi frate-seŭ Velcicu nu cuteza nime sĕ facă vre-o observare Domnuluĭ şi favoriţilorŭ seĭ ; singurĭ eĭ le maĭ adresaŭ : „Maĭ desŭ cu păharele, şi maĭ rarŭ cu orânduelile!“ O parte

---

110. D. Cantemirŭ, Vita Constantini Cantemirii, Buc. 1883 pag. 29—31 Archiva ist. a Rom. t. I. prt. 1. pag. 18, 19; t. III. pag. 197, 281, sq.—Nic. Bălcescu, Logofĕtulŭ Mironŭ Costinŭ (Magaz. ist. I. 138 până la 143). — V. A. Urechie, Miron Costin, opere complete, Buc. 1888.

din boeriĭ nemulţămiţĭ întră în legătură cu Brancoveanŭ, domnulŭ Munteniei, ca sĕ rĕstórne pe Cantemirŭ. La o nuntă a unuĭ Paladi la satulŭ Băicanĭ, partisaniĭ întruniţĭ la acéstă sĕrbătóre, între carĭ şi Velcicu fratele luĭ Mironŭ, se vede că sub înfluinţa vinuluĭ vorbiră maĭ multŭ decâtŭ trebuia, şi unulŭ dintre óspeţĭ, Ilie Ţâfesculŭ, maĭ târḑiŭ stolnicŭ (II. 257) i-a tradatŭ domnuluĭ, care la ocasiune a prinsŭ o parte din conjuraţĭ, între carĭ şi pe Velcicu şi la îndemnulŭ celorŭ de pe lângă elŭ l'a tăiatŭ, fiindŭ faţă chiar D. Cantemirŭ. Mironŭ Costinŭ nu fesese la Băicanĭ, ci se afla la moşia sa la Bărboşĭ. Cantemirŭ, aţiţatŭ de ceĭ din giurulŭ seŭ şi cu deosebire de Bogdanŭ şi Rusetŭ, carĭ se temeaŭ de rĕsbunarea luĭ pentru mórtea frate-sĕŭ, trimite pe unŭ grecŭ, Macri, sĕ-lŭ prindă, care-lŭ află tocmaĭ când elŭ avea sĕ înmormênteze pe soţie-sa, ce tocmaĭ murise. Ilŭ prinde şi nu-lŭ maĭ duce la domnŭ, ci-ĭ taie capulŭ. Elŭ fu înmormêntatŭ dimpreună cu soţia sa. Aşa peri nevinovatŭ Mironŭ Costinŭ în luna luĭ Decembre 1692. unulŭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ bărbaţĭ la Românĭ în secolulŭ alŭ 17-lea, atâtŭ ca omŭ de statŭ, câtŭ şi ca scriitoriŭ. Peri prin ură şi intrigă, cu deosebire a luĭ Iordache Rusetŭ, pe care-lŭ protejase şi-lŭ înălţase chiar elŭ [24]). Mironŭ a fostŭ căsătoritŭ cu Iléna fiica luĭ

24). Despre tragica mórte a fraţilorŭ Costinĭ veḑĭ Cron. Rom. II p. 39, 240—1; III, p 25. 81, 88, 110. Toţĭ cronicariĭ spunŭ că nu li s'a arătatŭ vre-o vină. Singurŭ Dimitrie Cantemirŭ îĭ face în Vita Const. Cantemirii pe amêndoĭ culpabiliĭ de tradare. Dar' este evidentŭ, că elŭ a voitŭ sĕ spele de acéstă fără de-lege pe tatălŭ seŭ. care, ḑice Neculce (II 241—2), „multŭ s'aŭ căitŭ ce aŭ făcutŭ, şi de multe orĭ plângea între tótă boerimea, şi blestema pe cine l'aŭ îndemnatŭ de aŭ grăbitŭ de i aŭ tăiatŭ". Epistola, ce D. Cantemirŭ în biografia tată seŭ pag. 67 ḑice, că ar' fi scris'o Mironŭ în ultimele momente către domnŭ mărturisindu-şĭ vină, séŭ a fostŭ stórsă dela Mironŭ de călăulŭ Macri, séŭ este o născocire familiară a Cantemirescilorŭ pentru a se justifica, şi acésta din urmă o credemŭ noĭ fiindŭ-că décă ar' fi proşeḑutŭ Cantemirescii acéstă epistolă în originalŭ dela mâna luĭ Mironŭ, o arătaŭ eĭ atuncea ca sĕ-se justifice Şi cum nu ar'

Ionŭ Movilă, şi a avutŭ treĭ feciorĭ: Nicolae logofĕtŭ, Ionŭ hatmanŭ şi Petraşcu mare postelnicŭ, şi treĭ fete. Mironŭ Costinŭ a lăsatŭ o avere fórte mare. Elŭ a fostŭ omŭ învĕţatŭ, cunoscea limba latină, polonă şi slavonă. Elŭ este unulŭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ şi serioşĭ cronicarĭ. Nu numaĭ se informéză bine, dar' şi pĕtrunde adâncŭ lucrurile. Elŭ nu înşiră numaĭ faptele secĭ, ci totŭ-odată depune în ele o sumă de ideĭ. Elŭ este cronicariulŭ care posede maĭ multe, maĭ variate şi maĭ adâncĭ cugetărĭ. Pentru aceea cronica luĭ, afară de faptele istorice, este totŭ-odată şi instructivă sub raportulŭ ideilorŭ. Este totŭ-odată unŭ istoricŭ veridicŭ, şi acésta o recunósce chiar Dim. Cantemirŭ, pe care 'lŭ vedemŭ maĭ multŭ duşmanŭ decâtŭ amicŭ luĭ Mironŭ [25]). Dóuĕ sentimente cu deosebire domină în scrierile luĭ Mironŭ Costinŭ: religiositatea şi patriotismulŭ. Elŭ repróbă cu aspre cuvinte fără-de-legile şi desfrênările. Intêmplările omenescĭ suntŭ supuse sórteĭ, dar' elŭ o identifică cu voinţa luĭ Dumnedeŭ. Patriotismulŭ 'lŭ manifestă sub tóte formele posibile: elŭ ie condeiulŭ, ca sĕ combată scriitoriĭ, carĭ s'aŭ încercatŭ a înnegri pe Românĭ; elŭ sacrifică consideraţiunile religióse faţă cu patriotismulŭ, când dice, că „fie-care domnŭ sĕ fie pe partea creşti-

---

fi arătat'o luĭ Neculce, care a fostŭ chiar sub D. Cantemirŭ spătarŭ şi hatmanŭ? séŭ cum sĕ nu fie aflatŭ Neculce ceva despre ea? Dar' deşi toţĭ cronicariĭ carĭ scriŭ despre acésta aŭ fostŭ contimpuranĭ şi chiar marĭ funcţionarĭ, ca Niculcea. nicĭ unulŭ macar nu amintesce de aşa ceva. In fine D. Cantimirŭ publică epistola în limba latină, ér' Mironŭ chiar de ar' fi scris'o n'o scriea în limba latină, ci fără îndoiélă românesce. D. Cantemirŭ nu spune cum a fostŭ scrisă. In limba latină maĭ uşorŭ a pututŭ sĕ-se falsifice, în cea românéscă însĕ nu se putea face acésta, căcĭ în stilulŭ românescŭ alŭ luĭ Mironŭ, atâtŭ de particularŭ şi cunoscutŭ, nu se putea falsifica, ér' D. Cantemirŭ are o limbă românéscă ce nu se maĭ află la nime pe acelŭ timpŭ.

25). In Vita Const. Cantemirii p. 29: „Chronographum... continuavit equidem satis probe, et ab adulationibus parum tactum". Er în Descriptio Moldaviae Bucur. 1872. p. 154: „Miron accuratissimus Moldavorum historicus".

néscă ; . . . însĕ cu înțelepciune, nu fără socotélă și fără temeiŭ, ca în locŭ de folosŭ țereĭ sĕ aducă peire"; elŭ este în contra străinismuluĭ, pentru-că acésta nu cunósce și nu respectă „limba și rânduiéla țereĭ", că suntŭ „lacomĭ, că nu caută sĕ agoniséscă și eĭ nume bunŭ la téră, ce caută, desfrênațĭ, numaĭ avere sĕ strîngă" ; condamnă despotismulŭ, poftele și nesațiulŭ Domnilorŭ, în oposiție însĕ cu Urechie dice, că Domnulŭ orĭ bunŭ orĭ rĕŭ nu trebue omorîtŭ. In privința claselorŭ sociale Mironŭ Costinŭ nu s'a pututŭ emancipa de prejudețele timpuluĭ seŭ, căcĭ elŭ dice, că pentru boeriŭ și curteanŭ, Domnulŭ se cade sĕ aibă *cuvêntŭ, càutătură* și *cinste*; încâtŭ pentru bietulŭ țeranŭ numaĭ dice nimicŭ. Ideĭ nefericite ale timpuluĭ, pentru carĭ nu e vinovatŭ Mironŭ Costinŭ !—Stilulŭ luĭ Mironŭ este adeseorĭ intervertitŭ, cu deosebire după frasa latină, însĕ chiar' pentru acea, deși greoiŭ, adeseorĭ e scurtŭ, nervosŭ și sentențiosŭ. Limba ca la ceialalțĭ cronicarĭ aĭ seculuĭ seŭ : aschaisme puține, este însĕ celŭ maĭ avutŭ în privința terminologieĭ ostășescĭ. Mironŭ Costinŭ ne-a lăsatŭ următórele scrierĭ : 1) Cartea pentru ântâiulŭ descălecatŭ alŭ țereĭ Moldoveĭ și neamuluĭ Moldovenescŭ, cu o prefață, în 7 capitole ; 2) Letopisețulŭ țereĭ Moldoveĭ dela 1594 pănă la 1662. Acésta este opera principală a luĭ Mironŭ. Până la Barnovschi inclusivŭ s'a folositŭ de scriitorĭ străinĭ, de aci încolo până către finele domnieĭ luĭ Vasile Lupulŭ (1654) a scrisŭ după cele ce „a pututŭ înțelege din boeriĭ bĕtrânĭ" (I p. 281), ér' dela Gheorghe Stefanŭ, dar' cu deosebire încă de pela 1650, până la fine, a scrisŭ din propria esperiență, căcĭ „maĭ în tóte s'a prilejitŭ singurŭ" (I p. 327). Mironŭ Costinŭ dice în prefața acesteĭ cronice, că are cugetŭ sĕ scrie întréga cronică, adecă și a timpuluĭ dela alŭ doilea descălecatŭ până la 1594. Elŭ nu a scris'o, celŭ puținŭ nu cum avea de cugetŭ, căcĭ în adevĕrŭ sub numele luĭ Mironŭ esistă o cronică despre timpulŭ dela Dragoșŭ până la

1594, care, deși se vede compilată după Urechie, se deosebesce însĕ de a luĭ Urechie [26]. 3) I se maĭ atribue o cronică a țereĭ Unguresciĭ. Acestea suntŭ scrierile principale ale luĭ Mironŭ Costinŭ. Alte scrierĭ maĭ mĕrunte avemŭ de la elŭ: a) *Despre poporulŭ Moldoveĭ și alŭ țereĭ românescĭ*, poemă în treĭ cânturĭ în limba polonă, tradusă românesce de d. Hasdeŭ (Cron. Rom. III 487—524); b) *Viéța lumeĭ*, mică poemă; c) Tractatŭ de verificație românéscă; d) o epigramă către mitropolitulŭ Dositeiŭ tip. în Psaltirea în versurĭ a acestuia la pag. 265; e) o altă mică epigramă despre neamulŭ țereĭ Moldoveĭ. (vedĭ Poesia).

Constantinŭ Căpitanulŭ (Filipesculŭ). Acestŭ cronicariŭ necunoscutŭ d'aiurea se vede că este identicŭ cu Constantinŭ Capitanulŭ Filipesculŭ, pe care Șerbanŭ-vodă (1679—1689) 'lŭ trimite ia Apafi, principele Transilvanieĭ, ca sĕ-ĭ aducă pe fiitorulŭ ginere, Gligore Băleanulŭ postelniculŭ, ceea-ce se naréză chiar în acéstă cronică la fine.—Cronica publicată în Magaz. ist. (I și II) începe cu Radu-Negru (1290) și merge până la 1688. Evenimentele dela a. 1688 autorulŭ le scrie ca contipuranŭ și chiar' adese-orĭ ca martorŭ ocularŭ (I, 356, 360; II, 6, 24, 34, 352).—Acéstă cronică este însemnată din multe puncte-de-vedere. Ea are informațiunile cele maĭ întinse dintre tóte cronicele muntene. Autorulŭ cunósce mulțĭ scriitorĭ străinĭ, pe carĭ se vede că i-a consultatŭ, deși nu-ĭ numesce. Numaĭ la elŭ aflămŭ amintire despre „istoriculŭ Făgărașuluĭ" (p. 153). Elŭ se ocupă cu istoria tuturorŭ Românilorŭ din Dacia-Traiană, dar' se înțelege în loculŭ ântâiŭ de Muntenĭ, și de ceilalțĭ numaĭ în a dóua linie. Elŭ atinge și evenimentele străine.

---

26). Dóuĕ manuscripte ale acesteĭ cronice se aflaŭ pe la începutulŭ secoluluĭ acestuia, unulŭ la Blajŭ, altulŭ la Oradea-mare. Engel, Geschichte der Walachey p. 67—68. Nic Densușianŭ, Misiunea istorică, Analele Acad Rom. ser. II. t. II sect. I (1881) pag. 106—7, 204 nr. 59,60.

Autoruluĭ însĕ 'ĭ lipsesce patriotismulŭ luminatŭ, căcĭ nu şi-a sciutŭ scuti sufletulŭ de ură asupra Moldovenilorŭ (l. 93). Relatările acesteĭ cronice se deosebescŭ adese-orĭ de ale celoralalţĭ cronicarĭ. Stilulŭ este limpede şi uşorŭ fără proprietăţĭ archaice. Acéstă cronică are doĭ continuatorĭ, pe *Radu Greceanŭ*, care a continuat'o până la 1707 [27]), şi pe *Radu Popescu*, vornicŭ mare, care a dus'o apoĭ până la 1720, publicată în Magaz. ist. IV p. 21 sq. Radu Greceanŭ a scrisŭ cu puţină iubire de adevĕrŭ, elŭ picură de linguşirĭ la adresa luĭ Constantinŭ Brancoveanŭ căruia i-o şi dedicase. Maĭ însemnată se vede a fi o altă scriere a luĭ Radu Greceanŭ netipărită încă şi anume: *Stabil..ea cronologieĭ ţereĭ* după inscripţiĭ, cronice şi documente oficiale, începêndŭ dela Radu Negru (1215) până la a. 1667, manuscriptŭ în bibl. centrală din Bucurescĭ. In fine o altă scriere a luĭ este *Genealogiile neamurilorŭ boerescĭ*. (v. lit. biser.).

Gheorghie Brancovicĭ, care trăesce în a dóua jumĕtate a sec. 17-lea, emigrândŭ din Transilvania în Muntenia, din causa persecuţiunilorŭ unguresci, scrie o mică cronică dela începutulŭ lumeĭ până la 1686. Cronica 'şĭ are însemnătatea eĭ pentru unele tradiţiĭ asupra Transilvanieĭ, pentru relatările autentice asupra frateluĭ seŭ Mitropolitulŭ Sava martirisatŭ de Maghiarĭ şi ca limba pentru neologismele ce le conţine ca elecţie, superbie, patrie, pretenţie, gubernatorŭ, stândŭ totodată în intimă legătură cu *Cronica anonimă II* [28]).

Niculae Costinŭ (1660—1712) [12]). Elŭ este fiulŭ maĭ

---

27). Publicată în Magaz. ist. II. 129 sq —N. Densuşianu, Misiunea ist. loc. cit. p. 219—220. — Revista p. ist. arch. şi filolog. an. II v. I. p. 284: Studie critice asupra cronicelorŭ române. — Despre R. Greceanŭ v. Revista Rom. pe 1861. p. 575; pe 1862 p. 245; în Magaz. ist. II 129 s'a publicatŭ numaĭ până la a. 1700.

28). Despre cronicarŭ a se vedé Revista crit.-lit. I (1893). p. 97 seq. ér textulŭ Cronicei ibid. p. 366 seq.

29). Fântâne biogr. Cron Rom. II 72, 74, 76—78, 137, 247—8 252, 269, 280, 296, 341. — D. Cantemirŭ, Vita Gonst. Cantemirii p. 29.

mare alŭ luĭ Mironŭ Costinŭ, născutŭ pe la a. 1660. Sub Duca-vodă scurtŭ timpŭ hatmanŭ. La 1696 din cause politice se refugiéză în Muntenia de unde se reîntórce la 1701 și sub Duca-vodă, în a dóua domnie, 'șĭ reie funcțiunea de hatmanŭ. Sub Mihaiŭ Racoviță trăesce retrasŭ, însĕ devine érășĭ hatmanŭ sub Antiochŭ Cantemirŭ. Revenindŭ Mihaiŭ Racoviță adóua óră la domnie, Nic. Costinŭ érășĭ trăesce retrasŭ. Sub Nicolae Mavrocordatŭ devine vornicŭ de țéra de josŭ. Sub Dimitrie Cantemirŭ (1711) deveni mare logofĕtŭ. Elŭ móre în Septembre 1712. — Atâtŭ din scrierile ce ne-a lăsatŭ, câtŭ și din mărturisirea contimpuranilorŭ, Nic. Costinŭ se vede a fi fostŭ omŭ învĕțatŭ. Studiile și le-a făcutŭ în scóle străine, de sigurŭ în Polonia. Nicolae Costinŭ e maĭ învĕțatŭ ca tatălŭ seŭ, dar' multŭ maĭ puținŭ talentatŭ. Dela elŭ avemŭ următórele scrierĭ : 1) *Cartea descălecatuluĭ ântâiŭ alŭ țereĭ Moldoveĭ și alŭ neamuluĭ moldovenescŭ*, în 16 cepitole cu o prefață. Elŭ începe dela creațiunea lumeĭ, și după o espunere puținŭ clară și maĭ puținŭ sistematică, termină cu descălecatulŭ luĭ Dragoșŭ. Elŭ utiliséză mulțĭ scriitorĭ, dar fără critică. 2) Sub numele luĭ, D. Cogălniceanŭ a publicatŭ *Letopisețulŭ țereĭ* Moldoveĭ dela 1662—1711.' Nu-ĭ putemŭ însĕ recunósce decâtŭ celŭ multŭ partea dela Nicolae Alecsandru-vodă (1710) înainte [30]. 3. A-

30). M. Cogălniceanŭ în edițiunea I ca și în a II a publicatŭ cronica după unŭ manuscriptŭ din 1615 aflătoriŭ acum în bibl. centrală din Iasĭ Nr. 9. In titlulŭ acestuia se ḑice, că s'a „*scosŭ din izvodulŭ luĭ Vasile Dămianŭ ce aŭ fostŭ alŭ treilea logofĕtŭ și despre izvodulŭ luĭ Tudosie Dubaŭ logofĕtŭ, și altora*. In trăgŭ în Eșĭ vlto. 7224 (1715) Sept. 4", ér' la finele cronicĕĭ totŭ de aceeașĭ mână stă scrisŭ : „*până aicĭ am scrisŭ eŭ Acsentie Uricariulŭ*". Manuscriptulŭ scrisŭ cu multă îngrijire este originalŭ luĭ Acsentie Uricariulŭ. Unŭ alŭ doile manuscriptŭ, citatŭ de d. Cogălniceanŭ totŭ acolo, obvine pe numele luĭ Nic. Costinŭ, dar' cuprinde numaĭ domnia I și a II a luĭ Nicolae Alecsandru-vodă. M. Cogalniceanŭ însĕ I-a domnie o atribue luĭ Nic. Costinŭ, căcĭ nicĭ nu se putea maĭ multŭ fiindŭ-că elŭ móre la 1712, ér' a dóua 1712—1716 luĭ Acsentie Uricariulŭ. In manuscriptulŭ I iŭ

notațiunĭ și amplificațiunĭ la cronica luĭ Nestorŭ Ure-chie. 4) *Ceasorniculŭ Domnilorŭ* (vedĭ Filosofia).

Din sec. 17-lea maĭ avemŭ următoriĭ cronicarĭ, uniĭ cunoscuțĭ număĭ după nume, alțiĭ ale cărorŭ cronice esistă, dar' nu s'aŭ publicatŭ încă. Amintimŭ pe următoriĭ: 1) Petru Danoviciŭ, care se dice că la 1636 a scrisŭ o cronică netipărită încă dela facerea lumeĭ până la 1624. Unŭ esemplariŭ alŭ acesteĭ cronice se vede a fi în bibl. rĕpos. Cipariŭ, care totŭ-o-dată 'lŭ numesce pe autorŭ moldoveanŭ [31]). 3) *Ionŭ Buburuzăŭ* din Brașovŭ, care prin a dóua jumĕtate a seculuĭ alŭ 17-lea traduce din grecesce în românesce o istorie universală [32]), 4) *Vasile Dămianŭ* la 1688 treti-logofĕtŭ și *Tudosie Dubăŭ mare logofĕtŭ* [33]), aŭ trăitŭ în a dóua jumătate a seculuĭ alŭ 17-lea și pe la începutulŭ seculuĭ alŭ 18-lea. Eĭ aŭ lăsatŭ cronice parțiale despre evenimentele timpuluĭ lorŭ, carĭ s'aŭ utilisatŭ la compilarea cro-

---

însе a 2 a domnie este scrisă de o altă mână posterióră și nu se amintesce nimicŭ de Acsentie Uricariulŭ; adevĕratŭ fóia dela fine lipsesce și este întregită de M. Cogălniceanŭ. Cum s'ar' fi pututŭ întêmpla ca Acsentie Uricariulŭ la treĭ anĭ după mórtea luĭ Nic. Costinŭ, sĕ descrie unŭ manuscriptŭ alŭ luĭ și sĕ nu amintéscă de elŭ? Séŭ póte sub espresiunea din titlulŭ manuscriptuluĭ „și altora" vorŭ fi a se înțelege și însemnările ce vorŭ fi rĕmasŭ după Nic. Costinŭ? De însemnatŭ este. că Neculcea în prefață nu scie décă s'a scrisŭ cronica dela Dabija încóce. presupune numaĭ că póte sĕ fi scrisŭ Niculae Costinŭ dar „n'aŭ eșitŭ la ivélă".

31). Familia Danoviciŭ obvine în Moldova într'unŭ doc 1491 (Col. luĭ Traianŭ 1877 No. 4. p. 188 sq.). Unŭ manuscriptŭ alŭ acesteĭ cronice se află anonimŭ în bibl. Seminar'uluĭ de la Socola și este fórte voluminósă cuprindêndŭ istoria universală scrisă din punctŭ de vedere religiosŭ.

32). Manuscriptulŭ se află în Muzeulŭ familieĭ Hohenzollern în Sigmaringen (Dr. G. Gröber, Zeitschrift f. rom. Philologie, v.I. (1877) p. 484).

33). Pe Dubăŭ l'aflămŭ la 1670 părcalabŭ (Arch ist. a Rom. III. 248). sub Antone Rusetŭ 1676—1679. vistierŭ (Cron. Rom. II 16), sub Const. Duca-Vodă (1693—1696) și sub Antiochŭ-vodă (1698 până la 1701) mare logofĕtŭ (Cron. Rom II. 255—6).

niceĭ dela aniĭ 1662—1711 publicată sub numele luĭ Nicolae Costinŭ (v. nota 30).

Acsentie Uricariulŭ a trăitŭ pela finele seculuĭ alŭ 17-lea și începutulŭ celuĭ următoriŭ. L'aflamŭ ca uricariŭ și sub Mihaiŭ Racoviță în a treia domnie (1716—1727) [34]. Sub numele luĭ avemŭ o *Cronică* despre a dóua domnie a luĭ Nicolae Alexandru Mavrocordatŭ (1711—1716). Elŭ scrie, cum se vede, ca funcționariŭ alŭ domnuluĭ și pentru aceea nu și-a sciutŭ păstra independența. Totŭ elŭ se vede a fi compilatŭ Cronica ce cuprinde evenimentele dela 1662—1711 (v. Nic. Costinŭ).

Dimitrie Cantemirŭ (1673—1723) [35]. S'a născutŭ la 26 Oct. 1673. Tată-seŭ, Constantinŭ Cantemirŭ, a fostŭ domnŭ în Moldova (1685—1693). Elŭ a avutŭ deosebițĭ instructorĭ, între carĭ pentru filosofie pe Cacavela, călugărŭ grecŭ din Creta. După mórtea tată-seŭ fu alesŭ domnŭ, dar scosŭ încurêndŭ din scaunŭ, spunŭ, după treĭ septămânĭ, se duse la Constantinopolŭ. Aicĭ s'a ocupatŭ elŭ cu literatura, învĕțândŭ maĭ multe limbĭ. La 1700 se căsătoresce cu Casandra fiica luĭ Șerbanŭ Cantacuzinŭ. La 1711 Pórta-Otomană 'lŭ trimise domnŭ în Moldova, dar' erumpêndŭ rĕsboiŭ între Rușĭ sub Petru-celŭ-mare și între Turcĭ, elŭ trece în partea Rușilorŭ, și făcêndu-se pace trebui sĕ părăséscă scaunulŭ, și trecu în Rusia. Petru-celŭ-mare l'a dăruitŭ cu moșiĭ și privilegiĭ. Fiindŭ-că soția întâie 'ĭ murise la 1713, elŭ la 1717 se căsătoresce a dóua-óră cu o fată

---

34). F. A. Wickenhauser, op. cit. 116—118, subscrisŭ ca uricariŭ într'unŭ documentŭ din a. 1719. — V. A. Urechie, Mironŭ Costinŭ I. 170, 172, 174, 176. II. 533.

35). Fântâne biograf. Vita Principis Demetrii Cantemirii în Collectanea Orientalia. v. VII din Operele sale, edit Acad. Rom. — Istoria imperiuluĭ otomanŭ și biografia dela fine. - Cronicele contimpurane în Cron Rom. II. — In tóte acestea datele une-orĭ se contradicŭ. — Ov. Densușianŭ, Notițe asupra luĭ D. Cantemirŭ, în *Revista crit.-literară* II (1894) p. 62 68.

a principeluĭ Trubetzkoĭ. A ajunsŭ consiliariŭ intimŭ alŭ ţaruluĭ. A muritŭ în 15 Augustŭ 1723. După elŭ aŭ rĕmasŭ patru feciorĭ şi dóuĕ fete. Unulŭ din feciorii luĭ este Antiochŭ, poetulŭ satiricŭ rusescŭ, care a fostŭ ambasadorŭ alŭ Rusieĭ la Paris şi a muritŭ la 1741.

Dimitrie Cantemirŭ a fostŭ fórte învĕţatŭ, o învĕţătură însĕ maĭ multŭ estinsă şi variată decâtŭ temeinică. Elŭ, afară de română, cunoscea limbile : turcéscă literară şi vulgară, arabică, latină, italiană şi slavonéscă. Pentru învĕţătura luĭ a fostŭ numitŭ la 1714 membru alŭ Academieĭ din Berlinŭ. Elŭ a scrisŭ multŭ şi despre multe lucrurĭ, şi pentru aceea adese-orĭ fără sistemă şi superficialŭ. Ca istoricŭ în cestiunile contimpurane, şi maĭ alesŭ, carĭ atingeaŭ familia sa, nu s'a pututŭ ţiné imparţialŭ. Acésta provenia fără îndoiélă din natura luĭ pasionată şi vehementă [36].

Limba românéscă a luĭ D. Cantemirŭ este de unŭ genŭ esoticŭ, nenaturală şi greóie până la desgustŭ, intervertită şi încurcată până la neînţelesŭ. Elŭ a voitŭ s'o supună la fraseologia şi perodizarea latină, d'acĭ perióde lungĭ adese-orĭ d'o pagină şi nelegate séŭ fórte rĕŭ legate. Inţelesulŭ cuvinteloŭ forţatŭ ; multe cuvinte formaţiunĭ proprie, urmândŭ în acésta, cum se vede, pe Dositeiŭ. Chiar limba latină, în care scria maĭ uşorŭ ca în cea română, este adese-orĭ fórte negligiată.—Dimitrie Cantemirŭ ne-a lăsatŭ următórele scrierĭ maĭ însemnate :

1) *Divanulŭ lumeĭ*, românesce şi grecesce, tipăritŭ la Iaşĭ a. 1698 (v. Filosofia).

2) *Cronica Romano-Moldo-Vlachilorŭ*, dela colonizarea Dacieĭ până la alŭ doilea descălecatŭ, în limba română.

---

36). Ionŭ Neculce (Cron. Rom. II. 302) ḑice, că era „nerăbdătoriŭ şi mâniosŭ, zlobivŭ la beţie şi ĭ eşise numele de omŭ rĕŭ". Totŭ elŭ însĕ ne spune, că ajungêndŭ Domnŭ era *bunŭ* şi *nemăreţŭ*. Neculce a trăitŭ ca mare funcţionariŭ pe lângă elŭ, cum însuşĭ ne spune

3) *Istoria imperiuluĭ otomanŭ*, în limba latină.
4) *Descrierea Moldoveĭ* în limba latină.
5) *Istoria ieroglifică*, romănesce.
6) *Evenimentele Cantacuzinilorŭ.*
7) *Vita Constantini Cantemyrii*, latinesce.
8) *Istoria creațiuneĭ*, latinesce.
9) *Istoria Otomanilorŭ* de la Mahomedŭ până la Osmanŭ, perdută.
10) *Carte de musica turcéscă.*
11) *Introducțiune* la studiulŭ musiceĭ turcescĭ, romănesce.
12) *Logica*, latinesce ș. a·

Cele maĭ importante suntŭ cele de sub 1, 2, 3, 4, 5. Cantemirŭ se nevoesce în Cronica sa sĕ lămurescă epoca cea maĭ încurcată din istoria nóstră, dela colonizare până la 1300. Tesa ce și-a pus'o este a proba „traiulŭ necurmatŭ“ alŭ Românilorŭ în Dacia. Spre acestŭ scopŭ a studiatŭ vre o 153 de scriitorĭ. Cantemirŭ a încercatŭ sĕ-se informeze temeinicŭ despre subiectŭ, cu tóte acestea elŭ a rĕmasŭ departe de ceea ce se cere la asemenea cestiune. Mulțĭ scriitorĭ însemnațĭ nu i-a consultatŭ. Pe carĭ i a consultatŭ de multe orĭ 'ĭ cunósce defectuosŭ séŭ 'ĭ înțelege reŭ. — Suntŭ cumplitŭ de defectuóse cunoscințele luĭ despre Dacia, și nu numaĭ cea vechie, ce ar' maĭ trece, dar chiar despre Dacia timpuluĭ seŭ séŭ modernă; la elŭ d. e. Alba-Iulia este Oradea-mare, Radu-Negru a eșitŭ din Halaoșŭ (?) și a trecutŭ în Muntenia, pe Strela (Streiŭ) se află Mediașulŭ; Crașea (?) și Sapsonulŭ (?), și alte asemenea lucrurĭ ca din povestĭ (Cron. II. 383). Afară de acésta nu are nicĭ o sistemă în scriere; cronica e lipsită cu totulŭ de orientare. Elŭ amestecă aceleașĭ lucrurĭ și le tractéză de maĭ multe orĭ. Maĭ însemnată din punctŭ-de-vedere alŭ cuprinsuluĭ este Descrierea Moldoveĭ, ea ne păstréză o sumă de cunoscințe istorice maĭ alesŭ înse etnografice și geografice, carĭ fără de ea nu le-amŭ posedé. Dar și aicĭ Cantemirŭ este a se u-

tilisa cu precauțiune —Istoria ieroglifică este o scriere sui generis Coprinsulŭ eĭ este viéța politică, socială și familiară de pela finele secoluluĭ alŭ 17-lea și începutuluĭ secoluluĭ următoriŭ în Muntenia, cu deosebire însĕ în Moldova. Cantemirŭ a espusŭ în acéstă carte intrigile, frecările, tradările, despoierile, miseriile publice și private ale aceluĭ timpŭ în aceste țĕrĭ. Persónele ce aŭ figuratŭ în acestea pórtă tóte diverse nume, de animale maĭ cu sémă. Autorulŭ însĕ le esplică la finele opereĭ punêndŭ numele adevĕratŭ alŭ fie-căreia. Opera este voluminósă și-țĭ trebue multă putere și bună-voință ca s'o cetescĭ, nu numaĭ pentru obscuritatea și limba eĭ grea de rumegatŭ, dar și pentru lungimea reflesiunilorŭ morale-filosofice. Cu tóte acestea este evidentŭ, că décă în loculŭ numelorŭ ficte s'arŭ substitui cele adevĕrate, și cuprinsulŭ eĭ s'ar' studia în legătură cu datele și descrierile ce se află în cronicele aceluĭ timpŭ despre cele maĭ multe din persónele ce obvinŭ ca actorĭ, ariditatea opereĭ s'ar' schimba în o narațiune interesantă despre viéța publică, socială și familiară a aceluĭ timpŭ. Era necesarŭ ca unŭ asemenea studiŭ sĕ se publice ca introducțiune la edițiunea Academieĭ-Române. Cu maĭ multă îngrijire este lucrată Istoria imperiuluĭ otomanŭ.

Cronica anonimă IV. Acésta se atribue unuĭ Nicolae Mustea, necunoscutŭ de-altmintrea, decâtŭ că în titlulŭ croniceĭ se numesce „diacŭ stare de divanŭ". Acéstă cronică dimpreună cu varianta cuprinde evenimentele dela 1662—1729 Fără îndoiélă varianta nu este scrisă de acelașĭ autorŭ, care a scrisŭ ceea-l-altă parte a cronicei. Cronicariulŭ dice, că evenimentele dela 1662—1704 le-a scrisŭ „după poveţile maĭ multorŭ ómenĭ aleșĭ", ér' de aicĭ încolo de la sine însușĭ. Acéstă cronică conține pasagie întregĭ din cronica luĭ Neculce, ceea-ce provine de acolo că s'aŭ servitŭ, pentru timpulŭ maĭ vechiŭ, cum se vede de aceleașĭ fontâne, probabilŭ de ale luĭ Dămianŭ și Dubăŭ, căcĭ cronica consună

in pasagie întregĭ și cu cronica publicată sub numele luĭ Niculae Costinŭ. In fondŭ se vede a fi maĭ multŭ unŭ copiatoriŭ, celŭ multŭ compilatoriŭ.

Cronica anonimă V. Autorulŭ necunoscutŭ. Cuprinde timpulŭ dela 1662—1733. Nu este decâtŭ o compilațiune, câte-odată maĭ scurtată, altă-dată maĭ amplificată, din fântânele de carĭ s'a servitŭ anonimulŭ alŭ IV, cronica atribuită luĭ Nic. Costinŭ și Neculce. Acéstă cronică a fostŭ tradusă în grecesce de Amiras.

Ionŭ Neculce (1672—1744)[37]. S'a născutŭ pela 1672 în Moldova, și la 1701 l'aflămŭ agă, la 1704 slugerŭ, ér' la 1705 spătariŭ. Sub Dimitrie Cantemirŭ, ântâiŭ totŭ ca spătariŭ, era mâna dréptă a domnuluĭ, curênd apoĭ 'lŭ pune hatmanŭ în loculŭ luĭ Antiochŭ Jora destituitŭ, trece însĕ în acelașĭ anŭ cu Cantemirŭ în Rusia unde petrece doĭ anĭ, de aicĭ în Polonia, unde trebui sĕ rĕmână ca refugiatŭ șepte anĭ, și abia la 1719 s'a putută reîntórce în patrie recăpĕtându-șĭ moșiile ce i se confiscase. Până la 1731 trăesce retrasŭ, în acestŭ anŭ însĕ Grigorie Ghica 'lŭ face vornicŭ mare de téra de susŭ. In anulŭ următoriŭ sub Constantinŭ Mavrocordatŭ nu-lŭ maĭ aflămŭ în funcțiunĭ. Acestŭ domnŭ se încungiurase cu grecĭ, prin urmare unŭ boeriŭ și românŭ verde ca Neculce nu maĭ avea locŭ în céta acestorŭ despoetorĭ aĭ țereĭ. Insĕ în a dóua domnie Mavrocordatŭ 'lŭ pune vornicŭ (1741). De aicĭ încolo 'ĭ perdemŭ urma, de-óre-ce însĕ cronica și-a dus'o până la 1743, maĭ amintindŭ numaĭ de schimbarea Domnilorŭ din 1744. în acestŭ anŭ séŭ curênd după aceea trebue sĕ fie muritŭ, fiindŭ deja fórte bĕtrânŭ. Neculce a fostŭ căsătoritŭ și a lăsatŭ copiĭ după sine.

Neculce nu se vede a fi fostŭ cu vre-o deosebită învĕțătură, dar fără îndoiélă după Mironŭ Costinŭ celŭ

---

37). Fântânele biogr.: cronicele contimpurane, cu deosebire propria sa cronică. (Cron. Rom. II. 266, 284, 287, 302, 305. 332, 338, 344, 369, 371 ; III 50, 183).

mai talentatŭ cronicariŭ, pe care însĕ 'lŭ întrece multŭ cu limba, stilulŭ și modulŭ espunereĭ. Neculce este nu numaĭ unŭ capŭ din cele maĭ limpeḑĭ, vede lucrurile fórte curatŭ, le judecă dreptŭ fără hesitare și multă reflesiune, dar' totŭ-odată este și unŭ sufletŭ plinŭ de dorŭ și de durere pentru ţéră, și care cu întristare caută la viitoriŭ. — Cu dreptŭ cuvêntă elŭ vede în străinĭ causa nefericirilorŭ ţereĭ. Elŭ nu lasă nicĭ o ocasiune de a-ĭ infera, pentru-că eĭ nu respectŭ religiunea, 'șĭ batŭ jocŭ de datinele și legile ţereĭ, nu caută decâtŭ câștigulŭ, aŭ întrodusŭ luxulŭ, desfrêulŭ, și-aŭ surpatŭ moralitatea. Sórtea ţerilorŭ române în ceĭ 70 anĭ următorĭ până la 1821 a adeveritŭ cu prisosŭ judecata luĭ Neculce despre acele timpurĭ „a' cărorŭ plăgĭ fatale și aḑĭ le maĭ simţimŭ".

Neculce ne-a lăsatŭ Letopisețulŭ ţereĭ Moldoveĭ dela 1662 până la 1743 cu o prefaţă și la începutŭ cu 42 tradiţiunĭ istorice sub titlulŭ „O samă de cuvinte". Dela 1662 până la Duca-vodă (1679) scrie după isvódele ce le a „aflatŭ la uniĭ si la alţiĭ, și după auḑitele celorŭ bĕtrânĭ boerĭ", ér' de aicĭ încolo până la fine ḑice: „am scrisŭ singurŭ dintru a mea sciinţă... că aŭ fostŭ scrise în inima mea".

Ionŭ Canta a trăitŭ în secolulŭ trecutŭ [38]). La 1774 apare ca spătariŭ, la 1783 logofĕtŭ. Elŭ ne-a lăsatŭ o mică cronică despre întêmplările dela 1741—1769. Deși a scrisŭ fórte pe scurtŭ, elŭ însĕ completéză și lămuresce în unele cestiunĭ cele narate în cronica luĭ Ienache Cogălniceanŭ.

Ienache Cogălniceanŭ [39]), s'a născutŭ la 10 Oct. 1730 la Iașĭ. Tatălŭ seŭ Vasile Cogălniceanŭ era mare căpi-

---

38). Cron. Rom. I. p. 22: III. 229. 232. — Uricariulŭ. V. edit. 2-a p. 417. — Archiva rom. 1845 p. 247. V. A. Urechie. Mironŭ I. 193.

39). Fântâne: autobiografia în Cron. Rom. III. 174 nota — M. Cogălniceanuŭ. Notiţe biografice a cronicarilorŭ Moldoveĭ în Letopisețele Tereĭ-Moldoveĭ edit. I.

tanŭ alŭ ținutuluĭ Iașĭ. In 1746 a întratŭ ca copilŭ-de-casă la Ionŭ Nic. Mavrocordatŭ, ér' la 1749 sub Const. Racoviță Cehanŭ devine comisŭ alŭ treilea, ér'la 1756 l'aflămŭ vătavŭ de aprodĭ. Intre aniĭ 1757—1761 și 1769—1774 a petrecutŭ în Constantinopolŭ, unde 'și-a terminatŭ și cronica. Elŭ ne-a lăsatŭ o cronică despre evenimentele dintre aniĭ 1733 până la 1774.—Ienache Cogălniceanŭ este nu numaĭ celŭ din urmă din cronicariĭ Moldovenĭ, dar însémnă totŭ-odată și decadința cronografieĭ. La elŭ nu maĭ aflămŭ nicĭ spiritulŭ de independență, nicĭ ardórea patriotismuluĭ, nicĭ vederea pĕtrundĕtóre a antecesorilorŭ seĭ. In acéstă cronică se oglindă decadența Moldoveĭ, înfrângerea și năbușirea spirituluĭ patrioticŭ și deplina întronare a străinismuluĭ grecŭ. Totŭ în asemenĭ condițiunĭ se află și limba ; ea-șĭ perduse energia și timbrulŭ vechiŭ alŭ limbeĭ luĭ Urechie și a Costinescilorŭ, seninătatea și eleganța luĭ Neculce; se împle de grecisme și turcisme, stilulŭ lângedŭ și incolorŭ. Afară de cronica în prosă ne-a maĭ rĕmasŭ dela elŭ și dóuĕ micĭ cronice rimate despre tăierea luĭ Grigorie Ghica și a boerilorŭ Manolache Bogdanŭ și Iónŭ Cusa. La 1782 a fostŭ stolnicŭ. A muritŭ la 1795.

Gheorgache, alŭ doilea logofĕtŭ, scrie la 1672 obiceiurile séŭ ceremoniile la înălțarea domnilorŭ. De atâtŭ se maĭ interesaŭ ómeniĭ, căcĭ domniile treceaŭ iute una după alta, fără fapte de valóre ; totŭ ce se maĭ vedea eraŭ ceremoniile secĭ, carĭ se repetaŭ la sĕrbătorĭ, la suirile în scaunŭ ce se întêmplaŭ maĭ la fie-care anŭ séŭ celŭ multŭ la treĭ anĭ, căcĭ domniĭ nu maĭ eraŭ de câtŭ nisce arendașĭ, a cărorŭ glorie consista în pompe copilărescĭ. Acéstă condică de ceremoniĭ totușĭ nu este fără valóre, căcĭ fără ea anevoie s'arŭ puté reconstrui din cronice aceste ceremoniĭ. Afară de ceremoniĭ suntŭ presărate icĭ cole incidentalŭ notițe importante din viéța socială și chiar spirituală.

Ienăchiță Văcărescu [40]) s'a născutŭ pela 1740 în Muntenia. Primi o educațiune îngrijită în familie. In etate tinĕră trebui sĕ urmeze pe tatălŭ seŭ Stefanŭ Văcărescu în esiliŭ la Cipru, trimisŭ de Const. Cehanŭ Racoviță. Sub Scarlatŭ Ghica se întórce în patrie și devine cămărașŭ la zidirea mănăstireĭ Spiridonŭ celŭ-noŭ. — In 1763 revenindŭ Racoviță la domnie învenină pe Stefanŭ Văcărescu tatălŭ luĭ Ienăchiță și pe unchiu-seŭ Barbu. La 1769 Rușiĭ ocupândŭ ţéra, Ienăchiță trece la Brașovŭ. Sub domnia luĭ Alexandru Ipsilantŭ ocupă înalte funcțiunĭ, ântâiŭ vistieriŭ, apoĭ spătariŭ; conlucră la codicele Ipsilantŭ, este trimisŭ în misiunĭ diplomatice. Elŭ a scrisŭ o cronică a Sultanilorŭ turcescĭ până la 1791 în dóuĕ părțĭ, cea dintâiŭ până la a. 1730, ér' a dóua, scrisă ca unŭ memoriŭ, este maĭ importantă, căcĭ amestecă evenimentele Munteniеĭ și chiar' ale vieţeĭ sale. Limba este fórte împestrițată cu turcisme. — Despre alte scrierĭ vedĭ la *Filologie* și *Poesie* [41]).

Ioniță Șoimescu la 1792 scrie (copiézá séŭ compune?) Istoria Țereĭ-Româneseĭ cuprindêndŭ istoria anteriórá luĭ Radu-Negru apoĭ dela acesta până la a. 1717, nepublicată încă [42]).

Dionisie Eclesiarchulŭ a trăitŭ pe la finele sec. trecutŭ și începutulŭ secoluluĭ acestuia. Elŭ a fostŭ călugărŭ, „eclesiarchŭ alŭ episcopieĭ Rîmnicŭ și dascălŭ slovenescŭ" [43]). De la acesta avemŭ o cronică [44]), care începe la 1764 și termină la 1815, cu o introducere și o prefață. Cronicariulŭ dice în prefață că scrie „câte am auditŭ de la ceĭ bĕtrânĭ, și câte-mĭ suntŭ prin sciință

40). Fântâne: Cronica sa proprie.—Odobescu: *Poețiĭ Văcărescĭ* în Revista Rom 1861 p. 481 sq.

41). S'a publicatŭ pentru ântâia óră de P. Ilarian în Tesaurŭ de monumente II 244—302.

42). Manuscriptulŭ în Biblioteca d. D. Sturza la Miclăușenĭ.

43). Hasdeŭ, Cuvinte din bĕtrânĭ I. p. 21 notă

44). Tipărită în Tesaurŭ de Monumente II p. 159—236.

în dilele stăriĭ vieţiĭ mele“. Cronicariulŭ se vede din textŭ, că şi-a scrisŭ cronica la Craiova. Elŭ posede puţină învĕţătură, dar' s'a silitŭ a se înforma câtŭ a pututŭ pentru timpulŭ şi starea luĭ. Aceste informaţiunĭ şi cu deosebire vederile luĭ suntŭ une-orĭ destulŭ de naive. Maĭ importantă este acéstă cronică pentru amĕnuntele ce le înfiră icĭ-colea din viéţa socială de tóte dilele, ce nu întâlnimŭ în alte cronice, ca d. e. preţurile vitelorŭ, ale bucatelorŭ, alimentelorŭ, mărfurilorŭ, cursulŭ monetelorŭ. Limba este multŭ maĭ curată de câtŭ la Văcărescu. Dela acestŭ laboriosŭ călugărŭ maĭ multe condice de documente şi chrisóve traduse s'aŭ păstratŭ în archivele statuluĭ în Bucurescĭ.

Zilotŭ Romanulŭ este fără îndoiélă unŭ pseudonimŭ pentru a căruĭ identificare cu unŭ Stefanŭ Morŭ trăitorŭ în Bucurescĭ între aniĭ 1780—1850 esistă óre-carĭ indiciĭ, însĕ departe de a fi concludente. Acestŭ Zilotŭ ne-a lăsatŭ unŭ felŭ de memoriŭ despre evenimentele Munteniеĭ dintre aniĭ 1800—1821 scrisŭ parte în prosă parte în versurĭ [45]). Elŭ nu descrie faptele în modŭ cronologicŭ, nicĭ se ocupă atâtŭ de ele, câtŭ maĭ vêrtosŭ de sentimentele sale de ură, de durere, de desgustŭ, de desperare, cărora le dă o viuă şi elocuentă espresiune atâtŭ în o bună prosă, câtŭ şi în plăcute versurĭ. Elŭ are ideĭ înaintate despre aspiraţiunile Românilorŭ, şi se vede a fi scrisŭ sub înfluinţa ideilorŭ propagate de Miculŭ, Şincaĭ, Maiorŭ şi Lazarŭ, căcĭ chiar la finele apostolieĭ acestuia în Muntenia şi-a scrisŭ Zilotŭ Romanulŭ memoriulŭ seŭ, cu deosebire în Bucurescĭ.

In fine alte cronice de maĭ puţină însemnătate: 1) *Istoria oştireĭ ce s'a făcutŭ asupra Moreiĭ la 1715*, publicată în Archiva românéscă pe 1845 p. 1—186, este interesantă cu deosebire pentru descrierile diverse-

---

45). S'a publicatŭ pentru prima oră în Col. luĭ Traianŭ pe 1882 p. 266 sq — Revista p istor, arch. şi filolog. vol. V fasc. 1 p. 58 —88: Scrierile inedite ale luĭ Zilotŭ Romanulŭ, de Gr. G. Tocilescu.

lorŭ ţinuturĭ şi localităţĭ din Grecia. Autorulŭ eĭ necunoscutŭ, de nu cumva va fi chiar paharniculŭ State Leurdeanulŭ, care a luatŭ parte la acea espediţiune. 2) *Istoriile ţereĭ Româneşcĭ şi a Moldoveĭ*, compilate pe scurtŭ din maĭ multe cronice în a. 1733 publ. în *Calendarŭ pe a. 1857* p. 3—71. — *Domnia luĭ George Hangerliŭ*, scrisă la 1800 de unŭ anonimŭ şi publ. în *Albina Pinduluĭ*, pe 1869, p. 3—11, 25—29; 4). O mică cronică rimată scrisă la mănăstirea Prislopŭ (la Silvaşulŭ-de-susŭ în Valea Haţeguluĭ) în sec. trecutŭ publ. în Buciumulŭ pe 1863 p. 3—71. — 5). O geografie a Ardealuluĭ de prin sec. 17-lea (Cipariu, Archivŭ p. 433).

Epoca III (1800—1860).

Pe când în Moldova se încheiase epoca cronicarilorŭ cu Ienache Cogălniceanŭ, ér' în Muntenia maĭ rĕsufla abia în cronicele palide ale luĭ Ienache Văcărescu, Dionisie Eclesiarchulŭ şi în ieremiadele luĭ Zilotŭ Romanulŭ, pe când în aceste ţerĭ încetase orĭ-ce mişcare literară : pe atuncĭ în Transilvania începe a se scrie istoria în adevĕratulŭ seŭ înţelesŭ ; începe chiar istoria critică. Ceĭ carĭ începŭ acésta eră suntŭ Samuilŭ Miculŭ (Clainŭ), Şincaĭ şi Petru Maiorŭ. Scrierile acestora produseră o adevĕrată revoluţiune în sciinţa istorică, cum o făceaŭ străiniĭ pân'aci în tóte cestiunile ce ne atingeaŭ pe noĭ. Unŭ rĕsboiŭ vehementŭ începură contra lorŭ învĕţaţiĭ străinĭ. Ideile lorŭ însĕ în fondŭ aŭ triumfatŭ, aŭ fostŭ recunoscute. Er' în câtŭ pentru noĭ, eĭ fură sórele, care a deşteptatŭ pe Românĭ din adânculŭ somnŭ alŭ secolilorŭ.

Cu mórtea luĭ Petru Maiorŭ se încheie acéstă epocă, care avu cele maĭ marĭ şi maĭ fericite consecinţe în viéţa Poporuluĭ-Românŭ.

O coincidenţă admirabilă ! celŭ din urmă din ceĭ treĭ apostolĭ aĭ Românismuluĭ, Maiorŭ, 'şi dă sufletulŭ în mânile creatoriuluĭ în 16 Febr. 1821, chiar când Tu-

dorŭ 'şĭ luase avêntulŭ cu plăeşiĭ seĭ; ca şi cum sufletulŭ apostoluluĭ şi-ar' fi ḍisŭ: acum potŭ sĕ mĕ ducŭ la rĕpausulŭ eternŭ, căcĭ mântuirea a sositŭ!

Acéstă epocă d'o activitate puternică, care se desfăşură în cursŭ de vr'o 40 anĭ (1880—1821), fu urmată, pe terenulŭ cultureĭ, d'o lungă stagnaţiune. In adevĕrŭ aparŭ din când în când unele undulaţiunĭ de activitate istorică pe luciulŭ linistitŭ alŭ acestuĭ deosebitŭ importantŭ ramŭ de literatură, importantŭ maĭ alesŭ pentru unŭ poporŭ tinĕrŭ, ce are atâtă trebuinţă de a cunósce faptele şi suferinţele strămoşilorŭ seĭ, amiciĭ şi neamiciĭ; aceste undulaţiunĭ însĕ suntŭ departe de avêntulŭ acestorŭ treĭ regeneratorĭ. Următoriĭ lorŭ se mulţumiră a-ĭ studia şi a-ĭ apĕra contra atacurilorŭ străine, ca unŭ Murgu, Maiorescu, Bojinca ş. a. Alţiĭ ca Cogălniceanu, Laurianŭ, Blceascu şi Ilarianŭ reluară firulŭ activităţiĭ pe terenulŭ istoricŭ. Româniĭ eraŭ în dreptŭ sĕ aştepte maĭ multŭ dela ceĭ de dincóce, avêndŭ eĭ statulŭ lorŭ propriŭ şi dispunêndŭ şi de mijlóce, însĕ aicĭ d'odată cu renascerea se întroduce instrucţiunea, educaţiunea străină. Sentimentulŭ naţionalŭ deja cu totulŭ sdruncinatŭ prin domnia fanariotă, în locŭ de a fi deşteptaĭŭ şi întăritŭ prin o educaţiune eminamente naţională, fu aruncatŭ de noŭ în apele străinismuluĭ. Consecinţa nu putea sĕ fie de câtŭ imbibarea spirituluĭ cu ideĭ, datine şi tendinţe străine, şi prin urmare înstrăinarea şi uitarea de cele naţionale. De altă parte vĕḍêndŭ gradulŭ de cultură la care aŭ ajunsŭ acele popóre la carĭ ne căutamŭ educaţiunea, şi nesciindŭ sĕ ne dămŭ samă, că ele aŭ ajunsŭ aci numaĭ după secolĭ de lupte şi labóre, că capitalulŭ de forţe materiale şi morale, pe lângă luptă şi labóre, s'a adausŭ şi păstratŭ prin *conservare*, amŭ creḍutŭ, că uşorŭ se potŭ ajunge asemene lucrurĭ, şi cu deosebire pe terenulŭ literarŭ. Dar' fiindŭ-că istoria nu se póte îngăima cu câte-va ideĭ şi frase scóse din romane, din poesiĭ lunecătóre, din filosofĭ cu frase frumóse, ci trebue adunate fapte

de fapte din nenumĕrate cărţĭ, documente mucede, faptele trebue cernute, controlate şi îndelungŭ cumpenite: astŭ-felŭ generaţiunile dela 1821 încóce, neavêndŭ o educaţiune proprie pentru asemenĭ lucrurĭ, nicĭ n'aŭ pututŭ sĕ le producă. Chiar ceĭ ce s'aŭ ocupatŭ în acéstă epocă cu istoria, aŭ studiatŭ toţĭ în ţéră şi numaĭ după-ce caracterulŭ şi aspiraţiunile lorŭ se formase deja la sinulŭ mameĭ sub sórele binefĕcătoriŭ alŭ patrieĭ, s'aŭ dusŭ şi aŭ vĕḑutŭ şi străinătatea şi aŭ sciutŭ sĕ alégă ceea ce este bunŭ.

Maniŭ Samuilŭ Miculŭ séŭ Clainŭ (1745—1806)[46]. S'a născutŭ la 1745 în Sadu lângă Sibiiŭ în Transilvania. Insuşĭ spune, că familia s'ar' trage din Movilescii din Moldova. Numele Miculŭ l'aŭ tradusŭ nemţiĭ în Clainŭ. A studiatŭ la Blajŭ, unde, după absolvirea seminariuluĭ la 1762, a întratŭ ca călugărŭ totŭ acolo în mănăstirea Buneĭ-vestirĭ luândŭ numele de Samuilŭ. Devine prefectŭ şi maĭ-mare peste seminariŭ şi mănăstire, se duce apoĭ pentru studie maĭ înalte în Colegiulŭ *Pazmanianŭ* din Viena. După şese anĭ la 1772 s'a întorsŭ la Blajŭ, unde devine profesorŭ de matematică şi etică, dar se vede a se fi dusŭ érăşĭ la Viena, căcĭ la 1780 era prefectŭ de studie în colegiulŭ Pazmanianŭ. Se întórce la Blajŭ, şi la 1784 înduşmănindu-se cu episcopulŭ Bobŭ, cu care n'a pututŭ trăi în pace nicĭ unulŭ din învĕţaţiĭ aceluĭ timpŭ, l'aflămŭ acum în Blajŭ, acum în Sibiiŭ, acum în Oradea-mare, pe atuncĭ asilulŭ învĕţaţilorŭ persecutaţĭ de Bobŭ. Dar cu tótă acéstă viéţă agitată şi lipsită, elŭ desvóltă o colosală activitate literară. La 1804 devine revisorŭ de cărţĭ pe lângă tipografia Universităţiĭ din Buda, unde móre la 13 Maĭ

46). Fântâne: Cipariŭ, Acte şi fragmente, Archivulŭ pentru filolog. etc. P. Ilarianŭ, Viéţa, operile şi ideile luĭ Şincaĭ, Buc. 1869.—*I. Bianŭ* Viéţa şi activitatea luĭ Maniŭ S Miculŭ (Analele Societăţiĭ Academice Buc. 1876 t. IX p 79 sq). — Nic. Densuşianu, Misiunea istorică, în Analele Acad. Rom. Seria 2, t. II. (1881) secţ. 1 p. 150 —114, 203 sq.

s. n. 1806. Elŭ a desvoltatŭ o mare și întinsă activitate literară, încâtŭ afară de vre-o 25 opere teologice, între care amintimŭ Biblia tradusă «tótă după elinie», a lăsatŭ următórele scrierĭ istorice: [47]) 1) *Istoria, lucrurile și întêmplările Românilorŭ*, cuprindêndŭ rĕsbóiele cu Daciĭ, istoria Transilvanieĭ și a Românilorŭ din Dacia-Aureliană; 2) *Istoria Domnilorŭ Țereĭ Româneścĭ* dela descălecatulŭ alŭ doilea până la a. 1724; 3) *Istoria domnilorŭ țereĭ Moldoveĭ* dela alŭ doilea descălecatŭ până la 1795; 4) *Scurtă cunoscință a istorieĭ Românilorŭ*; 5) *Istoria shismeĭ între biserica rĕsăritului și apusuluĭ*; 6) *Istoria bisericéscă*,—tóte acestea scrise românesce, ér' 7) Historia Daco-Romanorum sive Valachorum, latinesce. Nefiindŭ cunoscute scrierile istorice ale luĭ Miculŭ decâtŭ în unele fragmente, ce s'aŭ publicatŭ, nu ne putemŭ pronunța maĭ cu de amĕruntulŭ asupra lorŭ. Valórea lorŭ însĕ resultă de sine, și maĭ vêrtosŭ când vedemŭ nu numaĭ pe învĕțațiĭ contimpuranĭ românĭ ca Șincaĭ și Maiorŭ, dar' și pe ceĭ străinĭ d. e. Engel vorbindŭ cu adâncŭ respectŭ de elŭ. Miculu a maĭ publicatŭ cea dintâiŭ *Gramatică românéscă* cu litere latine, o *carte* de rugăciunĭ totŭ cu litere latine (v. p. 105), a scrisŭ unŭ Dicționariŭ românŭ-latinŭ-ung.-germ. despre care vedĭ maĭ în josŭ la Gramatică. A maĭ scrisŭ în fine o *Aritmetică*, *Viéța și fabulele luĭ Esopŭ*, și a tradusŭ după Baumaister *Logica* tip. la Buda 1748 și *Dreptulŭ naturalŭ* tip. la Sibiiŭ 1800. și Metafisica (v. Gramat. Lecsicog, Filosofia și Iurisprud.).

---

47). Operele istorice ale luĭ Miculŭ nefiindŭ nicĭ până adĭ publicate afară de nisce fragmente, este imposibilŭ a te orienta în ficsarea titlurilorŭ și a numĕruluĭ lorŭ. Noĭ înșirămŭ numaĭ cele ce le-aŭ vĕdutŭ aceia la carĭ ne provocămŭ: N. Densușianŭ loc. cit. și Cipariŭ, Archivŭ p. 276—8, séŭ ne spune însușĭ autorulŭ. Unele din cele româneścĭ se află scrise și latinesce Fragmente s'aŭ publicatŭ din Istoria bisericéscă la Cipariŭ în Acte și frag. p. 79—137, ér' din Historia Daco-Romanorum etc. a publicatŭ Laurianŭ în Instrucțiunea publ. pe Martie și Aprilŭ 1861 p. 67—118.

Gheorghe Şincaĭ (1754—1816)[48]. S'a născutŭ la Şamşudŭ în Transilvania la 28 Febr. 1754. După familie se trage din Şinca-vechie în ţinutulŭ Făgăraşuluĭ şi anume, după tradiţiunea păstrată în satŭ, din familia boeréscă Bârsanŭ. Tată-seŭ se numia Ionŭ, mamă-sa Ana. Urmă de copilŭ la scóla ungurésca din Sabedŭ, dar' neplăcêndu-ĭ unguria fu adusŭ la scóla sătéscă din loculŭ nascereĭ, de aci la Târgulŭ-Mureşuluĭ, apoĭ la Clujŭ, unde învĕţă gramatica şi poesia. La 1773 deveni profesorŭ de retorică şi poetică la scólele din Blajŭ, ér' la 1774 dimpreună cu Petru Maiorŭ fu trimisŭ la Roma în *Colegiulŭ de propaganda fide*, unde după şese anĭ de studiĭ în 1779 luă doctoratulŭ în filosofie şi teologie. La reîntórcerea sa în acestŭ anŭ rĕmase în Viena, unde maĭ ascultă catechetica şi metodica în scóla dela St. Ana. Aicĭ întâlni pe S. Miculŭ, cu care în colaborare publică la 1780 *Elementa linguae Daco-Romanae.* Intre aniĭ 1782—1794 l'aflămŭ în Blajŭ directorŭ alŭ scólelorŭ greco-catolice din Transilvania, în care calitate publică maĭ multe cărtĭ scolastice, desvóltă o mare activitate înfiinţândŭ vre-o treĭ sute de scóle. Şincaĭ era călugărŭ, dar' la 1784 s'a lăsatŭ de călugărie. Episcopulŭ Bobŭ voindŭ a introduce în biserică înnoirĭ latine, a aflatŭ oposiţiune în ceĭ luminaţĭ, ca Miculŭ, Şincaĭ şi Maiorŭ. Şincaĭ fu acusatŭ de revoluţionariŭ şi la 11 Sept. 1794 închisŭ şi scosŭ din directoratŭ. Neputêndu-ĭ afla vină, în Aug. 1795 se află liberŭ în Blajŭ. La 1796 se duce la Viena, se plânge la Curte, dar' fără resultatŭ. Părăsitŭ de sórte trăesce şese anĭ ca instructorŭ privatŭ la comitele Daniil Vaş de Ţéga. La 1803 plecândŭ d'aicĭ, l'aflămŭ acum la amiculŭ seŭ, episcopulŭ Samuilŭ Vulcanŭ dela Oradea-mare, acum la Pesta lucrândŭ cu S. Miculŭ. In aniĭ 1807—8 a fostŭ scurtŭ timpŭ censorŭ şi corectorŭ alŭ cărţilorŭ în Pesta. Pela 1812 venise în Transilvania sĕ-şĭ supună Cronica la

48). Fântâne: cele dela Miculŭ şi Cronica sa.

censură. Abătêndu-se pe la Blajŭ cu desagiĭ în spate în carĭ 'șĭ purta cronica, se pusese la umbra unorŭ sălcĭ, unde aflându-lŭ eleviĭ din seminariŭ eșițĭ la preâmblare 'lŭ întrebară: „pentru ce porțĭ atâta sarcină în spate? „Acesta e fĕtulŭ meŭ, rĕspunse, în care voiŭ fi preamăritŭ după mórte; décă nu mi-a fostŭ rușine a-lŭ face, de ce sĕ-mĭ fie rușine a-lŭ purta?“ — Er' încâtŭ pentru censura cronicei, censorulŭ maghiarŭ i-a rĕspunsŭ: „Opus igne, author patibulo dignus!“=Opera e demnă de focŭ, autorulŭ de furcĭ [49]. La 1814 se ḑice că a fostŭ érășĭ la Blajŭ, și constrînsŭ de estremă miserie a voitŭ sĕ-se împace cu Bobŭ, ca sĕ fie primitŭ érășĭ în mănăstire, dar' Bobŭ a rĕmasŭ cu inima împetrită. D'aicĭ i se perde urma și până la 1868 nicĭ nu se scia unde a muritŭ; atuncĭ numaĭ, dup'o jumĕtate de secolŭ, s'a descoperitŭ că a muritŭ la 2 Noembrie 1816 la satulŭ Sinea lângă Cașovia în Ungaria. Șincaĭ este unulŭ din ceĭ maĭ genialĭ scriitorĭ din epoca de renascere. Elŭ este cu atâtŭ maĭ mare, cu câtŭ a avutŭ sĕ lupte cu cele maĭ marĭ miseriĭ. Opera luĭ cea maĭ însemnată este *Cronica Românilorŭ* tipărită întrégă la 1853 în Iașĭ de către Grigorie Ghica sub îngrijirea luĭ Laurianŭ. Cronica cuprinde evenimentele dela a. 86 d. Ch. până la 1739. Șincaĭ descrie evenimentele în ordine cronologică urmândŭ anŭ de anŭ. Cu tóte acestea ține samă de spiritulŭ pragmaticŭ, adurmecândŭ causele evenimentelorŭ și judecândŭ consecințele. Elŭ face întrebuințarea cea maĭ vastă și variată de fântâne, dar' totŭ-odată și rigurósă, confrontândŭ și verificândŭ diverșiĭ scriitorĭ. Elŭ prin pĕtrunderea luĭ adâncă aruncă o lumină neașteptată în haosulŭ de evenimente petrecute în aceste țerĭ. De preparațiunile vaste și seriόse

49). Unŭ altŭ censorŭ maghiarŭ din Clujŭ, Martonfi, încheie raportulŭ seŭ asupra cronicei cu frasa din Juvenalŭ: An de aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum!=óre póte fi ceva maĭ demnŭ de Siberia? amŭ ḑice noĭ aḑĭ (Nic. Densușianŭ, loc cit. pag. 111).

pentru acéstă operă ne putemŭ face o ideie, când aflămŭ, că studiile luĭ preparatóre zacŭ în 30 volume ! [50]). Șincaĭ celŭ dintâiŭ se înalță și esecută concepțiunea de o „*Istorie națională a tuturorŭ Românilorŭ*“, pentru-că elŭ, omŭ cu vederĭ de vulturŭ, nu putea sĕ crédă de câtŭ în unirea istorieĭ și a vieţeĭ tuturorŭ Românilorŭ. Cronica luĭ Șincaĭ e cea maĭ voluminósă, maĭ completă și maĭ seriósă operă istorică în literatura română. Orĭ din care puntŭ-de-vedere vomŭ judeca opera luĭ Șincaĭ, vomŭ trebui sĕ recunóscemŭ, că elŭ nu este numaĭ unŭ eruditŭ profundŭ, dar' este unŭ adevĕratŭ creatoriŭ și reformătoriŭ. Elŭ întroduce seriositatea studiuluĭ și o pĕtrundĕtóre critică ce lipsia cu totulŭ pân'aicĭ. Puternicŭ și variatŭ cum era geniulŭ luĭ Șincaĭ, este și limba luĭ : simplă și naturală, dar' scurtă, îndrăsnéță și vigurósă. Afară de cele amintite pân'aicĭ Șincaĭ a maĭ scrisŭ : 1) *Rĕspunsŭ la critica luĭ J. Eder asupra memoriuluĭ din 1791* (pentru drepturĭ politice) alŭ Românilorŭ din Transilvania, latinesce, nepublicatŭ ; 2) *Unŭ vocabulariŭ* despre numirile de minerale, plante și animale, latinesce, nepublicatŭ ; 3) *Istoria natureĭ* séŭ a fireĭ, rom. nepubl. ; 4) *Epistola cătră căpitanulŭ Lipsky* lat., cum sĕ se scrie numele topografice cu litere latine ; 5) *Elegie latinéscă*, în care 'șĭ descrie viéța ; 6) *Gramatica latină*, regulele românesce ; 7) Gramatica limbeĭ române în colaborare cu S. Miculŭ (v. Gramatică).

Petru Maiorŭ (1753—1821) [51]). S'a născutŭ la 1753 (1754 ?) la Căpușulŭ-de-Câmpie în Transilvania. Tată-seŭ Gheorghe Maiorŭ era protopopŭ. Studiéză la Târgulŭ-Mureșuluĭ, Clujŭ și Blajŭ, apoĭ între aniĭ 1774—1779 dimpreună cu Șincaĭ în Colegiulŭ *de propaganda fide* la Roma. Reîntorsŭ deveni călugărŭ în mănăstirea din Blajŭ, dar', din causa persecuțiunilorŭ episcopuluĭ Bobŭ,

---

50). Nic. Densușianŭ loc. cit. p 206—7.

51). Fântâne : Cele dela Miculŭ —A. Marienescu, Viéța și operele luĭ Petru Maiorŭ, Buc. 1883.—Revista crit.-lit. II (1894) N. 2, 3, 4.

elŭ ese din mănăstire și devine parochŭ alŭ Reghinuluĭ și protopopŭ alŭ Gurghiuluĭ. Dar' și elŭ, ca și Miculŭ și Șincaĭ, ne maĭ putêndŭ suferi nicĭ aicĭ persecuțiunile luĭ Bobŭ, maĭ vêrtosŭ, căcĭ Maiorŭ era în contra înnoirilorŭ catolice ale luĭ Bobŭ, părăsesce Transilvania și se duce ca revisorŭ de cărțĭ la Pesta, și la 7 Martie 1809 întră în funcțiune, care o ocupă în cursŭ de 12 anĭ până la 14 Februariŭ st. n. 1821, în care ḑi a muritŭ rapede peste așteptare. In acestŭ timpŭ și-a desvoltatŭ elŭ activitatea sa literară. Elŭ s'a ocupatŭ nu numaĭ cu lucrările sale de predilecțiune, istorice și filologice, dar' a compusŭ și a tradusŭ și alte cărțĭ întogmite pentru poporŭ, pentru trebuințele și deșteptarea luĭ, carĭ s'aŭ tipăritŭ unele anonimŭ și se vêdŭ până aḑĭ ici-colea. Fără îndoiélă unele din acestea vorŭ fi lucrate și de alțiĭ la îndemnulŭ și sub îngrijirea sa. Scrierile cele maĭ importante ale luĭ Maiorŭ suntŭ: *Istoria pentru începutulŭ Românilorŭ în Dacia*, tip. Buda, 1812, și *Dicționariulŭ* românŭ-latinŭ-ungur.-nemțescŭ tip. la 1825 totŭ acolo. Aceste cărțĭ tipărite la timpŭ aŭ produsŭ o adevĕrată revoluțiune. Nicĭ o carte încă până astăḑĭ n'a produsŭ la noĭ efectulŭ acestorŭ dóuĕ cărțĭ. Dar' nu numaĭ la noĭ, o mare mișcare séŭ reacțiune s'a ridicatŭ în contra lorŭ la străinĭ, cu deosebire la Maghiarĭ, Slavĭ, Nemțĭ și Sașiĭ din Ardealŭ. Criticele cele maĭ pasionate aŭ făcutŭ eĭ acestorŭ cărțĭ. Lupta a ținutŭ întinsŭ și după mórtea luĭ, și putemŭ ḑice că nicĭ aḑĭ nu s'a terminatŭ. Ideile luĭ însĕ aŭ triumfatŭ: romanitatea origineĭ și a limbeĭ Românilorŭ. Maiorŭ pe terenulŭ istoricŭ, pe lângă adâncĭ cunoscințe ale fântânelorŭ, posede unŭ fórte agerŭ spiritŭ criticŭ. Elŭ este adevĕratulŭ întemeietorŭ alŭ istorieĭ critice la noĭ. Nu putemŭ trece cu vederea, că nefericitulŭ episcopŭ Bobŭ a persecutatŭ acéstă operă a luĭ Maiorŭ, cerêndŭ dela guvernulŭ ungurescŭ s'o confisce și s'o nimicéscă, guvernulŭ însĕ i-a refusatŭ cererea lăudândŭ opera luĭ Maiorŭ [52]). Despre valórea luĭ Maiorŭ pe terenulŭ filo-

52). A se vedé Revista crit.-lit. 1894 No. 4. 145—161.

logicŭ vedĭ la Filologie. Elŭ ne-a lăsatŭ, afară de cele amintite, încă următórele scrierĭ : 1) *Didachiĭ* séu predice pentru crescerea pruncilorŭ ; 2) *Propovedaniĭ* séŭ predice la morţĭ 1809 Buda, 3) *Predice* de duminecĭ şi sĕrbătorĭ 3 vol. Buda, 1810—1811 ; 4) *Intâmplările* luĭ Telemachŭ ; 5) *Orthographia romana* sive latino-valachica una cum clavi, Buda 1819 ; 6) *Istoria bisericeĭ* Românilorŭ, atâtŭ acestorŭ dincóce precum şi a celorŭ dincolo de Dunăre, Buda (1813 séŭ 1821 ?) ; 7) *Dialogulŭ pentru începutulŭ limbeĭ române* (publ. în Lecs. de Buda) ; [53]) 8) Scrierĭ polemice cu recensenţiĭ seĭ : *Animadversiones*, *Reflexiones* şi *Contemplatio* ; 9) *Rĕspunsulŭ la cărtirea* asupra sa. Tóte acestea tipărite, ér netipărite : o parte din Istoria bisericéscă ; Protopapadichia, şi fragmente de gramatica română.

Ionŭ Budai Deleanŭ,[54]) contimpuranŭ cu Petru Maiorŭ, a scrisŭ pe terenulŭ istoricŭ : 1) Descrierea istorică, polit. administr., socială, statistică, etc. a Bucovineĭ, în limba germană trad. românesce şi tip. în diarulŭ *Gazeta Bucovineĭ* 1894 ; 2) De originea popórelorŭ Transilvanieĭ dela începutŭ până în timpulŭ noŭ, în limba lat. ; 2) Despre uniunea celorŭ treĭ naţiunĭ în Transilvania ş. a., aceste dóuĕ din urmă netipărite încă [54]). (Vedĭ şi Poesia şi Filologia).

Eudocsiŭ Hurmuzachi (*1812—1874*) [55]). S'a născutŭ în 1812 la Cernauca lângă Cernăuţĭ, cursurile liceale le-a făcutŭ la Cernăuţĭ, ér' cele de dreptŭ la Universitatea din Viena, unde s'a şi stabilitŭ cu locuinţa şi a rĕmasŭ până la mórte. Elŭ a trăitŭ ca scriitorŭ aprópe

---

53). Şincaĭ în prefaţa Gramaticeĭ romîne edit. II. (1805) precum şi în Cronică la a. 824 (I. p. 152) dice, că a scrisŭ unŭ *dialogŭ* pe care voia „a-lŭ tipări cu gramatica cea romînéscă", dar' nu i a „îngăduitŭ censura cărţeĭ ceĭ împĕrătescĭ de la Viena".

54). Cipariŭ Archivŭ p. 705 sq. Manuscriptele luĭ Deleanŭ se află în Museulŭ nat. din Bucurescĭ.

55). Fântână : Biografia de A. D. Sturza în vol. I. Operele luĭ E. Hurmuzachi.

necunoscutŭ publiculuĭ românŭ. Dar în tótă viéța s'a ocupatŭ cu cercetărĭ istorice, și după mórte s'a aflatŭ o vastă colecțiune de documente relative la istoria Românilorŭ adunate din Archivele Vieneĭ, și maĭ multe scrierĭ istorice în modŭ fragmentarŭ asupra Românilorŭ. Guvernulŭ Românieĭ a începutŭ de multŭ a publica scrierile și colecțiunile de documente, din carĭ aŭ și apărutŭ maĭ multe volume. De mare importanță sûntŭ *Documentele*, care aruncă o nóuă lumină asupra istorieĭ Românilorŭ și cu deosebire asupra epoceĭ luĭ Mihaiŭ-Eroulŭ.

Mihailŭ Cogălniceanŭ (1817—1891)[56]) născutŭ la Iașĭ, descedentŭ din familia cronicariuluĭ Ienache Cogălniceanŭ. Antâiele învĕțăturĭ și le-a făcutŭ în patrie. Pela 1834 fu trimisŭ în Germania pentru a învĕța drepturile. Maĭ multă plăcere avea însĕ pentru istorie, și astŭ-felŭ deja studentŭ începu a scrie în limba francesă istoria Românilorŭ. Intorsŭ în patrie, la 1838 deveni adjutantŭ domnescŭ și maiorŭ. 'Șĭ începe apoĭ cariera diaristică cu *Dacia literară*, după care aŭ urmatŭ altele. La 1843 profesorŭ de istorie la Academia națională, venitŭ însĕ cu ideĭ nóuĕ din apusŭ, nu plăcu domnuluĭ și boerilorŭ, și trebui sĕ părăséscă catedra. La 1848 persecutatŭ de guvernŭ, pe care 'lŭ combătuse mereŭ, trece în Bucovina. Sub Grigorie Ghica se reîntórce și ocupă diverse funcțiunĭ. In Divanulŭ ad-hoc (1857) se desvĕlesce ca celŭ maĭ distinsŭ oratorŭ. După unire, ca oratorŭ și ministru, devine unulŭ din bărbațiĭ politicĭ ceĭ maĭ însemnațĭ în statulŭ românŭ, luptândŭ până la mórte cu vigóre. Pe terenulŭ istoriografieĭ este cu deosebire însemnatŭ prin publicațiunile Cronicelorŭ române edit. I sub titlulŭ *Letopisețele țereĭ Moldoveĭ* (1841—1852), ér' la 1872 începe nóua edițiune sub titlulŭ *Cronicele Românieĭ*, din carĭ aŭ apărutŭ

---

56). O scurtă autobiografie în *Desrobirea țiganilorŭ*, Buc. 1891 p. 1—13.

numaĭ treĭ volume (Cronicele Moldoveĭ). Afară de acestea, diverse alte scrierĭ istorice și politice și publicărĭ de documente în *Revistele* literare ce le-a publicatŭ înainte de 1848.

Augustŭ Treboniu Laurianŭ s'a născutŭ în 20 Iuliu 1810 la Fofeldea, lângă Sibiiŭ în Transilvania. Studiile liceale le-a făcutŭ în Sibiiŭ, a trecutŭ apoĭ la Facultatea filosofică la Clujŭ și de aicĭ la Viena, unde ascultă sciințele matematice și fisice precum și cele filosofice și politice. După 1840 fu chiematŭ profesorŭ la Bucurescĭ unde la 1845 împreună cu N. Bălcescu începe publicarea *Magazinuluĭ istoricŭ pentru Dacia*. La 1848 trece în Transilvania, unde împreună cu Bărnuțŭ și Ilarianŭ devine unulŭ din ceĭ maĭ însemnațĭ și activĭ bărbațĭ în acea epocă. La 1850 fu chiematŭ în Moldova de domnulŭ Gr. Ghica, unde ca inspectorŭ generalŭ alŭ scólelorŭ organiséză învĕțămêntulŭ publicŭ, îngrijesce și conduce tipărirea Cronicei luĭ Șincaĭ. La însărcinarea domnuluĭ făcu o călĕtorie prin Germania, Franța, Englitera și Italia, pentru studiarea instituțiunilorŭ de învĕțămêntŭ din acele țerĭ. La 1858 trece la Bucurescĭ, unde anulŭ următoriŭ fu numitŭ eforŭ alŭ scólelorŭ, bibliotecariŭ și profesorŭ de literatura clasică la Facultate. Móre la 1880. Dela elŭ avemŭ: Istoria Românilorŭ; 2) *diverse scrierĭ istorice*, între carĭ și interesante publicărĭ de inscripțiunĭ, tóte în Magazinulŭ istoricŭ; 3) *Româniĭ Monarchieĭ austriace* în limba germană, o colecțiune importantă de petițiunĭ, memoriĭ și alte acte despre luptele Românilorŭ de peste munțĭ la 1848—9. Afară de acestea *Tentamen criticum* (gramatică română), *Dicționariulŭ* și *Glosariulŭ limbeĭ române* (v. Filologia); a maĭ tradusŭ Filosofia luĭ Krug și a redactatŭ (1859—1861) *Instrucțiunea publică.*

Nicolae Bălcescu (1818—1852)[57]) s'a născutŭ la 29

57) *Gr G. Tocilescu* Viéța, timpulŭ și operele luĭ Nicolae Bălcescu (Col. luĭ Trăianŭ pe 1876 Nr. 5). Precuvêntarea de la Istoria Românilorŭ sub Michaiŭ Vitézulŭ, edit. Acad. Rom. Buc. 1878.

Iuniu 1819 în Bucurescĭ. Antâiele învĕțăturĭ și le-a făcutŭ în țéră în colegiulŭ St. Sava. Filosofia a ascultat'o dela învĕțatulŭ de peste munțĭ, Eutimiu Murgu. In etate de 19 anĭ întră în armată, unde, pe lângă studiile sale de predilecțiune, forméză cu învoirea superiorilorŭ o șcólă pentru instrucțiunea sub-ofițerilorŭ. Implicatŭ însĕ în conspirațiunea coloneluluĭ Câmpineanŭ și Mitică Filipesculŭ, care avea de țintă sĕ scape țéra de protectoratulu rusescŭ și sĕ-ĭ dee o nóuă censtitutiune, dimpreună cu alțiĭ fu condamnatŭ la ocnă pe viéță, în fine însĕ pedépsa fu micșorată la închisóre pe timpŭ nedeterminatŭ. Astŭ-felŭ ședu închisŭ la mănăstirea Mărgineni doĭ anĭ, până 'lŭ liberă Bibescu la suirea în scaunŭ. La 1844 întră pe terenulŭ literarŭ cu studiulŭ asupra *Potereĭ armate la Românĭ.* La 1845 începe împreună cu Laurianŭ publicarea *Magazinuluĭ istoricŭ.* La 1848 ia parte activă la mișcarea națională. Espatriatŭ trece în Transilvania, admiră luptele Românilorŭ sub Iancu contra Maghiarilorŭ, de aicĭ se duce apoĭ la Parisŭ. Nicĭ nu maĭ vĕḑu patria pe care o iubea atâtŭ. La 1850 se pronunță bóla de peptŭ și după o suferință de doĭ anĭ se stinge ca o lumină în 16 Noemvrie 1852 la Palermo, unde căutase o climă maĭ dulce. Guvernulŭ românŭ la 1860 a voitŭ sĕ-ĭ aducă osemintele în țéră, dar fiindŭ pusŭ într'unŭ mormêntŭ comunŭ nu i s'aŭ maĭ pututŭ reafla. Scrierea luĭ principală este *Istoria Românilorŭ sub Mihaiŭ Viteazulŭ* rĕmasă neterminată. Bălcescu a voitŭ sĕ-șĭ iee de modelŭ istoriografia antică, dar prea tinĕrŭ și încă nu de ajunsŭ preparatŭ pentru a și-o fi pututŭ preface așa ḑicêndŭ în sânge, și, ca natură nervósă și fórte simțitóre, prea multŭ supusŭ actualitățiĭ, a rĕmasŭ cumpenindu-se între idealulŭ anticŭ și cerințele nóuĕ ale istoriografieĭ. Dreptŭ-aceea opera luĭ Bălcescŭ, judecată din fie care din aceste punte-de-vedere, nu atinge nicĭ ținta ideală ce și-a pus'o autorulŭ, nu împlinesce nicĭ cerințele istoriografieĭ moderne. Dar maĭ presusŭ de tóte, ea împlinesce scopulŭ

practicŭ alŭ deşteptăreĭ şi alŭ aspiraţiunilorŭ naţionale ; şi acésta pentru unŭ poporŭ începătoriŭ, maĭ vêrtosŭ la începutŭ, este maĭ multŭ decâtŭ unŭ idealŭ ce póte s'ar' fi înţelesŭ numaĭ maĭ târdiŭ. Autorulŭ şi-a sciutŭ vĕrsa în operă sentimentulŭ seŭ ferbinte, palpitaţiunile inimeĭ sale nobile, şi până nu se vorŭ împlini aspiraţiunile de carĭ palpită întrégă acéstă operă, până atuncĭ orĭ-ce inimă românéscă cetind'o va simţi, va palpita, va aspira, se va entusiasma dimpreună cu elŭ. Acésta este farmeculŭ acesteĭ scrierĭ ; acésta a făcut'o populară. Acestŭ farmecŭ se rĕvarsă asupra tuturorŭ scrierilorŭ luĭ Bălcescu. Acéstă operă ca prosă este una din cele maĭ bine scrise din periodulŭ III. Soleicismiĭ, obscurităţile icĭ-colea, şi incongruenţele de stilŭ, mórtea prematară nu l'aŭ lăsatŭ sĕ le delature. Cele-l-alte scrierĭ în limba română afară de *Mişcarea Românilorŭ din Ardealŭ la 1848* şi *Cântarea Românieĭ*, despre care vomŭ vorbi la Poesie, suntŭ publicate în Magazinulŭ istoricŭ.

A. Papiŭ Ilarianŭ (1828—1879), născutŭ la 27 Sept. 1828 în Bezdedŭ în Transilvania. Tatălŭ-sĕŭ, preotŭ şi însuşĭ omŭ învĕţatŭ, a fostŭ omorîtŭ de Maghiarĭ la 1848. Ilarianŭ a studiatŭ la Blajŭ, apoĭ la Clujŭ, unde 'şĭ-a făcutŭ şi cursulŭ de dreptŭ. La anulŭ 1848 fu unulŭ din iniţiatoriĭ mareĭ adunărĭ din Câmpulŭ-Libertăţiĭ dela Blajŭ. Elŭ cutrieră ţéra cu alţĭ o sumă de studenţĭ, îndemnândŭ poporulŭ sĕ mérgă la adunare, pe care Maghiariĭ voiaŭ sĕ-lŭ împedece întimidându-lŭ şi rumpêndŭ podurile de peste rîurĭ, ca sĕ nu pótă trece. Deveni apoĭ membru alŭ Comitetuluĭ de acţiune. După revoluţiune se duse la Viena sĕ-şĭ completeze studiile juridice. Pentru serviciile sale în revoluţiune guvernulŭ 'ĭ oferi o decoraţiune, care o refusă dicêndŭ, că elŭ nu s'a luptatŭ pentru decoraţiunĭ, ci pentru drepturile naţiuneĭ. D'aicĭ trecêndŭ la Pavia în Italia împreună cu Bărnuţŭ luă titlulŭ de doctorŭ în dreptŭ. La 1856 fu chiematŭ apoĭ ca profesorŭ la Universitatea din Iaşĭ.

La 1860 deveni jurisconsultŭ alŭ Moldoveĭ, la anulŭ procurorŭ la Curtea de Casație și sub ministeriulŭ Cogălniceanŭ scurtŭ timpŭ ministru de justiție. De aicĭ încolo trăi ca advocatŭ în Bucurescĭ. Móre la 1879 în Sibiiŭ unde se dusese sĕ-șĭ caute sănătatea. Cele maĭ importante din scrierile luĭ suntŭ: 1) *Istoria Românilorŭ din Dacia superióră* tip. 1851—2 în 2 vol. tratândŭ evenimentele politice, starea socială și culturală până la 1848; 2) *Tesaurŭ de monumente*, 3 vol.; 3) *Independința Transilvanieĭ*, studiu ist.-politicŭ; 4) *Viéța, operile și ideile luĭ Georgiu Șincaĭ.*

Gheorghie Barițŭ (1812—1893) a întemeiațŭ la 1838, și a condusŭ timpŭ îndelungatŭ diarele de peste Munțĭ *Gazeta Transilvanieĭ* și *Fóia pentru minte* etc. Activitatea luĭ s'a mărginitŭ cu deosebire la diaristică, ér' în aniĭ din urmă aĭ viețiĭ sale a publicatŭ *Părțĭ alese din Istoria Transilvanieĭ.*

Pe terenulŭ istoricŭ până la 1860 maĭ relevămŭ: 1) Aronŭ Florianŭ, Istoria principat. Țereĭ-Românescĭ. Buc. 1836—7; 2) *Fóia pentru minte etc. de Brașovŭ*, în care se cuprindŭ multe documente istorice; 3) *Dacia literară și Archiva Românéscă* de M. Cogălniceanŭ, și *Magazinulŭ ist.* de Laurianŭ-Bălcescu; 4) *Veniaminŭ Mitropolitulŭ* traduse și tip. la 1841 *Istoria bisericéscă* în 4 vol.; 5) *Ionŭ Maiorescu* redactéză în limba germană *Memoriele luĭ Iancu, Balintŭ și Acsente*, despre luptele Românilorŭ de peste Carpațĭ în 1848—9[58]), traduse și publicate românesce la Sibiiŭ, 1884; 6) *Uricariulŭ* de Th. Codrescŭ, colecțiune de documente; 7) V. Rațŭ, Istoria bisericéscă, Blajŭ 1854; 8) *Acte și fragmente* de Cipariŭ, Blajŭ, 1855, colecțiune de documente istorice relative la Româniĭ de peste Carpațĭ; 9) V. Maniu *Disertațiune istorico-critică-literară* asupra origineĭ Românilorŭ, Timișóra, 1857 ș. a. 10) *C. D.*

58). Publicate în „Die Romanen der österreichischen Monarchie", Wien 1850 fasc. 2.

Aricescu a scrisŭ Istoria Câmpulunguluĭ și Istoria revoluțiuneĭ române dela 1821.

Pe terenulŭ istorieĭ literare până la 1860 numaĭ micĭ și fragmentare începuturĭ: 1) ceva aflămŭ în *Descrierea Moldoveĭ* de D. Cantemirŭ, în *Istoria* luĭ Petru Maiorŭ, și în Dialogulŭ seŭ din Lecsic. de Buda: 2) Vasile Popŭ, *Disertație despre tipografiile românescĭ*, Sibiiŭ, 1837, importantă până în ḑiua de aḑĭ; totŭ elŭ scrie o importantă prefață de cuprinsŭ istoricŭ-literarŭ la nefericita Psaltire în versurĭ a luĭ Pralea; 3) Cipariŭ publică în *Organulŭ Luminăreĭ* (1847 până la 1848) studiĭ asupra limbeĭ române, carĭ amplificate le-a reeditatŭ în Principia de limbă, Blajŭ, 1867. Totŭ dênsulŭ a scrisŭ *Despre latinitatea limbeĭ române* ș. a. în programele liceuluĭ din Blajŭ în aniĭ 1855, 1857—8 (v. Archivŭ p. 404 sq.).

Filologie: Lecsicografie, Gramatică.

Prospectŭ istoricŭ

Aprópe paralelŭ cu istoria s'aŭ ocupatŭ Româniĭ și cu studiulŭ limbeĭ, începêndŭ prin sec. al 17-lea cu lecsicografia, urmândŭ în alŭ 18-lea cu gramatica și cu începutulŭ sec. 19-lea continuândŭ cu perfecționarea după principiile filologieĭ. In decursulŭ acestuĭ timpŭ până la 1860 maĭ mare și maĭ seriósă desvoltare a luatŭ Gramatica și cu deosebire dincolo de Carpațĭ. Cestiunea întroducereĭ alfabetuluĭ latinŭ și modulŭ scriereĭ séŭ ortografia aŭ formatŭ maĭ cu samă preocupațiunea gramaticilorŭ. Și precum în istorie preocupa pe scriitorĭ originea romană a Poporuluĭ-Românŭ, totŭ asemenea în studiulŭ limbeĭ preocupa pe gramaticĭ *latinitatea* limbeĭ române. Precum romanitatea devenise dogmă în istorie, latinitatea era dogmă în gramatică; ér' dela modulŭ cum se înțelegea acéstă latinitate depindea diversitatea séŭ omogenitatea principiilorŭ și sis-

temelorŭ deosebiţilorŭ gramaticĭ. Ceĭ treĭ marĭ învĕţaţĭ, Miculŭ, Şincaĭ şi Maiorŭ, aŭ înţelesŭ în dóuĕ modurĭ deosebite acéstă latinitate. Miculŭ şi Şincaĭ în prefaţa de la Gramatică atâtŭ dela ediţiunea I câtŭ şi II, dicŭ, că limba română este coruptă din cea latină, de aicĭ aŭ trasŭ principiulŭ, că limba română, câtŭ va maĭ fi cu putinţă, sĕ-se reducă, celŭ puţinŭ în formă séŭ în ortografie, la latină. Şincaĭ însĕ a simţitŭ în urmă, că acestŭ principiŭ nu se póte esecuta, şi deşi 'lŭ susţine în teorie, în practică însĕ în a II-a edit. a Gramaticeĭ începe a se abate dela elŭ. Paulŭ Iorgovicĭ în *Observaţiile* sale încércă a împinge principiulŭ latinistŭ la o aplicare practică, dicêndŭ, că din rădĕcinile latine, care s'aŭ păstratŭ în cuvintele nóstre, «sĕ tragemŭ atâtea cuvinte, pre câtŭ se póte întinde puterea vorbeĭ de rădĕcină». Elŭ înţelege acésta maĭ alesŭ pentru terminiĭ sciinţificĭ care ne lipsescŭ, «sĕ nu gândéscă însĕ cineva, dice elŭ, că eŭ umblu sĕ lapĕdŭ din limba nóstră cuvintele cele străine; căcĭ mie bine este cunoscutŭ, că nicĭ o limbă nu e sĕ nu fie mestecată cu cuvinte străine». Maiorŭ dice, că limba română este maĭ vechie decâtŭ epoca luĭ Cicerone; va sĕ dică, elŭ înţelege maĭ bine lucrulŭ, că adecă limba română este continuarea graiuluĭ vulgarŭ ***romanŭ*** şi nu a limbeĭ latine. Dreptŭ-aceea şi ortografia o adaptéză maĭ multŭ după natura limbeĭ române; cu tóte acestea însĕ susţine şi elŭ forme ortografice latine întroducêndŭ şi italiene. Er' încâtŭ pentru etimologia cuvintelorŭ rĕmase şi elŭ latinistŭ severŭ.

Următoriĭ acestora luară treĭ direcţiunĭ deosebite. Laurianŭ în *Tentamen criticum* împinse principiulŭ latinităţiĭ până la estremŭ, încâtŭ distrugea cu totulŭ limba română, creândŭ o limbă de fantasie. Acestŭ principiŭ încercă împreună cu uniculŭ seŭ discipulŭ, Massim, sĕ-lŭ consacre în proiectulŭ de *Dicţionariŭ academicŭ*. — Cipariŭ apucă calea, ce ducea la adevĕrŭ, întroducêndŭ studiulŭ evoluţiuneĭ istorice a limbeĭ şi tindêndŭ

a reînvia formele și elementele vechĭ și maĭ originale. Până aicĭ principiulŭ luĭ Cipariŭ este celŭ maĭ bunŭ. In esecutare însĕ se abate încâtŭ-va dela elŭ. In locŭ de a lega evoluțiunea istorică a limbeĭ române *d'adreptulŭ* cu graiulŭ *vulgarŭ romanŭ*, o légă cu limba *latină*, și numaĭ în modŭ subsidiarŭ și sporadicŭ se rapórtă și la graiulŭ vulgarŭ. D'aicĭ provine, că Cipariŭ, în contra principiuluĭ seŭ, în ortografie merge până susŭ la latină, fără îndoiélă de témă, ca sĕ nu se prea depărteze cuvintele în forma esterióră de limba latină. Va sĕ dică, ideia latinitățeĭ predomină ideia romanitățiĭ.

Maĭ târdiŭ se nasce încă unŭ alŭ treilea curentŭ. Ionŭ Budai Deleanu, crede că în cultivarea limbeĭ române sĕ-se iee de modelŭ limba italiană. De-óre-ce însĕ scrierile luĭ nu s'aŭ publicatŭ, fórte puținĭ vorŭ fi avutŭ cunoscințe de aceste ideĭ ale luĭ, ele însĕ 'șĭ află, póte numaĭ din întêmplare și cu totulŭ independentŭ, unŭ continuatorŭ în Eliade Rădulescu, care maĭ târdiŭ, după a. 1850, voesce sĕ reformeze limba română după cea italiană, și începe chiar a-șĭ traduce poesiile sale maĭ vechĭ în o asemenea limbă. Acéstă încercare a rĕmasŭ însĕ cu totulŭ individuală.

Româniĭ de dincóce ne avêndŭ ocasiune a face studiile aprofundate, carĭ le făceaŭ ceĭ de dincolo asupra limbeĭ, începêndŭ a scrie cu litere latine, scriaŭ după cum le pica în condeiŭ, și când vĕdură, că pentru acestŭ lucru și pentru a scrie o românéscă, cum se pretinde dela scriitorĭ, se cere multă gramatică, eĭ se înspăimêntară și necunoscêndŭ în fondŭ, ci numaĭ în formă, principiile gramaticilorŭ de dincolo, începură a pune în circulațiune frasa că ceĭ de dincolo latiniséză și strică limba. Pentru a acredita acésta le venea în ajutorŭ dóuĕ împregiurărĭ: esagerările latiniste teoretice ale unora, și în generalŭ greutatea stiluluĭ la ceĭ de peste munțĭ, fiindŭ-că eĭ se ocupaŭ cu deosebire cu limbĭ străine, și din causă că lucrurile sciințifice nu se potŭ scrie în aceeașĭ limbă ușóră cum se scrie unŭ

simplu articolŭ de ḑiarŭ séŭ o comedie. Dreptŭ-aceea pe când unii din ceĭ de dincóce în nevinovăţia lorŭ, după tipărirea gramaticeĭ luĭ Cipariŭ, vorbiaŭ de «comedia limbistică de pe câmpulŭ Blajuluĭ», ceĭ de dincolo încă le rĕspundeaŭ cu dreptŭ cuvêntŭ: «Aşa, D-vóstră scrieţĭ uşorŭ pentru că v'aţĭ feritŭ de a scrie ce e greŭ şi fórte greŭ». Astŭ-felŭ ceĭ de dincóce pentru forme, care nu se ţineaŭ de adevĕrata cestiune, se înspăimêntaŭ de calea anevoiósă a studiuluĭ şi a esperienţeĭ şi preferaŭ a scrie uşorŭ, cum le venia. D'aicĭ lungă şi interminbilă confusiune! [1]).

Din acestea aŭ resultatŭ treĭ direcţiunĭ: latinistă estremă, istorică-latinistă moderată, şi fonetică estremă séŭ anarchică. Latiniştiĭ estremĭ, dintre toţĭ ceĭ maĭ puţinĭ la numĕrŭ, eraŭ în îndoită rătĕcire, căcĭ nu înţelegeaŭ orĭ nu voiaŭ sĕ înţelégă, că altŭ ceva este limba latină ce ne-a rĕmasŭ scrisă şi alta graiulŭ vulgarŭ romanŭ, a căruĭ continuare este şi limba nóstră. Latiniştiĭ moderaţĭ rătĕciaŭ, căcĭ în cestiunea de ortografie nu se mărgineaŭ numaĭ la etimologia internă a limbeĭ române, ci se suiaŭ până la latină, şi apoĭ în evolutiunea istorică nu legaŭ limba română *de-adreptulŭ* cu graiulŭ vulgarŭ romanŭ, ci săriaŭ, peste elŭ, la latina clasică.

In apreţiarea acestorŭ dóuĕ curente s'aŭ comisŭ totŭde-una marĭ greşelĭ, căcĭ s'a strigatŭ şi uniĭ, desorientaţĭ în asemenea lucrurĭ, maĭ strigă şi aḑĭ, că curentulŭ latinistŭ ar' fi stricatŭ limba. S'a trecutŭ cu vederea, că ceĭ maĭ estremĭ latiniştĭ, ca Laurianŭ şi Massimŭ, chiar' eĭ altŭ-felŭ 'şĭ făceaŭ studiile filologice ca sciinţă şi altŭ-felŭ scriaŭ limba ca limbă. Laurianŭ şi Massimŭ n'aŭ scrisŭ nicăirĭ în scrierile lorŭ limba ce aŭ depus'o eĭ în dicţionariulŭ lorŭ şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ în cea din

---

1). Despre diversele critice şi anticritice în acéastă materie a se vedé cu deosebire în *Fóia pentru minte* etc. dintre aniĭ 1853 - 1856, ér' pentru citaţiunile de susŭ N-riĭ 11 şi 15 din 1855.

Tentamen criticum; chiar prefaţa Dicţionariuluĭ este negaţiunea directă a cuprinsuluĭ latinistŭ din Dicţionariŭ. Miculŭ, Şincaĭ, Maiorŭ, Cipariu, a scrisŭ fie-care o limbă maĭ românéscă, de câtŭ cum scriŭ chiar adĭ mulţĭ alţiĭ. Deleanu în *Ţiganiada* luĭ a scrisŭ cea maĭ românéscă limbă. Iorgovicĭ, care pune principiile ce le-a desvoltatŭ maĭ rigurosŭ Laurianŭ în *Tentamen criticum* şi în *Dicţionariŭ*, declară lămuritŭ, că elŭ nu voesce sĕ schimbe limba din ceea ce este.

Din tóte acestea resultă lămuritŭ, că acestĭ învĕţaţĭ se folosiaŭ în epoca lorŭ de teoriile de limbă ca de-o *probă istorică* de originea nóstră, de-o armă de luptă contra străinilorŭ carĭ negaŭ *romanitatea* Românilorŭ şi *latinitatea* limbeĭ române, în aplicarea practică însĕ nicĭ prin mînte nu le-a trecutŭ, afară de Eliade, sĕ schimbe limba, cum probéză tóte scrierile lorŭ. Că minunatŭ de bine aŭ sciutŭ eĭ sĕ lupte, probéză următórele resultate: ideile de romanitate şi latinitate susţinute de eĭ aŭ fostŭ probate şi recunoscute şi de străinĭ, ér' limba română numaĭ *prin lucrările lorŭ a întratŭ pe terenulŭ studiilorŭ sciinţifice*; eĭ aŭ datŭ lovitura de mórte cirilismuluĭ întroducêndŭ alfabetulŭ latinŭ; eĭ aŭ *creatŭ gramatica limbeĭ române* singură sciinţifică şi copiată de toţĭ gramaticiĭ până adĭ.

Faţă cu cele dóuĕ curente sciinţifice, curentulŭ foneticŭ estremŭ séŭ anarchicŭ nu se nasce din cercetărĭ séŭ studiĭ asupra limbeĭ, din contră elŭ se nasce togmaĭ din negaţiunea acestora, căcĭ elŭ togmaĭ nu voia sĕ scie de asemenea lucrurĭ, credêndŭ în naivitatea luĭ că este de ajunsŭ sĕ fiĭ născuntŭ românŭ, ca sĕ sciĭ scrie românesce. Pentru aceea fonetistiĭ făceaŭ numaĭ *opoziţiune*, dar nu şi *studiĭ*, căcĭ décă eĭ arŭ fi încercatŭ acésta totŭ cu aceeaşĭ seriositate şi cunoscinţă cu care lucraŭ ceialalţĭ, s'arŭ fi convinsŭ îndată a dóua dĭ, că togmaĭ eĭ distrugŭ limba, ceea-ce imputaŭ latinistilorŭ estremĭ, şi încă maĭ sigurŭ şi maĭ curênd, căcĭ de eĭ se ţineaŭ toţĭ, câţĭ nu sciaŭ şi nu voiaŭ sĕ-şĭ dee

ostenélă sĕ învețe limba séŭ sciința eĭ, și acestia eraŭ mulțimea, și togmaĭ se lăudaŭ cu *nos numero sumus*, pe când latinistiĭ estremĭ eraŭ abia de sеmință, ba chiar și pentru acésta prea puținĭ. *Pentru aceea fonetistiĭ n'aŭ pututŭ face nicĭ gramatica*, *nicĭ sĕ-șĭ creeze și sĕ-șĭ sistemiseze o ortografie*, căcĭ a încerca sĕ facĭ o ortografie fără gramatică este a frĕmênta pâne fără apă séŭ a face o societate fără legĭ, carĭ singure o potŭ ține laolaltă. Anarchia în sciință este ca anarchia în statŭ—o voescŭ numaĭ *proletariĭ*!

Lecsicografia. Incercările cele dintâiŭ pe terenulŭ filologieĭ limbeĭ române le aflămŭ în lecsicografie. Până la Lecsiconulŭ de Buda, care a făcutŭ o epocă, aflămŭ o sumă de dicționare asupra limbeĭ române, se înțelege maĭ tóte netipărite [2]). De sigurŭ multe suntŭ încă necu-

2). In cele următóre înșirămŭ dicționarele ce ne suntŭ cunoscute: 1) *Registrele de cuvinte* românescĭ dela Lucius (sec. 17 lea) după Șoimirovicĭ, ale luĭ Del-Chiaro ș. a. suntŭ reproduse la Cipariŭ, Principia p. 236—246; 2) *Lecsiconulŭ romano-slavŭ* din secolulŭ alŭ 17 lea aflătoriŭ în posesiunea d. D. A. Sturza (specimene la Hăsdeŭ, Cuvinte d. bĕtr. I, 259—312), autorulŭ necunoscutŭ; 3) *Dicționariŭ slavo moldovenescŭ* anonimŭ de pela finele sec. alŭ 17 lea, ce se afla în fósta bibliotecă a Conteluĭ Theodorŭ Tolstoi la Moscva acum a guvernuluĭ (Analele Acad Șed. din 12/24 Aug. 1869 și Hăsdeŭ, loc. cit.), acesta și celŭ următoriŭ sĕ presupunŭ a fi autografele luĭ Nicolaŭ Milescŭ și mitropolituluĭ Dositeiŭ; 4) *Dicționariulŭ limbeĭ române* anonimŭ în bibl. societățiĭ archeologice din Moscva (loc. cit.); 5) *Dicționariulŭ bănățianŭ romînŭ-latinŭ* în biblioteca Universitățiĭ din Pesta (Specimenŭ în Col. luĭ Trăianŭ, 1884 p. 406 sq. D. Hăsdeŭ 'lŭ numesce *Anonynus Lugoschiensis*, dar' nu esistă nicĭ o probă pentru vre unŭ *lugojanŭ*, ci numaĭ indiciĭ pentru unŭ bănățianŭ); 6) *Vocabularŭ biblicŭ* sêrbescŭ-românescŭ manuscrisŭ (Cipariu, Principia p. 114); 7) *Dicționariulŭ latinŭ românescŭ* alŭ luĭ Teodorŭ Corbea, brașoveanŭ, dela începutulŭ sec. alŭ 18 lea, în bibl. rĕpos. Cipariŭ (Archivŭ p 637); 8) *Dicționariŭ românŭ-germanŭ* de Gabriel Lemeny (+1729) v. Nilles Symbilae II. 511; 9) *Vocabulariŭ romano-latino-serbo-germanŭ*, de Stefanŭ Popoviciŭ, scrisŭ la 1843, acesta și alte 10) dóuĕ *Vocabulare* anonime, unulŭ romano-serbo-latinŭ și altulŭ serbo-românŭ, se află în Museulŭ naționalŭ din Pesta (N. Densușianŭ, Analele Acad. Rom ser. 2. t. II sect. 2 p. 197); 11) cu compunerea

noscute.—Celŭ maĭ importantŭ dintre tóte este *Lecsiconulŭ* rom. lat. ung. și nemțescŭ de Buda tip. 1825. Elŭ a fostŭ începutŭ de S. Miculŭ și după mórtea luĭ continuatŭ de Vasile Coloși, preotŭ în Săcărêmbŭ (Transilvania), de Ionŭ Corneli, canonicŭ la Oradea-mare, Petru Maiorŭ, Ionŭ Teodoroviciŭ, preotŭ românŭ în Pesta și Alexandru Teodori, doctorŭ în medicină. Celŭ care i-a datŭ forma în care s'a publicatŭ și cu deosebire etimologiile cuvintelorŭ, *Dialogulŭ* și *Tractatulŭ de fonologie*, părțile cele maĭ importante, este Petru Maiorŭ. Fără de elŭ, lecsiconulŭ rĕmânea ceva de tóte dilele, unŭ registru de cuvinte. Maiorŭ însĕ 'ĭ insuflă unŭ spiritŭ noŭ. Încâtŭ pentru tractatulŭ de fonologie vorbimŭ la Gramatică. După acésta, partea etimologică a Lecsiconuluĭ a fostŭ cea maĭ importantă. Ea a fostŭ, care după *Istoria pentru începutulŭ Romå-*

---

unuĭ *Dicționariŭ în limba moldovenéscă* (dicionario in lingua moldava) se ocupa la 1777 minoritulŭ F. Francantonio Minotto, misionariŭ catolicŭ în Moldova (I. Bianŭ, Col. luĭ Traianŭ, 1883 p. 144—5); 12) *Lecsiconulŭ slavo românescŭ* compusŭ de ieromonachulŭ Macarie în Bucurescĭ la 1778 (în bibl. centrală de acolo); 13) *Vocabularium valachicum* de M. Teuder (1780) manuscrisŭ în bibl regéscă din Copenhaga (Anal. Acad. rom. v. III (1871) p. 34); 14) *Glosariŭ românŭ-rusescŭ* de preutulŭ Michailŭ Strilbetzki tip. la Iașĭ 1789 (unŭ esempl. în bibl. centr. din Bucurescĭ); 15) *Dicționariŭ românŭ-latinŭ* de S. Miculŭ în bibl. ep rom. din Oradea-mare (N Densușianŭ loc. cit. p. 210) a se vedé și Lecs. de Buda, prefața; 16) *Dicționariŭ românŭ-latinŭ germanŭ* de la 1792 de Aureliŭ Antoniŭ Praedetis, în bibl. episcopieĭ române dela Oradea-mare (N. Densușianŭ, loc cit. p. 109); 17) *Dicționariŭ românŭ latinŭ francesŭ-germanŭ* se dice a fi compusŭ P. Iorgoviciŭ (v. Gramat.), necunoscutŭ; 18) *Lecsiconŭ românescŭ nemțescŭ și nemțescŭ-românŭ* de I. Budai Deleanŭ (în bibl. centr. din Buc. Cipariŭ Archivŭ p. 706; Principiă p. 321); 16) *Dicționarilŭ rom.-lat.-ung.* de episcopulŭ I. Bobŭ tip. cu lit. latine, Clujŭ 1822.—Ienăchiță Văcărescu în prefața Gramaticeĭ sale încă spune, că lucra la unŭ *Dicționariŭ* românŭ, nimicŭ însĕ nu s'a aflatŭ între manuscriptele Văcărescilorŭ (Analele Societ. acad. r. V. p. 22—23), Totŭ asemenea ne spune și Samuilŭ Crișianŭ (Köröși), că avea gata unŭ *vocabulariŭ* rom. lat. ung. (Cipariŭ, Principiă p. 321 și Archivŭ p. 745 sq).

nilorŭ, a pusŭ în mişcare pe învĕţaţiĭ străinĭ. Prin acésta se pune în plină cestiune şi latinitatea séŭ romanitatea limbeĭ nóstre. Atacurile străinilorŭ aŭ fostŭ vehemente, dar nu trecu multŭ şi principiulŭ triumfă. Unulŭ din ceĭ maĭ marĭ filologĭ romanistĭ, celebrulŭ *Diez*, recunoscu romanitatea limbeĭ şi o clasă la loculŭ seŭ între limbile romanice. Dar Maiorŭ a comisŭ ereziĭ, ḑicŭ uniĭ şi ḑicemŭ şi noĭ. Maĭ ântâiŭ însĕ, sĕ nu se pérdă din vedere, că pe atuncĭ în acéstă materie scinţa nu era unde este astăḑĭ, şi asemenea ereziĭ, şi unele chiar maĭ marĭ, le afli la cele dintâiŭ celebrităţĭ ale timpuluĭ. Apoĭ sĕ nu uitămŭ, că nu era numaĭ o luptă scientifică, căcĭ atuncĭ maĭ puţinŭ amŭ puté scusa ereziile, ci era maĭ vêrtosŭ o luptă eminamente naţională. Şi când este vorba de a deştepta şi a salva unŭ poporŭ din gura perireĭ, ar' fi stupidŭ sĕ staĭ cu mânile în sinŭ fiindŭ-că n'aĭ armele cele maĭ bune, séŭ sĕ te lupţĭ cu mănuşĭ ca sĕ nu-ţĭ stricĭ mânile. Décă străiniĭ, pentru a ne combate, şi-aŭ permisŭ ḑilnicŭ nu numaĭ *ereziĭ platonice,* ca noĭ, dar *violenţe reale*, n'amŭ înţelege pentru ce sĕ nu-ţĭ ascuţĭ sabia pe ce poţĭ, décă de-o-cam-dată n'aĭ *oţelŭ* tare la îndemână. Aşa aŭ făcutŭ bĕtrâniĭ nostri, şi vedemŭ că de minune bine aŭ făcutŭ! Noĭ ne *rĕsfăţămŭ* aḑi cu ereziile lorŭ! Er' décă voimŭ sĕ le *întunecămŭ* gloria, pentru ca sĕ putemŭ străluci noĭ, atuncĭ sĕ muncimŭ ca eĭ în linişte şi *fără sgomotŭ*, şi posteritatea, aĭ căreĭ ochĭ nu se potŭ unge, va vedé.

Gramatica. Urme de ideĭ gramaticale-filologice descoperimŭ chiar în *Tatălŭ nostru* cu litere latine de Luca Stroicĭ (p. 102). Maĭ bine pronunţate şi chiar aplicate cu o sistemă óre-care şi cu deplină cunoscinţă, le aflămŭ în scrierile mitropolituluĭ Dositeiŭ Formarea de cuvinte nóuĕ, introducerea de forme vechĭ séŭ rarĭ, cunóscerea prosodieĭ şi a variateĭ technice a versurilorŭ: tóte acestea ne arată pe scritoriulŭ, care nu numaĭ cunoscea ce va sĕ ḑică măestria gramaticală, dar

scia s'o și mânuéscă. Er' încâtŭ pentru învĕțatulŭ D. Cantemirŭ ne convingemŭ din Cronica luĭ (I. 82—85), că elŭ era familiarisatŭ cu Scaliger și cu «socotelele etimologhicescĭ». Tóte acestea însĕ eraŭ numaĭ ideĭ generale, adese-orĭ vage. O sciință gramaticală a limbeĭ române nu aflămŭ sĕ fie esistatŭ pe atuncĭ. Nicĭ o urmă de vre-o gramatică românéscă de pe acele timpurĭ nu e cunoscută. In prefața de la *Indreptarea legeĭ* (1652) se face amintire de gramatică și sintacsă, dar este a se înțelege celŭ grecescŭ séŭ peste totŭ numaĭ *îvĕțătura*, cum se ḑicea până la 1848. Cea dintâiŭ gramatică ce o cunóscemŭ până aḑĭ este a luĭ *Eustatie Dimitrie Brașovianulŭ* scrisă la 1756 la Brașovŭ și dedicată luĭ Ionŭ Const. Nicolae Mavrocordatŭ [3]). Acéstă gramatică este fără îndoiélă identică cu cea despre care ḑice Wilkinson că a făcut'o I. C. Mavrocordatŭ la 1735 [4]). Er' Francantonio Minotto, amintitŭ maĭ susŭ, totŭ în acelŭ locŭ ne vorbesce, că elŭ avea (la 1775) terminată o gramatică a limbeĭ românescĭ, despre care însĕ nimicŭ alta nu se scie.

La 1780 apare ântâia Gramatică tipărită a limbeĭ române, compusă pe S. Miculŭ, amplificată și coordonată de Șincaĭ [5]). La 1805 Șincai o tipări a dóua óră la

---

3). Un esemplariŭ din acéstă Gramatică, cum se pare, chiar originalulŭ scrisŭ cu cirile, ce eraŭ în usŭ în Transilvania, și bine conservatŭ, se află în posesiunea d. C. Erbiceanŭ, profesorŭ la Seminariulŭ din Iașĭ, ér' acum la Buc. Conține o dedicațiune către domnŭ, o lungă precuvêntare, scara materiilorŭ, apoĭ corpulŭ Gramaticeĭ, anume gramatica proprie, sintacsŭ și prosodie. Pe lângă multe singularitățĭ, are și unele bune. Din familia Eustatie trăia pe la 1870 unŭ advocatŭ în Brașovŭ.

4) W. Wilkinson: Tableau historique de la Moldavie et de la Valachie, traduit de l'anglais par Ch. Paris 1821 p. 120—1: „En 1735, Constantin Mavrocordato . . . fit, pour le jargon qu'on parlait, une *grammaire* en caractères tirés du grec et de l'esclavon".

5). Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, composita ab Sam. Klein de Saad. ord. S Basilii M. etc. locupletata vero et in hunc ordinem redacta a G. G. Sincai, ejusdem ordinis, A. A. L. L. Phil. et. SS. Th. D. Vindobonae 1780.

Buda. Despre principiile pe care se baséză vorbirămŭ maĭ susŭ în *prospectŭ.* La 1787 Ienăchiță Văcărescu publică Gramatica sa cu cirile sub titlu *Observațiĭ séŭ băgărĭ de sémă asupra regulelorŭ și orânduelelorŭ gramaticeĭ românescĭ,* și anume în dóuĕ edițiunĭ, cea dintâiŭ la Râmnicŭ, a dóua la Viena în 1804, cu deosebirea că în acésta lipsesce prefața. Gramatica în sine este de puțină valóre, autorulŭ este cu totulŭ neorientatŭ. De importanță suntŭ versurile aduse ca esemple în poetică (v. Poesia). La a. 1788 maĭ publică *Ionŭ Morariŭ* (Molnar) Gramatica sa germană-română, în care urméză pe Miculŭ-Șincaĭ, și la 1798 o *Retorică,* ér' *Radu Tempea* la 1797 publică *Gramatica Românéscă* cu litere cirile, urmândŭ după gramatica luĭ Morariŭ. Totŭ la 1789 unŭ-óre-care Școlariulu tipăresce în Iași o mică Gramatică română-rusă. Paulŭ Iorgoviciŭ tip. la 1799 *Observațiĭ la limba Română.* Gramatica luĭ *I. Budaĭ Deleanŭ* a rĕmasŭ nepublicată, deși se dice, că ar' fi una din cele maĭ bune [6]).

Samuilŭ Crișianŭ profesorŭ în Clujŭ, publică la 1805 lat. *Ortografia latină română* [7]) după principiulŭ etimologicŭ.

Cea maĭ însemnată scriere în acéstă materie în ântâia jumĕtate a acestuĭ secolŭ este *Ortografia română* a luĭ Petru Maiorŭ scrisă în limba latină și publicată la începutulŭ Lecsiconuluĭ de Buda. Este nu numaĭ cea maĭ voluminósă, dar' și cea maĭ sistematică, maĭ adâncă și chiar' genială cercetare din acelŭ timpŭ asupra părțeĭ celeĭ maĭ interesante și maĭ grele a limbeĭ române, asupra foneticeĭ. Toțĭ gramaticiĭ următorĭ s'aŭ adăpatŭ din acésta. In adevĕrŭ pentru acelŭ timpŭ este de miratŭ unŭ studiŭ atâtŭ de pĕtrundĕtoriŭ și sciințificŭ

---

6). Cipariŭ. Archivŭ p 706 sq și Principiă p. 322 sq., 327, unde se află și o epistolă a luĭ scrisă cu litere latine, cum se vede, după regulele gramaticeĭ sale.

7). Cipariŭ, Principiă pag. 317 sq. ér' în Archivŭ pag. 745 sq., o reproduce întrégă

Maiorŭ este întemeietoriulŭ fonologieĭ la noĭ. Elŭ pentru lămurirea cestiunilorŭ se servesce în modŭ comparativŭ de limba latină, grécă și de cele neo-latine, dar greșesce căcĭ nu ie în considerare evoluțiunea istorică a limbeĭ și nu se servesce de vechile nóstre monumente literare, deși cunoscea o parte din ele, precum se vede din *Istoria* luĭ. Adevĕratŭ, décă vomŭ judeca acéstă scriere după cunoscințele de adĭ, vomŭ afla ereziĭ, nu este însĕ maĭ puținŭ adevĕratŭ, că pentru acelŭ timpŭ a fostŭ o scriere fenomenală, și că în generalŭ, fórte multe din ea aŭ rĕmasŭ adevĕrurĭ necontestate. Elŭ scóte din alfabetŭ literele k, x și y, susține însĕ pe q, încâtŭ după elŭ pentru scrierea limbeĭ române suntŭ de ajunsŭ 20 litere. Elŭ celŭ dintâiu reguléză și ficséză întrebuințarea semnelorŭ diacritice, cu deosebire la é (ea), ó (oa), sedila, și cele pentru ѕ și ж, ș. a. Petru Maiorŭ a scrisŭ și *Gramatica limbeĭ române* a rĕmasŭ însĕ nepublicată [8]). După ortografia luĭ P. Maiorŭ și-a scrisŭ și J. Alecsi, maĭ târdiŭ episcopŭ alŭ Gherleĭ, Gramatica daco-română, 1826. Alte gramatice, ce s'aŭ maĭ scrisŭ, ca a luĭ C. Diaconŭ Loga (1822), a luĭ Eliade (1828) și gramatica plină de curiosități a luĭ G. Săulescŭ (1833—4) ș. a., s'aŭ scrisŭ pentru usulŭ scolarŭ. Iordache Golesculŭ publică la 1840 *Băgarĭ de samă asupra canónelorŭ gramaticescĭ*, este lipsitŭ însĕ de cunoscințele elementare gramaticale. Maĭ importantă pentru principiile sale este gramatica luĭ A. T. Laurianŭ, publicată la 1840 sub titlulŭ: *Tentamen criticum*, care se abate cu totulŭ atâtŭ dela starea actuală, câtŭ și dela evoluțiunea istorică a limbeĭ române și pune regule pentru o limbă ideală, care ca limbă românéscă n'a esistatŭ nicĭ-odată, nicĭ va esista. Pentru aceea cu dreptŭ cuvêntŭ a rĕmasŭ cu totulŭ isolată și nicĭ sforțările binevoitóre ale luĭ Papiŭ Ila-

---

8) Unele fragmente s'aŭ publicatŭ în Archivulŭ luĭ Cipariŭ p. 27, 297, 338, 355, 360.

rianŭ în *Tesaurŭ* (I. 94) de a o pune de noŭ în evidență nu i-aŭ pututŭ ajuta, și maĭ puținŭ întruparea acelorŭ principiĭ în proectulŭ de *Dicționariŭ* și *Glosariŭ academicŭ*.—Dela Maiorŭ încóce, celŭ maĭ însemnatŭ pe terenulŭ filologieĭ române este:

Timoteiŭ Cipariŭ (1805—1887). Elŭ s'a născutŭ la satulŭ Pănade aprópe de Blajŭ. A învĕțatŭ la liceulŭ din Blajŭ, unde la 1826 a terminatŭ și cursulŭ teologicŭ. Fu numitŭ profesorŭ la liceŭ și după aceea la cursulŭ de teologie. Ajunse de tinĕrŭ canonicŭ. Intre 1847—8 redactéză *Organulŭ luminăreĭ*. In 1848 e membru alŭ Comitetuluĭ de acțiune. După 1848 face călătorii în Europa. La 1854 ie direcțiunea Liceuluĭ. Móre în adâncĭ bĕtrânețe la Blajŭ ca prepositŭ alŭ Capituluiuĭ mitropolitanŭ la 1887. Cipariŭ este nu numaĭ unulŭ din ceĭ maĭ eruditŭ, și în faptă celŭ maĭ eruditŭ dintre Românĭ, dar' și unulŭ care întrégă viéța și-a consacrat'o pentru cercetările asupra limbeĭ române, și în adevĕrŭ nime n'a adâncit'o ca dênsulŭ. Elŭ întemeiéză scóla istorică-etimologică în filologia română. Cercetările luĭ la începutŭ, ca tóte lucrurile seriόse și de adevĕrată valóre, n'aŭ fostŭ înțelese, și ceĭ *naivĭ* 'șĭ făceaŭ glume maĭ multŭ de câtŭ lipsite de sare[9]). Adĭ studiile istorico-filologice, introduse de Cipariŭ, aŭ devenitŭ nu numaĭ o predilecțiune, ci chiar o pasiune. Elŭ a creatŭ cea maĭ bună Gramatică și Sintacsă, ce avemŭ până adĭ, în carĭ pe basa graiuluĭ viŭ și a monumentelorŭ literare codifică, în modulŭ celŭ maĭ sistematicŭ, legile principale ale limbeĭ române. Dar' elŭ este și unulŭ care a

9) V. nota 279 și *Român'a Literară* pe 1855. Fóia pentru minte din 1855 No. 17 reproducêndŭ „farsele" din Rom. lit observă: „din care se cunósce de noŭ, cu ce ușorătate se tratéză de uniĭ ómenĭ însușirĭ de acelea ale limbeĭ nóstre asupra cărora filologiĭ altorŭ națiunĭ nu s'arŭ îndoi întru nimicŭ a ține sfătuirĭ și conferințe seriόse și mature; eĭ arŭ fi prea departe de a tracta proprietățile limbeĭ ca și unŭ sujetŭ de comediόră orĭ farsă dela Sadagura" etc.

lucratŭ maĭ multŭ pentru întroducerea și popularisarea alfabetuluĭ latinŭ. Scrierile sale suntŭ numĕróse, din carĭ noĭ amintimŭ următórele: 1) Ḑiariulŭ *Organulŭ luminăreĭ* (1847—1848), importantŭ pentru studiile și diversele notițe literare publicate în elŭ asupra limbeĭ române; 2) *Gramatica limbeĭ române*, în dóuĕ edițiunĭ, la 1854 maĭ pe scurtŭ și la 1869 amplificată; 3) *Sintacsa limbeĭ române*, cu unŭ apendice *Despre limba română* (1877); 4) *Archivulŭ pentru filologie și istorie* (1867—1872); 5) *Acte și fragmente* (1855); 6) *Elemente de poetica* (1860); 7) Cestiunea origineĭ Românilorŭ sub titlu: *Cuvêntŭ la înaugurarea Asociațiuneĭ Transilvane*; 8) diverse cărțĭ bisericescĭ și scolastice, și articolĭ prin ḑiare, cu deosebire în *Fóia petru minte* și programele Liceuluĭ din Blajŭ.

Totŭ ómeniĭ acestuĭ periodŭ suntŭ: 1) *Nic. Bălășescu* (┼1881) care a publicatŭ la 1848 o gramatică, ce s'a folositŭ multŭ timpŭ în scóle; 2) *Gavrilŭ Munteanŭ* (1812—1869), fostŭ directorŭ alŭ liceuluĭ românŭ din Brașovŭ, a publicatŭ o Gramatică și o sintacsă a limbeĭ rom. ș. a. și a tradusŭ operele luĭ Tacitu și Suetoniŭ; 3) *Aronŭ Pumnulŭ* (1818—1866) nascutŭ în Țéra-Făgărașuluĭ la satulŭ Cuciulata, elevŭ alŭ luĭ Cipariŭ și Bărnuțŭ. După 1848 trece în Bucovina, unde ca profesorŭ de limba română devine unŭ altŭ *Lazarŭ* pentru Bucovinenĭ, deșteptândŭ sentimentulŭ naționalŭ și iubirea limbeĭ române. Elŭ a publicatŭ o gramatică pe basa principiuluĭ foneticŭ, după care formă și o ortografie particulară, fără îndoiélă în scopŭ de a se face ceva propriŭ pentru Bucovina, și câtŭ maĭ ușorŭ pentru ca sĕ-ĭ atragă la studiulŭ limbeĭ. Elŭ a maĭ publicatŭ și *Lepturariŭ românescŭ* în 6 volume[10]).

---

10). Despre activitatea acestuĭ apostolŭ alŭ românismuluĭ a se vedé Dr. I. Sbiera, Viéța etc. luĭ A. Pumnulŭ.

Filosofie, Jurisprudență, Elocință.

Prospectu istoricŭ

Impregiurările în carĭ s'aŭ aflatŭ Româniĭ până la 1860 n'aŭ fostŭ favorabile acestorŭ ramurĭ și cu deosebire jurisprudenţeĭ și elocinţeĭ. Filosofia presupune o lungă desvoltare literară, jurisprudenţa și elocinţa o viéţă politică și socială bine întemeiată și care sĕ fie pututŭ avé o evoluţiune liberă și liniștită celŭ puţinŭ în intervale. Aceste condiţiunĭ ne-aŭ lipsitŭ, și anume libertatea și liniștea n'aŭ cunoscut'o nicĭ părinţiĭ nostri, nicĭ generaţiunile până la 1860, precum amŭ arătatŭ maĭ susŭ, cap. X și XI. Prin urmare n'ar' fi nicĭ o minune, și n'ar' trebui sĕ ne roșimŭ de locŭ, décă nu amŭ puté arăta chiar nimicŭ pe acestŭ terenŭ până la 1860. Cu tóte acestea, și aicĭ se adeveresce ceea ce amŭ ḑisŭ în altŭ locŭ maĭ susŭ, că *aŭ fostŭ maĭ barbare timpurile de câtŭ Româniĭ*. Chiar și în acele timpurĭ de barbariĭ și miseriĭ, părinţiĭ nostri s'aŭ ocupatŭ din când în când cu meditaţiunĭ filosofice, cu codificarea de legĭ și cu frumósa artă a elocinţeĭ. Și maĭ ântâiŭ aparŭ meditaţiunile filosofice, apoĭ încercările de jurisprudenţă și numaĭ în fine, când începe a adia vêntulŭ libertăţeĭ, începe a rĕsuna buciumulŭ deșteptătoriŭ alŭ elocinţeĭ. In adevĕrŭ nu putemŭ arăta lucrurĭ marĭ, dar' în fondŭ fórte importante ca semne ale tendinţelorŭ de cultură și de aptitudinĭ ale Poporuluĭ-Românŭ.

Filosofia. Cea dintâiŭ încercare filosofică suntŭ *Invĕţăturile* luĭ Neagoe-vodă (1512—1521) către fiulŭ seŭ Teodosie. Ele ni s'aŭ păstratŭ într'unŭ manuscriptŭ de la 1654[1]. Invĕţăturile cuprindŭ regule, ce trebue sĕ le observe unŭ domnŭ în diversele impregiurărĭ și maĭ

---

[1]. Archiva ist. a Rom t. I. pt. 2 unde la pag. 111—132 se publică întregŭ tractatulŭ. La 1843 se publicase după unŭ manuscriptŭ din 1816.

alesŭ cum sĕ-se esercite generositatea domnéscă [2]. Espunerea este fórte clară, logică și elocintă, stilulŭ naturalŭ. dulce și animatŭ, limba corectă și de o verdéță și profumŭ óre-cum câmpenescŭ, ceea-ce este cu atâtŭ maĭ importantŭ, căcĭ lucréză cu ideĭ abstracte. In cătŭ pentru versiunea, décă Neagoe-vodă va fi scrisŭ românesce séŭ în altă limbă, grecesce orĭ maĭ vêrtosŭ slavonesce, și póte numaĭ maĭ târdiŭ sĕ-se fie tradusŭ, noĭ observămŭ, că deși publicațiunile de pân'acum ale aceste opere nu satisfacŭ cerințele scientifice, asemĕnândŭ însĕ limba și stilulŭ cu cele din cronicele maĭ vechĭ muntene, nu amŭ avé nicĭ unŭ motivŭ de a ne îndoi, cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ vechimea în decursŭ de vre-o 130 anĭ, până la 1654. s'a maĭ ștersŭ prin copierĭ. Cercetărĭ ulterióre însĕ vorŭ puté lămuri lucrulŭ și maĭ bine.

Divanulŭ séŭ gâlcéva înțeleptuluĭ cu lumea de D. Cantemirŭ (v. Cronicarĭ), scrisă în dialogŭ și tip. ântâiŭ la 1698, tratéză despre lupta între trupŭ și sufletŭ séŭ materie și spiritŭ, luându-se de basă filosofia teologică. Acesta era unŭ subiectŭ de predilecțiune pentru acéstă filosofie în evulŭ mediŭ, și are o întrégă literatură. Se baséză maĭ numaĭ pe s. scriptură, icĭ colo câte unŭ filosofŭ profanŭ. Scrierea constă maĭ multŭ din frase de câtŭ din ideĭ, și cu tóte că dialogulŭ nu permitea o sistemă, dar' se putea desvolta celŭ puținŭ în modŭ maĭ logicŭ, pentru ca sĕ nu se repețéscă acelașĭ lucru, aceleașĭ ideĭ de nenumĕrate orĭ. Stilulŭ și limba ca și în cele-l-alte ale sale scrierĭ românescĭ.

D. Cantemirŭ a maĭ scrisŭ încă *Tractatŭ de logică* latinesce. Ideĭ morale filosofice desvóltă în abundanță și în Istoria ieroglifică.

Ceasorniculŭ Domnilorŭ de Niculae Costinŭ (v. Cro-

---

2). Totŭ în limba română și despre asemenea materie am vĕḑutŭ într'unŭ vechiŭ manuscrisŭ sub numele luĭ Vasile Machedonŭ „samodĕrjețŭ Grecilorŭ" *Invĕțăturĭ* cătră fiulŭ seŭ Leonŭ împĕratŭ.

nicarĭ) este opera principală a acestuĭ scriitoriŭ rĕmasă însĕ cu totulŭ necunoscută [3]. Cuprinsulŭ, fórte voluminosŭ, este filosofie, morală și politică. Este scrisŭ cu multŭ aparatŭ scientificŭ, vaste cunoscințe de scriitorĭ și fapte, espuse însĕ fără sistemă și într'unŭ modŭ greoiŭ. Pentru acele timpurĭ însĕ și pentru împregiurările nóstre, opera este d'o erudițiune fenomenală. Atâtŭ din acestŭ punctŭ-de-vedere, câtŭ și pentru limbă, este păcatŭ că zace necunoscută, pe când se tipărescŭ alte lucrurĭ aprópe fără nicí o importanță.

Cu acestia se încheie epoca vechie a scriitorilorŭ noștri pe acestŭ terenŭ. Ar' fi incontestabilŭ de mare însemnătate a se studia limba acestorŭ treĭ opere din punctulŭ-de-vedere alŭ limbagiuluĭ filosoficŭ. Pintre aceste treĭ scrierĭ, ca metodŭ, limbă și espunere, se înalță *Invĕțăturile* luĭ Neagoe-vodă, ér' ca erudițiune *Ceasorniculŭ domnilorŭ.*

In timpulŭ următoriŭ până la 1860 în adevĕrŭ filosofia se generaliséză precum se lățesce și se ridică și instrucțiunea. Deja S. Miculŭ a tipăritŭ o logică și o Etică, și dincóce până la 1830 se maĭ tipărescŭ vre-o dóuĕ logice, și alte câte-va fragmente traduse de prin uniĭ filosofĭ. Profesorŭ maĭ însemnatŭ pentru filosofie în acéstă epocă este Lazarŭ, care spunŭ că a ținutŭ la Bucurescĭ și prelegerĭ séŭ maĭ bine conferințe din filosofie, apoĭ Bărnuțŭ la Blajŭ (1832—1845) și totŭ elŭ la Universitatea din Iașĭ (1855—1864), Eutimiu Murgu (1834—1836) la Academia din Iașĭ și următoriulŭ seŭ Petru Câmpeanŭ; Laurianŭ la Bucurescĭ, care traduce și tip. manualulŭ luĭ Krug, și érășĭ la Blajŭ profesorulŭ Tarța, care deși era pentru religiune, în admirabilele sale esplicărĭ însĕ făcea aprópe numaĭ filosofie, și era

---

3). Noĭ ceĭ dintăiŭ amŭ descoperit'o la 1881 în bibl. centrală din Iașĭ într'unŭ elegantŭ manuscriptŭ de la 1714 care sémĕnă cu manuscriptulŭ luĭ Acsentie Uricariulŭ (v. pag. 226 n. 30); altŭ manuscriptŭ dela 1801 se află în bibl. Seminariuluĭ din Iașĭ.

multû iubitû și ascultatû. Prin acestia se întroduse încetulû cu încetulû cunoscința filosofieĭ maĭ nóuĕ. Consecința acesteĭ ridicărĭ progresive a niveluluĭ intelectualû era naturalminte, că scriitoriĭ nu se maĭ puteaû presenta publiculuĭ cu scrierĭ filosofice, ca cele de maĭ înainte, escelinte pentru timpulû lorû, dar nu pentru alû nostru. Prin urmare acum era cu multû maĭ greû a scrie cineva o operă filosofică cu óre-carĭ pretențiunĭ de originalitate. Dintre ceĭ carĭ s'aû ocupatû cu filosofia în timpulû noŭ, singurŭ S. Bărnuțû a lăsatû după sine o sumă de scrierĭ filosofice, zacû însĕ, afară de dóuĕ, netipărite și necunoscute [4].

Cóntă V. (1840—1884) a publicatû *Teoria fatalismuluĭ* și *Incercărĭ de metafisică.*

Jurisprudența. Colonia romană s'a întemeiatû în Dacia cu instituțiunile romane. Cumcă acestea, după retragerea legiunilorû și administrațiuneĭ romane, nu aû dispărutû cu totulû, probă viie și incontestabilă suntû înseșĭ cadrele instituțiunilorû romane păstrate în tóte timpurile la Poporulû-Românû, ca *domnŭ*, *popă*, *jude*, *jurațĭ*, *bĕtrânĭ*, precum și nomenclatura principală juridică (v. p. 116 sq.). Consonanțe de principiĭ și dispositiunĭ particulare romane cu *obiceiulŭ pămentuluĭ la noĭ* se vorû puté stabili numaĭ când se va aduna din poporû acestû obiceiû, [5]) după cum acésta s'a făcutû la celelalte popóre, și care, afară de punctulû-de-vedere curatû juridicû, este de-o mare importanță pentru istorie și diversele cestiunĭ etnice.

Până la cele dintâiû codificațiunĭ din secolulû alû 17-lea, la Româniĭ de dincóce nu se află urme sigure

4) In *Notița biografică* la Dreptulû publicû alû Românilorû de S. Bărnuțû, Iașĭ 1867, se înșiră tóte manuscriptele rĕmase, între care vre-o 8 – 9 filosofice, nu scimû însĕ unde se maĭ află și dreptû aceea nicĭ carĭ vorû fi originale. Eleviĭ neuitatuluĭ profesorû începuse a le tipări. Nu se maĭ scie însĕ în ce stare se maĭ află lucrările.

5) Unŭ începutŭ s'a făcutû sub ministerulû G. Chițu, și s'a publicatŭ ceva în Col. luĭ Traianŭ. (v. maĭ în josŭ pag. 269)

de legĭ scrise, între carĭ, se înțelege, nu potŭ intra dispositiunile pentru anume casurĭ séŭ persóne, carĭ le aflămŭ prin chrisóvele domnescĭ. Susținerile că organisatoriulŭ domnŭ, Alecsandru celŭ bunŭ, ar' fi întrodusŭ Basilicalele, nu le amŭ pututŭ verifica prin nicĭ o probă [6]. In diversele chrisóve atâtŭ ale domnilorŭ românĭ, câtŭ și în documentele stráine de prin celelalte provinciĭ locuite de Românĭ, aflămŭ unanimŭ probată esistența unuĭ *dreptŭ românescŭ consuetudinarŭ*, ér' la Româniĭ de peste Carpațĭ, în diversele documente, se numesce *jus volachie*, *ritus volochie*, *lex antiqua et approbata*, va se dică: dreptulŭ séŭ obiceiulŭ românescŭ, lege vechie și recunoscută; la Româniĭ din Galiția se numia *consuetudo juris valachici*, obiceiulŭ dreptuluĭ românescŭ; la Româniĭ din Serbia *lege vechie*; este de asemine cunoscutŭ, că Româniĭ macedonenĭ aveaŭ nu numaĭ *obiceiulŭ* dar' și căpităniile lorŭ chiar' sub Turcĭ [7]).

Câtŭ de importantă și înrădĕcinată era acéstă *vechie*

---

6). Adevĕratŭ D. Cantemirŭ ne spune acéstă în *Descrierea Moldoveĭ* (prt. 2 c. XII), dar' în cronice nu aflămŭ nimicŭ, și elŭ nu ne arată de unde a luatŭ acésta, dreptŭ-aceea relatarea luĭ n'o putemŭ considera ca o probă contimpurană, când scimŭ că D. Cantemirŭ cam asardéză. Nu putemŭ însĕ trece cu vederea următórele indiciĭ de óre care legĭ scrise: în Cronica din Magaz. istoricŭ v. V. sĕ dice: „La judecătĭ marĭ se caută *Pravila* în divanulŭ domnescŭ“, va se dică acésta era ceva cu totulŭ escepționalŭ. La Mănăstirea Neamțu esistă *Pravila aea mare* în limba slavónă din a 1474. (Revista p. istor., arch., și filolog. a. II. fasc. I. p. 135). Despre *Pravila alésă* vedĭ maĭ susŭ la pag. 200. — Intr'unŭ chrisovŭ alŭ luĭ Barnovschi dela 1828 se dice că judecata s'a făcutŭ *după legile țĕreĭ* (Archiva sciinţif. și lit. a. II p. 180).

7). Despre acestea vedĭ *Porunca domnéscă* din 1817 la Codicele Caragea (Legiuirile civile ale Țereĭ Românescĭ. de C. N. Brăiloiŭ Buc. 1854). *Anaforaua* obștesceĭ adunărĭ a Moldoveĭ din 1827 (Uricariŭ II 196). N. Densușianŭ. Monumente p. Țéra Făgărașuluĭ p. 4 (not. 2,) 22, 23, 37—8, 136. Archiva ist. a Rom. t. I. part. 1 p, 154 nota; Donațiunea luĭ Dușanŭ din 1348 III p. 143: lege antică. obiceiŭ vechiŭ.

lege consuetudinară se póte vedé cu deosebire la Românii supuşi puterilorŭ străine, unde în tóte timpurile s'a respectatŭ maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ până chiar' în cestiunĭ de pură justiţie, şi chiar judecătoriĭ şi tribunalele încredinţaŭ bĕtrânilorŭ satuluĭ decisiunĭ de procese [8]).

Dreptulŭ consuetudinarŭ séŭ obiceiele juridice ale Poporuluĭ-Românŭ a încercatŭ se le adune d. G. Chiţu ca ministru de justiţie. In câtŭ se va fi pututŭ realisa acésta, nu scimŭ. Publicate s'aŭ vĕḑutŭ numaĭ cele din districtulŭ Bacăŭ în *Columna luĭ Traianŭ* pe 1882. In colecţiunile de proverbe şi idiotisme încă se aflä păstrate principiĭ şi macsime din acestŭ dreptŭ. Multe urme şi disposiţiunĭ de asemenea natură se aflä prin vechile chrisóve şi chiar prin cronice. Marea importanţă a cercetărilorŭ şi a studiilorŭ în acéstă direcţiune este evidentă din maĭ multe puncte arătate maĭ sus.

Este însĕ naturalŭ, că acestŭ dreptŭ consuetudinarŭ, ca o lege nescrisă, numaĭ în atâtŭ se putea practica în câtŭ voia sĕ-lŭ recunóscă celŭ ce avea puterea în mână: domniĭ şi judecătoriĭ, căcĭ după cum ne spune Urechie, „ce i-aŭ părutŭ luĭ (celuĭ mare) orĭ

8). N Densuşianŭ, Mon. p. ţéra Făgăraşuluĭ p. 48 într'unŭ actŭ alŭ tribunaluluĭ din Făgăraşŭ din 1689 se ḑice: „se fie datorĭ a primi şi a supune pămênturile acele la împărţélă în presenţa bĕtrânilorŭ şi a boerilorŭ din satŭ, . . . acea parte . . . se remână condamnată la 60 fiorinĭ unguresci din carĭ jumĕtate sĕ fie a *judecătorilorŭ* şi *arbitrilorŭ* ce vorŭ regula contraversa, ér' jumĕtate a părţilorŭ ce vorŭ sta pe lângă sentinţă". Amŭ vĕḑutŭ asemenea judecăţĭ sătescĭ scrise atâtŭ din secolulŭ 17 şi 18 câtŭ şi din acesta, şi amŭ vĕḑutŭ înşine casurĭ concrete înainte de 1848. Precum dincóce mitropoliţiĭ lua parte la judecăţĭ în divanulŭ domnescŭ, asemenea dincolo preoţiĭ lua parte la judecăţile din satŭ. şi amŭ vĕḑutŭ casurĭ înainte de 1848 unde cu deosebire preotulŭ regula controversa S'aŭ vĕḑutŭ documente unde părţile în cause civile aŭ apelatŭ la scaunulŭ episcopescŭ, şi care a decisŭ cestiunea în ultima instanţă. Tóte acestea eraŭ vechĭ rĕmăşiţe de dreptulŭ consuetudinarŭ *naţionalŭ*.

bine, orĭ rĕŭ, aceea aŭ fostŭ lege“ (I, 132), asemenea și D. Cantemirŭ în capit. citatŭ maĭ susŭ.

Cele dintâiŭ legĭ scrise aparŭ în sec. 17-lea. Sub Vasile Lupulŭ la 1646 se tipărescŭ *Pravilele împĕrătescĭ* (v. p. 143) în Moldova, ér' în Muntenia sub Mateiŭ Basarabŭ *Indreptarea legeĭ* la 1652 (v. 197). Este de observatŭ însĕ, că ele se aflaŭ în parte traduse înainte de 1632, (Cipariŭ, Principiă p. 113) și nu ĭ esclusă posibilitatea, că vorŭ fi fostŭ traduse de multŭ, și atuncĭ s'ar' adeveri, că deja s'aŭ aplicatŭ și înainte de a se tipări (v. pag. 200). Codicele de sub Vasile Lupu cuprinde maĭ multe dispositiunĭ penale și se consacră aservirea țeranuluĭ, ér' alŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ este unŭ amestecŭ informŭ de dispositiunĭ judiciare, administrative și polițiene, și mare parte se ocupă cu dreptulŭ canonicŭ. Dar' și după întroducerea legilorŭ scrise, *obiceiulŭ* pământuluĭ rĕmăsese în multe în vigóre (Tunusli, 1863, p. 34). Alecsandru Ipsilantŭ publică în 1797 unŭ noŭ codice de legĭ în limba grecéscă, estrasŭ din Basilicale. Scarlatŭ Calimachŭ publică la 1817 asemenea în limba grécă unŭ codice civilŭ compilatŭ din Basilicale, Novele, și alțĭ codicĭ. Totŭ în acestŭ anŭ Caragea în Muntenia pune în lucrare codicele seŭ. In fine vinŭ Regulamentele organice. Cu unirea Principatelorŭ întră și jurisprudența în o nóuă fasă.

Nu putemŭ trece cu vederea nicĭ pe Româniĭ de dincolo. Deși eĭ n'aŭ avutŭ unŭ guvernŭ propriŭ, cu tóte acestea aflămŭ și la eĭ în acestŭ periodŭ o literatură juridică. Incă sub Maria Teresia începuse a se publica ordinațiunile în limba română. S. Miculŭ traduce *Dreptulŭ naturalŭ* după Baumeister (v. p. 240). Austria luându-ne Bucovina, la 1812 pune de se traduce românesce și se tipăresce în acelŭ anŭ în Cernăuțĭ Codicele civilŭ și penalŭ, între aniĭ 1850—1860 se traducŭ amêndóuĕ acestea de noŭ în Transilvania dimpreună cu Procedurile. Tóte legile și ordinațiunile pentru Trasilvania eșiaŭ în acestŭ timpŭ și în limba română tra-

duse de Andreiŭ Mureşianŭ, în calitate de translatorŭ pe lângă Guvernŭ. Scriitorĭ originalĭ pe terenulŭ jurisprudenţeĭ în acestŭ periodŭ nu avemŭ de câtŭ pe:

Simionŭ Bărnuţŭ (1808—1864)[9]. Elŭ s'a născutŭ la 1 Augustŭ 1808 la satulŭ Bocşa-română în Transilvania. Cursulŭ gimnasialŭ l'a făcutŭ la Careĭ, celŭ licealŭ la Blajŭ. La 1832 fu însărcinatŭ cu catedra de istoria universală şi de filosofie. ér' de la 1833 încóce rĕmase numaĭ cu filosofia. Atâtŭ ca profesorŭ câtŭ şi ca secretariŭ episcopescŭ, şi pentru eruditiunea, activitatea şi probitatea luĭ, 'şĭ căştigă curênd o mare popularitate. Cu deosebire principiile luĭ eminamente naţionale începŭ a întroduce unŭ noŭ curentŭ în generaţiunea tînĕră. Episcopulŭ Ionŭ Lemeni, întrândŭ cu imprudenţă în apele maghiarismuluĭ, vine în colisiune cu curentulŭ naţionalŭ alŭ căruĭ capŭ era Bărnuţŭ. Se nasce unŭ procesŭ între Bărnuţŭ şi partida luĭ şi între episcopŭ, care, se înţelege, se termină cu espulsiunea luĭ Bărnuţŭ şi a maĭ multĭ din ceĭ maĭ distinşĭ proferorĭ şi teologĭ. Bărnuţŭ, deja în etate, se duce ca studentŭ la Facultatea de dreptŭ din Sibiiŭ. La 1848 Bărnuţŭ fu acela care în unire cu sentimentulŭ instinctivŭ alŭ poporuluĭ şi în opositiune cu curentulŭ aşa numiteĭ *inteligenţe* şi a ḑiarelorŭ române, carĭ nu întrevedeaŭ pericolulŭ, dede proclamaţiunea în contra uniuneĭ cu Ungaria, ér' în Câmpulŭ-libertăţeĭ de la Blajŭ, prin memorabilulŭ seŭ discursŭ, puse basele uneĭ politice naţionale. In revoluţiune elŭ fu capulŭ Comitetuluĭ de acţiune. După revoluţiune 'şĭ continuă studiile juridice la Viena şi Pavia, unde luă titlulŭ de doctorŭ în dreptŭ. La 1855 fu chiematŭ profesorŭ la Universitatea din Iaşĭ, unde i se oferiră catedrele de filosofie, dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ şi dreptulŭ naturalŭ. Dar' după o viéţă atâtŭ de agitată şi laboriósă, la 1863 se bolnăvesce, se

---

9). Fântâne: *Notiţa biografică* din Dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ, Iaşĭ, 1867.

retrage la loculŭ nascereĭ sale, unde a rĕposatŭ la 28 Maiŭ 1864. Afară de numĕrósele scrierĭ filosofice (v. la filosofie) elŭ a lăsatŭ și următórele opere de jurisprudență: 1) *Dreptulŭ naturalŭ privatŭ*, tipăritŭ la Iașĭ 1868; 2) *Dreptulŭ ginților ŭ*; 3) *Doctrina Constituțiuneĭ*; 4) *Constituțiunile statelorŭ principale* cu introducțiunĭ; 5) Dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ tip. Iașĭ 1867 (v. Elocința).

Elocința. De elocință nu póte fi vorbă de câtŭ în state libere. Adevĕratŭ a esistatŭ în totŭ-de-una *obștésca Adunare*. Lucrurile însĕ se petreceaŭ în modŭ patriarchalŭ, și voința domnuluĭ era de regulă și a obștesceĭ adunărĭ, încâtŭ domnulŭ, décă ar' fi voitŭ sĕ audă și *alte* părerĭ, ar' fi trebuitŭ sĕ facă ca Napoleonŭ I cu generalulŭ: «contradi-mĭ, domnule generalŭ, pentru ca sĕ fimŭ doĭ». Chiar căile oposițiuneĭ stuncĭ nu duceaŭ în sala adunăreĭ, ci ea mergea și *pleda de peste hotarŭ*. Prin *Adunările obștescĭ*, după regulamentulŭ organicŭ, maĭ cu samă așa numita oposițiune ruséscă începe sĕ facă usŭ de elocință.

Maĭ din vechiŭ elocința la noĭ a fostŭ cultivată încâtŭ-va în biserică. Acésta însĕ, după-cum se póte vedé din așa numitele *Omiliare* séŭ *Cazaniĭ* se mărginea maĭ numaĭ la traducerĭ din alte limbĭ. Nu vorŭ fi lipsitŭ la ocasiunĭ marĭ și cuvêntărĭ originale, dar' nu ni s'aŭ păstratŭ de câtŭ numaĭ de pe la începutulŭ sec. alŭ 18-lea.

Antimŭ Ivireanulŭ mitropolitulŭ Munteniеĭ între aniĭ 1709—1716, destituitŭ, rĕspopitŭ și ucisŭ din ordinulŭ Domnuluĭ fanariotŭ Nicolae Mavrocordatŭ, ne-a lăsatŭ o colecțiune de *Predice* ținute la sĕrbătorĭ marĭ. *Predicele*, apărute în dóuĕ edițiunĭ la Bucurescĭ în 1886 și 1888, se distingŭ prin căldura sentimentuluĭ religiosŭ, limbă alésă, stilŭ armoniosŭ, viŭ și figuratŭ.

Petru Maiorŭ asemenea a publicatŭ multe predice (v. pag. 245), care până astădĭ se maĭ rostescŭ icĭ-colea în bisericele române de peste munțĭ. Aceste pre-

dice pentru spiritulŭ lorŭ religiosŭ-naționalŭ n'aŭ lipsitŭ a esercita, maĭ alesŭ în primele decenii ale acestuĭ secolŭ, o bine-făcĕtóre înfluință asupra Românilorŭ de peste munțĭ.

Ca elocință eclesiastică însemnatŭ este *Necrologulŭ luĭ Stefanŭ-celŭ-mare*, unŭ exercițiŭ de elocință de pe la finele secoluluĭ trecutŭ. Puterea discursuluĭ stă în văpaia sentimentuluĭ naționalŭ, care comunică și styluluĭ puterea sa electrică.

In afară de biserică în secoliĭ trecuțĭ abia aflămŭ din când in când câte-o urmă de elocință. Așa ni s'a păstratŭ discursulŭ ce l'a ținutŭ ambasadorulŭ moldoveanŭ *Luca Cârjă* către regele polonŭ Sigismundŭ I. la a. 1523, în care propune o alianță a creștinilorŭ contra Turcilorŭ. In elŭ se vede omulŭ deprinsŭ cu tóte metehnele elocințeĭ [9]).

Dela unŭ Gheorghie Maiota s'a păstratŭ tipăritŭ unŭ *Cuvêntŭ* la Pascĭ ținutŭ la Mitropolia din Bucurescĭ sub Constantinŭ Brâncoveanŭ pe când mitropolitŭ era Teodosie Vestemianulŭ (v. p. 197) mortŭ la 1709; autorulŭ este cu totulŭ necunoscutŭ de-aiurea. Limba curată și absolutŭ nimicŭ archaicŭ nicĭ în cuvinte, nicĭ în ortografie; stilŭ viŭ, ruptŭ, cu antitese, maĭ numaĭ cuvinte și formă retorică fără fondŭ [10]).

9). Publicatŭ în Archiva istor. a Românieĭ în traducere românéscă t. I. prt. 1 p 9

10). Broșura în octavŭ micŭ cu cirile în 44 foĭ numerotate, are titlulŭ: „Cuvêntŭ la mântuitórea patimă a Domnuluĭ nostru Is. Chs. | Făcut de propoveduitorul sfin | teĭ Evangeliĭ aĭ Besereciĭ ceĭ mare Kyr Gheorghie Maiota, alu lim | beĭ Elinescĭ și Latinescĭ da | scalŭ alŭ prealuminaților fiĭ | aĭ blagocestivuluĭ domnŭ alu | Uggrovlachiĭ. | Io Konstandin vv. Voevod. | tipărit de Mihaĭ Iștvanovicĭ | Ipodiaconulŭ Typograful". Pe foile 2—5 o precuvêntare adresată mitropolituluĭ Teodosie, fóia 6. verso icóna luĭ Christosŭ cu crucea în spate sub ea patru stihurĭ, pe fóia 7 începe Cuvêntulŭ. Loculŭ tipăririĭ și anulŭ nu-ĭ indicatŭ nicăirĭ. Broșura ni s'a comunicatŭ de părintele E. Micu din Bănatŭ

In cronice rarŭ se află icĭ colea câte-o scurtă apostrofă.

Nicolae Bălcescu în opera sa istorică despre Mihaiŭ pune adese-orĭ, după maniera antică, discursurĭ în rostulŭ personagielorŭ, dintre care maĭ însemnate suntŭ cele puse în gura luĭ Mihaiŭ (pag. 116, 368, 372, 458). Memorabile suntŭ încă *discursulŭ introductivŭ* alŭ luĭ M. Gogălniceanŭ la începerea cursuluĭ de istoria națională la 1843, și discursulŭ luĭ A. Hasdeŭ către eleviĭ scóleĭ de la Hotinŭ.

Cel maĭ mare discurs politicŭ până la 1860 este discursulŭ luĭ S. Bărnuțŭ ținutŭ la $^2/_{14}$ Maiŭ 1848 în marea adunare a Românilorŭ de peste munțĭ în *Câmpulŭ Libertățiĭ* de la Blajŭ. Acestŭ discursŭ nu-lŭ putemŭ caracterisa maĭ bine, de câtŭ numindu-lŭ *discursŭ de marime antică*; mare nu numaĭ în formă, în ideile și spiritulŭ în care l'a turnatŭ celebrulŭ tribunŭ alŭ poporuluĭ, cum 'lŭ numiaŭ, dar' mare, necalculatŭ de mare totŭ-odată, în imensele luĭ consecințe, încâtŭ mĕ îndoiescŭ, că sĕ-se maĭ fie ținutŭ vre-unŭ discursŭ, ale căruĭ consecințe sĕ fie fostŭ atâtŭ de nemărgenite, ca ale acestuia pentru Româniĭ de peste Carpațĭ. Elŭ este celŭ maĭ mare monumentŭ de pe Câmpulŭ-Libertățeĭ și unŭ capŭ-d'operă de elocință română.

Dincóce de Carpațĭ primele avênturĭ de adevĕrată elocință în sensulŭ modernŭ începŭ cu nóua situațiune creată prin tratatutŭ de Parisŭ. *Divanurile ad-hoc* suntŭ ântâia arenă pe care pășescŭ oratoriĭ, între carĭ se distingŭ: I. C. Brăteanŭ, M. Cogălniceanŭ, C. Negri, Anastasie Panŭ și alțiĭ, a cărorŭ activitate și aprețiare pe acestŭ terenŭ se ține de periodulŭ alŭ patrulea.

CAPITOLŬ III.

Poesia

Prospectŭ istoricŭ.

După istorie maĭ curênd și maĭ multŭ s'a desvoltatŭ poesia. Istoria a semĕnatŭ seminţa ideilorŭ naţionale, poesia, ca o plóie bine-făcĕtóre, le-a fecundatŭ; ele aŭ încolţitŭ în curênd, aŭ înverḑitŭ, s'aŭ întinsŭ, aŭ ocupatŭ terenulŭ. Poesia a popularisatŭ istoria și ideile eĭ. Fără de ea noĭ nu amŭ fi aḑĭ unde suntemŭ, nu vomŭ fi unde dorimŭ s'ajungemŭ. Ideile suntŭ elementulŭ, suntŭ aerulŭ vitalŭ; poesia aripele care ne avêntă prin elŭ. Poesia totŭ-odată a desghieţatŭ curentulŭ amorţitŭ, înghieţatŭ alŭ limbeĭ. Precum *naţiunea*, totŭ asemenea *limba* fără poesie nu ar' fi unde a ajunsŭ. Acésta este misiunea de deșteptare și cultură, care poesia 'șĭ-a împlinit'o până la 1860. Nu putemŭ cere în acestŭ timpŭ maĭ multŭ de la ea. Cu deosebire nu putemŭ avé pretenţiunea de a ne fi creatŭ capŭ-d'opere literare, de-a fi realisatŭ *ideale artistice*. Poesia a lucratŭ în acestŭ timpŭ pentru *idealulŭ naţionalŭ*. L'a realizatŭ în parte și l'a transmisŭ raţiuneĭ practice pentru a-ĭ da întruparea reală, și ea poesia a trebuitŭ séŭ ar' fi trebuitŭ sĕ apuce calea idealuluĭ artisticŭ, pentru a ilustra întruparea reală a idealuluĭ naţionalŭ și a-lŭ pune încetulŭ cu încetulŭ la înălţimea de la care nu se maĭ póte coborî ncĭ chiar distrugêndu-se. Dar' décă timpulŭ s'a perdutŭ, sperămŭ, că ne-a rĕmasŭ încă d'ajunsŭ, d'ajunsŭ însĕ numaĭ décă nu vomŭ maĭ întârḑia.

Deși poesia nóstră literară, în înţelesŭ maĭ strînsŭ, datéză numaĭ dela începutulŭ acestuĭ secolŭ, cu tóte acestea nu ne lipsescŭ scrierĭ din timpurĭ cu multŭ maĭ nainte. Cea maĭ vechie urmă de poesie literară cunoscută până aḑĭ ni s'a transmisŭ numaĭ prin tradiţiune.

Suntŭ câteva versurĭ rĕsboinice atribuite chiar luĭ Stefanŭ-celŭ-mare, ele sună:

Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La năvală daţĭ, ţéra v'apĕraţĭ!
Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La nâvală datĭ, crucea v'apăraţĭ!
Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
La năvală daţĭ, steagulŭ v'apăraţĭ![1]).

Timbrulŭ literarŭ alŭ acestorŭ şese versurĭ este maĭ presusŭ de orĭ-ce îndoiélă. Ele însĕ arată vechia tradiţie a oştilorŭ creştine, care aveaŭ steagŭ cu cruce[2]).

D'aicĭ încolo nu maĭ este cunoscută nicĭ o urmă până la 1673, când Dositeiŭ publică psaltirea sa în versurĭ, în care se află şi o mică epigramă a luĭ Mironŭ Costinŭ. Din rutina technică a luĭ Dositeiŭ suntemŭ nevoiţĭ a conchide, că elŭ a cunoscutŭ şi alte poesiĭ literare făcute maĭ înainte de elŭ, carĭ însĕ n'aŭ ajunsŭ până la noĭ. Elŭ care 'şĭ adunase o sumă de cărţĭ şi manuscripte, care aflase până şi o poesie atribuită luĭ Stefanŭ-celŭ-mare, de sigurŭ va fi aflatŭ şi altele. Er' la 1674 unŭ bănăţianŭ cu numele Haliciŭ (v. p 104) scrie următórele versurĭ în metru anticŭ elegiacŭ şi cu litere latine, care noĭ le reproducemŭ cu ortografia modernă:

Cântŭ sănătate, sărindŭ la voĭ, Romanus Apollo,
La toţĭ, câţĭ sânta 'n împĕrăţie şedeţĭ,
De unde cunoscinţe aşteptămŭ, şi sciinţe: ferice
De Amstelodam, prin cărţĭ stă 'n omenie tipariŭ.
Lege derépt'aŭ datŭ frumósa cetate Geneva;
Iţĭ vine Franciscus, ţine-te Leyda, Paris!

---

1). Buciumulŭ pe 1864 p. 855—6, aflatŭ de d. Hasdeŭ scrisŭ pe psaltirea slavo-română dela 1680, de mitropolitulŭ Dositeiŭ, care ḑice că. „câ0ntarea era făptuită de Stefanŭ-vodă celŭ bunŭ".

2). Constantinŭ celŭ mare bate pe Goţĭ, cu care ocasiune istoriculŭ Socrates libr. I c. 18 ḑice: „Hos enim *crucis vexillo*, quod est christianorum proprium, in proelio fretus tam fortiter devicit".

Prindeți mână sororĭ, cu cestŭ noŭ óspe, 'nainte,
Frațiĭ, fârtațiĭ, nimfele pasă curênd.
Domnĭ bunĭ, marĭ doctorĭ, dascălĭ, și bunele dómne
Cu pace îĭ fițĭ, cu pâne și sare, rugămŭ.

Dela 1694 esistă unŭ manuscriptŭ de psalmĭ în versurĭ cu litere latine, scrisŭ în Transilvania (Valea-Hațeguluĭ), care probabilŭ este o copie de pe unŭ manuscriptŭ maĭ vechiŭ (v. p. 104). De aci în colo urmele se înmulțescŭ. In sec. 18-lea Corbea traduce și elŭ psaltirea totŭ în versurĭ (1725). Se află manuscripte din secolulŭ alŭ 17-lea și începutulŭ celuĭ presentŭ, ce conținŭ o sumă do poesiĭ, cele maĭ multe de origine literară, fórte populare pe acele timpurĭ, maĭ cu samă cântece de veselie la ospețe, la nunte, gratulațiunĭ, colinde, rugăciunĭ, cântece la morțĭ ș. a. Cele maĭ multe din acestea suntŭ fără îndoiélă fórte vechĭ (v. pag. 182), de sigurŭ chiar cu secolĭ înainte de sec. alŭ 18-lea, carĭ s'aŭ transmisŭ atâtŭ prin graiŭ viŭ câtŭ și prin manuscripte, de unŭ timpŭ încóce însĕ aŭ începutŭ se disparĕ dinaintea celorŭ nóuĕ și numaĭ icĭ colea se maĭ audŭ. La Sulzer aflămŭ maĭ multe poesiĭ literare din secolulŭ trecutŭ [3]). In desvoltarea poesieĭ române literare pâna la 1860 constatămŭ următórele epoce:

Epoca I séŭ archaică, adecă pâna la 1830, în care distingemŭ dóuĕ curente decsebite: celŭ dintâiŭ bisericescŭ atâtŭ în poesia purŭ bisericéscă, câtŭ și în poesia profană séŭ poporană scrisă, și acestŭ curentŭ ține până 1780; alŭ doilea curentŭ, care începe cu deosebire cu Văcărescii, este celŭ în spiritŭ neo-grecŭ sub înfluința elementuluĭ socialŭ de atuncĭ, și acésta ține până către 1830. In acéstă epocă nu putea sĕ-se producă ceva însemnatŭ. Poesia bisericéscă s'a mărginitŭ la traducțiunĭ libere, ca Dositeiŭ și Corbea. Poesia profană se mărgi-

3). Sulzer, Geschichte d. transalp. Daciens v. III. 1—83, reproduse câteva la Ciparĭŭ Archivŭ p. 686—92.

nea la necesitățile spirituale reclamate de împregiurările de tóte ḑilele, d. e. nunte, ospeţe, sěrbătorĭ, înmormêntărĭ ș. a. Maĭ târḑiŭ în cea neo-greacă se cultivă cu preferință amorulŭ. In scurtŭ. de o parte spiritulŭ și stilulŭ bisericescŭ se opune varietățiĭ și avêntuluĭ poeticŭ, de-altă parte o împedecă înfluința poesieĭ neo-grece, ca străină și ca una ce ea singură nu avea opere de gustŭ și de valóre. Tóte acestea, ce puteaŭ altŭ ceva produce de câtŭ totŭ după aseměnarea lorŭ. Dreptŭ aceea în generalŭ poețiĭ din aceste timpurĭ n'aŭ pututŭ sě-se avênte nicĭ cu spiritulŭ, nicĭ cu limbagiulŭ. Vócea lorŭ se simte totŭ-de-una înnăbușită, limba neajutată, îngăimată. Numaĭ icĭ-colea veḑĭ pe poețĭ rěsuflândŭ maĭ liberŭ și scoțêndŭ accente maĭ sonóre. In acestŭ curentŭ se marchéză dóuě direcțiunĭ: una populară și alta maĭ înaltă literară, și amêndóuě mai alesŭ în poesia narativă. In cea dintâiŭ avemŭ pe Ion Baracŭ, care la 1800 publică pe *Arghirŭ și Elena*, ér' la 1821 *Risipirea Ierusalimuluĭ*; pe Vasile Aronŭ care publică *Patimele luĭ Christosŭ* și *Piramŭ și Tisbe* la 1808, pe *Leonatu și Dorofata* la 1815, *Anulŭ mănosŭ* la 1820. Eĭ creară unŭ stilŭ limpede și popularŭ și tóte acestea devenire cărțile cele maĭ populare, și, ceea-ce este maĭ multŭ, întrară în coliba țeranuluĭ maĭ alesŭ dincolo de Carpațĭ, ducêndŭ gustulŭ cărțiĭ și ideĭ maĭ înalte și în afumata luĭ locuință. Dincóce s'a popularisatŭ cu deosebire *Arghirŭ și Elena*, care atinge maĭ multŭ córda sentimentuluĭ. Scrierile acestorŭ doĭ poețĭ maĭ aŭ și o altă mare însemnatate, căcĭ ele aŭ începutŭ a elimina așa numita literatură apocrifă, străină ca idee și nefericită ca înfluință (v. p 103). In direcțiunea adóua aflămŭ cu deosebire pe Ionŭ Budai Deleanů scriindŭ Țiganiada, epopeie comică în XII cânturĭ în spiritŭ satiricŭ, care din nefericire rěmânêndŭ netipărită până târḑiŭ în timpulŭ nostru, a rěmasŭ și necunoscută. Pe o adóua linie amŭ puté numi aicĭ din genulŭ idileĭ *Primăvéra amoruluĭ* de I. Văcărescu și *Rapórtă din visŭ* de V. Aronŭ.

Epoca II până la 1860. In acéstă epocă poesia întră séŭ voesce sĕ între pe calea grea a înalteĭ literaturĭ. Pentru acésta însĕ lipsiaŭ condițiunile *sine quibus non*—, lipsia în generalŭ instrucțiunea și adâncirea limbeĭ. Lipsa instrucțiuneĭ avea de consecințe sĕrăcia de ideĭ, inferioritatea și nesiguranța gustuluĭ ; pentru aceea vedemŭ, că poețiĭ acesteĭ epoce, neînțelegêndŭ greutatea misiuneĭ, începŭ fórte de tinerĭ, maĭ de pe bancele scóleĭ, și bancele încă eraŭ puține la numĕrŭ. Dar precum începŭ de timpuriŭ, totŭ atâtŭ de timpuriŭ le și sécă puterile, și pe când fisicesce suntŭ în puterea bărbățieĭ, spiritualmente suntŭ deja bĕtrânĭ. căcĭ séŭ nu maĭ producŭ nimicŭ, amuțindŭ cu totulŭ, séŭ repetéză numaĭ cele din tinerețe, cu maĭ puțină putere și cu maĭ slabŭ avêntŭ, ca tóte lucrurile ce se repetescŭ séŭ se încăldescŭ de noŭ ; séŭ în fine se sforțéză la lucrurĭ la carĭ n'aŭ cugetatŭ nicĭ-odată, și pentru carĭ nicĭ nu s'aŭ pregătitŭ la timpŭ. Lipsa ideilorŭ aducea cu sine și lipsa de inițiativă, de avênturĭ marĭ, de încercărĭ grele ; pentru aceea și vedemŭ pe toțĭ poețiĭ mărginindu-se la genurile ușóre și neprecisate ale poesieĭ. Ceĭ carĭ încércă lucrurĭ maĭ grele, le părăsescŭ la începutŭ, ca Eliade *Michaida* ș. a. Singurŭ Bolintineanŭ prin puterea naturală a geniuluĭ seŭ póte sĕ-se avênte maĭ departe în poeziile sale narative *Florile Bosforuluĭ* și *Poeme.*

Pentru aceea în acéstă epocă ne lipsescŭ scrierĭ de valóre atâtŭ în epică, câtŭ și în dramatică. Chiar epigrama, cea maĭ mică din tóte speciele de poesie, n'a fostŭ aprópe de locŭ încercată. Lucrulŭ se esplică ușorŭ, pentru-că epigrama este condiționată de concentrarea uneĭ cuintesențe de ideĭ într'unŭ fórte micŭ volumŭ și într'o limbă elegantă, precisă și ascuțită ; lipsindŭ însĕ fondulŭ de ideĭ și o adâncă și variată cunoscință a limbeĭ, urma necesarminte ca epigrama sĕ rĕmână, cum a rĕmasŭ, neîncercată. Lipsa de unŭ studiu adâncitŭ alŭ limbeĭ a produsŭ altŭ neajunsŭ de o natură și maĭ

fatală pentru poesie. D'aicĭ adecă provine, că ceĭ maĭ mulţĭ din poeţiĭ acesteĭ epoce aŭ unŭ fórte restrînsŭ vocabulariŭ şi o maĭ restrînsă fraseologie. Aceleaşĭ cuvinte, aceleaşĭ frase se repetéză mereŭ şi interminabilŭ. Unŭ altŭ defectŭ capitalŭ alŭ poeţilorŭ din acéstă epocă este, că eĭ nu se mărginescŭ, nu se concentréză asupra uneĭ specie de poesie, ci maĭ totĭ, şi cu deosebire carĭ se simtŭ ceva în putere, încércă tóte genurile de poesie: lirică, dramatică, narativă, satirică. Unŭ scriitoriŭ în prosă nu póte sĕ scrie fără ca sĕ-şĭ concentreze atenţiunea şi puterile asupra unuĭ obiectŭ, sĕ-lŭ studieze, sĕ caute, sĕ mediteze, sĕ aşeḑe, poeţiĭ însĕ cugetândŭ că cea dintâiŭ ideie, ce le plesnia prin capŭ, era deja şi poesie, décă puteaŭ s'o încadreze cu câte-va rime, nu voiaŭ sĕ scie de studiĭ preparatóre, ci făcêndu-şĭ eĭ meseria fórte uşóră şi nefiindŭ publicŭ care sĕ-ĭ aducă la cuminţie se înmulţiaŭ ca ciupercile, lăsândŭ în păragină terenulŭ laboriosŭ alŭ poesieĭ. Şi aşa eĭ scriaŭ mereŭ şi maĭ bucurosŭ poesie de tóte speciele, ca şi când n'arŭ fi avutŭ nicĭ o ideie de preceptulŭ, că cine face de tóte, nu face nimicŭ bine! Puterile risipite, orĭ-câtŭ de marĭ nu potŭ face nicĭ-odată ceea ce arŭ face unite, concentrate, şi cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ puterile sufletescĭ.

In acéstă epocă dóuĕ creaţiunĭ originale putemŭ sĕ constatămŭ pe terenulŭ poesieĭ: *balada istorică* şi *oda naţională*. Cea dintâiŭ creată de D. Bolintineanŭ, adóua de A. Mureşianŭ, din nefericire amêndóuĕ aŭ apusŭ cu eĭ. Cu Bolintineanŭ nime n'a cutezatŭ a concura în balada istorică; nime în oda naţională n'a atinsŭ înălţimea luĭ A Mureşianŭ. Acestea aŭ fostŭ nu numaĭ cele maĭ însemnate creaţiunĭ în genulŭ poeticŭ, dar totŭ-odată şi celŭ maĭ puternicŭ mijlocŭ de educaţiune naţională. Prin balade s'aŭ popularisatŭ faptele cele maĭ gloriόse din istoria nóstră naţională; ele aŭ scosŭ pe Mircea, pe Stefanŭ şi pe Mihaiŭ, din cronicele mucede şi i-aŭ purtatŭ în triumfŭ prin tótă Românimea; eĭ s'aŭ coborîtŭ

pentru a străluci chiar în coliba țeranuluĭ. Amêndoĭ ccestĭ *Vates*, adeverațĭ profețĭ în înțelesulŭ anticŭ, aŭ datŭ espresiunea cea maĭ înaltă idealuluĭ nostru națiȯnalŭ:

Astŭ-felŭ e Romănulŭ și Românŭ suntŭ eŭ,
Și sub jugulŭ barbarŭ nu-mĭ plecŭ capulŭ meŭ!

Căcĭ

Viitoriŭ de aurŭ țéra nóstră are,
Și prevĕḑŭ prin secolĭ a eĭ înălțare!

Er' celalaltŭ cu buciumulŭ reînviereĭ strigă:

Deștéptă-te, Române! din somnulŭ celŭ de mórte,
In care te-adânciră barbariĭ de tiranĭ!
Acum orĭ nicĭ-odată, croesce-ţĭ altă sórte.
La care sĕ-se 'nchine și cruḑiĭ tĕĭ dușmanĭ!...
Românĭ din patru unghiurĭ, acum orĭ nicĭ-odată
Uniți-vĕ în cugetŭ, uniți-vĕ 'n simțirĭ!

Eĭ resumă întregŭ spiritulŭ, adâncescŭ și cristaliséză sentimentulŭ și aspirațiunile întreguluĭ Poporŭ-Românŭ fără deosebire de provincie. Singurĭ acestĭ doĭ poețĭ se înalță la ceea ce este misiunea adevărateĭ poesiĭ, la universalitatea sentimentuluĭ, ideilorŭ și aspirațiunilorŭ unuĭ poporŭ, și numaĭ acéstă cale duce maĭ departe — la omenime: căcĭ unŭ scriitoriŭ numaĭ resumândŭ în sine și lăsândŭ sĕ-se resfrângă în scrierile sale întregŭ mediulŭ séŭ poporulŭ, în care s'a născutŭ si a trăitŭ, cu sentimentulŭ, ideile și aspirațiunile sale, numaĭ astŭ-felŭ se ridică maĭ pe susŭ de vulgulŭ literarŭ, de micile luĭ individualitățĭ, și se înalță ca o parte constitutivă în sfera totalitățiĭ omenescĭ.

In acéstă epocă începe a se scrie câte-ceva și pentru teatru. Mulțămită tipurilorŭ sociale și comediórelorŭ scrise de V. Alecsandri în tonŭ popularŭ, teatrulŭ începe sĕ nu pară de totŭ străinŭ.

Totŭ în acéstă epocă se continuă în poesie spiritulŭ poporanŭ, ce pe basa poesieĭ maĭ vechĭ luase la înce-

putulŭ secolului unŭ noŭ și maĭ înaltŭ avêntŭ cu Baracŭ și Vasilie Aronŭ. Elŭ continuă în a dóua epocă totŭ cu Baracŭ, căcĭ V. Aronŭ murise, și cu deosebire cu Antonŭ Panŭ, elevŭ alŭ luĭ Baracŭ. Acestia se adresaŭ cu deosebire la poporulŭ de josŭ, și chiar pentru acésta activitatea lorŭ este fórte importantă. Totŭ-odată se nasce și în literatura maĭ înaltă unŭ curentŭ popularŭ, și anume prin publicarea poesiilorŭ populare de V. Alecsandri. Acestŭ curentŭ însĕ era falsŭ, căcĭ elŭ, în locŭ de a învĕța în acele poesiĭ limba frumósă și curată de care se servesce poporulŭ în poesie, încércă sĕ imiteze spiritulŭ, ideile populare. Acésta însĕ este o absolută imposibilitate. Creațiunile spontane ale poporuluĭ, la carĭ aŭ lucratŭ generațiunĭ, în carĭ s'a concentratŭ în modŭ naturalŭ, inconscientŭ, totŭ sufletulŭ poporuluĭ, este imposibilŭ ca sĕ-se reproducă în modŭ literarŭ. Poețiĭ potŭ și trebue sĕ utiliseze limba, ideile, imaginile populare în creațiunile lorŭ literare, dar încercândŭ a se identifica pe acéstă cale cu poporulŭ, este a crede că poțĭ sĕ întri cu capulŭ prin stâncă. Fiindŭ însĕ în formă ușorŭ a turna asemenea versurĭ, căcĭ suntŭ scurte și se maĭ admitŭ, ca populare, și maĭ neregulate, astŭ-felŭ începuse și uniĭ maĭ continuă și adĭ a înșira vorbe legate maĭ bine maĭ rĕŭ, carĭ, lipsite de originalitatea și imaginile îndrăznețe ale poesieĭ populare, sună ca nucile góle. Pentru aceea nicĭ nu s'a putută produce nimicŭ de adevĕrată valóre sub acéstă formă.

Insușirea cea maĭ însemnatŭ a poesieĭ din aceste epoce este spiritulŭ sănătosŭ, de care a fostŭ totŭ-deuna inspirată. In ea nu pĕtrunsese încă bólele de pesimismŭ și cosmopolitismŭ, din contră bătea unŭ pulsŭ puternicŭ pentru bunurile marĭ ale viețiĭ, pentru misiunea înaltă a omeniriĭ; ea lucréză neadormită pentru a deștepta în Poporulŭ-românŭ consciința de sine, a-ĭ înălța demnitatea, și a-ĭ aprinde sufletulŭ pentru idealulŭ națională. *Nu se încuibase spiritulŭ infectŭ de clică ce cultivă ambițiunile neputinciόse și intriga. Scriitoriĭ în-*

fluințaŭ în bine asupra publiculuĭ și prin viéța lorŭ fră-țéscă, ordonată și curată. Avêntulŭ neașteptatŭ alŭ Poporuluĭ-românŭ trebue sĕ-lŭ mulțămimŭ în mare parte poețilorŭ seĭ bĕtrânĭ. Acesta este cu deosebire marele lorŭ meritŭ!

O altă înfluință binefăcĕtóre s'a esercitatŭ asupra limbeĭ. Amŭ vĕḑutŭ, că poețiĭ pân'aci, în epoca I, aveaŭ sĕ lupte multŭ cu neajunsurile limbeĭ. In epoca II și limba poesieĭ se desmorțesce de-odată, devine flesibilă, ușóră, sonóră. Celŭ dintâiŭ poetŭ la care întâlnimŭ acéstă nóuă și dulce limbă, este Vasile Cârlova, care începuse a scrie la finele epoceĭ I. Dela elŭ încolo aflămŭ cu totulŭ altă limbă în poesie. Dar décă limba câștigă în flesibilitate și devine maĭ sonóră, nu totŭ așa se întêmplă cu regularitatea și corectitatea eĭ. Poețiĭ scriŭ cu fondulŭ și cunoscințele de limbă, ce le câștigaŭ prin usulŭ de tóte ḑilele, fără a face studiĭ anume, fără de carĭ nu se póte aprofunda limba și nu se póte câștiga materialulŭ absolutŭ necesarŭ pentru a puté crea opere de adevĕrată și durabilă valóre. La ceĭ maĭ multĭ poețĭ le lipsescŭ atâtŭ cunoscințele gramaticale, câtŭ și gustulŭ finŭ pentru a sci alege între limbă și limbă, cuvêntŭ și cuvêntŭ, espresiune și espresiune: lucrurĭ pentru carĭ nu ajungŭ cunoscințele limbeĭ supte cu țița séŭ carĭ s'aŭ lipitŭ de omŭ numaĭ la întêmplare. Pentru aceea vedemŭ, că Eliade, în o operă seriósă ca Michaida, nu și-a pututŭ afla nicĭ limba, nicĭ stilulŭ, nicĭ forma chiar, și totŭ așa a pățit'o Eliade și alțiĭ când s'aŭ încercatŭ sĕ traducă din operele clasice, carĭ cereaŭ o maĭ mare avuție de limbă și varietate de stilŭ, decâtŭ celŭ îndatinatŭ în poesia nóstră; chiar Alecsandri, ca sĕ nu vorbimŭ de ceĭ de a dóua mână, comite, cum vomŭ vedé, enorme greșelĭ gramaticale și sintactice. Acestŭ nesuccesŭ era naturalŭ, căcĭ din nefericire maĭ vêrtosŭ poețiĭ aŭ luatŭ în rîsŭ studiile de limbă ale gramaticilorŭ, pe când togmaĭ lorŭ le trebuiaŭ maĭ multŭ. Dar fiindŭ-că le despretuiaŭ, ele

încă și-aŭ rĕsbunatŭ cu o sărăcie de cuvinte și de frase, cu greșelĭ gramaticale și sintactice, cu lipsa de varietate în stilŭ și de avuție de forme în technică. Se vede, că nu cetise séŭ nu înțelesese celebrulŭ preceptŭ alŭ luĭ Boileau:

Sans la langue, en un mot, l'auteur le plus divin
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.

Unŭ lŭcru însĕ trebue sĕ constatămŭ, în generalŭ în poesie se scrie o limbă maĭ bună de câtŭ în prosă. Pe când prosa se îndopa cu cuvinte și espresiunĭ francese, în poesie nu se putea face acésta așa ușorŭ. Poesia, ca ceva intimŭ, scosŭ din sentimentulŭ românŭ, nu putea sĕ-se esprime decâtŭ érășĭ prin unŭ elementŭ eminamente intimŭ, și acesta nu putea fi *străinŭ*, necunoscutŭ, nesimțitŭ, ci trebuia se fie românŭ, crescutŭ, cum amŭ ḑice, și elŭ împreună cu sentimentulŭ dela inimă. De-aicĭ deosebirea în limba din prosă și cea din poesie.

Dintre poețĭ cea maĭ frumósă, maĭ alésă, și maĭ corectă limbă o aflămŭ la Bolintineanŭ; asemenea a luĭ Mureșianŭ este plină, solemnă și corectă. La aceștĭ doĭ se vede gustulŭ esteticŭ în limbă. Ceia-l-alțĭ vacciléză între o limbă maĭ alésă literară, și între curentulŭ de tóte ḑilele; pentru aceea scrierile lorŭ suntŭ o împestrițare acum de cuvinte fórte înaintate și de neologisme neîmpămêntenite, acum de elemente ordinare, lipsite de orĭ-ce grație și estetică, cugetând eĭ că așa ar' fi popularŭ, fără sĕ iee séma, că nicĭ în poesia populară nu aflĭ cuvinte ca sburdalnicŭ, harapnicŭ, năprasnicŭ, prielnicŭ, îndoelnicŭ, șagalnicŭ, tovarășŭ, téfĕrŭ, jiviná ș. a., ci și poporulŭ în creațiunile sale alege limba cea maĭ frumósă, cea maĭ estetică și cu deosebire cea maĭ ***românéscă***, ne-împestrițată cu totŭ felulŭ de străinisme nodorose, nepolite.

A. Poesia lirică.

Prospectŭ istoricŭ.

Poesia lirică, deși grea în fondŭ, fiindŭ însĕ ușóră în formă, a preocupatŭ cu deosebire pe poeții noștrĭ. Dar chiar numaĭ lipsa de o cunoscință aprofundată a limbeĭ era d'ajunsŭ pentru-ca ceĭ maĭ mulțĭ poețĭ sĕ nu pótă ajunge la vre-unŭ ramŭ verde pe acéstă cale. In epoca I séŭ până la 1830, lirica este fórte slabă. Poesia bisericéscă séŭ psaltirea în versurĭ, numaĭ în modŭ impropriŭ séŭ celŭ multŭ numaĭ după formă o numĕrămŭ la lirică, în fondŭ este lipsită de proprietățĭ lirice. Suntŭ numaĭ monumente istorice de încercare a poesieĭ literare și nimicŭ maĭ multŭ. Maĭ adevĕrate poesiĭ lirice se află prin unele manuscripte de prin secolulŭ trecutŭ și de pela începutulŭ celuĭ presentŭ (p. 182), carĭ se lățise adâncŭ în poporŭ, de și eraŭ de origine literară. Lirica ie ceva avêntŭ cu Văcărescciĭ și maĭ alesŭ cu Ionŭ Văcărescu. In o nóuă fasă întră cu Cârlova, creațiunile acestuia; *Păstoriulŭ întristatŭ* și *Rĕsunetulŭ unuĭ fluerŭ* începŭ a rĕsuna în tóte părțile Românieĭ. Urméză apoĭ Bolintineanŭ, ale căruĭ elegiĭ avură celŭ maĭ puternicŭ resunetŭ. Totŭ pe acestŭ timpŭ începŭ a se popularisa și unele din poesiile luĭ V. Alecsandri și Andreĭ Mureșianŭ.

In totŭ timpulŭ poesia lirică ajunge la o maĭ puternică espresiune în elegie. Acésta era naturalŭ. Ranele suferințelorŭ seculare și tânjirea duiósă după ḑile maĭ bune, nu puteaŭ sĕ imprime nicĭ poesieĭ lirice decâtŭ caracterulŭ melancolicŭ, doiosŭ. Cârlova începe cu *Păstoriulŭ întristatŭ*, Bolintineanŭ cu *O fată tinĕră pe patulŭ morțeĭ*. In generalŭ cele maĭ doióse eraŭ și cele maĭ populare. Astŭ-felŭ numaĭ sentimentulŭ tristețeĭ ajunse la o espresiune maĭ viie, maĭ puternică, va sĕ ḑică maĭ adevĕrată, fie ca amintire a glorieĭ și a suferințelorŭ trecutuluĭ, fie ca întrevederea idealuluĭ doritŭ,

fie ca dorŭ de patrie, fie ca durere de amorŭ, pe când fericirea liniştită, idilică, bucuria şi veselia entusiastă și furia sublimă a rĕsboiuluĭ, nu-șĭ putură afla o puternică espresiune. Cu deosebire poesia de rĕsboiŭ, deşi i se oferi ocasiune la 1848, nu putu lua avêntŭ. Maĭ multŭ sentimentŭ şi avêntŭ resboinicŭ constatămŭ în baladele istorice ale luĭ Bolintineanŭ. In luptele Românilorŭ de peste munţĭ se cânta cu deoseaire *Deşteptă-te Române*, *Audĭ buciumutŭ că sună* și *Astădĭ cu bucurie*!

POEŢII

Dositeiŭ mitropolitulŭ (p. 200) se distinge în *Psaltirea în versurĭ* cu deosebire prin o technică variată, încâtŭ sub acestŭ puntŭ-de-vedere ar' puté concura cu orĭcare din poeţiĭ noştrĭ maĭ târdiĭ. Chiar și limba pentru o încercare atâtŭ de seriósă, deși, după cum credemŭ, nu cea dintâiŭ, este destulŭ de înaintată; cu deosebire însĕ maĭ bine i succedŭ versurile până la 8 silabe. Adânca cunoscință a limbeĭ ce-o avea Dositeiŭ, se cunósce maĭ cu samă din acéstă Psaltire. Elŭ are o avuție de cuvinte, de espresiunĭ și de rime, ce ar' face onóre multorŭ din poeţiĭ epocelorŭ următóre. Este adevĕratŭ, că dicțiunea luĭ arare-orĭ este poetică și fórte adese-orĭ stâlcesce accentulŭ cuvintelorŭ. Unŭ altŭ defectŭ generalŭ alŭ luĭ este că siluesce une-orĭ gramatica, strică sintacsulŭ și făuresce cuvinte de prisosŭ séŭ fără farmecŭ. Maĭ bine scie elŭ sĕ nuanțeze accepțiunile cuvintelorŭ.

Teodorŭ Corbea, braşoveanŭ, care a trăitŭ pe la finele seculuĭ alŭ 17-lea și începutulŭ celuĭ alŭ 18-lea, asemenea a tradusŭ *Psaltirea* în versurĭ. El trecêndŭ în Rusia și-a fostŭ dedicatŭ cartea luĭ Petru-celŭ-mare. Unŭ manuscriptŭ și póte chiar originalulŭ se află în biblioteca rĕpos. Cipariŭ. Necunoscêndŭ decâtŭ numaĭ câte-va

fragmente, nu ne putemŭ pronunța asupra valóreĭ [1]).

Văcărescii [2]). Acéstă vechie familie, care după tradițiune 'șĭ trage originea din Transilvania dela Făgărașŭ [3]), ne-a datŭ maĭ mulțĭ scriitorĭ și cu deosebire poețĭ: 1) *Ienăchiță Văcărescu* (p. 235) dela care avemŭ unŭ tractatŭ de poetică adausŭ la gramatica sa (1787), în care ca esemple figuréza poesiĭ de ale sale, între carĭ *Spune, inimióră, spune!* și *Amărîtă turturea*, suntŭ fericite inspirațiunĭ lirice. Stichurile din cronică suntŭ fără valóre. 2) *Cluceriulŭ Alecu Văcărescŭ* și *Vorniculŭ Neculae Văcărescŭ*, fiiĭ celuĭ dintâiŭ, dela carĭ asemenea aŭ rĕmasŭ maĭ multe poesiĭ, dintre carĭ câte-va ale luĭ Alecu s'aŭ publicatŭ într'o broșură (1796), multe suntŭ netipărite. 3) *Banulŭ Ienache alŭ II-lea Văcărescu*, asemenea a lăsatŭ poesiĭ netipărite înse [4]). 4) *Ionŭ S. Jancu Văcărescu*, mare logofĕtŭ, este celŭ maĭ însemnatŭ dintre toțĭ. Elŭ, fiulŭ luĭ Alecu Văcărescŭ, s'a născutŭ în ultimulŭ deceniu alŭ secoluluĭ trecutŭ. Promovézá înființarea scóleĭ de la Sântulŭ-Sava sub Lazarŭ, și totŭ în acelŭ timpŭ apare ca scriitoriŭ. Elŭ a muritŭ la 1863. Pentru acelŭ timpŭ elŭ este însemnatŭ ca liricŭ. In elŭ se amestecă spiritulŭ neo-grecŭ, impusŭ prin societatea de atuncĭ, și celŭ romanistŭ întrodusŭ prin învĕțațiĭ ardelenĭ; acesta 'șĭ află o viie espresiune în piesele *Cântecŭ românescŭ*, *Svătuire* și *Rugăciune*, *Glasulŭ luĭ Mihaiŭ Viteazulŭ* și *Ah! de-amŭ puté redobêndi*. In cele maĭ multe din cele-l-alte respiră spiritulŭ neo-grecŭ. In unele piese, ca în *Piéza bună* și

1). Despre Corbea vedĭ Sulzer op. cit. III p. 14.—Cipariŭ, Principiă p. 120; Archivŭ p. 635—637. In *Buciumulŭ* I. 94 se dice că s'ar' fi tipăritŭ la 1720 în Alba-Iulia în Ardealŭ, nu-ĭ cunoscutŭ însĕ nicĭ unŭ esemplarŭ tipăritŭ.

2). *Poețiĭ Văcărescĭ* de Odobescu în Revista Rom. 1861 p. 481 sq. neterminatŭ. Analele Societ. Acad. Rom. t. X (1877), p. 21—23.

3). Esistă și adĭ în comuna Ohaba familia *Văcariŭ* și unŭ munte *Văcarea*, alŭ căruĭ nume obvine deja prin cele maĭ vechĭ documente.

4). Specimene din poesiile acestorŭ treĭ, în Bibl. pop. română 1878 v. I. p. 69—91.

Piéza rea și *Ielele* aplică ideĭ și credințe populare române. Nesiguranța direcțiuneĭ și neajunsurile limbeĭ nu i-aŭ permisŭ o deplină desvoltare. Cea maĭ însemnată, prin avêntulŭ poeticŭ și cu o linbă maĭ curgătóre, este *Primavéra amoruluĭ*. Traducerile încercate din francesă n'aŭ succesŭ. Dela elŭ avemŭ: *O colecțiune de poesiĭ* (1848), o elegie *Elisa*; altele zacŭ încă inedite; traducerĭ teatrale: *Britanicŭ*, *Ermiona*, *Regulŭ*.

Constantinŭ Conachi (1777—1849), născutŭ în Moldova la Țigănescĭ, a fostŭ logofĕtŭ, a aspiratŭ și la domnie, care însĕ a obținut'o Mihălache Sturza. Elŭ trăi apoĭ retrasŭ. Era tată vitrigŭ luĭ C. Negri, luândŭ pe mama acestuia, Smaranda, în căsătorie la 1828. Dela elŭ avemŭ o colecțiune de poesiĭ orig. și trad. sub titlulŭ *Alcătuirĭ și tâlmăcirĭ*. Poesiile luĭ se ocupă aprópe esclusivŭ cu amorulŭ, într'unŭ tonŭ lamentătoriŭ, fórte monotonŭ și picură de unŭ sentimentŭ efemeiatŭ.

Barbu Parisŭ Mămuleanŭ (1794—1837) s'a născutŭ la Slatina districtulŭ Oltŭ. Venindŭ de tinĕrŭ la Bucurescĭ a trăitŭ cu deosebire pe lângă Constantinŭ Filipescu. Dela elŭ avemŭ *Rostŭ de poesie* (1822) și *Caracterele*, (1825). Dintre poesiile luĭ unele suntŭ elegice, ca *Plângerea patrieĭ*, *Rugăciunea*, ér' altele, cu deosebire *Caracterele*, suntŭ maĭ multŭ satirice. Ardentŭ patriotŭ, cunoscĕtoriŭ alŭ fireĭ omenescĭ; limbă ușóră și naturală. 'I lipsesce însĕ avêntulŭ.

Gheorghe Asachi (1788—1871) s'a născutŭ la 1 Martie 1788 la Herța în Moldova. A studiatŭ în Lemberg, unde la 1804 a luatŭ gradulŭ de doctorŭ în filosofie. A făcutŭ și cursulŭ de inginerie și, la 1813 fu numitŭ profesorŭ pentru ingineria practică, fórte necesară și căutată pentru hotărnicia moșiilorŭ. La 1817 organiséză cu spesele sale o societate teatrală de deletanțĭ tradúcêndŭ însușĭ și piesele în limba română. La 1 Iuniŭ 1829, la dóuĕ lunĭ după *Curierulŭ Românescŭ* alŭ luĭ Eliade, scóte și elŭ *Albina Românéscă*. Ie parte la redactarea Regulamentuluĭ organicŭ. Sub Mihalache Sturza, ca re-

ferendarŭ alŭ scólelorŭ, lucră multŭ pentru desvoltarea învĕţămêntuluĭ publicŭ în Moldova. Elŭ scóte prin procesŭ dela călugăriĭ grecĭ moșiile donate de Vasile Lupulŭ scóleĭ din Treĭ-Ierarchĭ, pe care aceia le usurpase. Cu deosebire elŭ este spiritulŭ motorŭ în tóte direcţiunile în Moldova până pela 1840, când apare pe scenă nóua generaţiune cu Cogălniceanŭ, Negri, Alecsandri ș. a. In lunga sa viéţă elŭ a desvoltatŭ o activitate fórte întinsă pe terenulŭ literarŭ, dar și fórte desconcentrată, căcĭ se ocupă aprópe cu tóte speciele de literatură, în prosă și în poesie. Activitatea luĭ a fostŭ deșteptătóre. Acesta este meritulŭ luĭ celŭ maĭ mare Ca scriitoriŭ însĕ nu s'a distinsŭ în nicĭ o specialitate. Dreptŭ-aceea este aprópe imposibilŭ a-ĭ nimeri clasa scriitorilorŭ între carĭ sĕ-lŭ punĭ. Multă energie și bună-voinţă fără talente deosebite. Este cu deosebire slabŭ în limbă și balanţéză între epoca vechie și nóuă. Deși a scrisŭ numĕróse poesiĭ, numaĭ vre-o dóuĕ treĭ aŭ atrasŭ încâtŭ-va atenţiunea publiculuĭ, ca *Dochia*, *Pe ţintirimulŭ unuĭ satŭ* și *Florăriţa Română*. A rĕposatŭ la a. 1871. Scrierile luĭ suntŭ fórte numĕróse, din carĭ amintimŭ : 1) *Culegere de poesiĭ* (1854); 2) *Fabule* (1862); 3) *Nuvele istorice a Românieĭ* (1867); 4) Maĭ multe piese teatrale (v. Teatru, Romanŭ, Fabulă).

Vasile Cârlova (1809—1831). S'a născutŭ la Târgoviște unde și-a făcutŭ și studiile. Elŭ, talentŭ precóce, la etatea de 18 anĭ a și începutŭ a scrie. La 1831 în etate de 22 anĭ a întratŭ în armată, în care anŭ, după o scurtă bólă, a și muritŭ. Elŭ puţinŭ a trăitŭ și puţinŭ a scrisŭ. Dar cu tóte acestea a întipăritŭ o urmă neștérsă în calea sa. Elŭ desparte timpulŭ noŭ de timpulŭ vechiŭ. In scrierile luĭ rĕsuflă maĭ ântâiŭ geniulŭ noŭ alŭ limbeĭ și cu deosebire alŭ poesieĭ române. Cu elŭ se desmorţesce vócea răgușită a Museĭ române. Nóuă limbă, nóuĕ ideĭ și noŭ avêntŭ. Ca sub o vérgă magică se schimbă d'odată totulŭ. Dreptŭ-aceea înţelegemŭ pentru ce puţinele sale poesiĭ avură celŭ maĭ mare rĕsunetŭ,

fărmecară d'odată tótă inima, totŭ auḑulŭ românescŭ. Sub farmeculŭ luĭ, Musa română începe a cânta cu totulŭ pe altă córdă, dulce și sonóră. Sub înfluința luĭ începe a scrie Negruzzi, Hrisoverghi 'l imitéză pasŭ de pasŭ până chiar în alegerea subiectelorŭ. Imaginațiune fierbinte, sentimentŭ entusiastŭ, espresiŭne simplă și vigurósă, stilŭ dulce și fărmecătoriŭ, o limbă ce curge ca unŭ limpedŭ rîușorŭ: étă proprietățile neuitatuluĭ, ba uitatuluĭ poetŭ, căcĭ în cursŭ de o jumĕtate de secolŭ nu s'a aflatŭ nicĭ unŭ sufletŭ românescŭ, care cu câți-va gologanĭ sĕ adune celŭ puținŭ într'o broșură sacrele relicvie ale geniuluĭ, care, alŭ doilea după Stefanŭ-celŭ-mare, întonă *Marșulŭ oștireĭ Române* reînviate! Se vede că acésta este rĕsplata sufletelorŭ nobile și-a adevĕratelorŭ merite! — Cârlova ne-a lăsatŭ următórele paesiĭ: *Păstoriulŭ întristatŭ*, *Ruinele Târgoviștei*, *Rĕsunetulŭ unuĭ fluerŭ*, *Inserarea*, *Rugăciunea*, *Oda oștireĭ române*; *Hero și Leandru*, unŭ actŭ traducere din *Zaira* luĭ Voltaire.

Andreiŭ Mureșianŭ (1816—1863) s'a născutŭ în 16 Nov. 1816 la orașulŭ Bistrița în Transilvania. Tată-seŭ era morariŭ de scórță de argăsitŭ. Cursulŭ gimnasialŭ l'a făcutŭ în loculŭ natalŭ, celŭ superiorŭ și teologicŭ la Blajŭ. La 1838 fu chiematŭ ca institutorŭ la scólele românescĭ din Brașovŭ. La 1839 fu numitŭ profesorŭ la gimnasiulŭ romano-catolicŭ totŭ-d'acolo. Totŭ în acestŭ anŭ începe activitatea luĭ literară ca colaboratorŭ la *Gazeta de Transilvania* și la *Fóia pentru minte*. La 1850 fu adimenitŭ pe calea funcționarismuluĭ, căcĭ i se oferi în acelŭ anŭ postulŭ de translatorŭ și redactorŭ pentru partea română la Buletinulŭ oficialŭ pentru Transilvania pe lângă Guvernŭ în Sibiiŭ. Acestŭ postŭ însĕ a fostŭ fatalŭ pentru elŭ. Funcțiunea în sine, de a traduce mereŭ, era obositóre și chiar abrutisătóre. Elŭ ca autorŭ alŭ luĭ *Deștéptă-te Române*, a căruĭ cântare era strictŭ oprită, era pusŭ sub inspecțiune polițienéscă, și i se interḑisese a maĭ scrie poesiĭ prin ḑiare. Astŭ-

felŭ décă maĭ scria din când în când câte-o poesie, o publica în *Fóia pentru minte* sub speudonimulŭ *Eremitulŭ din Carpaţĭ*. Diverse alte neplăcerĭ, ce le-a avutŭ câtŭ a fostŭ în Sibiiŭ, l'aŭ făcutŭ din ḑi în ḑi maĭ melancolicŭ. La 1861 fu pusŭ în disponibilitate, și se retrage érășĭ la Brașovŭ. Rĕulŭ se agravéză și móre în 12/24 Oct. 1863. Dela elŭ ne-a rĕmasŭ o Colecţiune de poesiĭ (1862, 1881). A tradusŭ o parte din *Nopţile* luĭ Yung din carĭ s'a publicatŭ ceva în *Fóia p. minte* din 1864. A maĭ tradusŭ *Icóna cresacereĭ rele.* Activitatea luĭ A. Mureșianŭ, ca poetŭ o putemŭ distinge după treĭ epoce: cea dintâiŭ până la 1842 séŭ a ântâielorŭ încercărĭ, în carĭ se observă lupta cu limba și cu forma și nesiguranţa în direcţiune și în alegerea subiectelorŭ. Cu deosebire în acéstă epocă se ocupă cu subiecte erotice, dar fără succesŭ. Poesiile *Așa mi-a fostŭ ursita*, *Rĕsunetŭ* si *O panoramă în visŭ*, cele maĭ bune din acéstă epocă, constitue trecerea la: adóua epocă, până la 1850, epoca de forţă a poetuluĭ, căcĭ în acestŭ timpŭ se desvóltă geniulŭ seŭ în tótă puterea: *Glasulŭ unuĭ Românŭ*, *O privire de pe Carpaţĭ*, *Devotamentulŭ familieĭ Hurmuzachi*, *Cătră martiriĭ românĭ*, suntŭ mărgăritarele din acéstă epocă, ér' *Deștéptă-te Române* [4]) este diamantulŭ în coróna poetuluĭ și a înalteĭ lirice în poesia română. Acéstă odă admirabilă, în cadre restrînse de 11 strofe, concentréză totŭ ce este mare și sublimŭ în trecutulŭ nostru, fie ca glorie, fie ca suferinţe; dă espresiunea cea maĭ puternică aspiraţiunilorŭ

---

4). In totŭ decursnlŭ anuluĭ 1848 poetulŭ a publicatŭ numaĭ dóuĕ poesiĭ, una din 4 strofe în memoria Adunăreĭ din Câmpulŭ-libertăţeĭ, ér' după aceea numaĭ acésta unică poesie *Deștéptă-te Ramâne*, care a apărutŭ ântâia óră în Fóia p. minte 1848, 21 Iuniŭ Nr. 25. Este semnificativŭ, că cu totŭ fenomenalulŭ succesŭ ce l'a obţinutŭ acéstă poesie îndată după publicare, poetulŭ a statŭ reservatŭ, de unde se vede, că elŭ a sciutŭ preţui favorulŭ Museĭ și nu l'a forţatŭ, pe când unŭ altulŭ ar' maĭ fi turnatŭ o duzină chiar *invita Minerva*.

marĭ ale Poporuluĭ-Românŭ, ațîță la fapte mărețe, fulgeră asupra tiränieĭ, aruncă blăstemulŭ, ca Joe fulgerulŭ, asupra trădătorilorŭ, și îndumnedeesce libertatea. Cu vócea gravă a profetuluĭ ne cértă pentru *«órba neunire»* din trecutŭ, ne strigă sĕ ne deșteptămŭ, sĕ ne ridicămŭ *«din patru unghiurĭ»* și sĕ ne unimŭ *«în cugetŭ și în simțirĭ»*. Din acéstă epocă maĭ avemŭ și o admirabilă poesie filosofică : *Omulŭ frumosŭ.* In a treia epocă, de la 1851 până la mórte, spiritulŭ poetuluĭ, sub împregiurările în carĭ se află, începe a lâncedi. Poetulŭ în acéstă epocă este maĭ multŭ meditativŭ de câtŭ espansivŭ, pentru că-șĭ perduse multe din ilusiunĭ. Din acéstă epocă se află adresate poesiĭ la personagie, dintre carĭ unele nu le-aŭ meritatŭ nicĭ maĭ nainte și cu atâtŭ maĭ puținŭ după aceea. La acésta însĕ pórtă vina situațiunea falsă în care împregiurările viețeĭ împinsese pe poetŭ. A. Mureșianŭ nu este numaĭ unŭ poetŭ, elŭ este unŭ omŭ inspiratŭ de divinitate, este profetŭ pĕtrundĕtorŭ de cele viitóre. In adevĕrŭ poesiile luĭ conținŭ profețiĭ. In poezia *O privire de pe Carpațĭ* de la 1844 predice *«nuoriĭ de ghiéță ce vinŭ spre țéră»* (Rușiĭ la 1848) ; în *Deștéptă-te Române* profețesce *furarea Dunăreĭ prin intrigă și silă.* A. Mureșianŭ, ca și când și-ar' fi înțelesŭ gravitatea misiuneĭ sale, elŭ nu s'a arătatŭ desŭ la publicŭ cu scrierile sale, elŭ nu a făcutŭ pe scriitoriulŭ de profesiune, ci a servitŭ ca organŭ alŭ unuĭ ce superiorŭ, pentru momente marĭ. Pentru aceea poesiile luĭ suntŭ puține la numĕrŭ.—Limba luĭ este curată românéscă, ferită de cuvinte vulgare séŭ deforme și de sunete neestetice precum și de neologisme, afară de vre-o câte-va latinisme ca *lustra*, *impera*, *vultŭ*, *contentŭ*, *strepitŭ*, *proprina* și *fulcru*, care tóte se puteaŭ pune cu cuvinte românescĭ, din punctŭ-de-vedere gramaticalŭ și sintacticŭ, limba este câtŭ se póte de corectă [5]).

---

5). O amĕnuntă analisă scritica asupră poesielorŭ luĭ .A. Mureșianŭ a se vedé în ale nóstre *Cercetărĭ literare* p. 121—142

Vasile Alecsandri (1821—1890) s'a născutŭ în Bacăŭ. Studiile 'şĭ le a făcutŭ în ţéră prin pensionatele francese. S'a dusŭ apoĭ la Parisŭ pentru a urma cursurile de medicină. La 1839 revine în patrie, şi-'şĭ începe cariera literară în revista *Dacia literară* redactată de M. Cogălniceanŭ. Pe la 1842 începe a se ocupa cu culegerea poesiilorŭ populare din graiulŭ poporuluĭ. La 1844 împreună cu Cogălniceanŭ şi C. Negruzzi fu însărcinatŭ cu direcţiunea teatruluĭ românŭ şi francesŭ din Iaşĭ. In acéstă calitate începe a scrie piese teatrale românescĭ. In urma mişcărilorŭ din 1848 părăsesce patria şi merge la Parisŭ. Revenindŭ în ţéră, la 1855 începe a scóte revista *România literară*. După unire ie parte la afacerile publice, ca deputatŭ şi ministru. In aniĭ din urmă ministru din partea Românieĭ la Parisŭ. Móre la 1890. Alecsandri încă a lucratŭ aprópe pe tóte terenele poesieĭ. Forţa luĭ principală însĕ consistă în lirică. Elŭ este unulŭ dintre principaliĭ liricĭ la noĭ.

Lirica luĭ Alecsandri însĕ este móle, blândă, fără adâncime în cugetare şi fără energie în espresiune, nu agită sentimentulŭ, nu-lŭ înfierbêntă, nu entusiasméză; poetŭlŭ trece uşorŭ pe de-asupra sentimentelorŭ, întogmaĭ cum rondunica atinge uşorŭ cu aripa suprafaţa liniştită a luciuluĭ. o lină încreţire apare pe de-asupra şi îndată érăşĭ totulŭ s'a liniştitŭ. Lirica obţine marĭ şi durabile succese, când este ca furtuna. alŭ căreĭ geniŭ întră josŭ în mare, o rĕscolesce în adâncurĭ, undele fierbŭ şi vuescŭ, şi vibraţiunile ce se comunică în afară se prefacŭ în valuri ce răpescŭ cu sine totulŭ. Afară de acésta poetulŭ nu s'a ocupatŭ în lirică cu unŭ anume genŭ, nu s'a specialisatŭ, ci s'a legatŭ maĭ vêrtosŭ de totŭ felulŭ de ocasiunĭ esterne, carĭ orĭ-câtŭ le-ar' nimeri poetulŭ pentru momentŭ, fiindŭ ele trecĕtóre slăbesce şi interesulŭ şi se recesce şi sentimentulŭ séŭ dispoziţiunea specială ce domina odată, şi prin urmare slăbesce şi se şterge şi valórea poesiilorŭ. Rare, fórte

rare suntŭ geniile, care aŭ pututŭ, dar şi acestea numaĭ câte-odată, sĕ creeze *ideale eterne* din asemenea situaţiunĭ trecĕtóre. D'aicĭ provine, că poesiile lirice ale luĭ Alecsandri n'aŭ pututŭ prinde adâncŭ şi trainicŭ în viéţă şi sentimentulŭ întreguluĭ Poporŭ-Românŭ, cum aŭ prinsŭ *elegiile* luĭ Cârlova, *plângerile* şi *baladele* luĭ Bolintineanŭ şi *Deşteptă-te Române* alŭ luĭ A. Mureşianŭ: tóte în modŭ spontanŭ, naturalŭ, prin propria lorŭ forţă, fără amesteculŭ şi insistenţa compositorilorŭ musicalĭ, căcĭ în acestŭ casŭ se impune melodia prin frumuseţa eĭ şi po·sia rĕmâne aprópe indiferentă, pe când în casulŭ celŭ dintâiŭ poesia este totulŭ, ér' melodia ceva secundarŭ. Din numĕrósele poesiĭ lirice ale luĭ Alecsandri, *Hora unireĭ* a prinsŭ ceva maĭ adâncŭ în poporŭ. In lipsa condiţiunilorŭ fundamentnle, lirica luĭ Alecsandri lucră maĭ multŭ cu forma esternă, maĭ alesŭ cu frasa, de câtŭ cu puterea internă, va sĕ dică cu ideia şi cu sentimentulŭ. Pentru aceea lirica sa a pututŭ fi uşorŭ imitată, pe când Cârlova şi cu deosebire Bolintineanŭ în elegie, dar maĭ alesŭ în baladă, şi A. Mureşianŭ în odă, aŭ rĕmasŭ neimitaţĭ. Dintre tóte numaĭ în elegie 'ĭ succede poetuluĭ a atinge sentimentulŭ ceva maĭ adâncŭ, şi dintre tóte piesele maĭ adâncŭ în *Tu care eştĭ perdută*, maĭ puţinŭ în *Adio Moldoveĭ* şi în *Dulce Moldovă*, pe când în cele de bucurie e fórte lângedŭ d. e. când poetulŭ se intórce din esiliŭ în patrie, fără îndoiélă, avea multă causă sĕ-se bucure, cu tóte acestea poesia *Intórcerea în ţéră*, scrisă sub acea impresiune, este fórte palidă. Nicĭ amoruluĭ nu i-a pututŭ da espresiune intimă şi fierbinte, nicĭ sentimenteloru rĕsboinice unŭ vigurosŭ rĕsunetŭ. In ciclulŭ de poesiĭ făcute cu ocasiunea a dóuĕ rĕsbóie, în Italia la 1859 şi la noĭ peste Dunăre, nicĭ o piesă nu este inspirată de entusiasmulŭ rĕsboinicŭ. Singurŭ numaĭ naraţiuneĭ de după rĕsboiŭ a luĭ Peneşŭ Curcanulŭ i-a imprimatŭ unŭ timbru maĭ energicŭ, care însĕ ca naraţiune obiectivă nu póte escita sentimentulŭ rĕsboinicŭ,

cum ar' puté face acésta unŭ cântecŭ. Maĭ bine i-aŭ succesŭ micile tablourĭ séŭ descrierĭ în *Pastelurĭ* și maĭ alesŭ în cele maĭ scurte. Cele maĭ desvoltate lângedescŭ, și frasele ocupă loculŭ imaginilorŭ și alŭ ideilorŭ. O limbă maĭ bună aflămŭ, dintre tóte scrierile sale, în piesele lirice, căcĭ acestea, întogmaĭ ca în poesia populară, nu suferŭ cuvinte puținŭ poetice, cum suntŭ cuvintele lungĭ, străine séŭ cu formațiunĭ străine, reŭ-sunătóre, neologisme și provincialisme, pe când în poesiile narative și în piesele teatrale poetulŭ și-a împestrițatŭ și deformatŭ limba cu o sumă de cuvinte, dintre carĭ unele nepoetice, cum suntŭ neologismele, ca ***straniŭ***, ***caducŭ***, ***clemență***, ***fastŭ***, ***completŭ***, ***specimenŭ***, ***ofrandă***, ***decretŭ***, ***antiteză***, ***regretŭ***, ***completezŭ***, ***productŭ***, ***cortegiŭ***, ***fluviŭ***, ***providențialŭ***, ***solitarŭ***, ***angelicŭ***, ***presentezŭ***, ***concertezŭ***, ***aprețuescŭ***, ***confiatu***, ***capitulezŭ***, ***predispunŭ***, ***precedatŭ***, ***transfigurare***, ***berbanție***, ***prosternŭ***, ***presagiŭ***, ***abiectŭ***, ***complace***, ***achita***, ***aparținŭ***, ***conformŭ***, ***teasŭ***, ***corniferŭ***, ***complice***, ***flagela***, ***fecundŭ***, ***resplendŭ***, ***suavissimŭ***, ***raportŭ***, ***justŭ***, ***plumetitŭ***, ș. a. și de altă parte: ***bârlogŭ***, ***sburdalnicŭ***, ***craiŭ***, ***trufașŭ***, ***năprasnicŭ***, ***duchŭ***, ***vĕzduchŭ***, ***lagărŭ***, ***buntŭ***, ***jivină***, ***dihanie***, ***prasnicŭ***, ***poreclă***, ***tovarășŭ***, ***pribagŭ***, ***téfĕrŭ***, ***rĕsvrătire***, ***godacŭ*** (purcelŭ), ***ocolŭ***, ***gingașŭ***, ***surguciŭ***, ***huceagŭ***, ***zapadă***, ***ceairŭ***, ***prihănie***, ***șevăelnicŭ***, ***nevolnicŭ***, ***tueșŭ***, ***prepuelnicŭ***, ***norodŭ***, ***urgelnicŭ***, ***oblăduire***, ***harapnicŭ***, ș. a. si tóte acestea nu în comedióre séŭ în farse, ci în piese scrise cu intențiune de înaltă poesie. — Unŭ altŭ defectŭ alŭ limbeĭ luĭ Alecsandri suntŭ desele greșelĭ de gramatică, sintacsă [6]) și technică.

---

6). *Despotŭ-Vodă*: adevĕrațiĭ fiiĭ *al* geniuluĭ românŭ; țermuriĭ *scăldate*; leŭ năprasnicŭ *al* căruĭ largă ghiară; ațĭ spus'o *însușĭ*; alŭ *lumelorŭ* stăpânŭ; sĕ putemŭ îngrabă resboiulŭ *a*'ntreprinde; *ferbinte* sărutărĭ; și *schimbă*-se apoĭ cât a vrea!; cine póte sĕ ne *desparte*; la *culmele* puteriĭ.—*Fântâna Blanduzieĭ și Varia*: *descântecĭ* fiorόse; *dulcele-țĭ* cuvinte; *zimbirele ĭ* divine; m'ar *desparte*; *gândirele-mĭ* nebune; *frigareie* 'nfipte; *personagĭ*; s'aude preludele; *bună* feste;

Alecsandri a scrisŭ: *Doine și Lăcrămióre*, *Pastelurĭ*, *Legende*, *Dumbrava-Roșie*, *Ostașiĭ noștrĭ*, *O colecțiune de poesiĭ populare* (p. 121), *Piese teatrale*, ș. a. (v. Poes. narat., dram. și Nuvele).

Dimitrie Bolintineanŭ (1826—1872) s'a născutŭ la a. 1826 în comuna Bolintinulŭ-de-vale, aprópe de Bucurescĭ. Invĕțătura și-a făcut'o la St. Sava. Intră apoĭ ca funcționariŭ la Ministeriulŭ de interne. Deja cele dintâiŭ poesiĭ 'ĭ atragŭ atențiunea publiculuĭ, căcĭ *O fată tinĕră pe patulŭ morțeĭ* a fostŭ unŭ evenimentŭ literarŭ. Frațiĭ Golescĭ iaŭ inițiativa pentru a ajuta pe tinĕrulŭ poetŭ sĕ mérgă a-șĭ complecta educațiunea literară la Parisŭ. Elŭ se duce la 1847, dar la 1848 revine în patrie și începe a redacta diariulŭ *Poporulŭ Suveranŭ*. Părăsirea studiilorŭ, întrarea în politică și încă pe calea obositóre și deprimătóre a diaristiceĭ militante, a fostŭ o fórte mare greșélă, care și-a rĕsbunatŭ amarŭ asupra talentelorŭ sale naturale de poetŭ. După suprimarea mișcărilorŭ, elŭ fu esilatŭ, și se duse la Parisŭ. Acestŭ esiliŭ a fostŭ de celŭ maĭ mare folosŭ pentru poetŭ. Elŭ este epoca de glorie a poetuluĭ. Din acestŭ timpŭ datéză cea maĭ mare parte din scrierile sale cele maĭ însemnate. Din Parisŭ, în timpulŭ esiliuluĭ, elŭ s'a dusŭ în Turcia, și fiindŭ-că acésta nu-lŭ lăsa sĕ-se întórne în țéră, făcu diverse călĕtoriĭ prin Asia-mică, Siria, Palestina, Egiptŭ, Archipelŭ și pela Româniĭ de peste Balcanĭ. Elŭ și-a descrisŭ tóte aceste călătoriĭ. La 1859 se întórce în patrie. Devine ministru de esterne și de instrucțiunea publică. In timpulŭ activitățiĭ sale multe ideĭ marĭ le-a pusŭ în circulațiune și în parte a și realizatŭ din ele. Ideia uneĭ Societățĭ aca-

---

oițĭ; osândită a *pare* o ființă; cu *fruntele* plecate; șepte *culme*; menită a *pere* din lumină; creanga verde crescênd mîndră colónă până la cerurĭ frundósa *luĭ* corónă; *fulgeriĭ* detună; nimic nu póte a ne *desparte* ș. a

demice este a luĭ [7]). Asemenea prin stăruințele luĭ, ale luĭ Negri și V. A. Urechie, se înființéză cele dintâiŭ scóle la Românii-macedonenĭ. După 1866 trăesce retrasŭ, copleșindu-lŭ încetulŭ cu încetulŭ miseria și în urmă bóla. Cu tóte acestea elŭ în acestŭ timpŭ desvóltă o mare activitate literară. Miseria și bóla 'lŭ doborŭ. Unŭ deputatŭ la 1871 arată în Cameră miseria poetuluĭ, altŭ deputatŭ rĕspunde: *Ce sĕ-ĭ facĕmŭ*! Și astŭ-felŭ celŭ maĭ mare poetŭ alŭ nostru móre la 20 Augustŭ 1872 ca celŭ din urmă salahorŭ—într'unŭ spitalŭ, și totŭ atâtŭ de obscurŭ fu înmormêntatŭ. Numaĭ târḑiŭ prin inițiativa d. G. Chițŭ ca ministru, i s'a pusŭ o pétră la mormêntŭ.

Celŭ maĭ genialŭ dintre toțĭ poețiĭ nostri este incontestabilŭ Bolintineanŭ. Elŭ fu unŭ geniŭ precoce, începu de timpuriŭ și termină curêndŭ. Succesulŭ, care încoronă chiar cea dintâiŭ a luĭ poesie, fu și pentru elŭ o pedecă d'a puté înțelege deplinŭ gréua misiune a poetuluĭ. Elŭ începu a scrie și scrise mereŭ fără a cugeta că de unde nu maĭ punĭ, séu ieĭ maĭ multŭ de câtŭ punĭ, curêndŭ va veni timpulŭ când n'o sĕ maĭ afli ce sĕ ieĭ. Cu tóte acestea Bolintiueanŭ, ca nicĭ unulŭ din contimpuraniĭ seĭ, duce în *Plângerile* sale la înaltă perfecțiune elegia începută de Cârlova, și este totŭ-odată creatoriulŭ a dóuĕ alte speciĭ. Elŭ creéză la noĭ balada istorică și narațiunea poetică. Pe când ceĭ-alțĭ poețĭ rătĕceaŭ fără orientare încóce și încolo pe vastulŭ câmpŭ alŭ poesieĭ, elŭ în aniĭ forțeĭ poetice 'șĭ concentréză puterile asupra acestorŭ speciĭ. Nicĭ-odată până aḑĭ maĭ dulcĭ, maĭ puternice și maĭ mișcătóre accente elegice n'a scosŭ vre-unŭ poetŭ la noĭ. Ele nu suntŭ jocurĭ de frase, versurĭ ticluite numaĭ pentru ochĭ și urechĭ, ele suntŭ scânteĭ electrice, carĭ nascŭ din prisosința putereĭ și a sentimentuluĭ, și pentru aceea a-

---

7). V. A. Urechie, Actele și solemnitatea oficială și neoficială a înaugurăreĭ Societățeĭ literarie Române, Buc. 1867, p 50.

celașĭ efectŭ de o adâncă și ardĕtóre duioșie producŭ în sinulŭ orĭ-căruĭ le cetesce. Er' limba lorŭ este d'o dulcéță și duioșie îmbĕtătóre. — Baladeĭ istorice, cu totulŭ necunoscută pân' aci în literatura nóstră, elŭ 'ĭ dede și nascerea și cea maĭ înaltă perfecțiune, încâtŭ nime nu maĭ încercă după elŭ sĕ-șĭ mĕsure puterile cu creațiunile luĭ. Dreptŭ-aceea balada istorică muri dimpreună cu creatorulŭ seŭ. Ceĭ carĭ sciŭ, că tótă Dacia rĕsuna de cântecul baladelorŭ: *Pe o stâncă négră*, *Pe câmpia Turdiĭ*, *Ca unŭ globŭ de aurŭ*, *Nóptea se întinde*, *Intr'o sală'ntinsă*, *Vin, de mĕ sărută* ș. a. aceia vorŭ sci sĕ cumpenéscă marea înfluință ce aceste balade aŭ esercitatŭ asupra spirituluĭ publicŭ la Românĭ. Ele nu suntŭ numaĭ simple balade, narațiunĭ scurte de fapte, ele suntŭ în fondŭ neimitabile cêntece de rĕsboiŭ. Și décă nimicŭ altŭ ceva n'ar' fi scrisŭ Bolintineanŭ, acestea eraŭ d'ajunsŭ pentru-ca noĭ sĕ-lŭ numimŭ unŭ Tirteŭ românŭ.

Afară de elegiĭ și de balade, Bolintineanŭ a maĭ creatŭ o sumă de alte piese lirice, cum suntŭ *Caiccelaneele* și *Cântecele* (1855), carĭ cele maĭ multe suntŭ de o înaltă frumuseță și unele adevĕrate mărgăritare. Cântecul de rĕsboiŭ *Inima-mĭ e sécă*, este de o rară energie. Dar puternicul seŭ geniŭ nu se opri aci. Elŭ celŭ dintâiŭ dede narațiuneĭ poetice adevarata limbă, spiritŭ și desvoltare, anume în *Florile Bosforuluĭ* și în *Poeme* (1855). Avêntulŭ fantasieĭ, plasticitatea espunereĭ, foculŭ sentimentuluĭ vĕrsatŭ în ele, lumea de nóuĕ ideĭ și vederĭ, dulcéța limbeĭ, suntŭ, tóte cuprinse la olaltă, neimitabile precum în faptă aŭ și rĕmasŭ. Tóte acestea înalte calități ale luĭ Bolintineanŭ începŭ maĭ târdiŭ a slăbi. După 1855, în care anŭ aŭ apărutŭ *Poesiile vechĭ și nóuĕ*, geniulŭ luĭ începe a se păli, numaĭ rarŭ maĭ scânteie puterea luĭ cea vechie. Elŭ scrie multŭ încă și dup'acésta, dar' maĭ multŭ nu maĭ amintesce pe Bolintineanŭ celŭ de-odată și nu maĭ rarŭ maĭ apare ca celŭ vechiŭ. Elŭ, adoratoriulŭ și desmormêntătoriulŭ

gloriilorŭ trecute, popularisézā acum pe eroiĭ naționalĭ ca Mircea, Stefanŭ, Mihaiŭ ș. a. nu numaĭ prin scrierĭ istorice, scrise dulce și ușorŭ pentru poporŭ, dar' și prin piese teatrale în care se maĭ resumă încă odată tótă puterea luĭ de care maĭ dispunea, și prin epică. în care însĕ maĭ puținŭ s'a pututŭ afla pe sine însușĭ. Desilusionatŭ de cele ce vedea, căcĭ nu mergeaŭ cum elŭ doria și-șĭ închipuia pentru marele viitoriŭ ce-lŭ întrevedea, mânuesce și biciulŭ satireĭ. Are însĕ și Bolintineanŭ defectele sale. Elŭ încă a lucratŭ prea rapede. Numaĭ vorbimŭ de ultimiĭ anĭ în carĭ a desvoltatŭ o activitate febrilă, alŭ căreĭ motivŭ se vede a fi fostŭ desperata luĭ stare materială. D'aicĭ provinŭ desele repetărĭ ale acelorașĭ ideĭ, frase și cuvinte. Cu tóte acestea nu numaĭ prin geniŭ, Bolintineanŭ se distinge între toțĭ și prin limbă. Limba luĭ, și maĭ alesŭ în epoca de glorie, este cea maĭ alésă și maĭ curată și totŭ-odată și maĭ corectă, și dacă vomŭ considera, că elŭ încă a lucratŭ destulŭ de iute, vomŭ trebui sĕ admirămŭ armonia fărmecătóre și rotundimea versuluĭ. Elŭ singurŭ a înțelesŭ, că, deși limba română sufere hiatulŭ, totușĭ unŭ adevĕratŭ poetŭ trebuie sĕ-lŭ încungiure câtŭ numaĭ póte. Elŭ l'a evitatŭ în unele poesiĭ în modŭ absolutŭ, fără a stropși gramatica și sintacsa limbeĭ, ceea-ce probézā marea putere ce avea elŭ asupra limbeĭ. In poesiile maĭ târdie nicĭ limba nu maĭ este totŭ-de-una la înălțimea de maĭ înainte.

Bolintineanŭ, ca scriitoriŭ, are și o mare calitate morală. Elŭ este modestŭ ca o fată mare, nicĭ odată, nicĭ în scriere nicĭ în împregiurările viețeĭ, nu încércă a se împune prin reclamă. Elŭ este preotulŭ sacru alŭ Museĭ, care seriosŭ și solemnŭ, ca și când n'ar' vedé lumea, servesce liniștitŭ la altarulŭ eĭ [8]).

---

8). O analisă critică a poesiilorŭ luĭ Bolintineanu a se vedé în ale nóstre *Cercetărĭ literare* p. 288—356

Din numĕrósele scrierĭ ale luĭ Bolintineanŭ amintimŭ următórele: 1) *Poesiile vechĭ și nóuĕ*, plângerĭ, balade, Florile Bosforuluĭ, Caiccelanee, epistole, cântece, poeme (1855); 2) *Cântarea Românieĭ* și *Melodiĭ române* (1858); 3) *Bătăliile Românilorŭ* (1869); 4) *Legende și Basme naționale* (1858, 1862); 5) *Satire politice*: Nemesis, Eumenidele, Bolintiniadele, Menadele (1861, 1866, 1870); 6) *Conradŭ*, poemă în 4 cânturĭ; 7) *Ielele, grame și epigrame politice* (1869); 8) Scrierĭ dramatice: *Mihaiŭ viteazulŭ condamnatŭ la mórte*, *Stefanŭ-vodă celŭ berbantŭ*, *Alecsandru Lăpușneauŭ*, *Stefanŭ Gheorghe-vodă*, *Mărirea și uciderea luĭ Mihaiŭ Viteazulŭ*, *Mihnea-vodă*, *Postelniculŭ Const. Cantacuzinŭ*, *Brancoveniĭ și Cantacuziniĭ*; 9) Romane: *Manuilŭ* și *Elena* ș. a.; 10) Istorice: *Viețile luĭ Traianŭ Augustŭ*, *Mircea celŭ bĕtrânŭ*, *Vladŭ Țepeșŭ*, *Stefanŭ celŭ mare*, *Mihaiŭ Viteazulŭ și Cuza* ș. a.; 11) Călĕtoriĭ: în Moldova, la Ierusalimŭ, la Româniĭ din Macedonia și muntele Atosŭ, a Domnitoruluĭ Românilorŭ (Cuza) la Constantinopolŭ, în Asia mică; 12) *Traducerĭ*, traduce pe Anacreonŭ, participă la traducerea Miserabililorŭ de V. Hugo; 13) Diverse alte scrierĭ și articole de ḑiare.

Gheorghe Sionŭ (1822—1892) născutŭ la Hârsova distr. Văsluiŭ. A urmatŭ puținŭ la St. Sava, d'aci încolo și-a câștigatŭ cunoscințele prin propria diligință. A întratŭ apoĭ în funcțiune publică. La 1848 fiindŭ esilatŭ trece în Bucovina, de unde revine la 1850. La 1859 trece la Bucurescĭ unde începe a scóte Revista Carpaților și unde și móre la 1892. In poesiile sale lirice elŭ a imitatŭ și une-orĭ aprópe l'a tradusŭ pe celebrulŭ poetŭ francesŭ Beranger: *Noroculŭ* (La fortune) *Orangutanulŭ* (Les Ourangs-Outans), *Rundunelele proscrisuluĭ* (Les Hirondelles), *Censorulŭ meŭ* (Le Censeur), *Pĕrulŭ meŭ albŭ* (Mes cheveux) *Lizișóra* și altele. Din poesiile sale s'aŭ popularisatŭ *Limba Românéscă* și *Lizișóra mea*. Afară de o *Colecțiune de poesiĭ* și alta de *fabule*, a maĭ scrisŭ piese teatrale și a tradusŭ Istoria luĭ Fotino și

a fraţilorŭ Tunusli din grecesce (v. Teatru şi Fabule).

Gheorghe Creţeanŭ (1829—1887). S'a născutŭ la Bucuresci, a studiatŭ la St. Sava, apoĭ la Parisŭ. Reîntorsŭ în patrie devine funcţionarŭ, maĭ târdiŭ ministru la culte. Móre ca membru la Curtea de Casaţie. Poesiile sale le-a publicatŭ sub titlulŭ ***Patrie şi libertate.*** Talentŭ liricŭ şi cu deosebire elegicŭ; maĭ însemnate: *Dorulŭ ţereĭ*, *Cântecul străinătăţeĭ* şi *Glasulŭ viitoruluĭ.*

Mihaiŭ Eminescu (1849—1889) este celŭ dintâiŭ poetŭ bolnavŭ séŭ desechilibratŭ, în literatura română. Mamă-sa bolnavă 'şĭ transmisese bóla la toţĭ copiiĭ, din care doĭ deja maĭ înainte înnebunise şi unulŭ, ér' după alţiĭ, amêndoĭ s'aŭ sinucisŭ. Elŭ după o viéţă fórte desordonată [9]) înnebunesce la 1883 şi móre la 1889. Bóla din moştenire s'a potenţatŭ prin alegerea scriitorilorŭ cu care s'a ocupatŭ, anume filosofulŭ pesimistŭ dar epicureŭ Schopenhauer şi aşa numitulŭ «poetŭ bolnavŭ» alŭ Germanilorŭ, Heine, de asemenea epicureŭ. La acestea s'aŭ adaosŭ şi legăturile sale sociale totŭ deaceeaşĭ natură. De-aicĭ a urmatŭ că elŭ din causa stăreĭ patologice, turburate a sufletuluĭ, ne putêndŭ percepe lumea de sine şi prin sine, a fostŭ cu totulŭ aservitŭ de ideile şi vederile acelorŭ scriitorĭ străinĭ şi lumea lorŭ a primit'o ca a sa proprie, pentru aceea elŭ în *Poesiile* sale (edit. 1884) descrie aprópe esclusivŭ lumea şi viéţa germană din Heine, se înţelege însĕ, palidă si ştérsă cu tóte copiile.

Elŭ lumea românéscă n'o cunósce şi, afară de vre-o dóuĕ-treĭ reminiscenţe, poesiile sale nu posedŭ altŭceva *etnicŭ-românescŭ*, nicĭ ca natură încungiurătóre, ţéră şi poporŭ, nicĭ ca viéţă etică: ideĭ şi datine, durerĭ şi bucuriĭ, aspiraţiunĭ şi lupte; dincontră face apoteosa celuĭ maĭ selbatecŭ vandalismŭ strigândŭ: «sdro-

---

9). Descrisă chiar de amiciĭ si cunoscuţiĭ seĭ v. *Convorbirĭ literare* No. 11 şi 12 (jubilarŭ) 1892 p. 176—195.

bițĭ orênduiéla! sfărmațĭ totŭ ce arată mândrie și avere! sfărmațĭ statue, palate și temple!...» și a predica apoĭ asemenea ideĭ funeste chiar la noĭ, care togmaĭ multŭ trebue sĕ lucrămŭ până ne vomŭ reculege din sdrobirea și vandalismulŭ secolilorŭ trecuțĭ! O altă consecință naturală a stăriĭ sale bolnave a fostŭ, ca poesiile sale suntŭ în generalŭ fără legătură internă, desordonate și confuse. Sentimentulŭ iubiriĭ ce-lŭ preocupă aprópe în tóte poesiile, este unŭ sentimentŭ bolnăviciosŭ, lipsitŭ de orĭ-ce înălțare nobilă și avêntŭ idealŭ, și este atrasŭ numaĭ de materia brută. Pe lângă acésta în tóte domină o *atmosferă de lume mórtă*, mocnită și năbușitóre, unŭ sentimentŭ posomorîtŭ de nemulțămire, unŭ desgustŭ bolnavŭ de viéță, fără a refusa însĕ ceva din plăcerile eĭ cele maĭ abrutizătóre. Lipsitŭ de inspirațiune, care este absolutŭ imposibilă fără *seninătatea mințiĭ*, a lucratŭ cu ce-a putut̆ culege din ceĭ doĭ scriitorĭ și maĭ alesŭ din Heine. Și din acestia însĕ, din causa stăriĭ sale bolnave, n'a pututŭ culege de câtŭ trăsăturile maĭ brute, amorulŭ materialŭ, desgustulŭ de viéță și atmosfera de lume mórtă, tóte părțile bune din eĭ aŭ rĕmasŭ neatinse. Cu deosebire din Heine n'a pututŭ împrumuta absolutŭ nimicŭ din spiritulŭ luĭ sarcasticŭ, din temperamentulŭ luĭ veselŭ, profumulŭ luĭ liricŭ, ci a împrumutatŭ numaĭ stafagiulŭ esteriorŭ și anume celŭ din momente posomorîte și amorulŭ brutŭ, adecă partea absolutŭ slabă din Heine. Totŭ așa a împrumutatŭ și din Schopenhauer. Bolnavŭ fiindŭ s'a impresionatŭ numaĭ de părțile bolnave din modelele sale. Din tóte acestea a urmatŭ apoĭ sărăcia de subiecte și învêrtirea acelorașĭ ideĭ în tóte poesiile, alcătuirea anevoiósă și migălósă a versuluĭ, cârpocirea cu cuvinte căutate și repețite, cu frase lenește și umpluturĭ. Avêndŭ apoĭ o limbă fórte săracă a alergatŭ după neologismĭ neadmișĭ nicĭ în prosă, necum în poesie, ca reflectŭ, faldurĭ, bracŭ, brăcuitŭ, nimbŭ, nefastŭ, selbe, murŭ, savantŭ, solitarŭ, imberbŭ, constelatŭ, sombru ș.

a. séŭ după cuvinte nepoetice: coşcovŭ, simulezŭ, succedŭ, neliberŭ, egalŭ, scopŭ, sensŭ, numĕrosŭ, cumcă (fórte desŭ), propriŭ ș. a.; a nesocotitŭ regulĭ gramaticale din cele maĭ elementare: lunce, siniĭ (sinurĭ), gene lunge, poveste feericĭ, snopurĭ, mâne (mânĭ), vinurĭ sece, torțiĭ (tórțe), zidurĭ lustruițĭ, sfinx pĕtrunsă; *ale* trestiilorŭ *sunetŭ*, *ale* preoților̆ *cântecŭ*, de dorulŭ *alŭ* străinuluĭ; espresiunĭ și epitete stângace, sarbede și chiar absurde: negurĭ negre, florĭ care cântŭ, nópte largă, viéță plană, brațe de valurĭ, nuorĭ de eresŭ, cerŭ plinŭ de eresŭ, vatră sură, vârfurĭ lungĭ, noorĭ lungĭ, prilejŭ lungŭ, îmbrățișărĭ de brațe ș. a.; întonarea cuvintelorŭ adese-orĭ stâlcită când pentru ritmŭ, când pentru rimă, afară de acestea fórte multe versurĭ schiópe lipsindu-le silabele cerute, ér' altele neavêndŭ pausă;— rima e saracă, anemică și falsă: farmă-dórmă, poetŭ-revĕdŭ, bată-slótă, vadă-luminósă, móle-sale, cridă-zugrăvită, zborŭ-norĭ, cobóră-turbare, mirare-picióre ș. a. pe lângă acésta întrebuințéză fórte desŭ versurĭ albe, neadmise în poesia română originală.

Chiar décă fondulŭ n'ar' fi străinŭ, săracŭ și bolnavŭ cum este, greșelele de formă, ca numĕrŭ și calitate, suntŭ atâtŭ de enorme, încâtŭ ar' sdrobi, din punctŭ-de vedere alŭ adevĕrateĭ arte, chiar și celŭ maĭ strălucitŭ cuprinsŭ.

Tóte acestea, fondŭ și formă, puse în asemenea condițiunĭ, aŭ pututŭ fi ușorŭ imitate de toțĭ începĕtoriĭ, distrugêndŭ însĕ în eĭ orĭ-ce avêntŭ și originalitate [10]).

---

1) *Constantinŭ Stamati* moldoveanŭ; 2) *Ionŭ Eliade Rădulescu* are maĭ însemnate *Sburătorulŭ*, *Poetulŭ murindŭ* și unele traducerĭ din Lamartinŭ; 3) *Constan-*

---

10). O analisă critică amĕnunțită a se vedé în *Revista crit.-lit.* No. 5—6 din 1894.

tinŭ Negruzzi, *Marșulŭ luĭ Dragoșŭ* scrisŭ de elŭ s'a popularisatŭ la 1848 în Transilvania pe numele luĭ Iancu; traduce maĭ multe din *Baladele* luĭ V. Hugo; 4) C. A. Rosseti a publicatŭ în tinerețe *Ceasurĭ de mulțumire* din carĭ unele devenise populare; 5) *Cesarŭ Boleacŭ* (1813—1880): O colecțiune de poesiĭ de conținutŭ feliuritŭ, puținŭ talentŭ în poesie, limba aspră, maĭ bunŭ prosatorŭ: 6) *Grigorie Alecsandrescu* avutŭ și adese-orĭ noŭ în ideĭ, dar puținŭ corectŭ în limbă și slabŭ în technică; maĭ succese *Anvlŭ 1840*, *Umbra luĭ Mircea la Cozia*, *Suferința*, *Ucigașulŭ fără voie*, *Nu, a ta mórte* [11]); 8) *Catina*, poesiĭ revoluționare popularizate în 1848; 9) *Alecsandru Sichleanŭ* (1834 — 1857), talentŭ fericitŭ, dar' nu putu ajunge la desvoltare; 10) *Alecsandru Depărățeanŭ* (+1865), multŭ fondŭ de poesie, dar limba împestrițată cu multe galicisme; 11) *Const. D. Aricescu* diverse poesiĭ, unele cu puțină, alte fără poesie, maĭ alesŭ cele maĭ târdiĭ; 12) *Niculae Niculeanŭ* (1833—1871) natură ferbinte poetică, dar' întunecaĭă de pesimismŭ; s'a născutŭ la Cernatŭ (Săcele) în Transilvania, numele luĭ de familie Tomășoiŭ [12]); 13) *Mihailŭ Zamfirescu* talentŭ fericitŭ, dar' nu prea îngrijitŭ, espresiunea adese-orĭ prosaică; 14) *Dimitrie Petrino* (1833—1878) diverse poesiĭ, unele bine scrise, dar în generalŭ pline de pesimismŭ; 15) *Ionŭ A. Lăpĕdatŭ* (+1878) unulŭ din ceĭ maĭ talentațĭ din generațiunea jună; lirică voiósă și plină de avêntŭ; deosebitŭ frumóse: *Glasulŭ străbunilorŭ*, *Pĕrulŭ de aurŭ*, *Dumnedeulŭ nostru*.

---

11). O analisă critică de noĭ în *Cercetărĭ literare* p 29—58.

12). Ni s'a spusŭ de rĕp. prof. universitarŭ P. Suciu, care l'a cunoscutŭ de când episcopulŭ Chesarie de la Buzeŭ adusese pe nepotulŭ seŭ de la Săcele la Buzeŭ, unde P. Suciŭ se afla pe atuncĭ profesorŭ la Seminariŭ.

Poesia narativă.

Prospectŭ istoricŭ.

Cele dintâiŭ urme de poesie narativă aparŭ în sec. alŭ 17-lea. Cea maĭ vechie o avemŭ dela Mironŭ Costinŭ, cronicariulŭ, care în 18 versurĭ tipărite în Psaltirea versificată a luĭ Dositeiŭ (1673) vorbesce cu scurţime epigramatică despre colonisarea Dacieĭ, care temă a desvoltat'o apoĭ maĭ pe largŭ în poema scrisă, din nefericire, în limba polonă la 1684 (v. p. 220). Er' mitropolitulŭ Dositeiŭ tipăresce în Paremiariŭ (1683) unŭ pomelnicu în 132 versurĭ alŭ Domnilorŭ Moldoveĭ şi alŭ fapteloru lorŭ maĭ însemnate. Cronicariulŭ Ienache Cogălniceanu face óre-care progresŭ pe acéstă cale descriindŭ mórtea tragică a luĭ Grigore Ghica, Bogdanŭ si Cuza, publ. în Cron. Rom. (III 274—294). Totŭ de origine literară este şi cronica séŭ maĭ bine legenda în versurĭ a Mănăstireĭ Prislopŭ (p. 237). Tóte acestea înse suntŭ numaĭ palide începuturĭ. Piese, carĭ în adevĕrŭ merită a se numĕra la poesia narativă, începŭ a se scrie numaĭ cu începutulŭ acestuĭ secolu. Şi cea dintâiŭ piesă este Arghirŭ şi Elena (1800) de I. Baracŭ, urméză apoĭ Vasile Aronŭ, Beldimanŭ, ér' în epoca II (1830—1860) se inmulţescŭ, căcĭ începŭ a scrie Eliade, Negruzzi, Bolintineanu, Alecsandri ş. a. — Celŭ maĭ înaltŭ genŭ de poesie şi anume epopeia, în epoca I până la 1830 o încércă în spiritŭ umoristicŭ-satiricŭ I. Budaĭ-Deleanŭ, în spiritŭ bisericescŭ I. Baracŭ în ***Risipirea Ierusalimuluĭ*** şi Vasile Aronŭ în ***Patimile luĭ Christosŭ***; în epoca II în spiritŭ eroicŭ Eliade în Michaidă. Maĭ multŭ şi maĭ cu succesŭ s'a cultivatŭ naraţiunea poetică.

P O E Ţ I I.

Vasile Aronŭ (1770—1822), fiŭ de preotŭ, născutŭ în comuna Glogoveţŭ lângă Blajŭ, unde a făcutŭ liceulŭ ér'

cursulŭ de dreptŭ la facultatea dela Clujŭ. S'a așe̜datŭ apoĭ ca advocatŭ la Sibiŭ, unde a muritŭ la 1822. Elŭ este unŭ poetŭ popularŭ de multă valóre, care împreună cu Baracŭ și A. Panŭ forméză pleiada poețilorŭ celorŭ maĭ gustațĭ de poporŭ până josŭ în coliba țeranuluĭ. Limba luĭ este limba românéscă generală, fără provincialisme, asemenea și versulŭ e celŭ popularŭ, afară de unele piese scrise în spiritŭ maĭ înaltŭ literarŭ. Scrierile suntŭ următórele poeme: *Patima luĭ Christosŭ*, în ḑece cânturĭ, *Anulŭ mănosŭ*, *Leonatŭ și Dorofata*, *Narcisŭ*, *Piramŭ și Tisbe*, tóte tipărite în nenumĕrate edițiunĭ; Eneida netipărită, și Bucolicele luĭ Virgiliŭ, din carĭ s'a tipăritŭ în Fóia pentru minte; *Rapórtă din visŭ* publicatŭ în Telegrafulŭ românŭ din Sibiŭ, suntŭ vre-o 15 anĭ, și *treĭ elegiĭ.* [1])

Ionŭ Budai-Deleanŭ (p. 245) a scrisŭ la începutulŭ seculuiĭ *Țiganiada séŭ Tabĕra Țiganilorŭ* în 12 cânturĭ, publicată pentru ântâia óră în *Buciumulŭ Românŭ* an. II (1877). Este o epopeie în tonŭ comicŭ, în care se descrie o espedițiune a Țiganilorŭ. Este în generalŭ o operă de înaltă valóre în genulŭ séŭ: ea póte concura cu orĭ-care altă asemenea operă din literaturile străine Er' în câtŭ pentru noĭ ea este unica operă în specialitatea sa, și în generalŭ cea maĭ seriósă, și care a succesŭ maĭ strălucitŭ dintre tóte încercările pe terenulŭ epicŭ până la 1860. Este plină de comicŭ și umorŭ, și adese orĭ tractéză cu unŭ causticu sarcasmŭ împregiurările sociale din trecutulŭ Româniiĭ. Tonulŭ, după maniera clasică este ținutŭ totŭ-de-una susŭ, ceea ce este cu atâtŭ maĭ singularŭ, căcĭ subiectulŭ este din sfera cea maĭ de josŭ a societățeĭ și a vieței; nicĭ-odată însĕ nu greșesce limbagiulŭ și atitudinea ce convine

---

1) Cipariŭ în Archivŭ p. 234, și 784 ḑice că într'altele a avutŭ manuscriptulŭ Eneideĭ și cele treĭ elegiĭ, din carĭ nimicŭ nu s'a publicatŭ Unde vorŭ maĭ fi? Manuscrisulŭ orig. alŭ luĭ *Rapórtă din visŭ* se află în bibl Academ. române.

fie-căruĭ personagiŭ. Desvoltarea este organică și plastică, și espunerea viie și fórte variată. Este scrisă în strofe de 6 versurĭ în endecasilabulŭ italianŭ, greŭ pentru limba română, și pe care poetulŭ nu l'a observatŭ rigurosŭ. Limba este fórte bună și corectă, stilulŭ de o concisiune clasică neîndatinată la noĭ, și pentru aceea la prima cetire pare greoiŭ. Nededațĭ la noĭ cu cetirea de scrierĭ maĭ seriόse și prin urmare maĭ grele, acéstă operă de valόre chiar' și după tipărire a rĕmasŭ necunoscută. [2])

Ionŭ Baracŭ (1779—1848), fiŭ de preotŭ, născutŭ în comuna Alămorŭ nu departe de Sibiŭ în Transilvania, și-a făcutŭ studiile la Aiudŭ, drepturile la Clujŭ. La 1802 s'a aședatŭ ca advocatŭ la Brașovŭ, la 1806 a fostŭ numitŭ translatorŭ séŭ interpretŭ pentru limba română pe lângă magistratulŭ din Brașovŭ. A redactatŭ *Fόia Dumineceĭ*. A muritu la $^{10}/_{22}$ Iuliŭ 1848. Elŭ este unŭ scriitoriŭ popularŭ atâtŭ în limbă câtŭ și în concepțiune, pentru aceea scrierile luĭ aŭ întratŭ adâncŭ în poporŭ. Versulŭ luĭ este în generalŭ celŭ popularŭ, narațiunea simplă și nemăestrită, totŭ așa și limba luĭ este generală, ca limba bisericéscă. Poemele *Arghirŭ și Elena* și *Risipirea Ierusalimuluĭ* în 8 cânturĭ, suntŭ principalele luĭ scrierĭ. Afară d'acestea a maĭ scrisŭ *Rătăcirile luĭ Ulise* în 7 cânturĭ, după Odiseia luĭ Omerŭ, din carĭ s'a publicatŭ numaĭ o parte în „Albina Carpaților" pe a. 1879; *Deucalionŭ și Pirha* și alte miturĭ din Metamorfόsele luĭ Ovidŭ; a tradusŭ o parte din *O miie și una de nopțĭ* ș. a. [3])

Ionŭ Eliade Rădulescu (1802—1872) s'a născutŭ la Têrgoviște, învĕțătura și-a făcut'o la St. Sava sub La-

---

2) O analisă critică a opereĭ v. Ar. Densușianŭ, Cercetărĭ literare, Iașĭ, 1888 p. 245—277.

3) Vedĭ Fόia p. minte etc. a. 1848 pag. 272, 284 unde se înșiră 28 de scrierĭ de ale sale. La Academia română se află o parte din manuscriptele luĭ în dόuĕ volume conținêndŭ vre o 23 scrierĭ deosebite afară de unele mĕrunțișurĭ; manuscriptulŭ luĭ *Arghirŭ și Elena* lipsesce.

zarŭ, căruia i-a și urmatŭ în catedră, și fiindŭ scólele lipsite de cărțĭ didactice elŭ tipăresce o matematică și Gramatica română. La 1 Aprilŭ 1829 începe redactarea *Curieruluĭ Românescŭ*. D'aicĭ încolo elŭ devine bărbatulŭ celŭ maĭ insemnatŭ atâtŭ pe terenulŭ literarŭ, câtŭ și pe alŭ lupteloŭ politice, cu unŭ cuvêntŭ în tóte direcțiunile deșteptăriĭ și desvoltăreĭ nóstre naționale. Unŭ spiritŭ agerŭ, îndrăznețŭ și d'o activitate neobosită; elŭ fu unŭ fermentŭ în tótă viéța nóstră literară, politică și culturală, cu deosebire până la 1848. De-aicĭ începe a se ivi pe scenă generațiunea maĭ tînĕră. Elŭ intemeiéză societățĭ (p. 153), elŭ începe dincóce nu numaĭ celŭ dintâiŭ ḑiarŭ politicŭ, dar și literarŭ, *Curierulŭ de ambe secse*. elŭ traduce și îndémnă pe alțiĭ a se ocupa cu literaturile clasice vechĭ și moderne. Elŭ strigă generațiuneĭ tinere: *scriețĭ băețĭ, numaĭ scrietĭ*! O frasă bună pentru agitațiune literară, dar nu și pentru literatură, celŭ puținŭ cum l'aŭ înțelesŭ și l'aŭ urmatŭ mereŭ *ad-literam*! La 1848 elŭ este capulŭ revoluțiuneĭ. In scurtŭ elŭ este care a făcutŭ sĕ încolțéscă și sĕ înverḑéscă în curêndŭ seminta deșteptăriĭ semĕnată de reformatoriĭ dela începutulŭ seculuĭ. Cu 1848 se încheie epoca luĭ de acțiune, urméză alțiĭ și elŭ intră în retragere, scrie însĕ mereŭ până la mórte în 27 Aprilie 1872. Eliade încă s'a ocupatŭ cu tóte speciele literatureĭ, încâtŭ ca și coleguluĭ seŭ de acțiune. Asachi, anevoie 'ĭ poțĭ afla loculŭ între carĭ scriitorĭ sĕ-lŭ punĭ, de-óre-ce nicĭ o specialitate n'a cultivat'o cu deosebire. Noĭ l'amŭ pusŭ în acestŭ locŭ, căcĭ din tóte se vede, că a avutŭ o deosebită predilecțiune pentru poesia narativă, și pe acestŭ terenŭ a lucratŭ maĭ cu insistență, maĭ alesŭ traducêndŭ. Deși în generalŭ elŭ a avutŭ maĭ mare înclinare pentru poesie. succesele luĭ însĕ pe acestŭ terenŭ suntŭ modeste, căcĭ elŭ pentru poesie avea maĭ multă iubire decâtŭ putere, pentru aceea n'a pututŭ sĕ-șĭ elupte unŭ adevĕratŭ și durabilŭ succesŭ. La acésta se maĭ adaugŭ și înnoirile ce maĭ târḑiŭ a

cugetatŭ că suntŭ neapărate pentru limba română. Elŭ începe precum în prosă așa și în poesie cu unŭ verde și agitatŭ stilŭ românescŭ, dar deja în Michaidă începe a-șĭ forma o limbă și unŭ stilŭ, care culminéză în *Imnulŭ creațiuneĭ*, și care nu numaĭ ca poesie, dar nicĭ ca prosă nu se póte mistui, și în urmă chiar și poesiile maĭ bune le traduce în acéstă limbă. In Michaidă n'a nimeritŭ nicĭ tonulŭ, nicĭ limba, și maĭ puținŭ stilulŭ epicŭ: n'a nimeritŭ nicĭ chiar forma, căcĭ versulŭ albŭ póte fi admisŭ în traducerĭ, dar nicĭ de cum în opere originale românescĭ, când limba nóstră este atâtŭ de avută și variată în rime. Totŭ asemenea n'a nimeritŭ limba, stilulŭ și tonulŭ în cele-l-alte traducerĭ din poețiĭ clasicĭ.—Décă însĕ succesele luĭ ca scriitoĭŭ în literatură n'aŭ putută fi durabile, neșterse suntŭ succesele luĭ în marea operă a deșteptăreĭ și desvoltăreĭ nóstre naționale, pentru carĭ a bine-meritatŭ de patrie, și patria recunoscĕtóre i-a înălțatŭ și eternisatŭ memoria prin o statuă. Scrierile luĭ suntŭ fórte variate și numĕróse și afară de cele amintite mai înșirămŭ: 1) *Cursŭ de poesie generală*, colecțiune de diverse poesiĭ; 2) *Traducerĭ* din Eneidă, Dante, Ariosto, Tasso, Osianŭ, Molière, Lord Byron, Cervantes, Biblie ș. a.; 3) Istorice: Istoria universală, Istoria Româniloră, Instituțiunile Românieĭ, *Equilibriu între antitezĭ* și diverse articole între carĭ și istorice ș. a.; 4) Linguistice: Gramatica rom., Paralelismŭ între limba rom. și ital., vocabulariŭ de vorbe curatŭ române și străine, ortografia română. (v. Lirica, Dramatica și Satira).

V. Alecsandri până la 1860 pe terenulŭ poesieĭ narative nu scrie decâtŭ puține piese și numaĭ în tonulŭ și maniera populară, între carĭ amintimŭ: *Măriόra Floriόra*, o dulce musică de cuvinte și de rime, dar fără o acțiune și fără ideie precisă; *Sentinela Română*, o descriere istorică à vol d'oiseau a lupteloră Românilorŭ; Povestea populară: *Treĭ fete de împĕratŭ*, pe care poetulŭ, sub titlulŭ *Sirăte-Mărgărite*, a îmbrăcat'o în

versurĭ populare, este singură care are, pe basa basmuluĭ popularŭ, o ideie precisă și organicŭ desvoltată.— Numaĭ maĭ târḑiŭ a începutŭ a se ocupa cu narațiunea poetică în ințelesŭ mai înaltŭ literarŭ, publicândŭ maĭ multe așa numite *Legende*. Care a succesŭ maĭ bine, ca desvoltare și acțiune, este *Danŭ căpitanŭ de plaiŭ*, o figură naturală, adevĕrată, și abstragêndŭ dela unele esagerărĭ cam copilărescĭ, în ea fantasia s'aŭ împreunatŭ fericitŭ cu realitatea. *Vladŭ Țepeșŭ și Stejarulŭ* are maĭ multe succese de frase că de concepțiune și de desvoltare.—*Dumbrava Roșie* este cea mai desvoltată, dar cea maĭ puținŭ reușită. In cincĭ capitole totŭ nu maĭ preparative de luptă și abia în dóuĕ capitole o luptă superficialŭ schițată, in care chiar eroiĭ legendarĭ Michulŭ, Palădalbă, Alimoșŭ, Sparge-lume, anunțiațĭ cu pretențiune, nu iaŭ nicĭ o parte. Dincontră preparativele trebuiaŭ schițate pe scurtŭ și lupta desvoltată, dar togmaĭ acésta este partea cea maĭ grea. Er Stefanŭ, anunțatŭ ca eroŭ principalŭ alŭ poemeĭ, numaĭ în capitolulŭ V apare și ține, în contra datineĭ și limbagiuluĭ eroilorŭ, o fórte lungă tiradă, în care se laudă singurŭ, și după aceea dispare, căcĭ elŭ nu ia parte la luptă, ci maĭ târḑiŭ, la *Aratŭ*, l'aflămŭ că „*asistă pe unŭ calŭ negru, sub unŭ stejarŭ frunḑosŭ*,“ la umbră, întogmaĭ precum comandantulŭ seŭ Cârjă a ațițatŭ la luptă și apoĭ „*de-o parte s'aŭ retrasŭ*“ [2]). Multe versurĭ neîngrijite.

Constantinŭ Negruzzi a scrisŭ o singură narațiune poetică, *Aprodulŭ-Purice*. Pentru timpulŭ în care a scris'o (1837) se póte ḑice unŭ succesŭ. Chiar și astăḑĭ, ca desvoltare și lină narațiune epică, décă vomŭ abstrage dela nesiguranța versuluĭ, merită a se aminti pintre cele-l-alte în literatura rom. Poetulŭ n'a pututŭ însĕ sĕ țină susŭ până la fine tonulŭ începutŭ, căcĭ dela versulŭ

---

2) O analisă critică de noĭ asupra *Dumbraveĭ-Roșie* în *Cercetărĭ literare*, p. 143 -165.

Sórele-acum cu mărire cade la tonulŭ de cronică rimată.

Dimitrie Bolintineanu este celŭ maĭ însemnatŭ și în acéstă specie de poesie. Elŭ scrie într'unŭ modŭ alŭ seŭ cu totulŭ specialŭ și noŭ. Se asémĕnă încâtŭ-va cu Lord Byron, deși în *Florile Bosforuluĭ* și în *Poeme* (1855) nu are nimicŭ dela elŭ. Splendórea fantasieĭ, espunerea viie și plastică, palpitarea vehementă a sentimentuluĭ, dulcéța limbeĭ și farmeculŭ versuluĭ, tóte acestea într'atâta te răpescŭ la cetirea Florilorŭ Bosforuluĭ, încâtŭ în adevĕrŭ abia te lasă sĕ maĭ și cugețĭ ce cetescĭ, fiindŭ-că țĭ se destăinuescŭ óre-cum tóte prin sentimentŭ. Cele maĭ însemnate suntŭ *Zeila*, *Mehriube*, *Suadea* și *Hial*. — Pe lângă aceste subiecte orientale, a scrisŭ și din istoria nóstră națională sub titlu *Poeme*. Poetulŭ în acestea nu desvóltă sborulŭ de fantasie din *Florile Bosforuluĭ*. Nicĭ subiectulŭ, nicĭ realitatea lucrurilorŭ nu-ĭ permiteaŭ acésta. Elŭ 'șĭ ie aicĭ maĭ multŭ tonulŭ eroicŭ. Cea maĭ însemnată din acestea este *Andreiŭ*, ce tractéză espedițiunea luĭ Mihaiŭ-Eroulŭ asupra Nicopoluluĭ, condusă de hatmanulŭ Udrea.—*Traianida* este din epoca de decadență a poetuluĭ, în care nu maĭ reafli pe Bolintineanŭ.

O poemă particulară, deși scrisă în prosă, trebue s'o amintimŭ aicĭ. Este *Cântarea Românieĭ*, pe care ântâia óră a publicat'o Nicolae Bălcescu în *România Viitóre* (Parisŭ, 1851) dicândŭ, că ar' fi aflat'o scrisă într'o psaltire vechie, deși limba și ideile o trada de o scriere nóuă. Bălcescu a făcutŭ acésta numaĭ pentru a-ĭ da o maĭ mare auctoritate și înfluință. In fine însĕ V. Alecsandri a susținutŭ că originarminte ar' fi scris'o Alecu Ruso, moldoveanŭ, în limba francesă, și Bălcescu numaĭ a tradus'o. Acésta susținere a rĕmasŭ cu totulŭ ne probată. Orĭ-care sĕ fie proveniența eĭ, pentru avêntulŭ și ideile adevĕratŭ poetice cu carĭ s'a scrisŭ, și pentru conținutulŭ eĭ propriŭ uneĭ poeme epice, ea ocupă unŭ locŭ de onóre, deși într'unŭ vestmêntŭ contra eticheteĭ poetice

Eteria lui A. Beldimanŭ este o cronică rimată.

Alţĭ scriitorĭ şi traducĕtorĭ pe acestŭ terenŭ până la 1860 maĭ amintimŭ: 1) *Iosifŭ Conţŭ*, *Bătaia bróscelorŭ cu şórecĭĭ* a luĭ Omerŭ tradusă la 1816 după o travestie unguréscă, manuscriptulŭ in bibl. Museuluĭ din Clujŭ; 2) *Constantinŭ Aristia* a tradusŭ 6 cânturĭ din *Iliada* (v. Teatru); 3) *Constantinŭ Stamati* a scrisŭ poema *Ciubărŭ-Vodă* în care amestecă şi povestĭ populare; 4) *Daniilŭ Scavinschi* a descrisŭ o *Călĕtorie la Borsecŭ*; 5) *V. Pogorŭ* traduce Henriada luĭ Voltaire (1838); 6) *Eneida* luĭ Virgilŭ a fostŭ tradusă de V. Aronŭ, apoĭ de *Moise Sora Noacŭ* (1807—1862) în versurĭ albe, cum se vede dintr'unŭ fragmentŭ (Pumnulŭ, Lepturariŭ, t. IV, 39), şi de *Atanasie Şandorŭ* în esametre, nicĭ una însĕ din aceste traducerĭ nu s'a tipăritŭ; acéstă din urmă se află în bibl. Academieĭ române; 8) *A. Panŭ* a tradusŭ din grecesce pe *Erotocritŭ*; 9) *Gheorghe Sionŭ* a tradusŭ *Mórtea luĭ Socrate* de Lamartinŭ şi unŭ fragmentŭ din *Paradisulŭ perdutŭ* de Miltonŭ, dar nu din originalŭ; 10) *A. Pelimonŭ*, *Traianŭ în Dacia*, *Faptele Eroilorŭ* ş. a.

Poesia dramatică.

Prospectŭ istoricŭ.

Urme de poesie dramatică se află şi la noĭ chiar în literatura populară, ér' acţiunĭ teatrale în datinele Poporuluĭ-Românŭ. Oraţiunile dela nunţĭ suntŭ dialogŭ; ele suntŭ împreunate cu óre-carĭ acţiunĭ teatrale. Colindele se cântă pe multe locurĭ în chorŭ împărţitŭ în câte doĭ, când suntŭ patru séŭ maĭ mulţĭ colindătorĭ. Irodiĭ suntŭ în adevĕrŭ o mică representaţiune teatrală în tótă forma. Joculŭ Căluşerilorŭ este împreunatŭ cu producţiunĭ de forţă, ér după cum ne descrie D. Cantemirŭ in Descrierea Moldoveĭ (II, c. 8), joculŭ călucceilorŭ din Moldova, este érăşĭ de natură teatrală, căcĭ

căluceii se îmbracă în vestmênte femeescĭ. 'șĭ punŭ cununĭ de pelinŭ pe capŭ, 'șĭ învĕlescŭ fața cu pânză albă și vorbescŭ ca femeile. Dela acestea până la teatru formalŭ maĭ este numaĭ o jumĕtate de pasŭ Cu tóte acestea, teatrulŭ nostru nu s'a desvoltatŭ nicĭ din literatura populară, nicĭ din acțiunile teatrale cu carĭ suntŭ împreunate unele datinĭ ale poporuluĭ, ci din contră a fostŭ întrodusŭ pe calea civilisațiuneĭ, pe la începutulŭ acestuĭ secolŭ.

Cea maĭ vechie urmă de poesie dramatică împreunată cu acțiune teatrală o aflămŭ la Sulzer (III, 1—83) înainte de 1881—2, în carĭ anĭ a eșitŭ *Istoria* luĭ. Elŭ adecă ne spune, că la Brașovŭ la o nuntă săséscă s'a produsŭ o mică farsă scrisă în limba română de unŭ românŭ însemnatŭ cu monografulŭ *M cu ile*. Persónele suntŭ: mirele, unŭ ciobanŭ și soțiĭ acestuia ca nuntașĭ. Sulzer reproduce o parte din acéstă farsă scrisă cu spiritŭ. Acésta este cea dintâiŭ piesă teatrală românéscă cunoscută până adĭ Totŭ în Transilvania s'a scrisŭ între aniĭ 1777—1780 o tragedie în limba română despre mórtea luĭ Grigorie Ghica-Vodă, netipărită, manuscriptulŭ în bibl. episcopală din Oradea-mare [1]). Iordache Slătineanu traduce după o traducere grecéscă pe *Achile la Schiro* de Metastasio și-lŭ tipăresce la 1797. Cele dintâiŭ representațiunĭ teatrale în limba română le întimpinămŭ pela finele deceniuluĭ alŭ II-lea alŭ acestuĭ secolŭ. Asachi ne spune în autobiografia sa la *Novele istorice* ed. 3-a, că elŭ „La 1817 a organizâtŭ pe a sa cheltuiélă unŭ teatru de societate în salonulŭ hatmanuluĭ Costache Ghica," și s'aŭ „representatŭ maĭ multe piese în limba română și francesă." Asemenea începuturĭ s'aŭ făcutŭ și la Bucurescĭ la 1818 prin stăruințele luĭ Ionŭ Văcărescu. Willkinson (op. cit. p. 127) ne spune, că la 1819 a venitŭ la Bucurescĭ o trupă germană, care juca opere germane și comediĭ

---

1) N. Densușianŭ, Analele Acad. ser. 2. t. II. secț. I. pag. 212.

traduse românesce. Spiritulŭ teatralŭ începuse deja a a lucra și în scriitoriĭ nostri. Incă dela 1821 avemŭ o mică farsă originală scrisă la Bucuresci, publicată în Col. luĭ Traianŭ, 1872 Nr 7. De óre-ce înse grecismulŭ era în flóre, fără îndoiélă pe acelŭ timpŭ se juca maĭ vêrtosŭ grecesce, căcĭ în faptŭ aflămŭ, că la 1819 se juca în Bucurescĭ *Orestŭ* tragedia luĭ Alfieri tradusă grecesce. La 1820 s'a publicatŭ în Bucurescĭ în limba grecéscă „Culegere de diverse tragediĭ, carĭ aŭ fostŭ representate pe teatrulŭ din Buturescĭ în limba grecéscă", ér' Const. Aristia a tradusŭ și a tipăritŭ la 1827 pe *Georges Dandin* [2]). Dar totŭ în acestŭ anŭ Al. Beldimanŭ publică tragedia Orestŭ a luĭ Voltaire trad. rom. De aicĭ încolo grecismulŭ începe a dispăré depe scenă și a-ĭ lua loculŭ limba română. La 1827 I. Văcărescu publică traducerea română a luĭ Britanicŭ. Er' dela 1830 încóce teatrulŭ se înrădĕcinéză totŭ maĭ tare și începŭ a se tipări în românesce piese teatrale, maĭ alesŭ traducerĭ. La Iașĭ teatrulŭ ie avêntŭ cu o trupă francesă a fraților Foureaux. Asachi începe a se cugeta atuncĭ maĭ seriosŭ la teatru, formă o societate de amatorĭ și începu a scrie piese teatrale din istoria națională și a traduce străine [3]). Deși Eliade și C. Golescu pusese înființarea teatruluĭ naționalŭ ca una din misiunile societățiĭ ce o formase pela 1827, deși la 1834 societatea avea o scólă de musică și declamaținne [4]), și se tradusese o sumă de piese dramatice, cu tóte acestea teatrulŭ naționalŭ nu începe a se realisa decâtŭ de pela 1840. Din acestŭ timpŭ începŭ d'o parte a se in-

2) Despre acestea vedĭ *Revista p. arch. istor. și filolog.* vol. II fasc. 2 p. 246 sq.

3) C. Negruzzi, Scrierĭ I. p. 343

4) I Eliade Rădulescu, Equilibriu între antitesĭ p. 78. 80—82. A se vedé Filimon „Ciocoiĭ vechĭ și noĭ" Buc. 1863 p. 194—199. Curierulŭ românescŭ din Ianuarŭ 1834. N. 71.—Eliade în Isachar p. 85. T. Burada, Cercetărĭ asupra Conservatoruluĭ filarmonicŭ din Iașĭ (1836—1838). Iașĭ 1888. Despre teatrulŭ și scóla filarmonică din Buc. vedĭ totŭ T. Burada în Convorb. lit. XXIV N. 1 și 2.

teresa și guvernele de elŭ, de altă parte, pe lângă piesele străine, începŭ a se scrie și a se produce pe scenă si piese naționale originale și localisate. Meritulŭ celŭ maĭ mare pe acestŭ terenŭ 'lŭ are V. Alecsandri, care împreună cu M. Cogălniceanu și Cost. Negruzzi, luândŭ directiunea teatruluĭ din Iașĭ, începu a scrie diverse piese teatrale, maĭ cu samă comediĭ, farse și tipurĭ sociale, carĭ fură multŭ gustate de publicŭ. Totŭ-o-dată apare în Moldova Milo, care prin puterea talentuluĭ seŭ artisticŭ întroduce o nóuă viéță pe scenă; în Muntenia apare C. Carageali. Teatrulŭ era în fine întrodusŭ, dar slabŭ întemeiatŭ. Prin zidirea teatruluĭ în Bucurescĭ se pune cea dintâiŭ bază solidă acesteĭ instituțiunĭ.—In cursulŭ desvoltăriĭ teatruluĭ până la 1860 constatămŭ dóuĕ curente deosebite: în primele fase ale întroduceriĭ teatruluĭ vedemŭ unŭ gustŭ pentru operele clasice, așa încâtŭ până la 1840 se tradusese deja maĭ multe asemenea opere clasice (Eliade, op. cit. p. 81), dela 1840 încóce însĕ, după ce se întroduce farsa și vodevilulŭ, începe a se reci gustulŭ pentru operele clasice și nicĭ nu se prea traducŭ. Gustulŭ clasicităţi ţinu maĭ multŭ în Bucurescĭ și se stinse maĭ curêndŭ în Moldova, fiindŭ-că în Moldova eraŭ gustate scrierile luĭ Alecsandri bine interpretate prin Milo, pe când în Bucurescĭ C. Carageali se ţinea mai multŭ de scóla clasică [5]). In generalŭ, literatura teatrală în acéstă epocă este fórte puțină și slabă și se ocupă aprópe numaĭ cu genulŭ ușorŭ de comedióre și vodevile. Chiar și traducerile se mărginescŭ maĭ numaĭ la acestea, și se facŭ în modulŭ celŭ maĭ ușorŭ, fără a se interesa, ca celŭ puținŭ limba sĕ fie maĭ corectă și maĭ românéscă. Traducătoriĭ suntŭ adese-orĭ fără cunosciințe literare. Comedióra și vodevilulŭ francesŭ domină aprópe esclusivŭ teatrulŭ românŭ. De cele germane, ca maĭ puținŭ cunoscute, se folosiaŭ localisatoriĭ séŭ scriitoriĭ așa ḑișĭ „originalĭ."—

5) Veḑĭ și ḑiarulŭ „Constituțiunea" pe 1864 No. 36.

Românii de peste munţi n'aŭ avutŭ şi nu aŭ încă teatru. Pela 1850 se improvizase în Braşovŭ o societate de amatorĭ, care a datŭ puţinŭ timpŭ representaţiunĭ românescĭ. Asemenea încercărĭ maĭ făceaŭ icĭ-colea studenţiĭ. Actorĭ din România numaĭ după 1860 aŭ începutŭ a trece şi a da representaţiunĭ teatrale şi dincolo.

POEŢII

Până pela 1840, cum amŭ vědutŭ maĭ susŭ, literatura dramatică s'a mărginitŭ aprópe numaĭ la traducţiunĭ: I. Slătineanu traduce pe *Achile la Schiro*; A. Beldimanŭ pe *Orestŭ*, Ionŭ Văcărescu pe *Britanicŭ*, *Regulŭ* şi *Ermiona*; Eliade: *Zaira*, *Amfitrionŭ*, *Marino Faliero*, *Ambiĭ Foscari*; Gr. Alecsandrescu: *Alzira*; I. Rusetŭ, *Heracliu*, *Harpagon şi Cina*; I. Câmpineanu: *Intriga şi Amorulŭ* ş. a.; I. Voinescu II: *Bădăranulŭ boeritŭ* Alţiĭ traducŭ alte piese, în câtŭ se făcuse deja unŭ repertoriŭ cu piese maĭ alesŭ clasice. Piesele traduse până la 1836 suntŭ în totalŭ 31. (Gazeta Teatruluĭ naţionalŭ, 1836 p. 21).

V. Alecsandri singurŭ dintre toţĭ scriitoriĭ noştri s'a ocupatŭ maĭ seriosŭ cu scrierĭ teatrale şi singurŭ a obţinutŭ însemnate succese. Elŭ este întemeietorulŭ literatureĭ nóstre dramatice. Până la bětrâneţe s'a ocupatŭ cu genulŭ uşorŭ de scrierĭ dramatice: comedióre, farse, vodevile, tipurĭ sociale din Moldova. Pe aşésta se întemeiéză cu deosebire popularitatea lorŭ. Se înţelege, când amŭ judeca aceste piese din punctŭ-de-vedere alŭ arteĭ dramatice după tóte formele, ele suntŭ departe de a puté susţiné critca Ar' fi însě greşitŭ a face acésta, căcĭ insuşĭ poetulŭ nu le-a scrisŭ cu intenţiunea de a face opere de înaltă literatură dramatică, ci le-a scrisŭ pentru trebuinţele cele maĭ de aprópe, pentru a puté fi puse uşorŭ în scenă, şi a le puté representa actoriĭ şi amatoriĭ puţinŭ deprinşĭ. precum acésta s'a întêmplatŭ şi se întêmplă mereŭ Ma-

rele lorŭ meritŭ este, că aŭ începutŭ a naţionalisa teatrulŭ, şi acésta este fórte multŭ. Sĕ fimŭ prea mulţumiţĭ cu aceste resultate practice.—In aniĭ din urmă V. Alecsandri a apucatŭ o nóuă cale în scrierile sale dramatice, care a înaugurat'o cu *Despotŭ-Vodă* şi a continuat'o cu *Fântâna Blanduzieĭ* [6]) şi cu *Ovidiŭ.* Poetulŭ prin aceste piese întră pe terenulŭ literatureĭ inalte dramatice. Aicĭ datorĭ suntemŭ, în interesulŭ bine înţelesŭ alŭ literatureĭ, a apreţia, deşi numaĭ în scurtŭ, aceste piese totŭ de-pe aceeaşĭ înălţime a arteĭ dramatice la care tinde şi poetulŭ.—Inainte de tóte poetulŭ chiar dela prima piesă, *Despotŭ-Vodă*, s'a vĕdutŭ că nu se lămurise încă în sine ce felŭ de piesă a voitŭ sĕ producă, din care causă a întimpinatŭ o critică nefavorabilă. Acestŭ defectŭ nu l'a îndreptatŭ nicĭ în celelalte dóuĕ piese maĭ nóuĕ. căcĭ poetulŭ nicĭ aicĭ nu scia limpede pe ce terenŭ lucréză şi se mişcă: pe alŭ drameĭ proprie, séŭ pe alŭ comedieĭ? căcĭ despre tragedie nu póte fi vorbă; şi pentru-ca sĕ nu vină de noŭ în colisiune cu critica, nu le maĭ întituléză nicĭ una nicĭ alta, ci le numesçe simplu „*piese.*" Nicĭ una din aceste piese nu ne presentă *caractere* desvoltate şi precisate, ci numaĭ simple figurĭ legate unele de altele maĭ multŭ în modŭ mechanicŭ, decâtŭ prin motive interne, prin evoluţiunĭ şi complicaţiunĭ psichologice. Poetulŭ nu póte complica acţiunea, şi, togmaĭ ca în lirică, nu póte scormoli sentimentele, nu póte pune în luptă pasiunile, fără de carĭ piesele de teatru sémĕnă cu o şiruitură de óse fără carne. Şi aicĭ poetulŭ lucră, ca în lirică, cu mijlóce esterne, cu *tabloulŭ*, ca d. e. în Despotŭ-Vodă, cu persóne deja marĭ în istorie ca Horaţiŭ, Augustŭ şi Ovidiŭ, şi în deosebĭ cu pompa decoraţiunilorŭ şi în fine cu frasa.

Pentru aceea poetulŭ. după puţinulŭ succesŭ cu Despotŭ, 'şĭ luă refugiŭ la epoca cea maĭ strălucită a imperiuluĭ romanŭ, care numaĭ cu figurile simple trebuia

6) Acéstă piesă am analisat'o în *Cercetărĭ literare* p 219—184.

sĕ facă asupra nóstră o bună impresiune, fără a maĭ căuta după valórea internă a pieseĭ. A vedé pe Horaţiŭ încurcatŭ în ale iubireĭ şi cântândŭ cu *duióse ahturĭ* înaintea nóstră; pe Augustŭ suferindŭ şi elŭ miseriile nóstre familiare şi sociale, pe Ovidiŭ făcêndŭ aventurĭ de amorŭ, şi murindŭ chiar aicĭ pe pămêntulŭ nostru, şi pe lângă acésta—„toţĭ acestia mariĭ nostri strămoşĭ": ar' trebui sĕ fimŭ recĭ ca Céhlăulŭ, ca sĕ nu-ĭ admirămŭ, şi sĕ nu-ĭ aplaudămŭ. Din punctŭ-de-vedere artisticŭ însĕ togmaĭ representarea demnă pe scenă a unorŭ asemenea personagie şi caractere istorice este fórte grea, şi într'adevĕrŭ poetulŭ tóte acele personagie le-a coborîtŭ fórte josŭ sub nivelulŭ pe care ele aparŭ în istorie, pe tóte le-a pusŭ în situaţiunĭ nedemne de posiţiunea ce ocupă în istorie. A-lŭ cobori pe Horaţiŭ la o sclavă, a-lŭ face se-ĭ cânte cu ochĭ galeşĭ, a avé rivalŭ unŭ sclavŭ, a-lŭ pune în societate cu unŭ desfrăbălatŭ ca Postumus, care ca *Pretorŭ*, celŭ maĭ mare funcţionarŭ alŭ Romeĭ, regina lumeĭ, vorbesce şi se pórtă ca ceĭ de laie şi se mai presintă pe scenă şi ca unŭ bădăranŭ; a-lŭ presenta pe Augustŭ fără auctoritate în familie şi a-lŭ face sĕ-se înfăţişeze într'unŭ aşa locŭ... unde Ovidiŭ şi toţĭ se aflaŭ în orgiĭ cu curtezanele lorŭ, şi a-lŭ pune sĕ maĭ tină încă chiar acolo şi o lungă tiradă morală; a presenta pe Ovidiŭ ca unŭ omŭ coruptŭ, moralicesce decăḑutŭ, va sĕ ḑică a-lŭ lipsi nu numaĭ de demnitatea de care nu poţĭ desbrăca pe unŭ geniŭ chiar pe scenă şi maĭ cu samă când elŭ este eroulŭ pieseĭ, dar' totŭodată a-lŭ lipsi şi de iubirea şi compătimirea nóstră; tóte acestea suntŭ greşelĭ neiertate, căcĭ în locŭ de a fi puşĭ în scenă cu demnitate, chiar şi când s'arŭ întêmpla lucrurĭ comice în giurulŭ lorŭ, eĭ înşişĭ suntŭ făcuţĭ ridiculĭ. Se ne închipuimŭ, că Romaniĭ s'arŭ scula şi arŭ vedé pe mariĭ lorŭ ómenĭ jucândŭ pe scenă asemenĭ triste role, eĭ arŭ muri adóua óră séŭ artistiĭ şi poetulŭ arŭ fi esilaţĭ din Roma. Afară de acésta poetuluĭ 'ĭ lipsesce cunosciinţa vieţeĭ romane în gradulŭ cum se cere

pentru asemenea lucrurĭ și d'aicĭ o sumă alte greșelĭ. Pe lângă defectele de fondŭ concurgŭ și defectele de formă; limbă împestrițată cu cuvinte străine și ordinare și neoligisme, cu greșelĭ de gramatică și sintacsă și adese orĭ versulŭ neîngrijitŭ și defectuosŭ. Numaĭ icĭ-colea aparŭ pasage bine scrise. — Comparate aceste treĭ piese una cu alta, în *Despotŭ* bate pulsulŭ ideiĭ nationale, *Fântâna Blandusieĭ* apare ceva maĭ caldă ca sentimentŭ, ér' cea maĭ slabă este *Ovidiŭ* atâtŭ ca concepțiune, câtŭ și ca esecutare, ca limbă și ca espresiune; versulŭ cu deosebire sufere de împluturĭ.

D. Bolintineanŭ în ultimiĭ anĭ aĭ vieţeĭ sale a scrisŭ vre-o cincĭ drame, tóte subiecte din istoria națională. Ele suntŭ totŭ ce a scrisŭ maĭ bunŭ în aniĭ seĭ din urmă. Din punctŭ-de-vedere alŭ concepțiuneĭ suntŭ superióre pieselorŭ luĭ Alecsandri. Bolintineanŭ înse le-a acomodatŭ maĭ puținŭ pentru cerințele sceneĭ. Elŭ lucră maĭ multŭ cu sentimentulŭ, și din contră nu se îngrijesce de locŭ de pompa esternă séŭ nu pune nicĭ unŭ prețŭ pe ea. Deóre-ce elŭ lucră cu deosebire cu sentimentulŭ patrioticŭ, lipsesce piesele de variațiune. Limba în generalŭ scutită de greșelĭ, versulŭ nu totŭ-de-una ingrijitŭ, dar' maĭ rarŭ defectuosŭ. Incercărĭ seriόse d'a se pune în scenă piese d'ale luĭ Bolintineanŭ nu scimŭ sĕ-se fie făcutŭ,

Mateiŭ Milo (1813—) născutŭ în Moldova, întră ca tinĕrŭ în funcțiune de statŭ, dar' neplăcêndu-ĭ acéstă carieră se duse la Parisŭ. unde petrecu 11 anĭ cu studiulŭ arteĭ dramatice. Revenindŭ în patrie de-ocamdată nu putu păși pe scenă, căcĭ nu-lŭ lăsa familia preocupată de prejudețele sale boerescĭ, ci a obținutŭ numaĭ direcțiunea teatruluĭ. In fine înse elŭ păși pe scenă, și din séra dintâiŭ deveni favoritulŭ publiculuĭ. Elŭ cu deosebire popularisă piesele luĭ Alecsandri. Elŭ este unŭ adevĕratŭ geniŭ comicŭ, și adĭ încă, la cele maĭ adâncĭ bĕtrânețe, când maĭ pășesce pe scenă, stórce aplausele publiculuĭ. Elŭ a scrisŭ și operete și vodevile

multŭ gustate de publicŭ, ca: *Baba Hârca*, *Apele dela Văcărescĭ*, *Prăpastiile Bucurescilorŭ*, *Spoelele Bucurescilorŭ* ş. a.

Const. Negruzzi încă a scrisŭ dóuĕ piese, *Cârlanii* vodevilŭ şi *Musa dela Burdujenĭ*, farsă, și a tradusŭ pe Maria Tudorŭ și pe Angelo de V. Hugo ș. a.

Dintre poeţiĭ vechĭ carĭ aŭ scrisŭ ocasionalŭ piese de teatru maĭ amintimŭ: 1) Constantinŭ Faca a scrisŭ comedióra *Franţositele*, 2) G. Asachi: *Elena Dragoșŭ*, *Petru Rareșŭ*, *Turnu lui Butu*, *Voichiţa* ș. a. 3) Th. Codrescu: *Plăeşulŭ*; 4) Gh. Tăutŭ; 5) Nicolae Istrate a scrisŭ *Mihulŭ*, scenă din resboiulŭ luĭ Stefanŭ-celŭ-mare cu Mateiŭ Corvinŭ la Baia, o piesă binișorŭ scrisă, în care este însemnată piesa lirică *Amară e viéţa* devenită populară; 6) T. Strâmbeanŭ, *Radu-Leonŭ-vodă și ministrii seĭ fanarioţĭ* ș. a.; 7) I. N. Șoimescu, *Radu dela Afumaţĭ* ș. a.; 8) George Baronzi. *Mateiŭ Basarabŭ séŭ Dorabanţiĭ şi Seimeniĭ*; 9) G. Sionŭ, *La Plevna*, *Candidatŭ și deputatŭ*, și traducerĭ; și alţiĭ.

Poesia didactică.

Poesia didactică depinde în generalŭ dela desvoltarea maĭ înaltă și popularisarea sciinţelorŭ. In specialŭ cosmologia, doctrinele morale și estetice și în fine ocupaţiunile agricole suntŭ care atragŭ maĭ curêndŭ, pe acestŭ terenŭ, și pe scriitorĭ și pe cetitorĭ. La noĭ nu s'aŭ făcutŭ în cele dintâiŭ epoce ale evoluţiuneĭ nóstre literare, decâtŭ micĭ încercărĭ. Cea dintâiŭ încercare o aflămŭ la Vasile Aronŭ în *Anulŭ măuosŭ*, în care se descriŭ fugitivŭ lucrările agricole de peste anŭ. Eliade făcuse câte-va versurĭ pe carĭ le întitulase *Poemă didactică* după Boileau și Horaţiu, în care amestecă câte-va principiĭ generale rĕŭ și confusŭ espuse. Maĭ apròpe de o poemă didactică este *Conradŭ* în 4 cânturĭ alŭ luĭ D. Bolintineanŭ, călcatŭ slabŭ după *Peregrinagiulŭ luĭ Haroldŭ* alŭ luĭ Byron. Maĭ multŭ s'a cultivatŭ la noĭ *Satira* și *Fabula*.

Satira. Nicĭ acésta nu s'a cultivatŭ anume, seriosŭ și cu intențiunĭ, cum âmŭ dice, clasice, ci maĭ numaĭ accidentalŭ și maĭ totŭ-de-una cu motive și reflecse de politică militantă, carĭ producŭ scrierĭ adese orĭ fórte personale și totŭ-de-una curêndŭ trecĕtóre. Acéstă direcțiune greșită a fostŭ o consecință a spirituluĭ de facțiunĭ politice atâtŭ de desvoltatŭ la noĭ. Pentru aceea numaĭ rarŭ afli câte o scriere satirică în care poetulŭ sĕ-se înalțe maĭ pe susŭ de pasiunile de tóte dilele, maĭ cu samă Mămuleanŭ, Gr· Alecsandrescu și Bălăcescu. Spiritulŭ satiricŭ este de alminterea o proprietate deosebită a Poporuluĭ-Românŭ. Anecdotele séŭ *Snóvele* populare, carĭ vorbescŭ de Țiganĭ, ér cu deosebire *Evangeliile Țiganescĭ* chiar *Horele*, suntŭ adese-orĭ pline de ghimpĭ satiricĭ (v. Epigr.), carĭ înțépă pân' în sufletŭ. Prin manuscriptele de poesiĭ vechĭ literare (p. 182) se află adese-orĭ și piese satirice. Cea maĭ vechie satiră literară, celŭ puținŭ după unŭ datŭ maĭ precisŭ, este *Istoria ce aŭ scosŭ Domnilorŭ și Boerilorŭ* din Moldova și Muntenia, între aniĭ 1778—1773 reprodusă în cronica luĭ Ienache Cogălniceanŭ (III 270—273). *Țiganiada* luĭ Deleanŭ (p. 306) este în fondŭ o satiră plină de fiere, și cu deosebire în unele scene, ca cea din mănăstire; prin formă și desvoltare însĕ se ține de genulŭ epicŭ.

Vasile Fabianŭ Bobŭ s'a născutŭ la 31 Dec. 1795, în comuna Rușiĭ-Bărgăuluĭ în Transilvania, nepotŭ alŭ episcopuluĭ Bobŭ. Elŭ a studiatŭ la Blujŭ și la Oradea-mare. La 1820 fu adusŭ de G. Asachi la Iașĭ ca profesorŭ. La 1828 e profesorŭ de matematică, geografie și limba latină la gimnasiulŭ ce se înființase atuncĭ la Iașĭ. La 1835 trecu ca profesorŭ de filosofie la Academie. A muritŭ la 1836. Dela elŭ avemŭ dóuĕ satire scrise cu gustŭ și ideĭ clasice; una sub titlu *Moldova la 1821* în 148 versurĭ, scrisă cu multă finețe și amestecată cu accente elegice, în fondŭ însĕ numaĭ satiră; alta *Geografia țintirimuluĭ*, neterminată, descrie în modŭ satiricŭ lumea ceealaltă.

B. P. Mămuleanŭ în cele maĭ multe din poesiile sale și maĭ alesŭ în *Rostŭ de poesie* (1822) și în *Caractere*, este umoristicŭ-satiricŭ.

Vasile Aronŭ este plinŭ de umorŭ în poema *Leonatŭ și Dorofata*,

Eliade, între altele, a scrisŭ o poemă satirică, *Tandalida*, în care pe lângă adevĕrată satiră se amestecă și personalitățĭ. In generalŭ este scrisă cu multŭ spiritŭ. Totŭ satiră în alegorie este și *Măcieșulŭ*.

Gr. Alecsandrescu are maĭ multe satire: *Rĕsbunarea șórecilorŭ* are multŭ umorŭ, *Adio* precum și *Confesiunea unuĭ renegatŭ* suntŭ scrise cu multă fiere, succesŭ de espresiunĭ și cu o vehemență archilochică; *Epistola cătră Voltaire* este însemnată pentru partea din urmă, în care aruncă săgețĭ asupra Parnasuluĭ românŭ; *Epistola la A. B. II* și *Satira spirituluĭ meŭ* biciuescŭ starea socială.

Constantinŭ Bălăcescu (1800—1880) rĕmasŭ pe nedreptŭ aprópe necunoscutŭ, în poesiile sale tipărite la 1845 este cu deosebire satiricŭ. *Fă-mĕ tată sĕ-țĭ sémĕnŭ* este o poemă satirică, ce ie la refecŭ viéța de pe atuncĭ. Elŭ între altele a scrisŭ și maĭ multe fabule.

Satire a maĭ scrisŭ C. A. Roseti, Nic. Istrati, si *G. Tăutŭ*. — *C. Negruzzi* și cu *A. Donicĭ* aŭ tradusŭ din rusesce *Satirele* luĭ Antiochŭ Cantemirŭ fiulŭ luĭ D. Cantemirŭ.

Dintre toțĭ s'a ocupatŭ maĭ multŭ cu satira *Dimitrie Bolintineanu* și anume cu satira politică. Elŭ în diarele sale satirice întitulate *Nem sis*, *Eumenidele, Bolintiniadele* și *Menadele*, a public tŭ multe satire. Defectulŭ lorŭ rĕsare din modulŭ cum se scriaŭ și se publicaŭ; cele maĭ multe adecă ca articole defondŭ în versurĭ. Pe lângă acésta suntŭ adese-orĭ prea personale și se légă de evenimente neînsemnate. Piese maĭ bune aflămŭ numaĭ în *Nemesis* (1861) d. e. satirele *Cuconulŭ Notrețŭ*, *Spiritulŭ meŭ*, *Scirĭ din Iadŭ* și *Advocațiĭ* carĭ suntŭ ținute maĭ generalŭ, și scrise cu multŭ spiritŭ. In celelalte se află numaĭ icĭ-colea pasagie maĭ bune.

Cu satira eminamente politică s'a ocupatŭ multŭ N. T. Orăşanŭ şi adese-orĭ cŭ multŭ spiritŭ (Opere satirice Buc. 1875).

Cu satira în spiritŭ curatŭ popularŭ s'a ocupatŭ.—

Antonŭ Panŭ (1797—1854). Elŭ s'a născutŭ la comuna *Slivden* în Bulgaria. Tatălŭ seŭ de meserie era căldărariŭ. In 1812 a fostŭ luatŭ de Ruşĭ ca captivŭ cu tótă familia. Dusŭ în Rusia fu aplicatŭ în armată ca musicantŭ. La 1826 fugindŭ din Rusia trece în Muntenia şi d'aci la Braşovŭ unde a întratŭ ca cântăreţŭ la biserica românéscă St. Niculae din Scheiŭ. Aicĭ a făcutŭ elŭ cunoscinţă cu poetulŭ Ionŭ Baracŭ, care pân' atuncĭ deja publicase pe *Arghirŭ şi Elena* şi *Risipirea Ierusalimuluĭ* (p. 307). Prin scrierile acestuia şi prin petrecerea cu elŭ în cursŭ de doĭ anĭ, câtŭ a staĭŭ în Braşovŭ, se deştéptă în A. Panŭ gustulŭ literatureĭ [1]). Panŭ după doĭ anĭ trece la Bucurescĭ şi la 1830 'şĭ începe cariera literară cu publicarea *Cântecelorŭ de stea*. Elŭ şi în Bucurescĭ a trăitŭ ca cântăreţŭ şi cu lecţiunĭ de musică. Elŭ a muritŭ la 3 Noembre 1854, şi s'a înmormântatŭ în biserica Lucacĭ în Bucurescĭ. Cum amŭ maĭ ḑisŭ, Panŭ, Baracŭ şi Vasile Aronŭ, suntŭ treĭ poeţĭ de mare însemnătate în literatura română, nu prin înălţimea clasică a scriirilorŭ lorŭ, care nu o aŭ, ci togmaĭ prin coborîrea lorŭ josŭ la poporŭ, pentru eceea scrierile lorŭ aŭ fostŭ şi suntŭ până aḑĭ adevĕrata literatură populară.—Motivulŭ pentru care punemŭ pe Antonŭ Panŭ între satiricĭ, este pentru că maĭ tóte scrierile luĭ originale suntŭ scrise în spiritŭ umoristicŭ-satiricŭ popularŭ. Scrierile luĭ aŭ cu deosebire tendinţe didactice morale, ér' spiritulŭ în care le scrie este celŭ satiricŭ popularŭ, care l'aflămŭ în anecdotele şi chiar în

1). Despre acestea aflasemŭ din ómenĭ bĕtrânĭ pe când eram în Braşovŭ şi mi le-a împărtăşitŭ în urmă în scrisŭ şi fiulŭ luĭ Ionŭ Baracŭ, protopopulŭ Baracŭ din Braşovŭ rĕposatŭ anulŭ 1884 în adâncĭ bĕtrâneţe.

proverbele nóstre. Acésta este o trăsătură caracteristică a Românuluĭ de a îmbrăca chiar cele maĭ seriόse și maĭ instructive lucrurĭ în umorŭ, căcĭ elŭ pune maĭ totŭ-de-ună în luptă neghiobia cu înțelepciunea și din colisiunile între ele rĕsare involuntarŭ umorulŭ, satira. In acéstă manieră, în acestŭ spiritŭ a scrisŭ A. Panŭ, și acesta este și motivulŭ pentru care elŭ a devenitŭ atâtŭ de popularŭ. Scrierile luĭ suntŭ fórte numĕróse, dintre carĭ cele maĭ însemnate: *Povestea vorbeĭ* séŭ proverbele adunate din poporŭ (171). Proverbele suntŭ ilustrate cu diverse istorióre și narațiunĭ în versurĭ, scrise cu multŭ spiritŭ; *O ședĕtóre la țéră séŭ povestea luĭ Moșŭ-Albŭ*, narațiunĭ în versurĭ pline de învĕțătură și umorŭ; *Spitalutŭ amoruluĭ* colecțiune de diverse cântece; *Năsdrăvăniile luĭ Nastratinŭ Hogea*. Afară d'acestea a tradusŭ din grecesce pe *Noulŭ Erotocritŭ* poemŭ epicŭ-romanticŭ și a publicatŭ diverse istorióre, parte în versurĭ, parte în prosă, precum și cărțĭ bisericescĭ și de musică bisericéscă [2]).

Fabula. Fabula o aflămŭ și la noĭ deja în literatura populară. In literatura scrisă o constatămŭ în manuscripte de prin sec. 17-lea [3]). S. Miculŭ a tradusŭ *Viéța și fabulele luĭ Esopŭ* [4]) care potŭ sĕ fie cele tipărite la 1812 anonimŭ și fără locŭ. Fabula ca o specie în aparență simplă și ușóră, în fondŭ însĕ fórte grea, a sedusŭ pe ceĭ maĭ mulțĭ din poețiĭ nostri sĕ-se ocupe cu ea. Dar' chiar de s'ar' fi scrisŭ la noĭ poesia cu maĭ multă îngrijire și seriositate de cum s'a scrisŭ în generalŭ, totușĭ nu încape îndoiélă, că abia unulŭ, celŭ multŭ doĭ, puteaŭ sĕ atingă în fabulă o maĭ înaltă perfecțiune. Chiar literaturĭ deja clasice abia posedŭ unulŭ doĭ fabulistĭ. Din câțĭ s'aŭ ocupatŭ la noĭ cu fabula, ca po-

---

2). Pentru diversele sale scrierĭ a se vedé *Operele luĭ Antonŭ Panŭ*, recensiune bibliografică, de G. Dem. Teodorescu Buc. 1891.
3). M. Gaster, Lit. pop. p. 165.
4). Ciparĭŭ, Archivŭ p. 275.

sie, numaĭ doĭ, Gr. Alecsandrescu și A. Donicĭ aŭ pututŭ obține resultate maĭ însemnate, la o înaltă perfecțiune însĕ n'aŭ putut'o duce nicĭ eĭ.—Din punctŭ de vedere filosoficŭ înstructivŭ și cu tendințe naționale-politice s'a ocupatŭ cu fabula

Dimitrie Țichindealŭ [5]), contimpuranŭ cu Petru Maiorŭ, născutŭ în Bănatŭ la Becĭcherecułŭ-micŭ, anulŭ nu se scie, dar' după cum se vede din activitatea luĭ, pe la 1760. Elŭ a fostŭ învĕțătorŭ și preotŭ, ér' după înființarea preparandieĭ din Aradŭ la 1812, fu numitŭ aci profesorŭ, dar' la 1815 din causă de persecuțiunĭ, carĭ și le atrăsese prin sentimentele sale naționale, părăsi Aradulŭ și se duse ca preotŭ în loculŭ nascereĭ. Elŭ a muritŭ la Timișóra la 1818. Țichindealŭ a publicatŭ la 1814 în Buda «*Filosoficescĭ și politicescĭ prin Fabule moralnice învĕțăturĭ*» adecă *Fabule* la carĭ ca morală se adaogŭ feliurite învĕțăturĭ morale și politice, avêndŭ cu deosebire în vedere starea politică și socială a Românilorŭ. Operă voluminósă, 484 pagine, este tótă în prosă. Scrierea este o imitațiune și une-orĭ traducere după o asemenea operă a luĭ Dositeiŭ Obradoviciŭ (1739—1811) scriitoriŭ sêrbescŭ născutŭ și elŭ în Bănatŭ, la Ciacova, care la 1788 publicase *Fabulele luĭ Esopŭ* cu învĕțăturĭ morale și politice. Cartea luĭ Țichindealŭ, prin învĕțăturile sale morale și maĭ presusŭ de tóte pline de patriotismŭ, a avutŭ o influință desteptătóre asupra Românilorŭ.

Scrisă cu aceste intențiunĭ nicĭ nu póte fi vorba de o aprețiare din punctŭ-de-vedere artisticŭ. Limba lasă multŭ de doritŭ, cu tote acestea este interesantă pentru provincialismele ce se află în ea. Eliade scosese o nóuă edițiune la 1838, devenită și aceea fórte rară.

---

5). Date biografice: Dimitrie *Cichindealŭ* (date nóuĕ despre viéța și activitatea luĭ) de I. Vulcanŭ, Buc. 1893; observămŭ că falsŭ se scrie *C*ichindealŭ, căcĭ în edit. fabulelorŭ din 1814 se scrie, „Țichindealŭ“ (Џікиндеал).

Alecsandru Donicĭ (1806—1866) s'a născutŭ la 1806 la moşia părintéscă Stânca în Basarabia. Elŭ 'şĭ făcu studiile în Rusia, maĭ ântâiŭ într'unŭ institutŭ privatŭ, întră apoĭ în scóla de cadeţĭ, din care eşi ca ofiţerŭ rusŭ. Când se reîntórce în patrie, elŭ nu maĭ scia românesce. Trece la Iaşĭ şi întră în magistratură. Móre la 1866. Elŭ ne-a lasatŭ 91 fabule dintre care cele maĭ multe suntŭ luate pe dintregulŭ din fabulistulŭ rusŭ Krilov.

Grigorie Alecsandrescu (1812—1885) s'a născutŭ la Târgovişte, a studiatŭ la St. Sava, a întratŭ apoĭ în serviciulŭ militarŭ, din care a eşitŭ maĭ târdiŭ. Ie parte activă pe terenulŭ literarŭ şi politicŭ. Amicŭ ântâiŭ cu Eliade, în urmă s'aŭ desbinatŭ. Elŭ trăesce maĭ multŭ ca privatŭ, şi móre în adâncĭ bĕtrâneţe la Bucurescĭ în 1885. Poesia *Anulŭ 1840*, elegie doiósă amestecată cu veninulŭ satireĭ, 'ĭ căştigă d'odată popularitate. Alecsandrescu are multŭ fondŭ de ideĭ, cum abia maĭ întâlnim la poeţiĭ din epoca luĭ, şi multă energie în espresiunĭ: are însĕ şi unŭ defectŭ care a pusŭ multŭ în umbră talentele sale, este negligenţa formeĭ, versulŭ în generalŭ necorectŭ, stilulŭ adese-orĭ neîngrijitŭ—lipsă de studiulŭ limbeĭ. Elŭ a scrisŭ diverse poesiĭ: lirice-meditative, satire, epistole ş. a. Maĭ însemnatŭ este însĕ ca fabulistŭ şi se distinge prin avuţia şi varietatea ideilorŭ şi a formeĭ, prin vioiciunea naraţiuneĭ, care totŭ-odată este variată, uşóră. naturală, şi cu limba maĭ corectă. Câte-odată desvóltă însĕ prea multŭ naraţiunea şi slăbesce efectulŭ moraleĭ prin o prea lungă reflesiune. Unele din fabule suntŭ în fondŭ numaĭ istorióre séŭ anecdote.

Cu fabula s'a maĭ ocupatŭ G. Săulescŭ, Asachi, Eliade, C. Bălăcescŭ, A. Panŭ, I. Sêrbŭ din Basarabia, care a publicatŭ la 1851 o colecţiune de 50 fabule, C. Stamati, care are 40, ér G. Sionŭ, 101 fabule. C. V. Carp, ş. a. dar' în generalŭ cu puţinŭ succesŭ. [6])

---

6). Asupra cărora a se vedé *Fabuliştiĭ românĭ* de Th. D. Speranţa, Buc. 1892.

Epigrama. In prospectulŭ generalŭ asupra poesieĭ amŭ arătatŭ causele pentru carĭ la noĭ nu s'a cultivatŭ epigrama, de și timpulŭ séŭ maĭ bine secolulŭ nostru este celŭ maĭ propriŭ pentru epigramă. Pentru luptele nóstre politice totŭ-de-una atâtŭ de agitate, pentru starea nóstră socială, înțelegemŭ, acelorŭ civilisațĭ, pentru frecările și animositățile ce le observămŭ pe câmpulŭ liniştitŭ alŭ literatureĭ chiar și înainte de 1860: tóte aceste împregiurărĭ eraŭ de natură a favorisa cultivarea epigrameĭ. Cu tóte acestea aflămŭ numaĭ încercărĭ sporadice. Nicĭ unŭ poetŭ macar nu a cultivatŭ anume câtŭ de puținŭ epigrama. In poesiile populare, *Hore* saŭ *Chiuiturĭ*, cum se maĭ ḑicŭ pe unele locurĭ, sĕ află adese-orĭ clasice epigrame. Prin cărțile nóstre vechĭ se află în formă epigramică așa numitele stichurĭ prin carĭ se închină cartea séŭ carĭ se adreséză la *herbulŭ țereĭ*, însĕ tóte fórte secĭ. *Stichurile despre împĕrații Otomanĭ*, presărate icĭ colea de Ienăchiță Văcărescŭ în Cronica sa, suntŭ scrise în formă de epigrame, dar fără spiritulŭ eĭ, și chiar și acelea, carĭ s'arŭ apropia ceva în spiritŭ de epigramă, de sine nu se potŭ înțelege fără cronică. Din poesiile sale, spiritŭ epigramaticŭ aflămŭ în *Șoimulŭ* și în *Flórea*. Prin poesiele luĭ I. Văcărescŭ încă se află unele epigrame. Gr. Alecsandrescu are vre-o cincĭ epigrame din care treĭ suntŭ bune: *Celuĭ ce scria*, *D* * * și *In iadŭ*. A Donicĭ a scrisŭ dóuĕ epigrame nimerite: *Torentulŭ și ómeniĭ* și *La mormêntulŭ unuĭ doctorŭ* cea maĭ bună. Décă Antiochŭ Cantemirŭ ar' fi scrisŭ românesce cele nóuĕ epigrame traduse de Negruzzi-Donicĭ, arŭ fi cele maĭ bune în literatura nóstră maĭ vechie. Câte-va epigrame, din carĭ unele bunișóre, a scrisŭ' și C. Bălăcescŭ.

Novelă, Romanŭ.

Prospectŭ istoricŭ.

Pe lângă epigramă nicĭ o specie de literatură n'a fostŭ maĭ puţinŭ şi maĭ slabŭ cultivată la noĭ ca literatura romanţieră, deşi togmaĭ acésta este cu deosebire literatura seculuiuĭ nostru. Acésta trebue sĕ ne mire cu atâtŭ maĭ vêrtosŭ, căcĭ deja pe la finele seculuiuĭ trecutŭ începuse a se ceti la noĭ romanele francese. Dar ne putemŭ uşorŭ esplica pentru-ce acestŭ ramŭ de literatură a fostŭ cŭ totulŭ neglijatŭ. Inainte de tóte, deşi acéstă literatură se numeşte *uşóră* séŭ maĭ bine *uşuratecă*, cu tóte acestea nu este aşa de uşorŭ a o scrie. Unŭ romanŭ, ca se-lŭ poţĭ scrie, cere în faptă multe cunoscinţe şi fie-care operă în specialŭ o labóre minuţiósă, fie istorică, fie scientifică, fie de datine şi moravurĭ, ba chiar de ţerĭ, localităţĭ, clase şi indivizĭ anume, cu ale cărorŭ speciĭ aĭ a face în operă. Şi numaĭ la studiĭ de acestea n'aŭ fostŭ dedaţĭ scriitoriĭ noştrĭ, carĭ se ocupaŭ séŭ maĭ bine puteaŭ sĕ-se ocupe cu literatura *uşóră*. Acésta, după noĭ, este causa principală a neglijăreĭ literatureĭ romanţiere. După acésta vinŭ alte cause secundare: lipsa de cunoscinţă aprofundată a limbeĭ, pentru a puté scrie uşorŭ şi a împune cu frumuseţa şi corectitatea limbeĭ, fără de care romanulŭ nasce mortŭ; educaţiunea străină, dedarea cu ideile, cu viéţa şi cu împregiurările străine. Cum veĭ cere de la clasa nóstră maĭ bună sĕ cetéscă scrierĭ romanţiere românescĭ, când ea a trăitŭ viéţa cea maĭ frumósă în străinătate, s'a dedatŭ cu ideile şi formele de acolo, ér' pe cele din ţéra sa nu le cunósce, nu-ĭ placŭ séŭ chiar le despreţuesce? Acéstă ***viéţă străină*** a adusŭ cu sine apoĭ şi invasiunea romanţelorŭ străine, maĭ alesŭ francese. Privițĭ espositórele librăriilorŭ, întraţĭ în ele şi uitaţi-vĕ în stelage: nu veţĭ vedé de câtŭ totŭ ce produce Franţa dela cele maĭ bune, carĭ suntŭ rare, până la cele maĭ

nebune, maĭ infecte romanțe, carĭ suntŭ nenumĕrate, și acestea placŭ cu deosebire. Intrațĭ în casele nóstre și căutațĭ bibliotecile, și décă le aflațĭ, suntŭ în generalŭ pline de romane. Uitați-vĕ ce cetesce Românimea nóstră feminină ! Dreptŭ-aceea n'a fostŭ și nu póte fi vorba numaĭ de a produce, ci totŭ-odată și cu deosebire cestiunea este de a combate o puternică concurență, și aCésta nu se póte combate de câtŭ maĭ ântâiŭ prin educațiune *națională în țéră.* Atuncĭ numaĭ vorŭ începe a se interesa și de romanțele ce s'arŭ scrie la noĭ, și marfa care se caută se face. Pân'atuncĭ însĕ romanțele, carĭ se vorŭ scrie, vorŭ sta aruncate prin ungherele librăriilorŭ, ca cele de pân'acum. Ceĭ carĭ aŭ cetitŭ și maĭ cetescŭ puținele producțiunĭ romanțiere, ce aŭ apărutŭ sporadicŭ la noĭ, suntŭ cŭ deosebire carĭ nu și-aŭ făcutŭ educațiunea în străinătate, clasa maĭ săracă. Și trebue sĕ-se scie, că este fórte mare scădere și chiar unŭ *pericolŭ* pentru educațiunea nóstră națională, că celŭ maĭ puternicŭ espedientŭ alŭ seculuĭ séŭ mijloculŭ de lățirea ideilorŭ, și, pentru noĭ, a ideilorŭ sănătóse *naționale*, și peste totŭ a gustuluĭ de cetire, că acestŭ espedientŭ la noĭ s'a aplicatŭ pe dosŭ, adecă pentru propagarea ideilorŭ *străine și bolnăvicióse, pentru corupțiunea moravurilorŭ, limbeĭ și uciderea mișcăreĭ literare.*

Décă la noĭ nu s'aŭ produsŭ pe acestŭ terenŭ scrierĭ originale. decâtŭ fórte puține, ca o tristă recompensă s'aŭ tradusŭ fórte multe. Traducerile însĕ aprópe fără escepțiune suntŭ totŭ atâtŭ de scălâmbate și anarchice, precum suntŭ și ideile depuse în cea maĭ mare parte din acéstă literatură. Traducerile s'aŭ făcutŭ totŭ-deuna în fugă, și fórte rarŭ de ómenĭ chiemațĭ la asemenea lucrărĭ. D'aicĭ înfluința desastrósă asupra limbeĭ

SCRIIȚORI

G. Asachi a scrisŭ *Novele istorice a Românieĭ* cuprindêndŭ: *Dragoşŭ*, *Alecsandru-celŭ-Bunŭ*, *Svidrigelo*, *Elena Moldoveĭ*, *Valea-Albă*, *Bogdanŭ*, *Voivodu*, *Petru-Rareşŭ*, *Meropa în Moldova* și *Rucsanda Dómna*. Tóte suntŭ scrise în tonŭ istoricŭ, chiar și atuncĭ, când scriitoriulŭ vorbesce dela sine. Stilulŭ nu este celŭ ce trebue sĕ fie în novelă, limba fără coloritŭ și greóie. In scurtŭ, cum aŭ fostŭ scrise nu s'aŭ putută popularisa, și afară de Moldova, aŭ rĕmasŭ aprópe necunoscute.

Constantinŭ Negruzzi (1809—1868), născutŭ în Moldova, primele învĕțăturĭ le primi în limba francesă dela unŭ emigrantŭ. La 1821 refugiindu-se în Basarabia a petrecutŭ acolo treĭ anĭ în care timpŭ a făcutŭ cunoscință cu celebrulŭ poetŭ rusŭ Pușchinŭ. Acéstă împregiurare nu rĕmase fără influință asupra luĭ Negruzzi. Elŭ și-a începutŭ cariera literară sub influința poesielorŭ luĭ Cârlova, și maĭ întâiŭ păși cu traducerĭ ca *Șalulŭ negru* după Pușchinŭ, câteva *Balade* de ale luĭ V. Hugo și *Satirele* luĭ Antiochŭ Cantemirŭ traduse din rusesce în colaborare cu A. Donicĭ. Intrândŭ în funcțiunĭ de statŭ a fostŭ abstrasŭ dela ocupațiunile literare. A muritŭ la 25 Aug. 1868. Afară de poesiĭ, piesele teatrale și cele amintite maĭ susŭ, elŭ a scrisŭ câte-va *Novele* și *Schițe istorice*, ca *Zoe*, *O alergare de caĭ*, *Aŭ maĭ pățit'o și alțiĭ*, *Alecsandru Lăpușneanulŭ*, *Sobiețki și Româniĭ*. In tóte acestea Negruzzi s'a desvĕlitŭ maĭ bine, că ce putea produce. Elŭ are unŭ stilŭ simplu, o narațiune viie, unŭ spiritŭ observatoriŭ, glumețŭ și une orĭ sarcasticŭ, calitățĭ indispensabile pentru acestŭ genŭ de literatură. A fostŭ o greșélă pentru scriitoriŭ și o daună pentru săraca nóstră literatură romanțieră, că nu s'a ocupatŭ maĭ seriosŭ și nu ne-a datŭ maĭ multe asemenĭ scrierĭ. Nu maĭ puținŭ importante suntŭ *Scrisorile la unŭ prietenŭ* pentru studiulŭ societățiĭ și alŭ împregiurărilorŭ de atuncĭ.

Dimitrie Bolintineanu a scrisŭ *Manoilŭ*, *Elena* și *Doritorii nebunĭ* (fragmentŭ). Celŭ maĭ importantŭ este *Elena*, și fără îndoiélă, în genulŭ maĭ înaltŭ, celŭ maĭ bunŭ romanŭ la noĭ.

Nicolae Filimonŭ (1919—1865) s'a născutŭ în Bucurescĭ, a studiatŭ pela dascăliĭ de la bisericĭ și d'aci încolo s'a perfecționatŭ prin propria diligință. Antâiŭ cântărețŭ la biserică, maĭ apoĭ funcționariŭ la Ministeriulŭ cultelorŭ. Móre la 1865. Elŭ a scrisŭ, între altele, novelele *Mateo Cipriani* și *Slujnicariĭ* și romanulŭ *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ*, rĕmasŭ netermioatŭ. *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ* este uniculŭ romanŭ de moravurĭ scrisŭ după realitatea lucrurilorŭ. In elŭ se arată nu numaĭ adevaratulŭ talentŭ, dar și studiulŭ seriosŭ alŭ timpuluĭ și alŭ împregiurărilorŭ în care se petrece acțiunea. Este bine desvoltatŭ, espusŭ cu multŭ simțŭ și rigurósa consecință.

Maĭ amintimŭ până la 1860: I. Eliade, *Colecțiune de novele*; Alecsandri, *Buchetiera de Florența*, și *Istoria unuĭ galbĕnŭ*; I. M. Bujorianŭ, *Misterele de Bucurescĭ*; I. Dumitrescŭ, *Radu Buzescu*; V. A. Urechie, *Coconutŭ Gurluescovicĭ*, *Baptiste Veleli*, și *Vasile*; A. Odobescŭ, *Michnea-Vodă*, *Dómna Chiajna*; I. Créngă. *Povestĭ și Amintirĭ* în stilŭ provincialŭ moldovenescŭ.

CAPITOLŬ IV.

Literatura dialectelorŭ.

Cu literatura dialectelorŭ române, anume macedo-românŭ și istrianŭ, stămŭ fórte rĕu. Deși aŭ trecutŭ o sută de anĭ de când Cavallioti a începutŭ a scrie în dialectulŭ macedo-românŭ, cu tóte acestea până în ḑiua de aḑĭ literatura în acestŭ dialectŭ este totŭ numaĭ la începutŭ și nicĭ nu întrevedemŭ, când se va întroduce o adevĕrată mișcare literară, deși de-acum înainte sun-

temŭ în dreptŭ a aștepta, de nu cumva acestŭ interesantŭ, vigurosŭ și distinsŭ elementŭ românŭ va voi vrêndŭ-nevrêndŭ sĕ renunțe la marea sa origine și la unŭ viitoriŭ maĭ bunŭ ce-șĭ póte crea, și de nu cumva noĭ ceĭ de dincóce vomŭ lăsa sĕ mérgă lucrurile cum aŭ maĭ mersŭ, nicĭ calde nicĭ recĭ.

In câtŭ pentru elementulŭ istrianŭ, putemŭ ḑice că nicĭ nu-lŭ cunóscemŭ, deși cutrierămŭ în totŭ anulŭ Europa. Străiniĭ ne-aŭ descoperitŭ maĭ ântâiŭ acestŭ elementŭ, suntŭ vre-o 50 anĭ, eĭ se ocupă maĭ multŭ cu elŭ; la noĭ afară de I. Maiorescŭ nime nu l'a maĭ descrisŭ. Acestŭ elementŭ, fórte împuținatŭ (p. 43) este în agonie. Celŭ puținŭ ar' fi o datorie de frate sĕ adunămŭ *ultimulŭ cuvêntŭ* de pe buzele unuĭ frate ce móre părăsitŭ și înstrăinatŭ!

In cele următóre vomŭ resuma pe scurtŭ ce cunóscemŭ din literatura acestorŭ dialecte până aḑĭ.

Literatura Macedo-Română. Celŭ dintâiŭ scriitoriŭ cunoscutŭ în acestŭ dialectŭ cu o dată sigură este: 1) *Teodorŭ Anastasie Cavallioti Moschopolitanulŭ*, despre a căruĭ viéță nu se scie nimicŭ de câtŭ că în titlulŭ cărțiĭ se numesce dascălŭ, preotŭ și protopopŭ. Sub numele luĭ s'a tipăritŭ la Veneția 1770 unŭ abecedariŭ grecescŭ întitulatŭ *Protopiria* (*Πρωτοπειρία*) în care se află și unŭ registru de 1070 cuvinte din dialectulŭ macedo-românŭ, scrise cu litere grecescĭ. Cartea nu se maĭ află, dar cuvintele amintite s'aŭ păstratŭ în opera luĭ Thunmann [1]). Rosa în cartea sa citată maĭ în josŭ ḑice că Cavallioti ar' fi înființatŭ tipografie în Moschopolŭ și ar' fi tipăritŭ maĭ multe cărțĭ, și amintesce maĭ mulțĭ Românĭ învĕțațĭ. 2) *Daniilŭ*, dascălŭ și preotŭ în Moschopolŭ; sub numele acestuia s'a publicatŭ la 1802 o carte de lectură întitulată *Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία*, în care se află unŭ tecstŭ macedo-românŭ de cuprinsŭ va-

---

1). Ioh. Thunmann's *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europeischen Völker*, Leipzig, 1774.

riatŭ în 53 capitole scrisŭ cu litere grecescĭ. Cartea luĭ Daniilŭ dela 1802 este numaĭ o a dóua ediţiune, ediţiunea I nu s'a aflatŭ de câtŭ numaĭ în reproducţiune [2]), şi anulŭ tipăririĭ se pune nesigurŭ între 1760 până la 1770. Amêndóuĕ aceste scrieri ale luĭ Cavallioti şi Daniilŭ, şi anume părţile de limbă macedo-română, le-a retipăritŭ însoţite de studiĭ filologice celebrulŭ filologŭ Fr. Miklosich [3]). 3). *G. C. Rosa* a publicatŭ la 1808 în Buda o carte întitulată «Cercetărĭ asupra Românilorŭ séŭ Vlachilorŭ» (Untersuchungen über die Romanier oder Vlachen). Din o altă carte a luĭ tipărită în 1809 despre scrierea şi cetirea românéscă cu litere latine nu este cunoscutŭ pân'acum nicĭ unŭ esemplarŭ [4]); Kopitar o numesce «carte mică dar importantă ca tendinţă». 4) *Michailŭ G. Boiagdi*, românŭ macedoneanŭ emigratŭ în Austria pe la începutulŭ sec. acestuia, trăia în Pesta ca învĕţătoriŭ la scóla grecéscă de acolo şi se afla în relaţiunĭ cu Petru Maiorŭ pe când acesta era revisorŭ de cărţĭ totŭ acolo. Boiadgi publică la 1813 *Gramatica română séŭ macedono-vlachică* cu regulele în *limba grécă şi germană*, cea maĭ bună gramatică macedo-română până adĭ. Publicarea acesteĭ gramatice a produsŭ mare mişcare şi opoziţiune la Grecĭ, vĕdêndŭ eĭ, că începŭ a se deştepta şi Româniĭ d'acolo; pentru aceea a fostŭ escomunicată chiar de Patriarchulŭ de la Constantinopolŭ (p 126). Elŭ a tradusŭ în acestŭ dialectŭ şi Evangelia luĭ Luca despre fiulŭ perdutŭ (Cipariŭ, Principie p. 90). 5) *William Martin Leake* în opera citată vorbesce şi despre Macedo-românĭ, produce şi probe de limbă, pe care le-a produsŭ I. C.

---

2). La William Martin-Leake, *Researches in Grece*, London, 1814.

3). Dr. Franz Miklosich, *Rumunische Untersuchungen. I. Istro- und Macedo-Rumunische Sprachdenkmähler, 2-te Abtheilg.* Wien, 1882.

4). Acéstă scriere o cunóscemŭ numaĭ din recensiunea luĭ Kapitar, vedĭ Fr. Miklosich, Barth. Kopitars Kleinere Schriften, Wien 1857 p. 182—188, titlulŭ cărţiĭ luĭ Rosa este *Τέχνη τῆς ῥωμανικῆς ἀναγνώσεως μὲ λατινικὰ γράμματα.*

Massimŭ în gramatica sa, în care (p. 130) totŭ-odată amintesce și de o *Carte de rugăciunĭ* tipărită la Pesta, nu spune însĕ în ce anŭ.

D'aicĭ încolo nu maĭ aflămŭ sĕ-se fi ocupatŭ cineva cu acestŭ dialectŭ până la 1856, în care anŭ I. C. Massimŭ, în loc. cit. amintesce o «dare tru scire» tiparită în acelŭ anŭ la Constantinopolŭ de Ioane Valecăldeanŭ. *Gramatica macedo-română* a luĭ I. C Massimŭ, Bucurescĭ 1862, este o copie alterată a gramaticeĭ luĭ Boiadgi. Noŭ conține câteva poesiĭ literare de Michailŭ Neculescu din Megarova. *Dimitriu Atanasescu*, istitutorŭ românŭ în Têrnova lângă Bitolia, a publicatŭ maĭ multe cărțĭ scolastice : Abecedare, Gramatică, Istorie sacră și națională ș. a. *Ioan Caragiani*, profesorŭ la Facultatea de litere din Iașĭ, a publicatŭ unŭ scurtŭ studiu istoricŭ-linguisticŭ asupra Macedo-românilorŭ și ḑece poesiĭ populare [5]).

Importante pentru studiulŭ acestuĭ dialectŭ sunt *Mostrele* publicate de *Vangeliu Petrescu*, partea I în 1880, a II în 1882 în Bucurescĭ. *Tașcu Iliescu* a publicatŭ la Montpellier în 1882, sub titlu *Ascaparea ali Dince*, o traducțiune în dialectulŭ macedo-românŭ a poemeĭ populare francese languedociene *L'Escrivete,—V. A. Urechie* a publicatu câtŭ-va timpŭ unŭ ḑiarŭ macedo-românŭ *Frățilia*, și ca Ministru de culte și instruct. publ. a făcutŭ sĕ-se traducă unele cărțĭ bisericescĭ în acestŭ dialectŭ. Rĕposatulŭ A. Bagavŭ a publicatŭ *o Carte de cetire*, ér' la 1888 începuse a publica în Bucurescĭ o revistă macedo-română sub titlu *Macedonia*, care însĕ după câte-va numere a încetatŭ.

Literatura dialectuluĭ românŭ-istrianŭ. Aicĭ nu putemŭ vorbi decâtŭ de urme de limbă. Atențiunea învĕțațilorŭ asupra acestuĭ restŭ de Românĭ, deja condemnațĭ la perire, și asupra limbeĭ lorŭ, a tras'o unŭ Antonio Covaz, care la 1846 publică în ḑiariulŭ *Istria* din Tri-

---

5). Conv. Lit. an. II (1868—9 Nr. 21--24).

estŭ unŭ articolŭ asupra Românilorŭ din Istria și a dialectuluĭ lorŭ, producêndŭ și câte-va mustre de limbă. Maĭ târḑiŭ 'ĭ cercetă Ionŭ Maiorescŭ și resultatulŭ cercetărilorŭ luĭ s'a publicatŭ sub titlulŭ *Itinerariŭ în Istria și Vocabulariŭ istriano-românŭ*, Iașĭ, 1874. Acésta însĕ nu multŭ adause la cunoscința acestuĭ dialectŭ. Maĭ multă lumină s'a făcutŭ asupra luĭ prin publicațiunea *Tecsturilorŭ istriane* de Fr. Miklosich [6]). Unŭ micŭ tecstŭ întitulatŭ «romano-slav» cuprinḑêndŭ traducerea noveleĭ I Giornata I din Decamerone alŭ luĭ Boccaccio se află publicatŭ în opera luĭ G. Papanti, *I. Parlari italiani*, Livorno, 1875, p. 687 ; tecstulŭ scrisŭ după limbagiulŭ din Berdo (Valdarsa în Istria) este fórte amestecatŭ cu slavisme.

(Fine)

6). Op. cit. partea I. Viena, 1881.

Indreptărĭ și întregirĭ

Pag. 6 șirŭ 6 cetesce : *mais-magis* ; p. 7, la nota 16 adauge : Gröber's Grundriss d. rom. Philolog. I. 531, 579, 816 ; p. 16 ș. 25 c. *cu h* ; p. 22, ș. 27. c. *balteus*; p. 27 și 18 c. *Catus*; p. 29 c. *Festus*; p. 29 și 31 c. *ἄριστον* ; p. 29. ș. 33. c. *minasset* ; p. 33. ș. 22. c. *languente* ; p 34. ș. 30. c. *luto* ; p. 38 ș. 14. c. *Croația* ; p. 40. ș. 13. c. *tusyra* ; p. 43 și 31. c. *Diefenbach* ; p. 60 ș. 33. c. *μετὰ* ; p. 60. ș. 34. c. *Analecte* ; p. 62. ș. 14. c. articolulŭ *-lu* și *-a* ; p. 63, ș. 25. c. bizantinŭ ; p. 71. ș. 26. c. *arhaicŭ* ; ibid. ș. 30 c. applicare ; p. 82. ș. 36. adauge : Gröber's Grundriss d. rom. Philolog. I. 571, 679 ; p. 85. ș. 25. c. *τάβλα* ; p. 86. ș. 30. c. *κορτίζω* ; p. 88. ș. 38. c. *slavischen* ; p. 99. ș. 28. c. *Romanum* ; p. 99. ș. 39. c. *latino* ; p. 111. ș 17. c. Sânt Iana ; p. 175. ș. 6. c *povesti* ; p. 209 ș. 5. c. *Radu* ; p. 231. ș. 25 c. *Cronica anonimă III* ; p. 232 ș. 4. c. *Cronica anonimă IV* ; p. 232. ș. 7 c. anonimulu III; p. 237 ș 13 adauge: Melchisedecŭ episcopulŭ (+1898) a scrisŭ *Cronica Romanuluĭ*, *Cronica Hușilorŭ*, *Notițe*, *Țamblacŭ* ș. a.; p. 257 ș. 20 c. *slavo* ; p. 258. ș. 28 adauge : *Alecsandru Cihac* (+1887) a publicatŭ la 1870 și 1879 *Dicționarulŭ etimologicŭ daco-românŭ* (Dictionaire d'étymologie daco-romane) în dóuĕ volume, operă supeficială și tendențiósă, afară de aceea îĭ lipsescŭ cunoscințele filologice absolutŭ necesare pentru asemenea lucrare, din care causă etimologiile cuvintelorŭ, maĭ alesŭ în volumulŭ II unde se tratéză partea cea maĭ grea, se întemeéză în cea maĭ mare parte numaĭ pe asemĕnărĭ depărtate de cuvinte fără legătură internă. Partea maĭ importantă a dicționaruluĭ zace în materialulŭ avutŭ de cuvinte depusŭ în elŭ ;—p. 306. ș. 16 adauge : I. Budaĭ-Deleanŭ, fiŭ de preotŭ din Transilvania, s'a născutŭ pe la 1760 și prin alŭ doilea deceniŭ 'lŭ aflămŭ consilieriŭ la guvernulŭ din Lembergŭ unde a și murităŭ.

INDICELE LUCRURILORŬ

INDICELE SCRIITORILORŬ

… 12 cânturĭ, Bucurescĭ

…, Iașĭ 1887.
Valea vieței, cântece și epigrame, Iașĭ 1893.
Hore oțelite, cântece de rĕsboiŭ, Bucurescĭ 1893
Revista critică-literară, Iașĭ, anulŭ I și II (1893, 1894).

Istoria limb. și lit. române prețulŭ 4 lei 50 bani.

